SOME RIGHTS RESERVED
Detta verk är licensierat under Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-Inga bearbetningar 2.5 Sverige licens. För att se en kopia av denna licens, besök http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/se/
Verket har publicerats i www.globalarkivet.se.

”Vi har överlevt!” (We have survived!)

Sagt av en representant för Australiens ursprungsbefolkning den 26 januari 1988 vid en protestdemonstration i Sydney när det vita, officiella Australien firade 200-årsjubiléet av koloniseringens inledning.

Vi har överlevt!

Vi har överlevt!

Ursprungsfolken talar

av

Henrik Persson & Ola Persson

Sammanställd av Mikael W Gejel

Föreningen Fjärde Världen och Gimle Förlag
Stockholm & Ödeshög 1998

Föreningen Fjärde Världen
Hornsgatan 113
117 28 Stockholm

Gimle Förlag
Visjö Skogslund
599 91 Ödeshög

Omslagsbild: Gonder i byn Malakot, Indien
Foto: Ola Persson

© Henrik Persson & Ola Persson
ISBN 91-970924-36
Grafisk form: Mikael W Gejel
Lay-out bildsidor: Maria Strohl
Tryckt hos Arkitektkopia Colorcenter

INNEHÅLL

RESOR OCH MÖTEN Sid 11

INLEDNING Sid 15

SAMER Sid 25
Niillas Somby – Renskötseln idag ger jag inte mycket för Sid 27
Israel Ruong – Samiskt självbestämmande Sid 31
Lars Tuolja – Samisk organisatör och författare Sid 34
Hugh Beach – Samerna är mer än renskötare Sid 37
Esko Aikio – Sameradion är viktig för att rädda språket och synen på naturen Sid 39
Kersti Berit Gaup – Född i tältkåta Sid 40
Ljudmila Iljassova, Lars Einar Jillker – Kolasamerna kämpar för sitt land Sid 41

INDIANER Sid 44
Quebecs indianer och inuiter – Ursprungsfolk eller etniska minoriteter Sid 46
Claude & Sydney Otter – Samtal med cree-indianer Sid 52
Paul Dixon – "Djuren vet vilka vi är" Sid 55
Mary Cooper – "Vi hade bara snöskor och kanoter" Sid 57
Kahnawake efter golfbanestriden Sid 61
Kaaren Dannenmann – Anishinaapefolkets jaktriter Sid 64
Kahn Tineta Horn & Veronica Papineau – Irokesernas religiösa liv Sid 66
Jens Fellke – Indianromantik Sid 69
Konferens i Trondheim med och om Amerikas indianer Sid 70
Tim Paul – Vargarnas värld är vår förebild Sid 72

MELLAN OCH SYDAMERIKA Sid 75
Ann-Kristin Håkansson – Mayaindianer i Guatemala Sid 77
Maya-indianer i förtryckets Guatemala – Vi tvingades fly Sid 83
Felix Cardenas & Hugo Blanco – Misären kom med de spanska erövrarna Sid 85
Fågelmannen Sid 87
Bengt Arne Runnerström – Arhuacos kastade ut missionärerna Sid 89

ASIEN Sid 91
Åkallan av himmelsguden Sid 91
Indiens ursprungsfolk Sid 93
Gonderna – hotad kultur i Indien Sid 98
Movu Gwizan – Nagafolken vill ha en egen stat Sid 103
Veddas på Sri Lanka – Deras djungel blir nationalpark Sid 107
Bo Sommarström – Mongoler och andra folk i Kina Sid 109
Mahmut Serbest & Faruk Sadek – Östturkestan Sid 112
Zoia Gorodilova, evenk-ledare – Vårt land erövras Sid 114

SYDVÄSTASIEN Sid 115
Elmali Sid 115
Assyrien lever Sid 117
Mehmet Demir, yörükhövding – Vi kan klara oss utan maskiner Sid 119
Möte med tältnomader Sid 122
Yasar Özörküt – Traktorn förändrade nomadlivet Sid 125

Kurderna – Koloniserade av fyra länder Sid 127
Yvonne Ruweida – Jag har en beduinsläkt Sid 130

OCEANIEN Sid 132
Apan och Hajen Sid 133
Bengt Danielsson, Tahiti – Fransmännen förde hit kapitalism och cancer Sid 134
Ruben Mauri – Indonesiens militär röstar åt oss Sid 136

AFRIKA Sid 139
Regnskogsfolk i Afrika – Skogen är vår far och mor Sid 141
Cwaa Ncubi, Kalaharis bushfolk –Vi vill ha självständighet Sid 143
Tuareger och andra i Mali Sid 144

ANDLIGA DIMENSIONER Sid 146
Ricky Komolafe – Medicinmannakonsten behövs! Sid 148
Australien – Clever Men Sid 150
Sibirien: Shamaner och kommunistiska uttergudar Sid 153
Sevyan Vainshtein – Shamanism i Tuva Sid 156
Vladimir Basilov – Kazakisk shamanism Sid 158
Åke Hultkrantz – Medicinmännens krafter Sid 159
Richard Deertrack – Vi är jordens barn Sid 163
Crispulo Igualikinya – Medicinmannen hos kuna-indianerna Sid 167
Louise Bäckman – Den samiske nåjden Sid 169
Per Arne Berglie om tibetanska medier – "Djurbesattheten är väldigt suggestiv" Sid 171

EN ENDA VÄRLD Sid 173
Magiska cirklar – en väv av samtal mellan kulturer Sid 174
Peter Worsley – Nationalstaten är inte något självklart Sid 176
Benedict Anderson – Nationen som föreställning Sid 178

LITTERATUR Sid 180
STUDIEFRÅGOR Sid 182
ADRESSER Sid 183
Gimle Förlag Sid 184
Föreningen Fjärde Världen Sid 184

Förord:
Resor och möten

Den här boken innehåller till största delen intervjuer med representanter för olika ursprungsfolk, eller människor som besökt ursprungsfolk. En del av intervjuerna har vi gjort i Sverige. Men en del har vi gjort på resor. Vi har totalt avverkat många hundra mil på markresor med tåg, buss och bil, förutom flygresorna, för att samla in delar av det material som finns sammanställt i denna bok.

Och var har vi då rest?

1987 besökte vi västra och sydvästra Turkiet. Vi visste före resan att vi ville komma i kontakt med minoriteter, till exempel *yörüker*, turkiska nomader. Yörükernas existens blev klar för mig via boken "Muslim Peoples" som jag stötte på på Stockholms stadsbibliotek.

När vi väl nått Turkiet fick vi via en socialantropolog som var verksam vid universitetet i Istanbul reda på var en relativt närbelägen yörükbefolkning levde. Det visade sig vara i den lilla byn Günyurdu utanför Bilecik, cirka 10 mil från Istanbul.

Därefter begav vi oss till sydvästra Turkiet där vi med hjälp av en hotellstädare – en turk från Bulgarien – och en receptionist som var kurd, träffade representanter för de alevitiska romerna (zigenarna). Vi mötte då också folk från en annan minoritet, *tahtadjis* – "plankmakarna".

Senare kom vi också i kontakt med yörüker norr om Isparta i samma område. När vi träffat en lokal yörükledare, Mehmet Demir, hade vi stor hjälp av en djupt troende ingenjör och funktionär i en moské. Han tolkade och såg överhuvudtaget till att vi tog oss fram.

Demir själv kom emellertid åkande av en ren slump i sin lilla lastbil, just när vi tog farväl av några kringvandrande biodlare vi träffat vid deras tält.

1988 reste jag tillsammans med Ola Persson och Karin Langhard-Gejel i norra och centrala Indien. Vi besökte provinserna Uttar Pradesh, Madhya Pradesh och Andhra Pradesh. Förutom Delhi och Calcutta hamnade vi i städer som Raipur, Bhopal, Dehra Dun och Mussoorie. I norra Uttar Pradesh besökte vi flera *pahari*-byar. I sydligaste Madhya Pradesh, Bastardistriktet, fick vi möjlighet att göra besök i en *gond*-by. Gonderna är ett av Indiens så kallade stamfolk.

Även i norra Andhra Pradesh fick vi glimtar av stamfolkens situation. I Delhi fick vi hjälp av pedagogen Krishna Kumar och hans fru, som gav oss värdefulla tips inför besöket i stamfolksområdena. Deras svenske vän religionsforskaren Torvald Olsson gav ovärderlig information före resan till Indien.

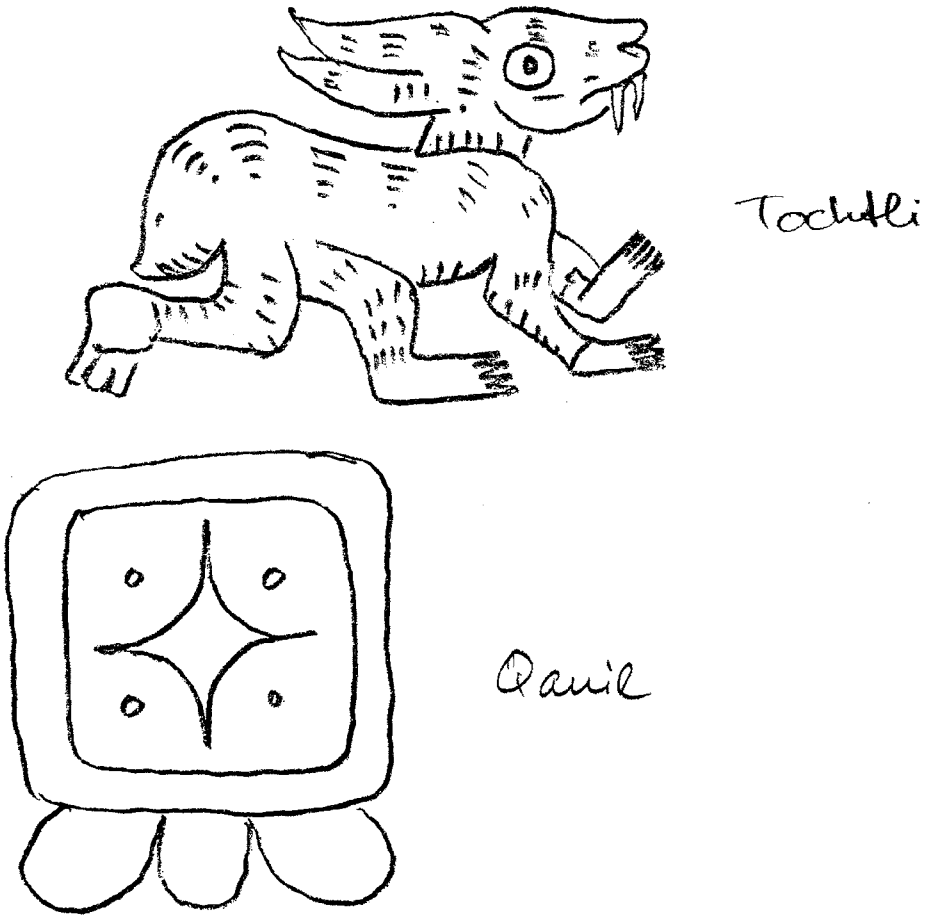
Sommaren 1990 besökte jag Tromsö, Alta och Karasjok i Nordnorge. Samtliga dessa platser är belägna norr om polcirkeln. Jag besökte bland annat världsrådet för ursprungsfolks (WCIP) konferens som då pågick i Tromsö, och träffade samiskan Kersti Berit Gaup i Karasjok.

Sommaren 1992 reste jag tillsammans med Ola Persson till Inaridistriktet i nordligaste Finland. Tillsammans med Harry Frilund, medlem i Föreningen Fjärde Världen i Finland, reste vi runt och gjorde intervjuer med samer och andra om renskötseln och miljösituationen. I Inari intervjuade vi Esko Aikio som då arbetade på den samiska radiostationen där.

Därefter reste vi upp till Utsjoki och nådde Tanaälven, gränsen mot Nordnorge. Där hämtades vi med en liten motorbåt av den samiske aktivisten och journalisten Niillas Somby vars hem på norska sidan vi därefter fick besöka. Han hade nåtts av ett litet utskick jag gjort från Föreningen Fjärde Världens kontor i Stockholm, och meddelat att han var intresserad av att träffa oss.

Sommaren 1993 deltog jag på en konferens som de europeiska solidaritetsorganisationerna med Amerikas indianer genomförde i Trondheim, Norge. En liten rapport finns med här i boken. Vi bodde på ett studenthem och på min våning fanns en *lakota*-indian, en *shawnee* och en *shoshon*-representant. Så fort vi slängt in väskorna i våra rum, började en av indianerna bränna en fläta med *sweetgrass* – en växt som används ungefär som rökelse – på toaletten och lite varstans. Jag hade senare givande samtal med de här indianerna, som alla var mycket välutbildade och hade skrivit böcker och avhandlingar.

Hösten 1994 besökte jag och Ola Persson provinsen Quebec i Kanada. Förutom ett besök på det *mohawk*-indianska reservatet Kahnawake, strax utanför Montréal begav vi oss också norrut. Det var en *cree*-indian, Claude Otter, som jag faktiskt träffat när han var på genomresa i Stockholm, som

Mayansk teckning och hieroglyf från Guatemala. Av Talis Brands.

angav resmålet: Waswanipi. Samhället är det sydligaste av cree-indiansamhällena öster om James Bay, en vik av Hudson Bay.

Vi nådde Waswanipi efter en bussfärd på cirka 50 mil rakt norrut från Montréal. Väl där blev vi på ett mycket generöst sätt omhändertagna av människor vi aldrig träffat förut, fick bo i deras hem, äta av deras mat, med mera. Detta gäller för övrigt alla resorna.

Slutsatser som kan dras är: Innan du reser någonstans bör du ha tagit reda på var det är du kommer att hamna. Läs – och res sedan. Eller ta kontakt med folk som kan berätta. Glöm inte kamera och anteckningsbok!

Det är roligt att resa – särskilt om man vet en del. Ta kontakt med folk också dit du kommer, förstås. De kan hjälpa dig vidare till mer otillgängliga ställen. Ofta är platserna förresten inte så otillgängliga som du föreställt dig.

En annan modell är att bjuda hit ursprungsfolken. Det gjorde jag faktiskt i början av 1996, då jag initierade och – tillsammans med de övriga medlemmar i Föreningen Fjärde Världen som ville hjälpa till – genomförde en internationell konferens. Jag ringde, faxade och skrev brev dag och natt i veckor från vårt kontor i Stockholm. Det hela måste bedrivas med en verksamhetsintensitet som jag egentligen avråder ifrån, den förde åtminstone mig till magsårets gräns.

På det sättet hamnade i alla fall *onondaga*-, mohawk-, och *anishinaape*-representanter i Sverige (och i denna bok), liksom Zoia Gorodilova, en *evenk*-ledare från Sibirien. Jag fick träffa dem och hade också möjlighet att sammanföra dem med representanter för massmedia, samer, museer, universitet och skolor, organisationsliv och svenska regeringsföreträdare.

Att träffa ursprungsfolk där de lever överträffar ändå, enligt min mening det mesta. Och i dagens värld är det faktiskt lättare att resa till ursprungsfolk än att ordna konferenser.

Henrik Persson

Några klargöranden

Vår avsikt med denna bok har varit att fördjupa kunskaperna om ursprungsfolk, genom att låta företrädare för dem själva eller personer som besökt dem komma till tals. Inte minst gäller detta det andliga området där ursprungsfolken har så mycket att lära oss. Vi ser det som viktigt att kunna belysa hur fenomen som shamanism och liknande verkligen ser ut. I dagens flod av kommers kring ursprungsfolkens religioner ter det sig allt viktigare att fråga dem själva om hur de ser på den saken.

Vi vill här även påpeka att de åsikter och verklighetsbeskrivningar som de intervjuade framför i denna bok är deras egna, de sammanfaller inte nödvändigtvis med författarnas eller förläggarens syn på saken. De intervjuade ingår heller inte i något gemensamt nätverk. Det är författarna som mött dem och sammanfört dem, endast på detta vis.

I arbetet med att utge boken har vi fått hjälp. Mikael W Gejel har diskuterat innehållet, formgivit sidorna, skrivit in texter, läst korrektur och kommit med goda idéer över huvud taget. Vi har också haft mycket roligt tillsammans under arbetets gång.

Jerry Lindahl har gett goda råd. Jacob Blomqvist, Maria Strohl och personal på Tidskriftsverkstaden i Stockholm har hjälpt till med inscanning av texter och bilder. Folkkampanjen mot kärnkraft-kärnvapen har lånat ut dator under en period.

Anna-Maria Ahlén har bistått med en dator och en dikt, Charles Câmara lånade ut en kamera, Åsa Kroik lånade ut en bok. Mats Brandt och Eva Kodrou har gett synpunkter och material när det gäller texten om pygméer, Carl Johan Gurt när det gäller intervjun med hans adoptivbror Tim Paul. Iris Lundberg var med vid intervjun av Ricky Komolafe, Magnus Lundh vid intervjun med Per-Arne Berglie, Gunilla Rech vid intervjun med Åke Hultkrantz. Ulla Edberg vid Folkens Museum skrev in materialet om gonderna.

Via denna bok genomförs också ett Forum Syd/SIDA-stött informationsprojekt som inleddes av Talis Brands, som en tid var ordförande i Föreningen Fjärde Världen. Det handlar om mayaindianerna i Guatemala och då framför allt deras situation under de senaste decennierna.

Henrik Persson och Ola Persson

Björnskallar uppspända på ett träd. Ibland placeras tobaksoffergåvor i näshålorna. Mistassini-cree. Teckning: Henrik Persson.

För ursprungsfolkens rättigheter!

av Henrik Persson

Under hela vår tid som människor på jorden har människans kulturer dramatiskt påverkat den natur hon levt i.Vi kan inte romantisera människans roll i naturen. Men människan har som samlare-jägare under större delen av sin existens på jorden trots allt ofta dragit det kortaste strået: Människosamhällena gick till slut under i svält, sjukdomar eller naturkatastrofer. Kulturen förlorade, naturen segrade.

Idag är dock, och enligt World Watch Institute, särskilt efter år 1950, bilden den omvända: Hälften av de tropiska regnskogarna har utplånats. Ozonhålet fortsätter växa, kvicksilverhalten i världshaven har ökat, och olika av människan utsläppta kemiska substansers halt i biosfären fortsätter öka med okänt resultat. Skogarna huggs ner i jakt på säljbart timmer, bergen mals ner i jakt på mineraler, floderna dämms upp med superdammar, radioaktivitet sprids via uranbrytning, kärnvapenprov och kärnkraftsolyckor. På haven sveper toppmoderna fiskeflottor fram för att skopa upp det som är sälj- och ätbart. Ibland går de stora oljetankers som trafikerar världhaven läck, som Exxon-Valdez. Haven och kustlevande djur och växter skadas för lång tid framåt, liksom många av de mänskliga kulturer som är omedelbart beroende av livet i haven. Listan kan göras längre.

Är de ovanstående exemplen också uttryck för den människans kamp mot naturen som började redan under stenåldern – eller hur ska vi tolka det moderna industrisamhället? Vilken inställning vi har i dessa frågor är inte en slump utan bottnar oftast i en ideologi.

Naturförstörande naturfolk?

På senare år har vissa forskare och debattörer hävdat att det bara varit den "teknologiska underlägsenheten" som hindrat olika s k natur- och ursprungsfolk att göra lika stora skador på naturen som den urbaniserade människan. I boken *The Rise and Fall of the Third Chimpanzee* har till exempel Jared Diamond avfärdat alla påståenden om något slags ekologisk guldålder. Hans svenska eftersägare Svante Folin hävdade i Svenska Dagbladet (16 maj 1993) att "de svenska samerna inom mindre än 500 år praktiskt taget lyckades utrota älg och vildren inom sitt område" och följaktligen är "lappmarken än idag en zoologisk öken". Indianerna i Amerika och maorierna på Nya Zeeland utpekas också som djurutrotare.

I botten på dessa forskares och debattörers resonemang finns, trots att de ofta inte säger det rent ut, tanken om en slags kulturernas evolution, en stege, där "vi europeer" står högst upp och de "primitiva, djurutrotande och barbariska" ursprungsfolken står längst ner. Men vilket samhälle står egentligen högst, samlar-jägarkulturerna som representerar de 99 procent av mänskligheten historia då inga krig bedrevs, eller vår tids industrikultur – med sina atombomber?

Jay Mason, en kanadensisk mohawk-chippewa som jag träffade i samband med att han besökte Sverige 1997, sa apropå det synsättet på hans folk:

"De säger 'Du tillhör mohawk-stammen'. Jag slog upp det ordet i en uppslagsbok. Där stod det: 'Stam. Den primitiva människans tidigaste försök till en social ordning'. I Kanada säger de: 'Ni har 'Band Councils' (band-råd), det är era regeringar. Eller de säger: 'Du tillhör Pickeral Lake Band'. Jag slog upp ordet 'band' i uppslagsboken. Det stod: 'en grupp gorillor eller primater' ".

Men indianer, maorier och samer är inte "primitiva" stillastående kvarlevande stenålderssamhällen utan egen historia. De finns här och nu. Och – det är pinsamt att behöva påpeka det – de är exakt lika mycket människor som vi andra. Under historiens lopp har deras samhällen också förändrats lika mycket som vårt. I många fall har dock förhållningssättet till naturen varit ett annat än det moderna industrisamhällets:

– Stamfolk i Indien betraktar olika trädslag som heliga och skyddar dem.

– Lakandoninidianerna på Yucatan planterar invecklade trädgårdar som efterliknar mångfalden i naturliga regnskogar.

– Indianer på Kanadas stillahavskust tror att laxarnas andar skänker sina kroppar till människorna att äta, men straffar den som slösar med fisk eller

stör livsmiljön i vattnet.

Antropologen Martin von Hildebrand konstaterar:

"Ursprungsfolkens metoder för att bevara naturen runt om i världen skiljer sig, precis som moderna metoder, när det gäller effektivitet. Men målet, att bevara naturen på lång sikt, är universellt."

Faktum är att ursprungsfolkens områden på jorden, det handlar idag om en areal av Australiens storlek, är tillflyktsort för fler utrotningshotade växt- och djurarter än i alla världens naturreservat. Detta konstaterar man i boken "Tillståndet i världen" (Naturvårdsverket-Naturskyddsföreningen 1993). Där slår också Alan Thein Durning fast:

"Folkgrupper med en livsstil som är beroende av jordens fruktbarhet...utnyttjar lokala resurser på ett uthålligt vis av ren självbevarelsedrift." Påståendet att den enda orsaken till decimeringar eller försvinnanden av vissa djurarter skulle varit jakt bedriven av föregångarna till dagens samer, indianer och maorier faller också på sin egen orimlighet. Man sågar helt enkelt inte av grenen man sitter på. Intressant är också i detta sammanhang många ursprungsfolks ägandebegrepp. De ansåg, eller anser fortfarande, inte att naturen kan ägas. Förhållandet är snarare det omvända. "Det är naturen som äger oss", påpekar de ofta.

Naturreligion kontra storsamhällesreligion

Samer, indianer, inuiter, australier och andra har haft en traditionell religion och ideologi som hindrat dem att föröda naturen på samma sätt som det moderna industrisamhället. De visar för oss än idag ett alternativt sätt att tänka när det gäller förhållandet till vår miljö. Deras omsorg, respekt för och speciella kunskaper om sin miljö, vare sig det gäller tundra, regnskog eller öken är en påminnelse om hur långt vi själva kommit bort ifrån vårt eget ursprung och från ett hållbart levnadssätt för överlevnad på denna planet.

Det finns uppenbart helt andra sätt att förhålla sig till, uppfatta och betrakta naturen än dagens industrisamhälles. Australierna – "aboriginerna" – till exempel har klansystem där varje släktskapsgrupp är ansvarig för existensen av sin grupps totemdjurart. Man organiserar förökningsriter och ser sig som släkt med djurarten.

Mot detta naturreligiösa synsätt står de moderna västerländska – och österländska – politikernas, forskarnas och tyckarnas tänkande. Det grundar sig både på ett kapitalistiskt industrisamhällesperspektiv och ibland också i marxismen, men dessutom i andra religioner än till exempel Australiens ursprungsfolks. Vår judeo-kristo-islamocentriska världsbild lär att människan utgör något slags skapelsens krona som står över djuren och naturen. Det finns förvisso andra, mindre kända, ställen i till exempel Bibeln som mer ser människans roll som förvaltare av naturen, trädgårdsmästarrollen. Men de synsätten har inte dominerat.

Mycket av modern vetenskap förnekar följaktligen också att naturen är levande. Men som Judy Pratt-Shelley, chippewa-indian (med många europeiska inslag i släkten) från Lake Superior-området i Wisconsin i USA, sa när jag träffade henne i Stockholm 1997:

"Jag har läst en hel del universitetsämnen. Men fortfarande kan jag inte acceptera tanken att stenarna, marken, vattnet och allt det som betraktas som förutsättningen för liv skulle vara dött. Liv kommer inte ur död. Liv kommer ur liv."

Judy är en av dem som kämpar hårdast för att bevara Lake Superior, Övre Sjön, från alla de miljöförstörande ämnen som släpps ut i denna världens största insjö. Hon vill inte, trots att hon vet mer än de flesta om vilka gifter som finns i vattnet, sluta äta fisken:

"Vi betraktar Lake Superior som ett levande väsen. Att äta fisken från denna sjö är en del av min indianska identitet. Jag kommer inte att sluta med det, trots att jag nu ammar ett litet barn".

I olika västerländska industrisamhällesläror ingår en syn på människans tänkande och handlande såsom varande helt underställt vissa naturmässiga, teknologiska och ekonomiska lagar. Men så enkelt är det nog inte. Vi är nog något mer. Vi har en inlevelse- upplevelse- och tankeförmåga som sträcker sig längre. Och i så måtto liknar förvisso den urbaniserade människan och naturfolks-människan varandra.Vi skiljer oss nog egentligen inte särskilt mycket i något avseende, där heller. Detta har inte varit en självklarhet särskilt länge, bland annat eftersom de så kallade naturreligionerna varit så okända och deras grundtankar inte har belysts i skolorna till exempel.

Natur och kultur — ett motsatspar

Än idag kan man i svenska massmedia se och höra människor som skriver och talar om kampen mot en ogästvänlig eller motståndsbenägen natur. Det

kan gälla allt från tunnlar genom Hallandsåsen till broar över Öresund.När företrädare för ursprungsfolk som inuiter, samer eller indianer uttalar sig säger de aldrig så. Är fiske, brobyggen, tunnlar, preventivmedel och abortmetoder — oavsett hur vi ser på följderna — exempel på "kamp mot naturen"? Så behöver vi inte se det. Snarare är det exempel på manipulationer inom ekologin, som så mycket annat av mänskligt handlande. Så här uttryckte sig den samiske renskötaren Per-Olov Allas i en intervju i Expressen 20/2/94:

"Jag hjälpte till hemma med renskötseln istället för att sommarjobba, och när man en gång börjat är det svårt att sluta. Det är skönt att vara nära naturen. ***Det är egentligen naturen som bestämmer hur vi arbetar, fast vi låtsas att det är vi själva."*** *(min kurs)*

Det är som ett sådant motsats*par* man kan se naturen och kulturen. De är skilda åt, men förutsätter varandra och bildar tillsammans en helhet. De gamla kineserna beskrev detta med begreppen yin och yang som tillsammans bildade enheten tao – "vägen". Och anträder vi inte tydligare den vägen ganska omgående så står den ekologiska kollapsen antagligen snart i dörren.

När det gäller oron för hur det skall gå med världsekologin delar vi den säkert lite till mans. Det som skiljer är väl synen på centralistiska lösningsmodeller kontra mer icke-centralistiska. I längden är det kanske de icke-centralistiska lösningarna som bäst kan rädda både natur och människor. Det visar ju inte minst experimentet Sovjets konsekvenser för naturen. Den centraliserade ekonomin där har skapat stora områden – och vi talar om världens då till ytan största land – som är obeboeliga för långa tider framåt. Liknande exempel finns i de kapitalistiskt dominerade delarna av världen.

När det gäller icke-centralistiskt organiserade samhällen finner vi många av dessa bland det som brukar kallas för världens ursprungsfolk. De konfliktsituationer som många av dessa samhällen idag befinner sig i, börjar få ökad uppmärksamhet i våra massmedier. Men vilka är de här människorna själva, egentligen? Vilken historia och kultur har de? Det får vi sällan någon djupare kunskap om.

Ursprungsfolken — kolonialtidens överlevare

Ursprungsfolken har överlevt.

Deras snara undergång förutspåddes av 1800-talets evolutionister och kolonialister. Men dessa blev inte sannspådda. Omkring 300 miljoner människor tillhör än idag folk som är indianer, samer, inuiter, australier (aboriginer), maorier, jägar-samlare och boskapsskötande nomader i Afrika och Asien, och många andra. Deras kulturer har gett ovärderliga bidrag till världen, från maten på våra bord till ord i våra språk och mediciner vi tar när vi blir sjuka. Rödpeppar, potatis, linser, ärtor, rörsocker och vitlök odlades först av ursprungsfolk. Från indianspråken har vi fått ord som kanot, barbecue, squash, pow-wow och mockasin. Cirka 75 procent av världens växtbaserade mediciner, däribland aspirin, curare och kinin har extraherats ur växter som påträffats i "stamfolks" områden. Åtminstone 5 000 olika folkgrupper lever idag kvar som distinkta kulturer tillhöriga vad som kallas ursprungsfolk – en del som samlar-jägare, andra integrerade i storsamhällen. Ibland har man förlorat sitt språk, ibland andra kulturdrag. Gemensamt är att man bevarat relationen till sitt land.

Men vad är det då dessa kulturer har överlevt?

Antropologen Jens Dahl tecknar i sin bok "Infödte folk" (IWGIA 1992) denna bakgrund:

"I större eller mindre grad har alla infödda kulturer träffats av minst en av koloniseringens tre vågor: folkmordet, epidemierna och kulturdråpet. Ohyggligt många har drabbats av alla tre. Det skulle vara oerhört naivt att tro att detta inte har påverkat såväl den enskilde som samfälligheten, kulturen."

Dahl pekar därefter på exempel som Nobelpristagaren Rigoberta Menchú, vars far, mor och bröder avrättades efter grym tortyr och hur tiotusentals indianer i Guatemala mött samma öde. Ett öde som de delar med många av Mellanamerikas indianer ända sedan den kristna spanska erövringen inleddes.

Ett annat fall han nämner är yupik-eskimåerna (de föredrar att kallas eskimåer eftersom de inte är inuitspråkiga) i västra Alaska. Hela yupik-samhällen utsläcktes vid förra sekelskiftet i en influensaepidemi. Dahl citerar Harold Napoleon, som själv är yupik: *"Epidemin födde en hel generation av föräldralösa. Det är våra far- och morföräldrar. Det lidande, den förtvivlan, den sorg, den desperation och den förvirring som de överlevande tvingats gå igenom är ofattbar. Till och med medicinmännen blev sjuka och dog i sin förtvivlan, och tillsammans med dem dog en stor del av* ***Yuuyaraq****, eskimåernas gamla kultur.*

Ur allt detta lidande föddes en ny generation

yupiker. De föddes in i ett tillstånd av chock. De vaknade i en värld av kaos. /.../ Allt det de trott på låg i ruiner. Deras gamla kultur hade fallit samman. Ur denna situation växte skulden. De hade sett massdöden, det onda, i obegriplig och oacceptabel förklädnad. Dessa föräldralösa och kulturlösa människor växte upp och blev den första generationen yupiker."

Trauman, självdestruktion och förvirring är arvet hos de nu levande yupikerna, säger Jens Dahl. Hur förklarar man, frågar han sig, annars det omåttliga alkoholmissbruket hos yupik och andra ursprungsfolk? Var ska man annars söka efter orsakerna till det ohyggligt stora antalet självmord?

Det finns också de som slentrianmässigt säger att ursprungsfolk "förlorat sin kultur" – bara för att de ser på TV, spelar bingo eller åker i pick-uplastbilar. Nordamerikanska indianer beskrivs ofta som att de blivit "europeiserade" på detta sätt. Vissa antropologer har börjat ifrågasätta den synen. Kanske är det snarare så att indianerna har "indianiserat" en del västerländska ting och företeelser, säger de i stället.

Och detta är väl inte märkligare än att vi europeer börjat använda tobak, äta potatis, tomater, avocado, kakao, bönor, squash och majs och dessutom paddla i kanot – utan att därför anse oss ha blivit indianer.

Nordamerikas indianer, idag över två och en halv miljon människor i USA och nära två miljoner i Kanada, brukar framhållas som ett typiskt exempel på historiens förlorare. Kanadas indianer levde i koncentrationlägerliknande förhållanden på reservaten fram till 1951. Så sent som 1973 låg medellivslängden bland indianer på reservaten i Kanada på under 40 år.

Någon har visst sagt att historiens förlorare ofta är intressantare än vinnarna. Men vi bör också fråga oss om bilden av indianerna som förlorare verkligen stämmer helt. Deras motstånd mot koloniseringen har nämligen aldrig upphört, fascinerande nog. Det pågår i denna stund.

Trots att indianerna decimerades katastrofalt av sjukdomar och rena utplåningsförsök, trots att de drevs samman på reservatsmark som ingen annan ville ha, så gav de inte upp. De upprätthöll i många fall sina språk, de bevarade envist sina viktigaste ceremonier.

Ovide Mercredi, cree-indian och ledande företrädare för Kanadas indianer, har beskrivit processen så här:

"Vi gjorde inte våldsamt motstånd, men vi gjorde passivt. Vi levde kvar och vi samarbetade helt enkelt inte."

I sin nyutkomna bok *In the Rapids. Navigating The Future of First Nations* som han författat tillsammans med en annan cree-tänkare, Mary Ellen Turpel, skriver Mercredi:

"I många generationer sa man till oss att vi var okristna, vilda hedningar utan gud. Våra ceremonier och trossystem har attackerats. Som barn i Grand Rapids fick jag lära mig mer om katolska kyrkan, där jag arbetade som altarpojke och spelade orgel, än om cree-traditionen. Jag är till och med namngiven efter en katolsk präst."

Den kanadensiska staten stoppade potlatch-festerna bland nordvästkustindianerna, påpekar Mercredi, och beslagtog gåvorna som fördelades vid dessa fester:

"Och var är gåvorna idag? Var är våra heliga föremål idag? De har sålts till världens museer för att ställas ut som delar av de nordamerikanska indianernas "försvunna" kulturer. Vi har överlevt dessa förolämpningar mot vår tro, vår andlighet, men vi har ärr."

Ovide Mercredi går helt emot tanken på att bara två nationer, de engelska och den franska, grundat Kanada. Han understryker att indianerna existerat som distinkta samhällen i området långt före europeernas ankomst, och alltså inte kan låta sig representeras bara av ättlingar till engelska och franska kolonisatörer:

"Kolonisationen innebar att vi förlorade 99 procent av vårt land. Idag äger vi bara 1 procent /.../ Men vi indianer är folk med distinkta kulturer, språk, regeringar, territorier och befolkningar i Kanada. Ingen annan har rätt att tala för oss. Att fortsätta dominera oss är lika urmodigt som slaveriet."

Skiljda uppfattningar bland indianer

Meningarna om hur europeernas dominans av ursprungsfolken ska upphöra är delade, också bland Kanadas indianer. Kahn-Tineta Horn, en stridbar representant för de irokesindianska kvinnorna i Kanada, tillhör en mer militant falang än Ovide Mercredi. Jag träffade henne i samband med en konferens jag organiserade i Stockholm i mars 1996. Hon deltog i ockupationen av ett område tillhörigt indianerna i Oka utanför Montreal 1990.

De lokala myndigheterna kränkte indianerna där genom att vilja lägga en golfbana på marker som bland annat hade gravplatser. I protest organiserade indianerna i Oka, Kanesatake och Kahnawake,

främst mohawker, vägblockader och en husockupation. I denna bok skildrar vi ett besök på Kahn-Tinetas Horns reservat, Kahnawake, och vad som hände. Till slut sattes militär, 6000 soldater, in. 250 indianer, däribland Kahn-Tineta Horn, omringades i en byggnad i slutuppgörelsen.

Kahn-Tineta Horn fann sig alltså till sist också som många andra indianer i Amerikas historia infångad bakom ett stängsel av taggtråd, trots att hon arbetat åt myndigheterna i 20 år. Denna gång var det toppmodern rakbladstaggtråd. Vid utrymningstumultet skadades en av hennes döttrar av en gevärsbajonett. *"Något sådant vill jag aldrig mer vara med om",* konstaterade hon.

Men, och detta erkänner Ovide Mercredi också, det finns inga garantier för vad som kommer att hända om USA:s och Kanadas myndigheter fortsätter att förneka indianerna på dagens överfulla reservat sina fullständiga mänskliga rättigheter som egna nationer.

Ges ej den belysning de förtjänar

De koloniserade folken finns inte bara i Afrika och Sydamerika utan på så nära håll som Kanada och Danmark. Grönland är fortfarande, trots hjemmestyret, en dansk koloni. Även i Sverige har en erövringsprocess ägt rum. *"I Norrland hava vi vårt Indien"* sa man, och samernas trädgård blev deformerad av gruvor, flygfält och kraftverksdammar. Den svenska erövringen av malmfälten i norr planlades parallellt med missionen.

Samerna och många andra ursprungsfolk har upplevt sig som, och är utan tvekan fortfarande, utsatta för ett dubbelspel där de svenska myndigheterna talar vackert men handlar på annat sätt.

Det finns i världen stora grupper människor som är minst lika drabbade av svårigheter som ursprungsbefolkningarna. Somalia och före detta Jugoslavien är ju skakande och aktuella exempel. Men dessa konflikthärdar fick i massmedierna och olika internationella organ uppmärksamhet – medan urbefolkningsfrågorna sällan ges den belysning de förtjänar. Hur ofta talas om de 10 000-tals tibetaner som dött som en följd av den kinesiska koloniseringen av Tibet, och om våldet och övergreppen där? Och vem talar om det brutala folkmord som skett på *chakmas* och andra folkgrupper som tillhör ursprungsbefolkningen i Chittagong Hill Tracts i Bangladesh?

Här handlar det om principfrågor, där ursprungsbefolkningarnas ställning måste vara en annan än en etnisk minoritets i allmänhet. Brasiliens amazonasindianer – som ännu på 1920-talet hölls som kedjefångar i slaveri åt de gummibaroner som levererade Västerlandets bilindustri råvaran till däcken – kan med stor rätt fråga sig: Var kom de där brasilianska domstolarna som fattar beslut om vår regnskog, våra vatten, våra överlevnadsmöjligheter, ifrån? Vi fanns ju här långt innan staten Brasilien ens var påtänkt! Detsamma frågar många samer i Sverige sig. De har drabbats hårt av storsamhällets energijakt. Skog med hänglav som renarna äter har skövlats. Samerna drabbades dessutom särskilt hårt av Tjernobylolyckan.

Det är historiskt sett vanligt att en koloniserande befolkning trängt in och utnämnt ursprungsbefolkningar som aboriginals eller indianer till "etniska minoriteter". De blir i bästa fall jämställda med minoriteter inom majoritetsbefolkningen. I en del fall är beteckningen etnisk minoritet för övrigt helt felaktig – majoriteten av Guatemalas och Bolivias befolkning är ju faktiskt indianer.

Att ursprungsbefolkningarna har egna organisationer – även världsomspännande, som WCIP - World Council of Indigenous Peoples – och UNPO – Unrepresented Peoples and Nations Organization, är antagligen fortfarande ganska okänt bland den breda allmänheten. Att FN har en arbetsgrupp för urbefolkningsfrågor – UNWGIP – som träffas i Genève varje år, vet nog inte många heller. Några ursprungsfolksorganisationer har konsultativ status i FN:s sociala och ekonomiska råd, ECOSOC. Det gäller till exempel Samerådet, Grand Council of the Crees of Quebec, National Aboriginal and Islander Legal Services Secretariat, International Indian Treaty Council, Four Directions Council, med flera, inalles tolv stycken.

Ingen av dessa organisationer har dock beslutande medlemsstatus i FN. Andra beslutar över hela folks huvuden om för dem livsviktiga frågor. Och det är många ursprungsbefolkningar som inte kan göra sig hörda ens genom dessa organisationer, ännu.

Vi lever följaktligen fortfarande i en värld där hela folk och kulturvärldar förnekas och utplånas för att de tillhör andra kulturer än den i nationalstaterna dominerande – alltmedan omvärlden förblir passiv i sin okunnighet om att detta sker. Det handlar om Amerikas indianer, inuiter och aleuter i det cirkumpolära området, aboriginals och Torres

Sund-invånare i Australien, maorierna på Nya Zeeland, samerna i Nordeuropa, mer än 60 procent av Bolivias befolkning, hälften av invånarna i Guatemala och Peru, i Kina och Indien mer än 150 miljoner minoritets- och "stam"-folk, i Burma över 10 miljoner.

Vi kan inte längre ha det så att dessa totalt 300 miljoner människor i mer än 70 länder står utanför det internationella rättssystem som FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna lägger grunden för, och vars rättigheter också borde tryggas av detta.

Vapenexporten går vidare

Alla fraser en del av våra politiker levererar om internationell solidaritet och humanitet kan inte dölja sanningen: Sverige är en vapensmedja. Och vapnen används.

Vapen från Bofors och ammunition från Norma har exporterats till den indonesiska regim som för krig mot ursprungsbefolkningarna på Östtimor, Västpapua ("Irian Jaya") – i strid mot FN-stadgan ockuperar Indonesien dessa områden – och Ache Sumatra.1991 exporterades enligt Statistiska Centralbyrån svenskt krigsmateriel för 1, 8 miljoner kr, och under första halvåret 1992 för 0, 6 miljoner – till Indonesien.Och exporten av krigsmateriel fortsätter uppenbarligen, trots Svenska Freds', Ingvar Bratts och Henrik Westanders olika avslöjanden.

"Viet Cong satt som klistrade utmed väggarna." Det konstaterandet gjorde USA-allierade australiska generaler apropå granatgeväret Carl Gustafs effekt under Vietnamkriget. Det FFV-producerade svenska granatgeväret Carl Gustaf finns nu på båda sidor i striderna mellan minoritetsfolken (10 miljoner människor tillhöriga folk som karen, kachin, shan och flera andra) och regeringstrupperna i den otäcka diktaturen Burma-Myanmar.

I tidningen Z nr 4-92 konstaterade journalisten Staffan Heimerson efter ett Burmabesök:

"Djungelsjukhusen är fulla av Carl Gustafs offer...I säng nr 36 ser jag en utmärglad soldat som är bränd över hela ansiktet...granaten sänder iväg splitter och en våg av hetta. Resultatet av svensk vapenhandel!"

Bo Ohlson hör också till dem som besökt området och han har i Civila försvarstidningen uppmärksammat hur granatgeväret Carl Gustaf hamnat i Burma-Myanmar. Enligt hans skildringar finns inte mycket kvar av de soldater som till exempel befunnit sig i ett skyttevärn när de träffats av Carl Gustafgranater. Minst 500 människor dödades med Carl Gustaf 1988 på Sri Lanka, i striderna mellan Indiens fredsbevarande styrkor och tamilgerillan.

Nyligen avslöjades hur Bofors fortsätter att, via ett annat företag, sälja granatgeväret Carl Gustaf till Indien för användning i kriget i Kashmir. Allt för att kringgå den bojkott som framdrivits i Indien efter skandalerna med mutor i samband med Rajiv Gandhis haubitsaffärer med Sverige.

I Dagens Nyheter har Indienrapportören Eva Lindgren beskrivit hur unga indier och pakistanier dödas i gränsstriderna om Siachenglaciären. Där används Boforskanonerna. Jag såg själv, när jag gjorde värnplikten i Östergötland i början på 80-talet, verkan av en enda sådan artillerigranat avlossad i demonstrationssyfte på ett skjutfält. Effekten är fruktansvärd. Ett kvadratkilometerstort område vid nedslagsplatsen fylls helt med roterande stålsplitter.

När jag besökte Indien 1988 såg jag med egna ögon de svenska Boforskanonerna på Delhis gator, när Republikens Dag firades. Samma slags kanoner jag sett i Östergötland, men nu målade i sandgul färg.

Sverigeproducerade vapen används alltså i olika krig och ockupationer där ursprungsfolk och minoriteter drabbas, världen över. *"Ingen annan liten nation tillverkar flygplan, ubåtar, missiler och radar som vi."* Det har den dåvarande försvarsministern Anders Björck slagit fast, och det stämmer säkert. Men borde det vara så? När 40 000 barn per dygn dör av undernäring på jorden? När regnskogen huggs ner och världshaven förorenas? När ozonhålet växer? När världens om 25 år 8 miljarder invånare börjar få brist på vatten? Är det vapen vi ska satsa på då?

De svenska företagens roll

För några år sedan talade en delstatsguvernör i Brasilien klarspråk: *"Några dussin vildar kan inte få hindra landets utveckling."* Denna inställning har – bakom fraserna om alla kulturers lika värde – varit vanlig när det gäller folk som aboriginals i Australien, indianer i Amerika, olika folk i före detta Sovjet, minoriteter i Kina, samerna och många andra. Om de lever på landområden som kan utnyttjas "i allas intresse" – då offras de.

70 procent av världens uran finns i områden där ursprungsfolk bor. Namibias bushfolk, indianer i Kanada, aboriginer i Australien har drabbats av urangruvdriften. Sverige och svenska företag är i högsta grad bidragande i denna process:

De svenska reaktorerna förbrukar totalt cirka

1 500 ton natururan per år. Hälften av det uran som som använts i svenska kärnkraftverk kom fram till 1992 från Kanada. I flera av de områden där uranet bryts har indianerna protesterat. Jag har själv varit med om att tillsammans med en kanadensisk southern tutchoneindian, John Graham, uppvakta SKB:s, Svensk Kärnbränslehanterings, direktörer i frågan. De visade kalla handen. Detsamma gjorde den dåvarande energiministern Birgitta Dahl när vi sökte upp henne. Hon ansåg till och med att det var särskilt lämpligt att importera uran från Kanada "det är ju en demokratisk stat", som hon sa.

Våra protester ignoreras och uranimporten fortsätter – och inte bara från Kanada. Oskarshamns kärnkraftsgrupp äger andelar i Rangergruvan, som ligger i ett aboriginalreservat i norra Australien. Från Ranger och Olympic Dam i Australien, och från Kazakstan, Uzbekistan och Krasnokamensk i Ryssland köper Sverige idag uran. Naturen förstörs, vatten förgiftas och människor får cancer i dessa områden.

Det svenska företaget STORA:s dotterbolag i Kanada besprutar skog på mic-mac-indianskt område. STORA är också verksamt på mapuche-indianskt område i Chile.

Uppgifter finns om att svenska lastbilar använts för transporter vid skogsavverkningar på Borneo, genomförda av staten Malaysia och japanska bolag. Jag har själv sett fotografier på Volvolastbilar i området. I Bakun bygger ABB dammar som sätter regnskogsområden under vatten och tvingar tusentals människor från ursprungsbefolkningarna att flytta. När skogsbefolkningen, penanerna, protesterat mot regnskogsskövlingen har man satt in polis mot dem och fängslat deras ledare.

Svensk teknik är med i La Grande-projektet, franska Quebecs stora dammbyggen i James Bayområdet, Kanada. En yta motsvarande hela Svealand och Götaland har helt stuvats om. Indianers och inuiters jaktmarker och fiskevatten förändras för alltid. Också här vajar ABB:s flagga.Företaget monterar teknik för att pumpa elkraft söderut – en av Aseas specialiteter.

Via Världsbanken har Sverige varit också inblandat i startandet av stora dammbyggen i Centralindien, vilka leder till tvångsförflyttningar av stamfolk och andra bönder i dessa områden. Militär och polis har satts in. Svenska journalister som kritiskt skildrat händelserna har nekats inresetillstånd i Indien fortsättningsvis.

I Bio-Biofloden i Chile har dammar byggts som tvingar tusentals pehuencheindianer att flytta och skadar deras marker och kultur. Svenska skattepengar, över 200 miljoner kronor, har satsats på dammanläggningarna. Ett norskt företag levererar turbinerna.

Ursprungsfolkens decennium – i Sverige?

Efter att i 13 år ha varit verksam på ledande poster inom tidningen och Föreningen Fjärde Världen, känns det för mig ganska märkligt att ändå behöva konstatera att Sverige alltså faktiskt ännu i så hög grad sviker världens ursprungsfolk. Svenska företag profiterar på miljöförstöring och konflikter som drabbar ursprungsfolk.

Med detta vill jag alls inte ha sagt att solidaritetsorganisationer med ursprungsfolk som Föreningen Fjärde Världen inte gör någon nytta – tvärtom är vi ju därför mer välbehövliga än någonsin. Jag vill uppmana varje person som läser detta och som ännu inte är aktiv, att sluta sig till våra led. Du kommer inte att ångra dig! Vi har stora uppgifter framför oss. En är att driva på svenska myndigheter i dessa frågor. Sverige som stat har nämligen inte heller i någon större grad profilerat sig i försvaret av ursprungsfolks rättigheter i internationella fora. Det finns många exempel:

Tibet är ett självständigt land som ockuperats av Kina. Där pågår våldsamma övergrepp mot de tibetaner som protesterar mot ockupationen, mot den ekologiska skövlingen, mot kärnvapenprov och kärnavfallslagring. I provinsen Xinjiang – Östturkestan som ursprungsbefolkningarna, kazakher och uigurer, kallar den – eskaleras också förtrycket mot dem som protesterar mot Pekings centralstyrning.

Men vad säger Sverige egentligen? Istället för att uttala sig till stöd för Tibets självständighet och verkligen protestera mot övergreppen mot uigurer med flera, prioriterar man goda handelsförbindelser med Kina – som så många andra länder i Europa och även USA gör. I USA, liksom i Kina, har kärnvapenprov i masskala genomförts på ursprungsfolksområdena. Sverige har aldrig protesterat.

När vi uppvaktat myndighetsrepresentanter och skrivit brev angående förtryck av nordamerikanska indianer har Sverige som stat inte agerat. Det gäller till exempel NATO-överflygningarna på Labradorhalvön där tusentals innu-indianer får leva i det dagliga larmet från övande militära stridsjetflygplan.

Mig veterligt har Pierre Schori eller andra svenska utrikesföreträdare för Sverige aldrig tagit upp ursprungsfolksfrågorna med USA:s eller Kanadas myndigheter. Och vad säger Sverige när korubos, de sista fria indianerna i Brasilien, idag utplånas av nybyggare med smittade kläder och förgiftad mat? (Se DN 1/3,1998)

När jag och Ola Persson för några år sedan besökte utrikesdepartementet för att fråga om Sveriges inställning till kanakernas självständighetsrörelse på Nya Kaledonien, blev svaret märkligt. *"Off the record"*, sa en tjänsteman till oss, *"så tycker vi att det är bättre att Frankrike styr där, än att caldocherna, franska hårdföra typer från bland annat Algeriet som bor i Nya Kaledonien också, får något inflytande där"*. Vadsomhelst, bara inte ett självständigt Nya Kaledonien!

Ett annat exempel på svek är när kulturpersonligheter eller forskare som i allmännhet talar sig varma för kulturbevarande ändå i praktiken förnekar ursprungsfolk rätten till sin kultur idag. Det gäller till exempel i fallet med den totempåle från haislaindianerna på Kanadas nordvästkust som finns utställd på Folkens Museum i Stockholm, och som indianerna krävt att få tillbaka. Lars Gyllensten och företrädare för Riksantikvarieämbetet finns bland dem som kraftfullt motsatt sig detta återförande. Lyckligtvis har inte regeringen gått på deras linje.

Undran infinner sig också inför uppgifterna om att man i samband med planerna på en kraftverksdamm i norra Namibia som drabbar *himba*, ett halvnomadiskt herdefolk, anlitat svensk expertis i form av socialantroploger i den SIDA-finansierade genomförbarhetsstudien (Sveriges Natur 5/97). Majoriteten av himbafolket är ju emot dammbygget – borde inte antropologerna ställa sig på deras sida?

Tusentals namn har samlats in

Kritik saknas inte mot Sveriges och det svenska etablissemangets politik i urbefolkningsfrågorna. Samernas organisationer, Kommittén Amerika 500, Föreningen Fjärde Världen, Svensk-Indianska Förbundet och andra liknande grupper, har alla krävt att Sverige ska ratificera FN:s ILO-konvention 169 från 1989, som innehåller bestämmelser om kulturella, politiska och landrättigheter för alla världens urbefolkningar. Mer än 6000 namn har samlats in och lämnats till regeringsföreträdare i Sverige med kravet att Sverige måste underteckna denna konvention, som ger ursprungsfolken rätt till liv, land och kultur. Nyligen har ett löfte om undertecknande getts.

Men i till exempel den förra borgerliga svenska regeringens sameproposition ville man inte tillerkänna samerna deras landrättigheter. Och vad värre är: Man har redan under den förra socialdemokratiska regeringens tid med hänvisning till detta inte velat underteckna ILO-konventionen över huvudtaget, till skillnad från till exempel Norge och Mexico. Istället passade man på att utvidga ickesamers rätt till småviltsjakt i samiska områden.

Den borgerliga regeringens sakkunnige i samefrågor, Hans Dau, sammanfattade saken så här:

"Detta skulle gå emot svensk lagstiftning och vi är inte beredda att ta allt land i Norrland och ge till samerna." (Samefolket 11/92).

Svaret från en del samer blev bittra utspel: Ordföranden i organisationen Same Ätnam tog på deras årsmöte en svensk flagga och började tvätta den i en balja. En annan samisk representant brände ett exemplar av samepropositionen inför TV:s kameror.

Förenta Nationerna beslutade att 1993 skulle vara ett internationellt urbefolkningsår. Den 10 december gick det formella startskottet vid FN-högkvarteret i New York. Men vilka förberedelser gjorde svenska myndigheter?

FN hade bland sina omfattande mål för det internationella urbefolkningsåret 1993 bland annat satt det följande:

– Förbättra allmänhetens medvetande och kunskaper om urbefolkningarna och deras kulturer genom internationella och nationella aktiviteter, utbildningsprojekt (bokutgivning, posters, radio-TV-program etc etc).

Ingwar Åhrén, ordförande i Svenska samernas riksförbund och talesman för Samernas nationalråd, kunde dock i ett brev under slutet av 1992 till den tidigare nämnde regeringssakkunnige Hans Dau konstatera att trots att det endast återstod någon månad till urbefolkningsåret, inga medel anslagits. Dau var ordförande i den delegation för FN:s urbefolkningsår som regeringen tillsatt. Denna delegation gjorde verkligen inte mycket väsen av sig!

Åhrén ställde följande frågor:

– Vilka mål hade Sverige fastställt för urbefolkningsåret 1993?

– Hur avsåg Sverige att genomföra året i förhållande till FN:s beslut (FN 46/128)?

– Vad hade Sverige redovisat för FN om vilka åtgärder man vidtagit och på vilket sätt skulle samerna att vara en aktiv part?

Till Åhréns frågor då skulle man kunna ha lagt ytterligare en: Sveriges fana ter sig ganska solkig när det gäller en del urbefolkningsfrågor – var det därför som myndigheterna ville göra så lite väsen som möjligt när det gällde FN:s urbefolkningsår 1993?

Samma frågor skulle kunna ställas när det gäller det pågående, av FN beslutade urbefolkningsdecenniet 1994-2005: Över tre år har redan förflutit, vilka pengar har anslagits? Hur kommer allmänheten att informeras? Hur kommer man att gå ut i skolorna? Vilka internationella ställningstaganden kommer Sverige att göra under detta FN-decennium?

Hur ter sig framtiden för ursprungsfolken?

Ursprungsfolken är idag på väg att erövra sin rätta plats bland världens nationer. Yanomami-indianerna i Brasilien och Venezuela, ett av de "mest isolerade folken i världen" håller nu på att lära sig läsa och skriva för att bättre kunna försvara sina intressen.

Det kommer säkert att finnas problem i den processen men det finns ingen annan framstegsmöjlighet. Fruktansvärda övergrepp av alla slag äger fortfarande rum mot yanomamis och många andra ursprungsfolk. De flesta av Indiens s k stamfolk lever under fattigdomsgränsen, ursprungsfolken i Sibirien har en medellivslängd som är 18 år lägre än nationsgenomsnittets. Aboriginals i Australien har fem gånger högre arbetslöshetssiffror än övriga invånare i landet. 1910-1970 togs vart tredje aboriginbarn (100 000 barn!) från föräldrarna och lämnades till barnhem eller vita familjer för att "civiliseras" och assimileras. Men idag finns en viktig skillnad mot för bara 20-25 år sedan. Det kommer ut. Världssamfundet får reda på det.

Därmed blir det allt svårare för kolonisatörer, myndigheter och/eller exploatörer av olika slag att härja ostört, vare sig det gäller Shell i Nigerias Ogoniland, guldgrävare i Amazonas regnskogar, vattenkraftsbyggare i Sarawak och södra Chile, indonesiska trupper på Östimor, ryska oljeborrare i Sibirien eller kinesiska militärer i Xinjiang.

Den officiella inställningen i vissa länder börjar också sakta ändras:

1979 fick Grönland självstyre över utbildning, social- och sjukvård och över sin ekonomiska utveckling. Argentina, Bolivia och Mexico har antagit långtgående lagstiftning om ursprungsfolkens rättigheter. Nya Zeelands regering har inlett en dialog med maorikongressen. I Australien har regering och de europeiskättade invandrarna börjat be aboriginerna om ursäkt, bland annat för detta med barnomplaceringarna. I Kanada har den miljon människor som tillhör ursprungsfolken, däribland cree, mohawker och inuiter, ökat sin synlighet, sitt politiska inflytande och skyddet för sina landområden.

Turism och kärnavfall — inkomstkälla för ursprungsfolk?

Det som dock också tycks bli allt vanligare är att olika ursprungsfolk väljer samma väg som industrisamhället när det gäller vägar att öka sin levnadsstandard.

För några år sedan väckte det ilska hos miljörörelsen och uppseende i samhället när en indiansk reservatsledning i Kanada upplät sitt folks mark för lagring av kärnkraftsavfall. Grönlands hjemmestyre har väckt uppseende med en liknande inställning i en sådan fråga. Ledande personer bland de sibiriska ursprungsfolken har nyligen sagt att deras egna folks deltagande i olje- och gasutvinningen i Sibirien skulle vara ett bra sätt att lösa deras problem. (Källa?)

Kasinouppbyggen bland nordamerikanska indianer ger kanske pengar, men lär också dra in många i droger och kriminalitet. Anpassningen till turistindustrin tar sig också andra drastiska uttryck hos många ursprungsfolk. Veddas, ursprungsbefolkningen på Sri Lanka, lär idag var uppdelad i två huvudgrupper där en del kallas "show-veddas" och lever på att med långt hår och pilbåge posera för turisternas kameror mot betalning...

Det mångkulturella samhället

Sedan ungefär mitten på 1970-talet har det blivit allt vanligare att tala om sina rötter. "Etnifiering" kallar en del forskare det och höjer varnande pekfingrar. En antropologiprofessor i Sverige, Kajsa Ekholm Friedman hör dit. Hon varnar för möten mellan etniska grupper. "Det kan leda till konflikt och krig, se på det forna Jugoslavien." Och visst, etniska relationer är alltid konfliktfyllda. Men måste ett erkännande av historien som den varit alltid leda till krig? Ska problemen få leda oss till att skära av alla kontakter? Kan ett mångkulturellt samhälle ald-

rig lyckas? Ska rasism och främlingsfientlighet tillåtas bre ut sig? Mitt svar är nej – det är i själva mötet som kulturerna och människorna utvecklas, tvärtemot vad Kajsa Ekholm Friedman säger.

Sanningen är väl istället att många samhällen, även Sverige, länge varit ganska mångkulturella. Skåne inkorporerades i staten Sverige med våld och mot befolkningens vilja för bara lite över 350 år sedan. Att författarna till denna bok själva har rötter i Skåne är kanske ingen slump. Det är lite märkligt att inse att våra skolböckers danske kung Kristian Tyrann av våra egna förfäder beskrevs som Kristian den Gode, och att snapphanarna bedrev gerillakrig mot det Sverige vi nu på många vis själva tillhör.

När det gäller dagens ursprungsfolk är det dock klart att det för dem måste finnas större valmöjligheter vid inträdet i det mångkulturella samhället, av historiska skäl. Samerna kom först, indianerna var först i Amerika, australierna och maorierna var före europeerna i sina områden. Dessa faktum måste få tyngd och konsekvens i diskussionen om vilka som ska kontrollera landområden och naturtillgångar. Ursprungsfolken måste diskrimineras positivt också på många andra områden. De måste få rätt att tala med myndigheterna på sitt eget språk. Deras egna språks status måste höjas. Språken är nämligen hotade och har i en del fall mycket få talare. Av 65 indianspråk i Kanada räknar man med att bara cirka tre kommer att överleva 2000-talet.

Fortfarande finns ett stort arbete att utföra när det gäller att förändra den felaktiga bild av ursprungsfolk som förhärskar. Det gäller till exempel de tidigare nämnda yupik-eskimåerna. Antropologen Ann Fienup Riordan skriver om dem i sin bok "Eskimo Essays":

"Yupikerna levde inte i en snööken, de levde i ett område som var oerhört rikt på fisk, bär och vilt. De stämmer inte in på bilden av den skrattande, fredliga eskimån som står utanför sin snöigloo. De bodde i torvhus. Periodvis var de mycket krigiska och stred med varandra med pil och båge. Mycket av deras kultur finns kvar idag, men de har också blivit fast i vår bild av dem och delvis anpassat sig och försökt leva upp till den."

Kanske är detta något som ursprungsfolk drabbats särskilt av; att sitta fast i några andras bild av dem själva så starkt att man knappt vet hur man ska kunna ta sig ur den. Till stora delar håller de nu dock på att skapa sig sin egen bild av sig själva, och lever den. De vägrar, med rätta, att låta storsamhällen av olika slag tvinga på dem sin historia. Istället väljer allt fler ursprungsfolk att skapa och fortsätta sin egen. De har bildat egna politiska organisationer, baserade på sina egna traditioner, eller av ny typ. Det måste ses som hoppfullt, och avsikten med att sammanställa denna bok har varit att bidra till den processen. Historien har nämligen inte, tvärtemot vad någon nyligen påstod, tagit slut. Den fortsätter.

Samer

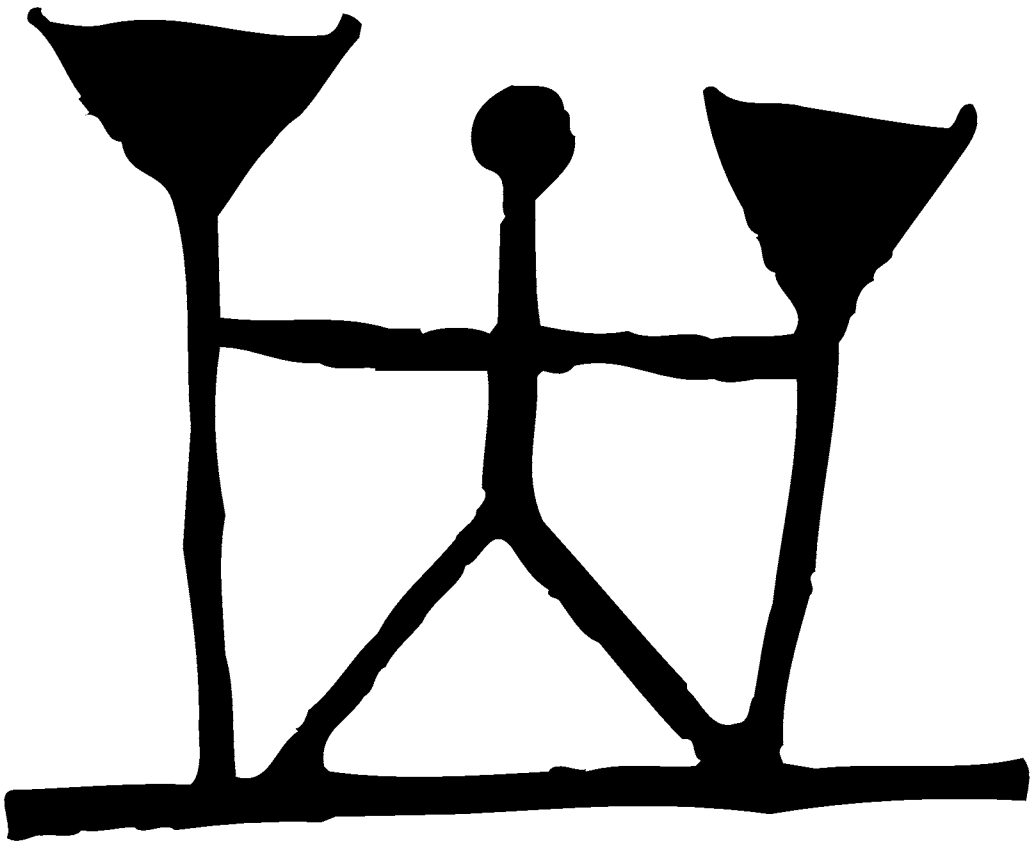
Renarna på Oulavoulie

Anna sitter i kåtan
makar i bränderna
makar och blåser,
makar ihop, blåser.

På Oulavoulies jökel
springer renarna runt,
springer runt,
springer runt, springer runt.

Under Oulavoulies jökel
sitter en människa i kåtan
och blåser.
Rör i bränderna, rör i bränderna,
blåser, blåser, blåser hårt
makar ihop glöden, blåser.
...
Och det är vi två.
Vårt minne, minnet om oss
försvinner, försvinner.
Vi minns och vi har glömt.
Vi är båda gamla.

Ur Mattias Anderssons jojk

Vindmannen, en gestalt som förekommer i samiska trumbilder.

Niillas Somby:

– Renskötseln idag ger jag inte mycket för

Av Henrik Persson

Vi står vid stranden av Tanaälven, gränsfloden mellan Finland och Norge. Jag, min bror Ola och Harry Frilund från Fjärde Världen-föreningen i Finland har rest ganska länge för att komma hit upp, nära Kolahalvön och ryska gränsen. Vi har lämnat skogsområdena, turisthotellen och myggen. Här börjar kalfjället.

På andra sidan älven ser vi plötsligt en man i en liten motorbåt komma farande mot oss. Det är Niillas Somby. Han stämplades som terrorist i norska massmedier under 70- och 80-talen, för sina aktiviteter riktade mot Altadammen.

Under en av dessa mörka och kalla vinterkvällar bestämde sig Niillas och några andra unga samer för att spränga av en dynamitpatron i närheten av Alta-dammbygget – i ett sista desperat försök att få massmedias uppmärksamhet på den orätt som skedde. Men i kylan utlöstes "bomben" för tidigt. Niillas vänsterhand sprängs bort, hans ena öga skadas allvarligt.

I den upphetsade stämningen blev givetvis Niillas utpekad som en farlig aktivist och han avtjänade en kortare häktningsperiod i Norge innan han lyckades fly till ett indianreservat i Kanada. Fallet är numera preskriberat.

Nu är han åter i hembyn Sirma sedan flera år. Han har varit verksam både som journalist och fotograf, och i lokala samiska frågor. Vi hoppar i hans båt och får hälsa på i familjen Sombys hus.

Här bor också Niillas fru som är från Tornedalen och deras barn. Vid köksbordet sitter Aslak Somby, Niillas far. Vi äter sej, som Aslak dragit upp ur havet. Det är hela tiden liv och rörelse i huset, släktingar och grannar kommer och går.

Niillas och hans far diskuterar livligt religion och den kristna missionens följder för samernas kultur. Han är ju kristen, säger Niillas lite restsamt om sin far. Aslak är över 70 och representerar en äldre generation. Han har varit verksam inom den gamla renskötseln, med metoder och traditioner som nu är försvunna.

Niillas Somby anser att kristendomen bröt ner själva kärnan i samernas kultur; synen på naturen som helig. Människan som del i en helhet. Han anser att mycket i den gamla samiska religionen vore värt att återupprätta.

– Ja, ja, säger Aslak, jag kommer nog till en bra plats när jag dör. Jag har gått mycket på fjället. Det kunde vara hela flockar med örnar – de där djävlarna – som följde renhjorden för att ta kalvarna.

När han talar rör sig hela kroppen och han ser på oss med intensiv blick. På något sätt ger han inte ett riktigt "kristet" intryck, men han är mera positiv till kristendomen än Niillas, tycks det, under det samtal vi har.

Niillas berättar senare att hans far är en av de få han känner till som begraver renben traditionellt. Benen läggs så som de sitter i renkroppen. Bakom den seden finns en urgammal återuppståndelsetanke, representerad i de flesta samlar-jägarkulturer...

Barn och hundar går ut och in. Niillas syster kommer in och berättar att hon sett en järvunge på fjället.

– Jag gick fort därifrån. Mamman har långa sylvassa tänder och henne har jag ingen lust att möta obeväpnad!

Vi flyttar in i vardagsrummet. På väggarna hänger gåvor från nordamerikanska indianer; ett läderkonstverk gjort av en svartfotsindian och en trärelief från nuchalk-indianerna, som adopterade Niillas in i sitt folk.

Kaffe och hjortronsylt plockas fram. Niillas berättar om arbeten han haft. Fram till 20-årsåldern var han verksam i renskötseln. Sedan gick han till sjöss. En period, när familjen bodde i Södertälje i Sverige, jobbade Niillas som bilarbetare vid bandet på Scania.

– Nej, så värst mycket mer eniga i våra ståndpunkter än några andra, det är inte vi samer. Renskötseln som den ser ut idag, ger jag faktiskt inte mycket för. Ofta transporteras ju renarna i lastbilar

där de står ovanför varandra, skräckslagna och urinerande, till olika betesplatser. Resultatet blir stressrenkött, som inte smakar som det ska. Till och med ur vinstsynpunkt är detta förkastligt.

Niillas återknyter till vårt tidigare samtal om hur den gamla samiska religionen bröts ner genom kristendomens införande.

– Jag tror att Gud finns inom människan själv. Och det innebär att bara du kan hjälpa dig själv ur olika besvärligheter, inte någon utomstående kraft.

– Vi samer måste återskapa en egen moral, på alla områden. Det finns ledande samiska kulturpersonligheter som har en dålig inställning till alkohol, och de borde ju istället vara föredömen för ungdomen.

– *Borde inte samerna upprätta en egen stat, eller något liknande?*

– En samisk stat, eller ett självstyrande område som Grönland, är inte intressant om den inte fungerar efter samiska principer och samisk kultur. De nordiska staterna, eller Ryssland, är inget att kopiera.

Rysk miljöförstöring hälsoproblem för samerna

Niillas berättar om hur han för en tid sedan träffade skoltsamerna i Sevettijärvi och Nellim, två byar i norra Finland.

– Varannan person som dör där, dör av cancer. Det var vemodigt att tala med dem. De visste att det berodde på föroreningar från före detta Sovjetunionen. De här samhällena är mycket beroende av naturprodukter; renkött, skogsfågel, fisk, bär från skogen – trots att de är med i det moderna samhället.

– *Hur är situationen på den här sidan gränsen?*

– Långt före Tjernobylolyckan visste vi att föroreningar kom från ryska sidan. Anläggningen i Nikel, några kilometer härifrån, spyr ut svavel. Man kan se det, och känna lukten. Och runt verket är det ju massvis med död skog. Här i Norge finns en organisation mot detta; "Stoppa dödsmolnen".

– *Vi intervjuade en finsk forskare om detta svavels effekter på skog och renlav. Han upplyste oss också om att kärnvapenproven på Novaja Zemlja på 60-talet spritt radioaktivitet på Kola, i Nordnorge och Finland som var mätbar nu.*

– Ja, och norska myndigheter har vetat om detta, men det har hållits hemligt för allmänheten. Vi har hög konsumtion av inlandsfisk och renkött även här, och jag vet ganska många som har olika tarmsjukdomar. Själv har jag ulcerös kolit. I ett område här – Polmakvattnet – är det ganska många som har dött av cancer.

– De föroreningar som inte syns är de farligaste. I Barents Hav här utanför har rysk militär dumpat två – kanske fler – atomubåtar, och atomavfall. I Murmansk har de lagt atomavfall i gamla rostiga båtar i hamnen.

– Ja, Ryssland är ett av de mest miljöförstörda områdena på denna jord! Där har man uppträtt barbariskt mot naturen. Det är också ett exempel på hur ett samhälle kan driva iväg om man bara tänker militärstrategiskt. Krig och militär är ett av de tyngsta hoten mot oss alla – också i fredstid.

– Se bara på hur mycket militären i Norge bränner iväg av bensin under övningar. Turisternas plastpåsar är ingenting mot hur militären skadar naturen här uppe (Se not 1).

– Att vägra militärtjänst är att kämpa för naturen. Själv gjorde jag det, också med motiveringen att jag inte ville bli tvungen att strida mot andra samer i länderna häromkring.

Fiskparasit hotar laxen

Vi lämnar storpolitiken för ett tag och kommer in på frågor som getts mindre uppmärksamhet.

– I skuggan av de stora frågorna som Alta och liknande, finns mindre och väl så viktiga saker att uppmärksamma, fortsätter Niillas. T ex så finns fisksjukdomen *Gyrodaktylus salaris* konstaterad i Enaresjön på finska sidan. Det innebär att de många – i detta fall finska – sportfiskare vi har lätt kan överföra sjukdomen via sina fiskeredskap hit till Tanaälven. I verkligheten är detta ett gränslöst distrikt: Det är Sameland på båda sidor om älven. Det är en viktig samisk näring som förstörs om denna sjukdom sprids. Dessutom förstörs en av de bästa fiskeälvarna i Europa överhuvudtaget.

Ett sammanhängande problem visar sig fiskodlingarna vara. De ägs av icke-samer och ger mycket få jobb, påpekar Niillas. Däremot sprids fisksjukdomar lätt från dem, till de vilda laxbestånden.

– Där Gyrodactylus salaris kommit, är det omöjligt att få bort den – utan att förgifta all fisk och smådjur som grodor, m m. Den vilda laxen i Tana består av mer än 100 olika sorter, varje biälv har sin egen sort, anpassad till naturen sedan 10 000-tals år. Denna mångfald är omöjlig att återskapa.

– Man kan göra mycket skada, i all välmening. I en biälv här har man till exempel, helt "vetenskapligt", byggt en laxtrappa. Det gör att odlad lax kan

nå en vild laxsort och blanda sig med dem. De genetiska följderna av detta vet vi inte, ändå manipulerar man med naturen så här.

Vi når det oundvikliga ämnet renskötsel så småningom, och även där har Niillas många synpunkter.

Inställningen till renarna förändrad

– Det finns för mycket ren, sägs det, och det stämmer kanske. men det är också så att man måste ha väldigt mycket ren för att nå samma ekonomiska levnadsstandard som en vanlig industriarbetare. Större delen av vinsten går ändå till bensin, motorcyklar, bilar, ja t o m helikoptrar.

– Det stora renantalet gör också att betet tar slut för snabbt.

Niillas påpekar hur man förr använde hela renen på ett helt annat sätt.

– Skinnen gjorde man kläder och skor av, benen användes i slöjdproduktion. Men nu är renen reducerad till köttproducent. Man slaktar nu på ett sätt som leder till att renen förnedras. Hornen kapas när den ännu lever, benen kapas så att benskinnen förstörs. Dessa användes förr av samekvinnor till att göra de bästa lappskorna av. I dem lägger man sennagräs och skohö, och det är kvalitet! De är varma, och när du går i dem får du samtidigt akupressurbehandling av fötterna.

– Med den motoriserade renskötseln försvinner den samiska brukskläsdeln. Snöskoterdressen har kommit, och ganska varma skor. Men inte med samma kvalitet, och på grund av slaktmetoderna finns inte materialet till de bästa skorna.

Niillas understryker hur renskötarnas relation till renen förändrats, hur renskötaren kände sin terräng på ett annat sätt.

– Han visste hela tiden var han var, vart han skulle flytta, hur han skulle klä sig för att skydda sig mot väder och vind, hur han skulle sätta upp en *lavvu*, tältkåta.

– Då var du ständigt med renarna, kände varje djur, eftersom du inte behövde ha så många tusen renar heller.

– Motoriseringen och maskinparken leder också till skador på rygg, ben, armar och skuldror på renskötaren själv, och ganska mycket stress. Det är också dyrt – en snöskoter kostar cirka 50 000 kronor, det motsvarar cirka 50 renar.

– För att inte låta alltför negativ, säger Niillas, måste jag nämna att man i till exempel Finland återupptagit användandet av körrenar, även om det ännu mest är i tävlingssammanhang.

– Men jag kan inte låta bli att tycka att samernas respekt för renen försvunnit. Jag minns hur en indianankvinna från Kanadas Nordvästterritorier berättade för mig hur de ännu slaktar ren ceremoniellt. De tackar renen för att den ger dem mat och kläder, som samerna gjorde förr.

Denna enorma kontrast mot dagens renslakt anser Niillas bero just på att den traditionella samiska religionen försvunnit och kristendomen införts.

– Både samer och myndigheter har trott att samekulturen skulle kunna finnas kvar endast genom att de samiska språken bevaras. Men det går inte att bara översätta orden – vare sig det gäller maskindelar till en snöskoter eller Bibeln – och samtidigt tro att ingenting förändras. Att det är en främmande kultur som "översatts", det är lätt att glömma bort.

Kulturens kärnpunkter

– Religionen, språket, maten, kläderna och hur man försörjer sig – detta är kärnpunkterna i kulturen, menar jag. Allt detta är hotat bland samerna, men nu börjar man få upp ögonen.

– Den traditionella religionen har utrotats bland samerna, men finns starkt kvar hos andra folk. Jag har själv träffat *khanter*, ett sibiriskt folk, som trots att de utsatts för oerhörd miljöförstöring och tvingats upphöra med renskötseln, bevarat språket och religionen mycket bättre än vi samer, berättar Niillas.

– *Hur ser framtiden ut för samerna politiskt sett?*

– När det gäller samerna i Sverige står de på samma politiska framstegsnivå som samerna i Norge gjorde före Altasaken. Folk i Sverige verkar dåligt informerade om oss samer. När jag kommer dit frågar de om jag bor i tält och liknande. Och denna okunnighet beror på dålig information från samernas sida. De svenska samerna har varit snälla, tysta och beskedliga. Man har inte velat ha bråk. Kanske är vi alla sådana, till och med jag som är en känd bråkmakare vill inte heller ha bråk. Men jag backar inte!

---

1) De norska militära skjutövningarna skapar ett årligt avfall på 85 ton bly och 41 ton koppar. Hela den svenska verkstadsindustrin släpper ut ett (1) ton bly per år, varav 10 procent kommer från försvarsindustrin.

Sveriges militärflyg förbrukar 25 procent av allt flygbränsle. Över 2000 ton kväveoxider, som förstör ozonskiktet, liksom 10 000 ton cancerframkallande kolväten släpps ut när detta förbrukas.

Svenska marinens skjutområden omfattar 10 000 kvadratkilometer skärgårdsnatur. Ammunition och oljor släpps där ut i stort sett okontrollerat.

Karachaysjön, mitt i Ryssland, har i 40 år använts som dumpningsplats för radioaktivt avfall. 1988 innehöll den stora kratern – dumpningen torkade ut sjön – två och en halv gång så mycket radioaktiva ämnen som kom ut vid Tjernobylolyckan.

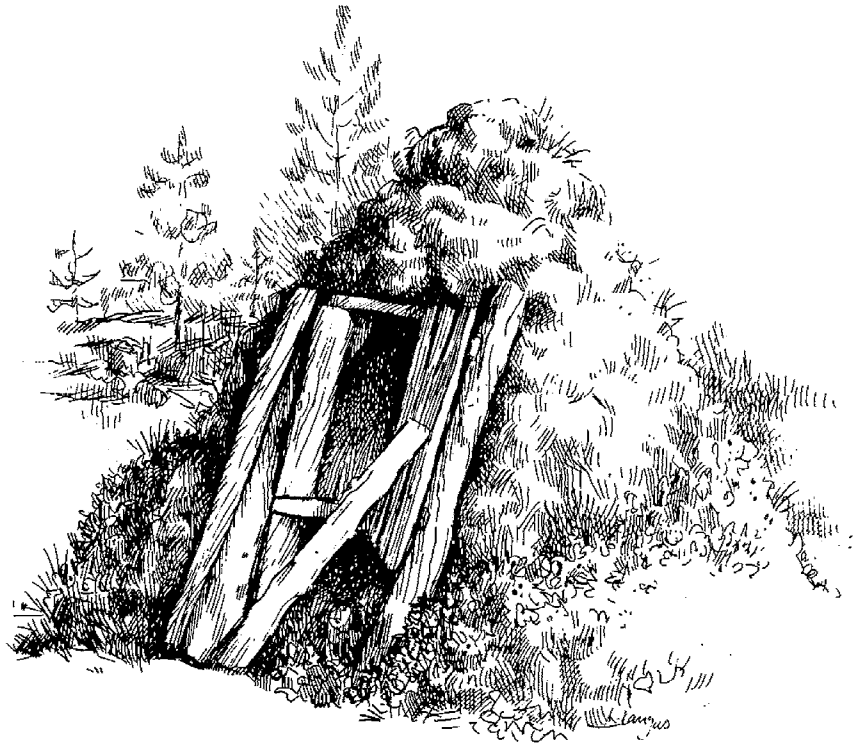
Pentagons, militärhögkvarteret i USA, verksamhet producerar årligen mer giftigt material än de fem största amerikanska kemiföretagen tillsammans.

Föroreningsgraden vid USA:s 375 utländska baser är hemligstämplade uppgifter.

Världens militär använder en yta stor som Sverige, Frankrike, Tyskland och Spanien tillsammans för sina övningar, baser och industrier.

I Ryssland ska minst 60 000 stridsvagnar, artilleripjäser och pansarbandvagnar skrotas, dessutom ska alla kemiska vapen förstöras – man diskuterar att göra det med kärnvapenexplosioner...

(*Källa:* "Hemligstämplat krig mot naturen" av Jakob Ström/Samarbete för fred)

Samisk fiskekåta. Teckning av Kirsi Kangas.

Samiskt självbestämmande

Israel Ruong intervjuad av Ola Persson

– Under Oulavoulies jökel
sitter en människa i kåtan och blåser...

Vi sitter hemma hos Israel Ruong och lyssnar när han berättar om sitt liv och arbete.
Orden är ur en jojk han läser upp för oss. Sedan intervjun gjordes har Israel Ruong tyvärr gått bort.

Israel Ruong är en förgrundsgestalt inom den samiska världen; organisatör och forskare, nomadskolelärare och nomadskoleinspektör, professor i samiska språk och under många år ordförande i Svenska Samernas Riksförbund. Han berättar om sin uppväxt på ett litet nybygge, Harrok, i Arjeplogs kommun.

– Fram till åtta års ålder talade jag bara samiska, säger Israel. Den längsta period jag gick i skolan var tre månader. Men jag var tidigt inställd på att läsa. Och jag läste allt vad jag kom över.

– När jag var sjutton år dog båda mina föräldrar och två systrar en vinter i spanska sjukan. Vi blev fyra syskon kvar. Eftersom jag var äldst fick jag ta ansvaret.

– Sommaren efter spanskan var jag livrädd att höet inte skulle räcka till den kommande vintern för de två, tre kor vi hade kvar. Jag slog myrar vitt omkring och hade på vårvintern myrhö till övers för grannar som hade brist på hö.

Israel Ruong berättar vidare om ett liv fyllt av arbete för samisk kultur och samiska intressen.

Vid intervjutillfället är Israel Ruong 82 år gammal och håller på att trappa ner på aktiviteten. Om situationen idag säger han:

– Det är ett stort glädjeämne för mig att de unga samerna är så aktiva. Jag är optimist och tror att den samiska kulturen och det samiska språket kommer att överleva.

Till det har han i så fall till stor del bidragit själv – inte minst som organisatör och pådrivare för att göra samerna själva medvetna om att man aktivt måste försvara och utveckla sin kultur.

Vi frågar vad han anser viktigast för samerna idag.

– Politiskt är det att det skapas en fullmäktigeförsamling – ett slags samiskt parlament. I Finland har man redan något liknande, fast det är bara rådgivande. Jag tycker att en sådan församling – i Sverige och i hela Norden – skulle ha vetorätt i frågor som rör samiskt område och samiska intressen, ungefär som den kommunala vetorätten. Samefolkens fullmäktige skulle främst ta upp exploateringen av Sameland och dess naturtillgångar. Frågan är bara vilka som ska vara röstberättigade. I Finland har det gått bra att lösa, men där är samerna inte så utbredda som i Sverige. I Norge remissbehandlas just nu ett förslag om ett samiskt folketing. (Och i Sverige har nu alltså flera år efter det att intervjun gjordes ett sameting kommit till.)

Fienden nummer ett

– Vad det gäller är förstås vem som ska räknas som same, fortsätter Israel. I Finland har man gjort definitionen att den som talar samiska eller vars föräldrar, mor- eller farföräldrar gör eller gjort det är same. Det kan vara en ganska bra definition. Men sedan tillkommer det subjektiva elementet, att man själv räknar sig och känner sig som same. Jag brukar tala om den dynamiska identiteten, till skillnad från den passiva.

– Storsamhällets engagemang i sameområdet blir ju starkare och starkare, påpekar Israel Ruong – inte minst genom Domänverket, min fiende nummer ett, som jag brukar säga.

– Jag läste nyligen ett protokoll från riksdagen där frågan diskuterades. De tog också upp frågan om vetorätt. Det verkar som om det pågår en förändring i inställningen till samerna. Man börjar ta samernas sak på allvar.

”Lapp ska vara lapp”

Så har det i så fall inte alltid varit. Isarel Ruong minns när inställningen var att ”lapp ska vara lapp” – alltså renskötare och bo i kåta, samt gå i den nomadskola som man medvetet gjorde sämre och kortare än den svenska skolan.

Han berättar om den präst som varnade för att låta samerna ”läppja på civilisationens bägare – för

mer än ett läppjande kan det ändå aldrig bli".

I skolan möttes barnen av en undervisning som helt bedrevs på svenska. Det var ingen undervisning alls i modersmålet – alltså samiska.

Eleverna skulle lära sig svenska, och det blev då den hårda vägen, när de mötte en lärare som inte kunde ett ord samiska.

– Men när jag kom ut som lärare talade jag förstås samiska med mina elever, säger han.

Han berättar också att han gjort läseböcker och läroböcker i samiska då han var inspektör för nomadskolorna.

Men det han tycker är viktigast är ändå att bygga upp samiska organisationer.

1950 bildades Svenska Samernas Riksförbund, SSR, och 1953 hölls den första nordiska samekonferensen i Jokkmokk. Vid nästa konferens, i Karasjok 1956, bildades Nordiska Samerådet. Under åren 1960 till 1967 var Israel Ruong ordförande i SSR.

– På den sjunde nordiska samekonferensen antog vi ett kulturpolitiskt program. Det börjar så här:

"Vi är samer och vi vill vara samer, utan att därför vara varken mer eller mindre än andra folk i världen. Vi är ett folk med ett eget bosättningsområde, ett eget språk och en egen samhällsstruktur. Vi har under historiens lopp funnit vår bärgning och levat i Same-ätnam, och vi äger en kultur som vi vill skall utvecklas och leva vidare."

– Här slås identitetskriterierna fast – ett folk med eget bosättningsområde, eget språk, osv.

– Det roliga är att det var en ung same, Per Mikael Utsi, som gjorde utkastet till det här programmet.

Kärleksfullhet

Israel Ruong talar om vikten av att slå vakt om det samiska språket, och om arbetet med att skapa och föra in nya ord och uttryck.

– Det är genom språket vi uppfattar verkligheten. Språket är som en karta. Vi uppfattar verkligheten olika, beroende på vilket språk vi använder.

– För samerna är t ex det svenska socialvårdspråket helt omänskligt. På samiska finns så fantastiskt stora möjligheter att uttrycka relationer mellan människor, mellan två människor och mellan människor i en liten grupp. Samiskan har nämligen – förutom singularis och pluralis – också dualis. Ett exempel på uttryck i dualis är *moi duinna*, som betyder "du och jag med dig".

– Det finns en närhet, nästan kärleksfullhet, i det samiska språket.

– Språket är anpassat till det liv man levde. Det finns t ex flera hundra termer för olika sorters snö och snöföre. Namngivningen på renarna efter ålder, kön, färg, färgteckningar och hornkronans form har betecknats som en vetenskaplig prestation.

– Nu pågår ett arbete för att skapa de nya ord som behövs för att språket ska kunna användas aktivt på alla områden i samhället – vetenskap, teknik, etc – liksom man gjorde när det gällde finskan för hundra år sedan.

Konstlade gränser

Det är ett arbete som bl a bedrivs vid *Sami Instituttha*, som Israel Ruong varit med om att skapa. Institutet ligger i Kautokeino i Finnmarken i Nordnorge.

– Det här är ett geografiskt område som är mycket viktigt, säger Israel. I Finnmarken och i angränsande delar av Finland och Sverige är samiskan levande. Området fungerar som en kulturrefug, precis som Finland för finnarna i Sverige och Sverige för de svensktalande i Finland och på Åland.

– Om det fortsätter som nu kommer den samiska kulturen här att kunna utvecklas vidare. Särskilt viktiga är språket, dikten, litteraturen, teatern, slöjden och konsten.

– Och glöm inte, säger Israel Ruong till sist, att samerna är *ett* folk fast i flera länder. Landgränserna är egentligen konstlade.

Vårt samtal med Israel Ruong utvecklar sig till en bred översikt över alla möjliga och omöjliga frågor. Vi talar om allt från aktuell politik till jojk och mathållning. Men han hinner också med ett par historier. En av dem handlar om mygg.

– En gammal same som hette Magnus Fjellström – han kallades Lill-Monke – var ute med en turist. De satt vid elden, och turisten svor över myggen. Men då sade Lill-Monke: "Säg inget ont om myggen". "Vad då", sade turisten, "myggen kan väl inte vara till någon nytta." "Jo", svarade Lill-Monke, "när lappen kommer ifrån skogslandet om våren, sprider sig renarna och försvinner. Då vet han inte om han har någon egendom. Men när myggen kommer, samlar sig renarna på kalfjället för att undvika dem – och så är det bara för lappen att ta hand om sina renar".

Israel Ruong talar också om symbiosen mellan män-

niskan, renen och landskapet.

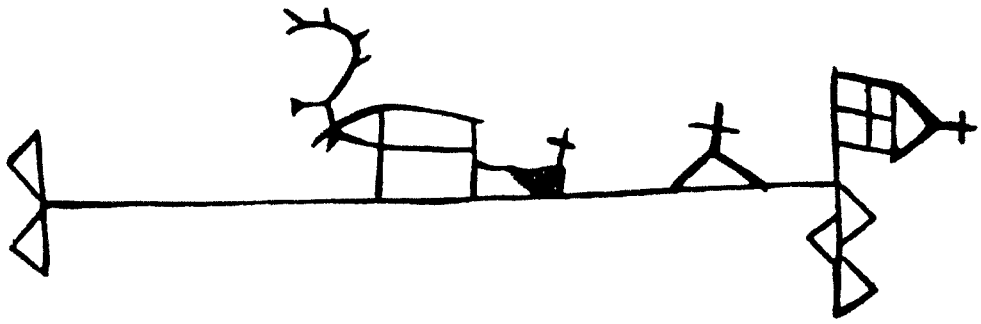
– Människan känner renens vanor, t ex att den alltid går mot vinden. Därför kallas den också vindnosen i en del jojkar. Om den blir skrämd flockar den ihop sig – och då går den uppför, aldrig nedför, en sluttning. I en uppförsluttning finns det inget djur som kan hinna upp en ren.

– Men den riktigt intima symbiosen mellan människan och renen är väl borta nu, genom mekaniseringen. Renen är nu endast slaktdjur, inte arbetsdjur eller mjölkdjur.

Israel Ruong berättar till sist om maträtter han minns från sin barndom.

– Något oerhört gott var det som fanns kvar när man hade skurit bort biffen vid sidorna – själva ryggraden med svansfettet som hör till korsbenet. Det var det första koket då man slaktat en ren, och det var husfadern som skötte om det koket.

– Och en del av tunntarmen, närmast våmmen, det är en delikatess ska jag säga. Man skär ett litet stycke, torkar bort det mesta av innehållet, sätter biten på en grenklyka och doppar i det kokande spadet ett par minuter. Det smakar friskt och litet beskt. Där finns mycket vitaminer.

Lars Tuolja

– samisk organisatör och författare

Intervjuad av Henrik Persson & Ola Persson

Rasism riktad mot samer har en lång historia i Sverige. Vetenskaplig sanktion fick den i början av 1900-talet – ett rasbiologiskt institut upprättades för att skydda Sveriges "ariska" befolkning. Lars Tuolja, same och en av Stockholms sameförenings grundare, blev själv skallmätt av institutets forskare på 30-talet. Vi träffade honom för en intervju.

Under samtalet med Lars Tuolja växer en skrämmande bild av de svenska makthavarnas syn på samerna fram. De kvasivetenskapliga teorier som spelade en viktig roll för nazismens framväxt drabbade även dem.

– Det var i slutet av 1800-talet som rasteorierna på allvar började slå rot i Sverige. Under stormaktstiden t ex var ju Sverige annars ganska internationellt, med sina finska, baltiska och tyska besittningar.

I början av 1900-talet ökade vulgär- och socialdarwinismens inflytande i Sverige. 1920 skrevs en motion i riksdagen med förslaget att ett rasbiologiskt institut borde upprättas. Även liberala och socialdemokratiska politiker var tillskyndare. Hjalmar Branting hörde till dem som undertecknade motionen. Förslaget röstades enhälligt igenom, i både första och andra kammaren.

En svensk rasbiolog, professor Herman Lundborg, var mycket aktiv på området och blev föreståndare för det statliga rasbiologiska institut som – med Uppsala som centrum – skulle komma att bedriva sin forskning på bl a samer.

Lång- – och kortskallar

– Under inspiration från dessa idéer skrevs böcker om vilket fördärvligt inflytande de samiska och finska minoriteterna hade rent rasmässigt på de "ariska" svenska bönderna, säger Lars Tuolja.

– Den svenska bonden ansågs vara urtypen för en riktig "arier". Det talades till och med om att upprätta ett "ariskt reservat" i Sverige. Här fanns De Renaste av De Rena.

– Och den akademiska världen drogs med i det här. All samisk historia försvann på något underligt sätt.

– Det samiska språket ansågs så primitivt att det inte gick att använda. Samerna ansågs mindre klyftiga, helt enkelt.

– *Har rasismen mot samerna sett likadan ut hela tiden?*

– Det blev stora skillnader i och med socialdarwinismens genombrott. Rasismen uppstår ju först när man medvetet går in för att "vetenskapligt bevisa" vissa rasers överlägsenhet över andra. Kulturkrockar är inte detsamma som rasism.

1922 blev *Statens Institut för Rasbiologi* verklighet. En del av institutets arbetsmaterial – kranier – påträffades på Anatomiska Institutionen i Lund för ett par år sedan.

– Man hade någon sorts teorier om att skallens form kunde förklara utvecklingsnivån, intelligensnivån. Det talades om "långskallar" och "kortskallar".

– Jag blev faktiskt själv utsatt för den här forskningen, när jag gick i skolan på 30-talet. Det var en kille från institutionen vid Uppsala universitet som for omkring på nomadskolorna och mätte skallar. Jag befanns vara en äkta kortskalle.

Förhistoria till nazismen

– Det pågick ett nära samarbete mellan svenska och tyska forskare i de här frågorna. Det låg i tiden att inte se raserna som likvärdiga. Det hela blev förstås en förhistoria till nazismen. Då vidtogs som bekant åtgärder grundade på de här teorierna.

– Även i Alva och Gunnar Myrdals bok "Kris i befolkningsfrågan" från 1930-talet finns spår av de här idéerna. Det är underliga tankar om sterilisering av "mindervärdiga befolkningselement", "sinnesslöa" och liknande.

– Trots att det alltså drabbar både Hjalmar Branting och paret Myrdal måste man säga att det rasistiska tänkandet fanns där – med utgångspunkten att den germanska rasen var den högst stående.

– Men det behövs så litet, säger Lars Tuolja. jag ger mig fan på att om det varit en finne eller en

same som utarbetat grundteorin, så hade de ansett att det var de själva som var den mest högtstående rasen!

– Rätten att härska och berhärska tilldelades den germanska rasen, andra nedvärderades. Är man riktigt elak kan man säga att nazismens vagga stod i Sverige. Den akademiska världen var oerhört tyskinfluerad, och tyskarna utnyttjade den svenska forskningen.

– Militären var också tyskvänlig. Och 70-80% av statshierarkin var under en period helt enkelt nazister.

–Hur länge levde teorierna om samernas underlägsenhet kvar?

– Folket, de vanliga gräsrötterna, pådyvlades rasidéerna uppifrån. och detta var något som levde kvar och påverkade samerna också efter andra världskriget, långt in på 50-talet. En "god svensk" skulle titta snett på samer.

– Jag kommer från en renskötarfamilj i Jokkmokk. Där var samerna en stor grupp med en samisk gemenskap. Men det fanns många samer som inte var del av en sådan gemenskap, och för dem blev trycket oerhört hårt. De skulle visa sig som "goda svenskar" och ta avstånd från det samiska.

Lars Tuolja berättar hur det var när han kom till Stockholm 1949 och blev byggnadsarbetare. Som same var det lättare att leva i Stockholm än att vara industriarbetare i Norrbotten. Hade han varit samisk gruvarbetare i Kiruna, säger han, skulle han hela tiden varit tvungen att försvara det samiska.

– Jag kan inte påstå att jag själv någonsin blivit utsatt för särbehandling för att jag är same under de nästan 40 år jag bott i Stockholm.

– Hur har det samiska språket behandlats?

– Före slutet på 1800-talet skulle samerna lära sig svenska. Men samtidigt fick man läsa religiös litteratur på samiska. Sedan kom en period kring sekelskiftet då de renskötande samerna skulle undervisas på samiska. Och den enda litteratur på samiska som fanns var egentligen den religiösa: Bibeln, Psalmboken, katekesen och huspostillan/ kåtapostillan. Samiskan har ju mycket av dialekter: Men den samiska som fanns i dessa böcker var lite mer allmän. Man lärde sig den, men man accepterade den inte.

Fick inte skämmas bort

– Jag började skolan 1932. Då hade man byggt upp ett nytt system med så kallade nomadskolor, fasta kåtaskolor. Det var hus som såg ut som kåtor, med en järnspis i mitten, ris på golvet och kallt och dragigt. Vi bodde 15 barn i ett rum som var kanske 15 kvadratmeter.

– Då hade tydligen de nya idéerna slagit igenom totalt. Vi skulle undervisas på svenska, men samtidigt stod det i skollagen att vi bara skulle lära oss det allra enklaste, läsa och förstå Bibeln och det där.

– Samtidigt fick vi inte bli alltför bortskämda. Och det var de här kåtorna till för – vi skulle inte bo i hus, för då skulle vi bli bortskämda.

– Vi skulle inte ha någon större boklig utbildning heller. Vi skulle bibringas ett visst mått av kunskap. Men om vi fick lära oss mer skulle vi bli "halvciviliserade vildar, som icke kunna taga vara på sig själva", som det stod i 1918 års nomadskolelagar.

– Tanken var att om vi fick alltför stor bildning skulle vi inte kunna återgå till fjället som fria nomader och renskötare.

– Då hade de här rasistiska idéerna slagit igenom. Samiskan den försvann. Vi kanske läste lite någon gång, men det var mera i förbigående. Så samiskan blev att muntligt språk. De moderna samiska skriftspråken har kommit nu under de senaste årtiondena.

– När det gäller språket faller anvaret åter på oss själva – att vi talar det, att vi använder det. Själv håller jag t ex på att skriva en bok på samiska, med episoder ur min ungdom.

– Under nedvärderingsperioden skämdes folk för att vara samer, för att tala samiska. Det var liksom inte fint att tala samiska, att vara same.

– Det märkte man under 50-talet här i Stockholm. Det var många som inte ville låtsas om att de var samer.

Ett par tusen i Stockholm

När vi intervjuade Lars fanns ett samiskt kulturcentrum i Stockholm. Saddje hette det och låg i Gamla Stan, på Själagårdsgatan 19. Det är där vi sitter och pratar, intill en utställning som just pågår. Den handlar om de cirkumpolära folken – folk i Sibirien, inuiter på Grönland, indianer i norra Kanada och flera andra som är kulturellt besläktade med samerna.

Lars Tuolja är en av dem som arbetat hårdast för att centret skulle komma till stånd.

– Det här är en gammal kulturkåk, berättar Lars. På 1600-talet fanns det en krog här. Sedan var det bondeståndets samlingslokal. Därefter var det Stockholms första börssal. Sedan blev det synagoga, när

Gustav III började låta judar invandra till Sverige. Det var Sveriges första synagoga – kvinnoläktaren finns fortfarande kvar, kvinnorna fick ju inte sitta nere bland männen. Därefter var det Nicolai polisstation.

Lars skildrar de år av segdragna förhandlingar och möten med olika tjänstemän som krävdes för att centret skulle bli verklighet.

– Det finns en teoretisk siffra på 1 200 samer i Stockholm, som förra sameutredningen fått fram. men vi lär vara minst ett par tusen. "Sveriges största sameby" brukar ju Stockholm kallas.

– Under 70-talet kom en våg när invandrarna började kräva sin rätt till kultur och språk. Vi följde med – och blev väl kanske också mera politiskt aktiva.

När frågan om en lokal började tas upp – 1975-76 – var Lars ordförande i Stockholms sameförening. De började bearbeta kommun- och landstingsrepresentanter.

– I början mötte vi oförståelse. "Samer, vad är det? Ni kan ju svenska, vad bråkar ni för?"

– Man hade inte minsta förståelse för att vi var en etnisk minoritet. Man likställde oss med vilken förening som helst. För dem skulle vi lika gärna ha kunnat vara en grupp gitarrspelare!

– När det till slut kom ett beslut på att vi skulle ha stöd, menade politikerna att Invandrarbyrån (!) skulle stå för stödet.

– Men vi sade bestämt ifrån: Vi är inga invandrare – vi är en samisk ursprungsminoritet i det här landet!

Hugh Beach:
Samerna är mer än renskötare

Av Henrik Persson & Ola Persson

– I dag blir en stor del av samernas renskötsel bortrationaliserad. Det är talande att det mesta av den lagstiftning som har med samer att göra kommer från jordbruksdepartementet, säger Hugh Beach.
– Det handlar om rennäringslagstiftning, inte om någon egentlig samelagstiftning. OK, det finns lagar som berör samerna men de gäller också andra minoritetsgrupper – lagar om hemspråksundervisning och liknande. Många av de framsteg som samerna gjort beror på invandrargruppernas förbättrade ställning. Samerna har då följt med.

Hugh Beach är svensk-amerikan och kom till Sverige redan som 15-åring. Under fyra år bodde han hos Tuorpon-samerna i Jokkmokk. Där gjorde han sitt fältarbete som kulturantropolog. Han studerade hur rennäringen förändras under industrisamhällets tryck. En annan del av hans forskning har gällt efekterna av rennäringslagen som kom till 1971 och som fortfarande gäller.

Renskötarna – en minoritet

Myndigheternas inriktning ligger på att förbättra avkastningen. Frågan om den samiska kulturen sköts lite vid sidan om, menar Hugh Beach. Man betalar lite pengar till Samefonden etc. Antalet samer i Sverige idag uppskattas till cirka 17 000. Av dem är bara ungefär 900 renskötare. Tar man med de familjemedlemmar som är beroende av renskötseln, kan man komma upp i kanske 3 000 människor. De renskötande samerna är alltså en minoritet inom en minoritet. Och de blir färre på grund av lagstiftningen:

– Till exempel står det i paragraf l i Rennäringslagen att den som idkar renskötsel i Sverige måste vara av samisk härkomst, säger Hugh Beach. Man måste ha en far eller mor, eller mor- eller farfar av samiskt ursprung. Rennäringslagen, som inskränker renskötselberättigandet, och paragraf 9 som begränsar samebyns ekonomiska verksamheter borde revideras båda två.

– En utomstående renskötselberättigad som säger att han vill komma dit får för det mesta " njet" på en gång, fortsätter Hugh Beach. Vanligtvis är det många fler som skulle vilja starta renskötsel än vad som får göra det.

– Det är inte ofta någon släpps in. Det sker ibland, vid ingiften eller liknande.

Samerna måste få avgöra sina angelägenheter själva. Det är till exempel inte svenska staten som via lagstiftningen skall reglera vilka som blir medlemmar i en sameby.

– En folkräkning av samerna är nödvändig för att avgöra vilka som skulle få rösta till sameparlamentet. Folkräkningen, som hittills aldrig genomförts, kunde samerna sköta själva.

Hugh Beach berättar att ett rent etniskt synsätt när det gäller statlig politik gentemot ursprungsbefolkningar är mycket vanligt i andra delar av världen.

Han har arbetat med ett projekt bland inuiter – eskimåer – i nordvästra Alaska. Där har man en lagstiftning som ger inuiterna en mycket stark ställning i 20 år – ett slags positiv diskriminering.

– Det räcker med att visa att man har en fjärdedel inuitblod i ådrorna, för att bli medlem i någon av de tolv landägande regionala korporationer som urinvånarna grundat. Dessa har rätt att bedriva inte bara valfångst och säljakt. Det finns stora hotellkedjor som ägs av inuiter. De driver bensinstationer, gruvor och laxfiskeindustrier. I Sverige har samebyarna endast rätt att bedriva renskötsel, inget annat.

– Många samer är intresserade av en liknande modell, säger Hugh Beach, men med systemet i Alaska finns stora nackdelar. Efter tidsfristen på 20 år står korporationerna på samma nivå som vilket bolag som helst, och kan bli uppköpta av vanliga storbolag. Detta är en stor fara.

Hugh Beach framhåller att ursprungsbefolkningarna världen över nu har politiska organisationer och har börjat ingå i nationalstaternas ekonomier.

– Samerna har sin egen familjeekonomi, men är dessutom inkorporerade i storsamhällets ekonomi Det ser vi tydligt nu med de hemska problemen i

samband med Tjernobyl-katastrofen. Och det som händer samerna är av betydelse för aboriginer i Australien. Man kan idag jämföra följderna av de olika system som tilllämpas.

– Kan du göra en jämförelse mellan samerna och folk som har en liknande situation – nomader och boskapsskötare i olika delar av världen?

– Det tydligaste är att hotet mot deras marker ökar. Det sker direkta fysiska angrepp på betesmarkerna. Mycket av det som hände i Sverige för hundratals år sedan händer i tredje världen nu. I Sverige var det då bråk mellan nomader och jordbrukare i Norrland. Numera handlar bråken om timmer, vattenregleringar, turism, gruvor och liknande.

– Många nomadiserande folk har blivit mer och mer bofasta, som samerna. Men det finns massor med nomadiserande folk runt om i världen. Nomader i t ex Afrika anklagas för att ha orsakat jordförstöring och sådant, genom att låta boskap överbeta. Vad säger du om det?

– Att skylla de stora torkkatastroferna på nomadfolken är som att lasta mer och mer på en lindansares ena axel och sen när en fluga sätter sig där och han ramlar säga: "Titta, det var flugans fel alltihop!"

– Svälten och torkan har orsakats av att naturen har blivit skörare, eftersom man har kapat enorma skogar. Ibland vidtas åtgärder för att skydda naturen, nationalparker upprättas. I sin iver att skydda "den ursprungliga naturen" glömmer man bort att den i själva verket är gammal kulturmark, att de som ekosystem har uppkommit under inverkan av människor med boskap.

– Urinvånarnas rättigheter till nationalparker är en mycket viktig fråga. Ofta anpassas de för turismen och inga andra människor, t ex nomader, får vara där. Men storturismen gör oftast mycket större inverkan än vad nomaderna någonsin gjorde!

– Man inser inte att "Europas sista vildmark" – det vilda Sarek – för samerna i Jåkkåkaska och Sirkas samebyar är en sorts kökträdgård, som man alltid använt sig av på olika sätt.

Ett nationalparksområde kan ibland ändå vara till fördel för samerna, om det annars skulle ha exploaterats av Vattenfall eller Domänverket. Men ibland utestängs ursprungsfolk helt. Maasaier och andra afrikanska nomadfolk har utsatts för rena tvångsförflyttningar.

– Du har ju gjort ett besök hos jakuterna i Sibirien. Hade man löst dessa frågor på ett bättre sätt där?

– Jag kan inte säga att de var inne på en väg där sådant här inte skulle kunna hända. Renskötseln på sovchosen jag besökte var mycket spännande. I Sibirien är renkött av enorm betydelse för befolkningen. Det köptes upp av staten och var en viktig proteinkälla för hela befolkningen. Här i Sverige får man i stället känslan av att staten låter rennäringen finnas av nåd, som något slags kulturstöd. Att vara renskötare i Sovjet var däremot ett av de mest välbetalda yrken som fanns. När jag var där var det märkligt att se hur deras renskötsel var en blandning mellan gammalt och nytt. Man red på renarna.

– De etniska rättigheterna – kultur, språk och så vidare – verkade där vara väldigt understödda. Men man fick inte vara alltför få för att få språkstöd.

Sameradion viktig för att rädda språket och synen på naturen

Av Henrik Persson

Esko Aikio är redaktör för den samiska radiostationen i Inari (Enare), norra Finland. Vi träffar honom en regnig förmiddag på vår resa mot Utsjoki och Tanaälven. Det blir ett samtal om renskötsel, språkfrågor och jordrättigheter.

Inari är Finlands största kommun, grundad 1876. Den har en yta av 17 321 kvadratkilometer, och gränsar till Norge och Ryssland. Huvudorterna heter Inari och Ivalo, grannkommuner är Utsjoki, Sodankylä, Kittilä och Enontekiö. Befolkningen är omkring 7 300 personer. Av dem är 1 500 enaresamer och 500 skoltsamer. I Inari finns över 40 000 renar.

Sameradions hus ligger strax utanför huvudorten Inari. Med hjälp av vår finskspråkige vän Harry Frilund kommer vi dit och får träffa Esko Aikio som arbetar där. Esko är en kortväxt, senig man. Han utstrålar en lågmäld, envis entusiasm och röker cigaretter under större delen av vår intervju. Han berättar att det i skolorna blir allt vanligare att man talar samiska. Lärarna förbjuder inte – som förr – eleverna att prata samiska på rasterna.

– Det finns också fler läroböcker på samiska, och antalet radioprogram har ökat. Men man kommer inte långt på samiska, och historiens dom kommer att falla hård över våra skolmyndigheter som lär barnen ett tänkesätt som inte hör ihop med samekulturen, anser Esko. Ett problem är alltså universitets- och yrkesutbildning, som mestadels sker utanför de samiska områdena, vilket gör att ungdomarna hellre talar något nordiskt språk.

– Att göra samiskan till ett officiellt språk på Nordkalotten skulle öka motivationen för samer att använda sitt eget språk, säger Esko vidare.

Självkänslan har varit starkt kopplad till befolkningens storlek i Enareområdet.

– De inflyttade finnarna har kompenserat sin känsla av rotlöshet genom en överlägsen inställning till samerna, som är färre. Enaresamerna (ca 1 500 personer) har i sin tur sett ner på skoltsamerna (ca 500 personer). Det finns planer på att dela ut mer jord till samerna i området, och det bör stödjas, tycker Esko.

– Det skulle ge större samarbetserfarenhet och öka självkänslan och renskötseln. De traditionella näringarnas markanvändning skulle då också öka.

– Det typiskt samiska sättet att tänka och känna hör ihop med våra traditionella näringar. Trots att jag är radiotjänsteman är det viktigt att jag inte släpper kontakten med traditionerna. På semestern brukar jag jaga ripor, och jag försöker lära mig så mycket som möjligt av min far om den gamla samiska synen på naturen, djuren och växterna, berättar Esko.

Motoriseringen och det renodlat ekonomiska tänkandet i till exempel renskötseln skadar balansen i naturen, det var Esko övertygad om.

– Det finns faktiskt exempel på hur ett renbeteslag i Utsjoki nyligen beslöt sig för att inte skaffa ett flygplan, trots att arbetet skulle bli lättare. Renskötarna ansåg nämligen att om all kontakt med renarna försvann så skulle också meningsfullheten i renskötseln försvinna. ”Om vi tar beslut på att samla renarna på skidor och med hundar så ställer jag upp på det!”, sa till och med en ung renskötare.

Inari (Enare Träsk) där vi träffade Esko Aikio, är en viktig ort för samerna i norra Finland. Karta: Jakob Blomqvist

Född i tältkåta

Av Henrik Persson

I ett sommarvarmt Karasjok träffar jag Kersti Berit Gaup. Hon visar samiskt levnadssätt för besökare och berättar om sitt liv. Det känns märkligt att stå framför henne och höra hur hon föddes som tältnomad, och så sent som i början på 1950-talet utsattes för en stenhård förnorskning.

På vägen har vi från bussfönstret sett renar stå och äta sjögräs ute vid vattenbrynet, först i september-oktober kommer hjordarna upp till Karasjok. Kersti Berit Gaup visar oss samiska kåtatyper – eller förklarar rättare sagt skillnaden mellan en *lavvu* och en *goahtie*. Den förra är en mer tillfällig sommarbostad av indiantälts-typ, medan den senare är en kåta av trä och torv, men kan också vara ett kraftigare tält för familjebruk. I en sådan tillbringade Kersti sin tidiga barndom tillsammans med åtta syskon.

Vi kommer att tala om kvanne (*Angelica Archangelica*), denna legendariska växt som används både medicinskt och som sallad för fjällvandrare. Redan på romartiden sägs den ha exporterats härifrån norr till andra delar av Europa.

– Kvanne är bäst att äta på våren när blomkronan inte slagit ut. Den växer vid vattendrag. Kvannen rostade vi, och då blev den mjuk som banan inuti. Sedan kunde man bara plocka bort det yttre skalet och äta den. Det var väldigt gott. Ibland åt vi något vi kallade för "surgräs" – med små röda blommor i toppen – som vi gjorde något som liknar rabarberkräm av. Vi drack också renmjölk, som liknar grädde och är tjockt och gott.

Obegriplig undervisning

Tillsammans med många andra samebarn kom hon, efter att tillbringat sina första levnadsår nomadiserande på vidderna, att placeras på internatskola. De tvingades äta havregrynsgröt och sill – för dem okänd och otäck mat – och vägrade de äta upp den ställdes samma mat fram till frukost och lunch nästa dag.

– Ja, och vattentoaletter var något nytt för oss samebarn, konstaterar Kersti.

–Jag hade bott i tält fram till denna tid och jag tyckte det var hemskt att gå ner i den mörka källaren för att gå på toaletten – och vilket hemskt ljud det blev när man spolade! Många samiska barn blev sängvätare. Vi tvingades också dricka mjölk som var så kall att det var is i den. Än idag kan jag inte dricka kall mjölk. Undervisningen var i stort sett helt på norska, och kunde handla om båtar stora som hus, som gick utan att man rodde och annat som vi aldrig sett. Vi trodde det var sagor. Ingen av böckerna vi lärde oss läsa i innehöll något samiskt. Efteråt förekom det att någon förklarade kort på samiska om vad som sagts på lektionen...

Det fanns också en stark rasism hos den norska befolkningen i området gentemot samerna. Kersti hade varit med om att bli kallad både "svartdjävel" och "finnfjällunge" och bli avkastad från skolskjutsar.

– Vår enda tröst när vi blev retade av de andra barnen var att veta att vi hade det ekonomiskt bättre än de. Jag får onda tankar när jag tänker på den tiden när jag gick i skola här i Karasjok. Men nu är det bättre. De första åren fick mina egna barn undervisning i samiska i skolan.

Kolasamerna kämpar för sitt land

Av Henrik Persson

– Våra tio huvudbyar är tömda. För att skapa en kollektiv renskötsel flyttades den kolasamiska befolkningen av sovjetmyndigheterna.
Orden är Ljudmila Iljassovas. Tillsammans med sydsamen Lars Einar Jillker från Sverige är hon på besök i Stockholm. Hennes folk, samerna på Kola i Ryssland, räknas till landets minsta minoritet. Deras situation är både miljömässigt och socialt mycket allvarlig, även nu efter Sovjetunionens sönderfall. I huvudorten Lovozero finns tio olika affärer som säljer alkohol dygnet runt.

– I apatitgruvorna här har man testat att använda kärnladdningar. Apatitutvinningen leder till avfallsutsläpp i vattnen, berättar Ljudmila. Andra samer och forskare tecknar en bild som bekräftar hennes ord.

– Från sameföreningens sida arbetar vi ännu för krav som att få skriva i våra pass att vi är samer, inte ryssar, påpekar Ljudmila. Vi är över 2 000 människor. Själv kommer hon från Murmansk-området.

Kolahalvöns strategiska läge har lett till stor militär utbyggnad i området. Ett av Rysslands största atomkraftverk ligger vid sydspetsen av insjön Imandra.

– Följderna av utsläppen från industrierna i Nikel och Montjegorsk som också ligger här, är mer kända utanför Ryssland än hos oss, säger Ljudmila Iljassova.

– Liksom när det gäller kärnavfallslagringen får vi som bor i närheten inget veta.

De flesta kolasamer har koncentrerats till Lovozero, eller Lujávri som denna ort kallas på samiska. Där lever idag cirka 900 samer av en totalbefolkning i Lovozeros centrum på 3 500. Enligt officiell statistik finns 1 800 Kolasamer. Men flera bedömare anser att den verkliga siffran är högre, kanske 2 500-3 000. Det har nämligen haft låg status att vara same på Kola, vilket har gjort att många valt att dölja sin verkliga identitet och uppgå i den ryska befolkningen.

Att en rangordning finns bland folkgrupperna på Kola har påverkats också av forskare. Leif Rantala, universitetslektor och expert på finskugriska språk och folk, konstaterar i en skrift utgiven av diskrimineringsombudsmannen i Sverige:

”Sen början av seklet finns en klar rangordning: Överst står ryssarna, sedan ett annat folk med finskugriskt språk som kallas komer och längst ned samerna. Ryssarna uppträder med ett slags storebrorsattityd. Under åren 1950 till 1980 var det samiska språket förbjudet på Kola.

Komerna har haft höga poster i kommunen, men det får samerna ytterst sällan. Förhållandet mellan samer och komer har varit dåligt.”

Komerna har påverkat samernas kultur

– Komifolket, som har en egen republik, kom på 1800-talet till Kola. De hade i vissa områden sjukdomar bland sina renar. Men de fick invandringstillstånd och är idag en större grupp än samerna. De hade också nentser med sig som renspecialister och ”tjänare”, och de finns också kvar, berättar Lars Einar Jillker under intervjun. Jag sitter tillsammans med honom och Ljudmila Iljassova och passar på att göra intervjun med dem i en paus i mitt arbete på Föreningen Fjärde Världens expedition i Stockholm, dit de kommit.

– Detta har påverkat samernas kultur. Samernas renskötsel betraktades som ineffektiv, den komiska som överlägsen. Akkja och renspann ersattes av släden, som ursprungligen använts i en annan naturtyp. Skinnskrapeverktyget fick också utbredning – ingen vet riktigt dess ursprung. Komernas skor har också kommit in. Samerna på Kola hade faktiskt både skor, kåtor, och ord som mycket liknar de sydsamiska, fortsätter Lars Einar Jillker.

– Man sysslade också en hel del med havsfiske och hade till och med jakt på havsdjur, vilket inte existerar längre. Då fungerar inte stora kollektiv, sådant äger rum på sommarhalvåret i små båtar. Mot hösten och vintern rörde man sig in emot skogsbältet.

Renhjordarna slogs ihop

Dagens problem har i mycket rötter i det som hände på 1930-talet. Det konstaterar Nina Afanasjeva, Kola sameförenings president och nu också ordförande i Samerådet, samarbetsorganet för samerna i Sverige, Norge, Finland och Ryssland, i en artikel i tidningen

Samefolket.

– Staten slog sönder byarna i en gigantisk folkomflyttning. Renhjordarna slogs ihop till stora kollektiva enheter. Samerna förlorade sina traditionella områden och med det kom arbetslöshet och bostadslöshet. Fortfarande har många ännu inte fått bostäder, hävdade Nina Afanasjeva på en samisk konferens i Murmansk nu i slutet av 1996.

Staten i Sovjet började bygga stora vattenkraftverk, fabriker och gruvor – utan att fråga efter vad ursprungsbefolkningen, samerna, ansåg om detta. Samerna blev en minoritet i sitt eget land. Socialt sett gick det dåligt. Alkoholismen, som är ett stort gissel i hela det ryska samhället, är fullständigt katastrofal bland kolasamerna. Enligt Leif Rantala dör 90 procent av alla kolasamiska män idag av alkoholskador.

– För folk som kom till Lovozero blev det vantrivsel och en hel mängd självmord. Ja, jag är inte rädd att säga det. Både unga och gamla beslöt sig för att ta sitt eget liv, för att man tyckte att det var bättre, säger Nina Afanasjeva.

Hennes eget liv är ett ganska typiskt fall bland kolasamerna. Hennes far dog när hon var tre och ett halvt år. Deras renhjord på hundrafemtio djur tog staten över tre år tidigare.

– Jag minns att jag grät, säger Nina Afanasjeva i en intervju. Far hade varit med i finska vinterkriget, och då dog också en av mina bröder. En annan av mina bröder blev mördad i Lovozero 1980. Min mor dog strax därefter. Det var ett svårt år.

– Myndigheterna satte oss i en källare, och där blev många av oss samer kvar, konstaterar hon. Vi kunde inte försvara oss. Men vi har blivit mer aktiva.

I september 1980 när vi startade Kola sameförening var vi ändå rädda för vad som skulle kunna hända. Vi började med en demonstration. Parollen var: *Kolahalvön är sameland!* Trots att vi alltså inte visste hur de ryska myndigheterna skulle reagera så gick det bra. Småpojkarna och småflickorna är mer medvetna nu. Fler törs bära samedräkten, fler lär sig danserna och sångerna som de äldre kvinnorna kan. Det gör mig väldigt, väldigt glad, säger Nina Afanasjeva.

– Men sameungdomarnas framtid är vansklig. Som bland alla andra folk i Ryssland är alkoholismen svår. Jag har sett hem med barn som dricker. I Lovozero finns tio olika ställen som säljer alkohol dygnet runt. Tre ungdomar omkom nyligen där, i en tragisk olycka orsakad av alkohol. Det behövs kraftiga samhällsåtgärder mot alkoholmissbruket.

Lagring och dumpning av kärnavfall på och utanför Kola pågår ännu. Den ryska exploateringen av naturen på Kolahalvön tycks fortsätta. Fiskerättigheterna i floder och vattendrag där samerna fiskat sedan urminnes tider säljs ut till amerikanska och andra utländska turister. Samerna anvisas istället vattendrag där ingen fisk finns. I vissa områden får samerna inte dra upp mer än fem kilo fisk utan att det räknas som tjuvfiske.

För ett par år sedan väckte det visst uppseende när ryska soldater, efter år av trakasserier, till och med brände ner en turiststation som drevs av samer på Kola.

En 19-årig kolasame stupade för övrigt i Tjetjenienkriget. Efter händelsen lyckades Kola sameförening genomdriva att inga samer skelle tas ut till krigstjänst i det kriget.

– Militärens verksamhet är ett svårt problem för Kolasamerna, säger Ljuba Vatonena ifrån Lovozero i en tidningsartikel.

– President Jeltsin har skrivit fina dekret om att urbefolkningens rättigheter ska skyddas. Men det är militären och de lokala myndigheterna vi möter i vardagen och de begår övergrepp mot den samiska befolkningen, konstaterar hon i en intervju i Finnmarks Dagblad.

– Jeltsinadministrationen har också gjort en förordning om prioritering av naturresurserna. Den går ut på mer utnyttjande. Planer finns på ett gigantiskt kraftverk och i samarbete med de västliga staterna vill man dra en gasledning tvärs igenom renbetesområdena. Stora områden används för militära ändamål.

– Ska statsimperialismen gentemot naturresurserna fortsätta förlorar vi de sista resterna av naturgrundval. Då riskerar vi att försvinna som folkgrupp, säger Ljuba Vatonena.

Marina Soronova, en av de äldsta samekvinnorna i Lovozero, bor i en lägenhet på 28 kvadratmeter tillsammans med svärson, dotter och ett barnbarn. Hon säger i en intervju i en norsk dagstidning att hon har svårt att vänja sig.

– När vi levde på tundran kunde vi samla hjortron och svamp. Vi fiskade gädda och sik. Vi hade renarna och kunde jaga. Nu kommer de, jag tror att det är höga militärer, in över tundran med flygplan och automatvapen och tjuvjagar. Idag måste vi betala avgifter för att ha ren. Jag blir sjuk när jag tänker på det.

Stark tillbakagång för språket

Samiskan som talas på Kola hör till en östlig dialektgrupp som även innefattar skoltsamiska och Enaresamiska. På Kola skiljer man mellan tre samedialekter: Kildindialekten som talas i Lovozero, jakongadialekten och notozerodialekten. De som talat respektive dialekt har sedan lång tid bott med så stort avstånd till varandra att de haft svårt att kommunicera. När de mötts har de oftast talat ryska, vilket lagt grunden till en snabb övergång till detta språk.

Detta och det faktum att samiskan varit förbjuden att använda på till exempel daghem, har gjort att det samiska språket gått starkt tillbaka på Kola. Men ännu så sent som 1979 hade över hälften av Kolasamerna samiskan som sitt första språk och nära fyra procent talade ingen samiska alls, utan bara ryska.

Först 1933 utarbetades ett skriftspråk för samerna på Kolahalvön för gemensam användning. Alfabetet var latinskt och kildindialekten låg som grund. Arbetet avbröts under andra världskriget men har senare återupptagits. Det undervisas nu på samiska i två skolor i Lovozero, varav den ena är internatskola. På skolan fanns i september 1992 217 elever: 102 samer, 58 komer, 43 ryssar, 8 nentser, två ukrainare, två vitryssar och en evenk. Föräldralösa barn som inte tillhör ursprungsbefolkningen placeras på skolan. De samiska barnen är boende på skolan när deras föräldrar vistas på tundran. Föräldralösa barn som inte tillhör ursprungsbefolkningen placeras på skolan.

Det finns idag några kolasamiska författare, de mest kända är Askold Basjanov och Oktrjabrina Voronova. Det finns ordböcker på kolasamiska och sedan 1988 sänds radioprogram på samiska i Lovozero en gång i veckan.

Sträng etik och moral

När det gäller kolasamernas religiösa liv tycks det finnas få källor. En stor del av dem ansågs ännu i början av 1900-talet tillhöra en särskild riktning inom den rysk-ortodoxa kyrkan som kallas *skismatiker*, på ryska *raskolnik*.. Det handlar om en gruppering som själva kallar sig gammaltroende, med en sträng etik och moral påminnande om laestadianismen i Norden. Sedan dess har dock mycket hänt. Under Sovjettiden utsattes de, som alla andra, för en intensiv ateistisk propaganda i nära femtio år. Vilken effekt detta har haft kan man bara spekulera om.

När det gäller organisationslivet av idag så inleddes det den tredje september 1989 med grundandet av kolasamernas huvudorganisation. Lokalavdelningar finns på nästan alla orter med samisk befolkning. Organisationen har sitt centrum i Murmansk.

1992 antog Nordiska samerådet kolasamerna som fullvärdiga medlemmar och namnet ändrades därvid från Nordiska samerådet till bara Samerådet.

En lokal avdelning av den samiska kvinnoorganisationen *Sáráhkká* finns också bland kolasamerna. En samisk ungdomsorganisation och en slöjd- och konstnärsorganisation grundades 1993. Arbete bedrivs på att bilda ett samiskt parlament.

Före slutet av 1980-och början av 1990-talet var samerna på Kola nästan helt avskurna från kontakter med sina fränder i väst. Bara två gånger under perioden 1976 -1984 hade Nordiska samerådet någon kontakt med kolasamerna, av något slag. Så sent som 1990 blev de förbjudna att uppträda på Världsrådet för ursprungsbefolkningars konferens i Tromsö och ge intervjuer i pressen, av länsstyrelsen i Murmansk.

1993 i december gifte sig för första gången en kolasame med en norsk same.

Indianer

– Amerikas ursprungsfolk

Jägare och byte

Det här är en berättelse om en dag när Prote Poker, en innu-*indian i Kanada, tog med sin son på en jaktutfärd.*
(Tolkning: Henrik Persson. Förkortad version av en text ur Survival International News.)

Jag minns att jag gav mig ut för att jaga
Jag steg upp mycket tidigt
Min far brukade säga till mig,
när jag var en liten pojke,
”För att lyckas med jakten
måste du stiga upp tidigt,
innan solen gått upp”.

Jag ville alltid göra det,
gå upp innan solen gått upp
för att bege mig upp i bergen och jaga.

Den dagen
var jag och min trettonårige son Simeon
ute och jagade
Vi tog båten ut på sjön,
vi kunde se massor av vildren
och andra djur.
Vi ville inte ha vildren,
vi sökte efter piggsvin.

Vi begav oss in i skogen.
Det hade varit mycket snö
föregående natt
och så stötte vi på piggsvinsspår.
Vi följde spåren några kilometer.
Minnena av hur jag och min far begav oss ut
för att jaga för många år sedan
kom tillbaka till mig.
Alla minnena kom tillbaka.
Min son var jag och jag var min far.

Jag ville att min son skulle döda det där piggsvinet.
Jag ville inte döda det själv
för det var det sätt som min far lärde mig på,
han lät mig döda det.

Jag gjorde samma saker med min son.
Piggsvinet var uppe på en trädstam
och min son sköt det.
Min sons ansikte lyste upp.
Jag visste hur han kände sig.
Jag hade känt detsamma när jag dödade mitt
första piggsvin.

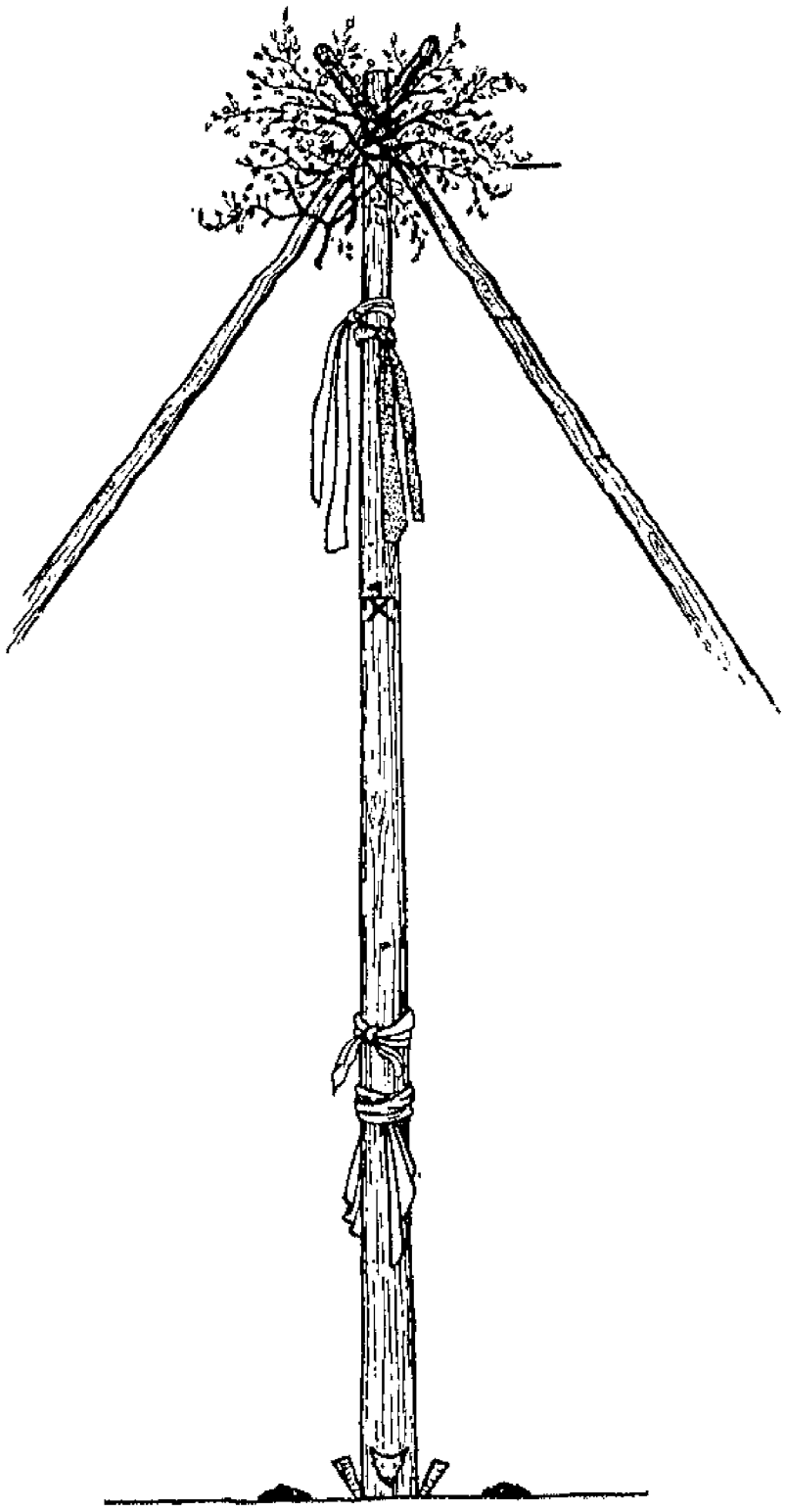
Jag insåg att den kunskapen nu fördes
vidare från en generation till en annan.
Jag lät min son bära piggsvinet
på samma sätt som min far lärt mig.

"Du bär piggsvinet på ryggen
med djurets mage mot dig.
På så vis sticker man sig inte på taggarna."

Min son var rädd för att
taggarna skulle skada honom.
Jag visste hur han kände sig
för jag hade känt samma sak.
Jag överförde kunskap till min son.
Han var mycket stolt, och det var jag också.

När vi kom tillbaka till vårt läger
sa jag åt honom att ge piggsvinet
till morfar John
och det gjorde han.
I vår kultur delar vi alltid på bytet.
Vi ger det alltid till våra äldste
och det var vad min son gjorde
när han gav piggsvinet till morfar John.

Det kändes bra att föra vidare
denna kunskap till min son
och jag tänkte att en dag
för han den vidare till sin son. /.../

Soldanspåle från cree-indianerna i Montana som övertagit prärieindiansk kultur. De flesta cree-indianer tillhör en jägar-samlarkultur i subarktiska skogsområden.

Quebecs indianer och inuiter:
Ursprungsfolk eller etniska minoriteter?

Av Henrik Persson

"Striden mellan cree-indianerna och företaget Hydro Quebec är en av de största miljöstriderna som pågår i världen". Det säger cree-trappern och jägaren Paul Dixon när vi träffar honom i det lilla indiansamhället Waswanipi, ungefär halvvägs upp till de stora reservoarerna vid James Bay. Den mänskliga rättigheten att fortsätta jaga och fiska på sina egna marker – som cree-indianerna gjort sedan urminnes tider – körs brutalt över här idag.

Några dagar tidigare hade vi insupit atmosfären i mohawk-reservatet Kahnawahke utanför Montréal – 4 år efter golfbanestriden. Tillsammans med Ola Persson besökte jag Quebec i Kanada för att höra vad indianerna själva anser om dagens situation, och deras kulturs läge.

Utanför bussfönstret passerar tunna låga barrträd förbi i en till synes aldrig sinande ström. Vi sitter på bussen på väg norrut från det franskspråkiga Kanadas huvudstad. Målet är indiansamhället Waswanipi. Det har ungefär 1 000 invånare och är ett av de sydligaste i ett pärlband av orter med namn som Oujé-Bougamou, Mistassini, Whapmagoostie, med flera. Befolkningsmajoriteten här är cree-indianer (1). I ett av samhällena finns blandad indiansk och inuitisk befolkning.

Tuvan som stjälper lasset?

Under dagarna i Montréal har jag även kunnat läsa om cree-indianerna – eller rättare sagt *iiyuu, eenou* eller *eeyou,* som är deras egna namn på sitt folk – i dagspressen. Quebecs styrande separatistparti, Parti Quebeqois, under ledning av Jaques Parizeau, laddar upp mot det federala engelskspråkiga Kanada: En folkomröstning om fullständig självständighet, en ny franskspråkig stat, stod på separatisternas dagordning. I bakgrunden finns dammbyggena med; kan Quebec med hjälp av dem sälja el till USA, då minskar provinsens beroende av det federala Kanada.

Quebecs indianer – de är 60 000 av en totalbefolkning i provinsen på 7 miljoner – tycks vara de som kan bli tuvan som stjälper lasset (2).

"Om Quebec förklarar sig självständigt från Kanada, då förklarar vi 12 000 cree-indianer oss självständiga från Quebec. Det kan också bli aktuellt att begära militär hjälp från USA. Men vi kommer aldrig att använda våld." Det kontroversiella uttalandet gjordes av Matthew Coon Come, den unge man som utsetts till Grand Chief i cree-indianernas Stora Råd i Quebec.

Indianerna vill inte att de federala lagar som är bra för dem plötsligt ska upphävas. Och crees kan peka på en minst 5 000-årig historia i Quebec – de var där långt innan provinsen Quebec eller staten Kanada ens var påtänkta. Däremot blev de inte informerade eller inbjudna när dessa utropades, utan fick reda på det först i efterhand, som cree-representanter brukar påpeka...

Allt tal om självständighet för indianernas del avvisas fullständigt av Quebecregeringens indianansvarige Richard Cliche: "Hur skulle det se ut om alla indianer utropade egna stater! Nord-, Mellan- och Sydamerika skulle falla samman som ett pussel – och Kanadas indianer skulle kunna utlösa en sådan process! Något sådant ligger helt enkelt inte på förhandlingsbordet."

En självständig cree-stat i Quebec är i och för sig ingen omöjlighet. Det påpekar man i cree-tidningen "The Nation", och påminner om att det i dagens läge finns självständiga östater i Söderhavet med bara 6 000 invånare. Sedan James Bay-överenskommelsen har cree-indianerna i Quebec utvecklat en egen politisk organisation, startat ett eget flygbolag, och man använder alla former av ny teknik och moderna kommunikationsmöjligheter. En flagga ska också utformas.

En blick bakåt i tiden

För 50 år sedan var situationen i de här nordliga delarna av Kanada en annan än idag. Visserligen hade historien inte stått stilla, men vägar och militärbaser hade ännu inte byggts i någon större utsträckning. Befolkningen var gles. Låt oss se närmare på ursprungsfolkens historia och bakgrund i detta område!

På många håll är växtligheten sparsam i dessa

trakter, och här finns också några av de kallaste platserna på jorden. Livet var i hög grad en kamp för överlevnad. Brist på jaktbyte kunde leda till svält och undergång för hela familjegrupper. Detta ledde samtidigt till att människans inverkan på naturen blev reglerad, säger vissa forskare.

Man har länge räknat med att det bott omkring 50 000 människor i norra Kanada och Alaska vid inledningen av den europeiska kolonisationen för 500 år sedan. Forskningen hävdar att dessa invandrat för 10-30 000 år sedan, i olika vågor, över Berings sund. Det är möjligt att befolkningssiffran måste korrigeras uppåt i takt med nya demografiska forskningsresultat. Kolonisatörer har ju alltid ett intresse av att framställa de områden de ska kolonisera som "obebodda".

Ett sätt att indela ursprungsbefolkningen i detta område är språkligt. Huvudgrupperna blir då tre; *athapasker*, *algonkiner* och *inuiter*.

Athapaskerna kallar sig oftast *dene*. Hit hör grupper som *chipewyan*, *kutchin*, *dogrib*, *hare* och *slavey* – namn som uppkommit under koloniseringen, eller är andra indianers namn på dessa människor. Athapaskiska språk talas också långt ner i nuvarande sydvästra USA; hos navajo och apacher.

Algonkinerna är en stor språkfamilj som innefattar *ojibwa*, *innu* (*naskapi-montaignais*) och *cree*. Här ingår också folk mycket längre söderut som *cheyenner* och svartfötter, liksom *delawarer* och *shawnee*-indianer.

Inuiterna – eskimåerna – som även finns på Grönland och i Sibirein, talar oftast *inuktituk*. De olika inuitgrupperna har ofta getts namn av europeerna som "koppar-eskimåerna", "Mackenzie-eskimåerna" och så vidare. Men de har i själva verket alltid haft egna namn, som *netsilik-*, och så vidare.

Till dessa nordliga trakter kom så "främlingarna". Vikingar dök upp redan 1008. 1500-1502 kom portugiser, 1535 fransmän, och senare kom både kineser och japaner. Vid den senare moderna invandringen till hela Kanada kom, förutom engelsmän och fransmän, ukrainare, finnar, svenskar, kineser, sikher och många andra.

Olika upptäcktsresande kartlade de – som det anses – karga trakterna i norra Kanada; Franklin, Perry, Crawford Noble och många andra är kända namn i sammanhanget. De berömda europeerna begav sig, ledsagade av indianska eller inuitiska vägvisare ut för att namnge olika platser. Men allt, minsta ö, flod eller klippa, hade redan namn – fast de var ju inte europeiska. Vägvisarna, som Angmarlik eller Aseevak som med risk för sina liv hjälpte fram europeerna, får vi sällan höra talas om.

Kulturkollisionerna blev alltså många och kraftiga. På 1720-talet förekom slaveri här, i Nya Frankrike och Newfoundland. Guldruscherna till Yukon och Klondyke förde med sig alkohol, sedernas förfall och inte minst sjukdomar. Smittkoppor, mässling, kikhosta, tyfus, tuberkulos, difteri och könssjukdomar decimerade ursprungsbefolkningarna katastrofalt. På 300 år dog tiotusentals indianer och inuiter! Tre femtedelar av alla indianer i norra Saskatchewan, nio tiondelar av renätar-chipewyans... Sjukdomar spreds också via återvändande indianer eller inuiter som tagits till Europa för att visas upp som "egendomliga vildmänniskor", till exempel på Hagenbecks utställningar eller på cirkusar – om de överhuvudtaget överlevde besöken i Europa.

År 1610 bytte Henry Hudson en kniv, en spegel, en hacka och några knappar mot pälsverk som en cree-indiansk man erbjöd. Detta blev inledningen till Hudson Bay Companys verksamhet, som revolutionerade livsföringen i hela området. Hudar och pälsar, till exempel bäverfällar, kunde bytas mot varor. För det mesta kontrollerades denna handel av de vita, men på 1760-talet fanns ett "cree-imperium", som kontrollerade pälshandeln. Irokeser och huroner lyckades ibland också ta kontrollen.

Europeerna kunde inte anpassa sig till naturen, som ursprungsfolken gjort. Men de kunde bedriva handel. Fransmännen kom med konjak, skottar och irländare kom med whisky – som byttes mot bäverskinn och *pemmican* (torkad köttmassa). Dessa invandrare gifte sig så småningom med till exempel cree-kvinnor. Resultatet blev ibland nya kulturer som *french-cree*, och *saulteaux-metis*. Idag finns omkring 400 000 människor i Kanada som beräknas tillhöra den fransk-indianska blandkulturen *metis*.

Indianerna förlorar succesivt under 1800-talet sitt land. Europeerna bygger upp ett system där man gör avtal, "treaties", med vissa indianer. De får betalning, eller vissa bidrag, skattelättnader, fiske- och jakträttigheter med mera, för avträtt land. De kallas därefter för "Treaty Indians", eller "Status Indians", och är omkring 300 000 i dagens Kanada. Numera hävdar många indianer att de vita inte uppfyllt dessa avtal från 1800-talet, men att de fortfarande gäller och har en speciell innebörd för dem. Ytterligare en kulturkrock, ytterligare ett missför-

stånd?

Indelningen "Status" och "Non-status"-indianer lever alltså kvar än idag! Om en "Status-Indian"-kvinna gifter sig med en "Non-status"-indian så förlorar hon olika förmåner. "Non-status"-indianer- och metiser utgör idag lågt räknat, enligt företrädare för dem själva, tillsammans 700-800 000 människor i Kanada. Kanadas myndigheter vill dock inte erkänna dessa siffror (Se Julian Burger: *Report from the Frontier.* 1987, s 204).

Intensiv mission bedrevs, av franska romerska katoliker och engelska protestanter. En av dem, James Ewans, konstruerar 1841 *syllabics*, ett alfabet för cree-språkets många ljud – och en bönbok utges. Olika indianska och inuitiska alfabeten skapas härefter. Missonärerna döpte också om indianerna till bibliska namn, som Moses och Amos. Andra europeer uppfattade bara ungefärligt de indianska namnen – och gjorde om dem till europeiska. Dogrib-namnet "Monphion" till exempel, blev "Murphy". Härav alla europeiskklingande indiannamn.

Från år 1900 byggs sjukvården ut på allvar, och därvid bidrar missionärer inte minst. Befolkningen stiger till samma nivå som före kontakten med europeerna.

Efter andra världskriget upprättas olika militära baser i dessa områden, som en del av ett varningssystem för väntade angrepp från Sovjet. En del utfattiga indian- och inuitgrupper bosätter sig vid baserna i hopp om att få del av smulor från "den rike mannens bord".

Dagens situation kan sammanfattas ungefär på följande vis: Idag har hela den moderna maskinkulturen trätt in. Snöskotrar har ersatt *tobboggan*, hundsläden. Men den traditionella kulturen lever kvar parallellt. När en inuit skär kött används deras egen *ulu* ibland och en el-kniv ibland. Ett stort problem än idag när det gäller själva överlevnaden i dessa områden, är att jordbruk inte kan bedrivas, och djuruppfödning är också besvärlig. Försök har gjorts med djuruppfödning och startande av konservfabriker. Man försökte vid ett tillfälle till och med korsa en inhemsk myskoxe med en tibetansk jak. Syftet var att få fram en härdig djurstam med långt hår som kunde klippas och vävas. Emellertid misslyckades projektet.

Arbetslösheten är alltså hög, men bärinsamling och -industri spelar roll i vissa områden, liksom insamling av ejderdun och försäljning av olika former av traditionellt hantverk. Jakt, fiske och utsättande av fällor är för till exempel cree-indianerna fortfarande viktiga näringsfång.

Cree-indianerna förs in i den "moderna" världen

Avtalet mellan ursprungsfolken cree-indianerna och inuiterna (eskimåerna) å ena sidan och myndigheterna å den andra, gällande James Bayområdet och norra Quebec har ansetts vara Kanadas första moderna indianavtal ("treaty").

Avtalet röjde vägen för de jättelika James Bay-kraftverksbyggena. I utbyte fick ursprungsbefolkningen i området fiske- och jakträttigheter reglerade, kontroll över hälsovård och utbildning, och lokalt politiskt självbestämmande. Dessutom fick de finansiell kompensation.

Olika regeringar hyllade överenskommelsen. En orsak kan ha varit att dammprojekten inte är någon intern verksamhet. Till exempel har det svenska företaget ABB monterat kablar, master och isolatorer i La Grande, ett av James Bay-projekten. Så hjälper ASEA till att forsla elektriciteten söderut till storstäderna i södra Quebec och norra USA.

Idag, 15-20 år senare, har bilden förändrats. Fas två av kraftverksbyggena har uppskjutits på grund av crees protester. Dammen i Great Whale-området har "lagts på is". Projektets förödande effekter på miljön kommer allt mer i blickpunkten. Det har beskrivits som en katastrof fullt jämförbar med exploaterandet av de tropiska regnskogarna.

Stora konstgjorda sjöar har bildats. Områden med en yta som motsvarar hela Svealand och Götaland har påverkats på olika sätt. Vägar och kraftledningar har dragits genom orörd natur. Från vårt bussfönster syns längs flodkanterna tydligt följderna av regleringarna; ett sänkt vattenstånd, döda svarta trädrötter vrider sig ut med strandkanterna.

Klimatförändringar har också rapporterats. Kvicksilver som finns naturligt i marken har lösts ut när stora landområden satts under vatten. Det har hamnat i fisken som fortfarande är en huvudföda för indianerna och inuiterna. Numera måste de lämna hårstrån för kontroll av kvicksilverhalten i sig, med jämna mellanrum...

Före resan norrut träffade vi också Claude Otter, cree-indian och verksam med miljöfrågor, på hans kontor inne i Montréal. Han visade oss kartor över hur norra Quebec nu fylls med konstgjorda sjöar.

– De leker Gud här, säger han allvarligt, Moder

Jord våldtas.

– En av de galnaste planerna de har, berättar han, är att dämma av hela sydspetsen av James Bay i en enda jättedamm. Då får de ett tomrum som de räknar med ska fyllas med sötvatten från floderna, en jättereservoar.

En av Claudes kollegor är den vite franskkanadensiske skogsingenjören Robert Beaulieu, också anställd av Grand Council. Även han är bekymrad:

– De hugger för mycket skog i de här områdena. Det är vansinnigt, för det är inte ens ur vinstsynpunkt lönsamt i längden. De kalhugger ungefär en trap-line per år. Det tar hundra år för skogen att växa upp igen, om den alls gör det. En trap-line är en traditionell indelning av de indianska landområdena, ett jaktområde, som kan omfatta ungefär 20 kvadratmiles. Det försörjer några få indianfamiljer.

– Och de här indianerna, fortsätter Robert, förlorar ju då hela sin inkomst. De får ge sig in i bushen, eller helt falla tillbaka på bäver, kanin och annat småvilt. Skogsavverkningen kräver också vägbyggen. Via vägarna kommer fritidsjägare. De skjuter lika mycket älg som indianerna. De får tillstånd att jaga överallt för provinsregeringen – trots att crees skulle säga att marken är deras, att deras traplines störs ut.

– Förresten, säger Robert innan vi går, svenska skogsmaskiner används en hel del i avverkningen här. De är ju kända för sin effektivitet!

Besök i ett modernt cree-samhälle

Bussresan norrut från Montreal tar 10-11 timmar. Väl framme i det lilla samhället Waswanipi är det skönt att få vila ut hemma hos Ron och Annie Blacksmith. Ron, som är vit, föreståt det lokala fiskrökeriet, en nystartad verksamhet.

Annie, som är cree, sitter för tillfället och spelar lokalradiobingo (som sänds på engelska, franska och cree, två kvällar i veckan). Annie visar oss några bilder från Halloween, som man nyligen firat:

–Vi brukar klä ut oss. I år klädde jag ut mig till cowboy. Titta! Hon visar en bild på sig själv utklädd till en vildavästern-cowboy med särdeles skurkaktigt utseende.

Ron berättar om sina tidigare jobb som byggnanläggare i Kina och Nordafrika och hans nya: fiskrökeriet. Utanför skäller hundarna, på TV:n visas "Kommissarie Colombo":

– Vi har gädda, stör, "vitfisk" och kattfisk. Rökt stör är en av våra specialiteer, som vi kan sälja på många håll. Men det dröjer nog innan verksamheten går runt.

Senare står vi och ser ut över den mäktiga Waswanipi-flodens svarta, blanka vatten. Den är ännu oreglerad, folket i Waswanipi har hittills motsatt sig Hydro Quebecs framstötar. Små vita flöten syns här och var långt borta, det är fisknät som lagts ut.

– Många jagar, sätter ut fällor och fiskar här fortfarande, till exempel mina föräldrar, berättar George Cooper, en ung cree som fungerar som vår guide i området.

– Folk rör sig mellan Waswanipi och små stugor i bushen. Många har en trapline, de är slutdistribuerade nu, som ärvs. I varje trapline finns en övervakare som kallas *talleyman*, han ska hålla ett öga på den så att det inte skjuts för mycket djur. Skjuter någon en älg får den inte säljas till utomstående", forstsätter George Cooper. Köttet ska distribueras till de gamla crees, enligt en uråldrig tradition.

Kraftföretaget Hydro Quebec står inte högt i kurs hos George:

– De kallar *oss* för "squatters" – som om vi olagligt uppehöll oss på någon annans mark! Men de har, utan att fråga min far, anlagt en jättelik kraftstation i hans trapline, och dragit kraftledningar tvärsigenom. Följ med så ska ni få se vad det är vi är emot här uppe!

Vi åker bil till platsen, som ligger ungefär en halvtimmes färd från samhället. Kraftstationen är jättelik. Det sprakar oavbrutet i de väldiga ledningarna. George ringer in via en lokaltelefon till kraftstationens ledning och frågar om vi får komma på besök. Det får vi inte. – Här släpper vi inte in "Herr Vemsomhelst", sa de till mig, säger George.

Han och hans far, Billy Cooper, står med oss och ser ut över området som tidigare var orörd natur. På marken vid mina fötter ligger färsk avföring av svartbjörn, full med röda bär. Allt blir plötsligt så tydligt. Här fanns i över 5 000 år "bara" cree-indianer, skog och djur. Billy Cooper förvaltar ett urgammalt jägar-samlararv. Han är ett med den här naturen. Han talar nästan ingen engelska med oss. Utan att ens tala med honom hugger Hydro Quebec och Quebecs provinsregering upp en flera kilometer bred kalhyggesyta och drar där en kraftledning rakt igenom hans jaktområde. För dessa höga herrar är han

"Herr Vemsomhelst". Det är ett övergrepp som sker i Waswanipi. Inte bara mot naturen, det är också ett övergrepp mot Billy Cooper och hans familj.

Senare sitter vi tillsammans med George, hans mor Mary och Billy Cooper i deras stuga. På spisen puttrar älgkött i en gryta. Billy har helt nyligen skjutit en älg. I en tipi utanför röks älghuvudets alla delar. Cree-indianerna tar till vara allt på djuren, till skillnad från fritidsjägarna.

Mary berättar om sin uppväxt: – För 50 år sedan (hon är 64 nu) fanns inga vägar här. Vi fick gå med snöskor eller paddla kanot, det var allt. Nu har livet blivit så lätt för de unga, de har snöskotrar, bilar, kommunikationsradio.

Hon vet vad hon talar om. Hennes far dog, när hon var 14 år, ute i bushen av någon sjukdom som antagligen kunde botats om det funnits sjukvård. Vid ett tillfälle, före kommunikationsradions tid, ramlade hon ner från ett tak och krossade höften. Det tog sex timmar innan någon hörde hennes rop på hjälp. Hon går ännu med käpp.

George Cooper är pingstvän. I bilen hänger en miniatyr-indianfjäderskrud och ett kristet kors sida vid sida. George visar oss en bibel, helt skriven på ett creealfabete som konstruerats:

– Oss kallar de för skadegörare, Hydro Quebec. Vid ett tillfälle orsakade de med sin verksamhet att en stor mängd caribous, vildrenar, drunknade. Men då var det "Guds vilja" enligt dem! De tar inget ansvar. Det samma gäller sportjägarna. "Låt resterna ligga" säger de. Så gör aldrig vi. Vi tar tillvara på allt.

"Språket överlever"

Vi träffar Flora Kitchen, hon är indianhövdingens fru i Waswanipi. Hon bär, som många vi träffar, en tuff svart skinnjacka med texten "Cree First Nation" på ryggen. Vid vårt samtal märks det att det finns motsättningar i synen på dammbyggena bland cree-indianerna idag.

– James Bay-överenskommelsen, ja. Den tyckte många var ett framsteg först. Nu börjar vi märka att den är ett hinder mot förbättringar, allt oftare. Och regeringen lever ofta inte upp till överenskommelsen. De vill reglera floden härintill också. Den plats vi nu sitter på skulle då hamna under vatten. Känner ni hur rått, fuktigt kallt det är? Så var det inte förut. De gamla säger att det beror på dammarna. Vädret håller på att ändras. Kvicksilvret är ett problem, de gamla och vi alla blev mycket rädda när det kom folk från Japan hit och visade en film om hur det hade gått när de blev kvicksilverförgiftade.

– Men vi har fått mycket stöd i vår kamp mot dammbyggena, fortsätter Flora, från andra ursprungsfolk och från vita också.

Vi frågar om cree-indianernas kultur. Kommer den att överleva? Hur går det med språket?

– På slutet av 70-talet skedde en omsvängning, till exempel när det gäller språket.Vi indianer fick ökat sjävförtroende. Alltfler började rycka upp sig. Numera är det nog bara vissa skribenter i pressen som tror att creespråket inte kommer att överleva. De har fel.

Tidigare på dagen har vi suttit tillsammans med Paul Dixon, dynamisk ung "band councillor" och diskuterat liknande frågor:

– Vi stämplas som ociviliserade. Men vi har bevarat den här naturen i över 5 000 år. Våra äldste är otroligt kunniga. De är biologer, skogsvårdare och allt möjligt annat — i kombination. Min farfar dog för två år sedan. Hans sista ord var: "Ta hand om landet, ta hand om det." Det står inte i någon bok, men cree är faktiskt ett av de största jägarsamhällen som finns kvar i världen idag. Själv tycker jag att det dominerande samhället är en av de mest fascinerande döende kulturerna.

– Jag har fyra generationers muntlig tradition i mig. Vad ska jag säga till mina barn när naturen förändras helt? Folk vill inte se sanningen i vitögat. De olika departementen vill inte höra det vi crees säger.

– De kallar det här området för "ett stort tomrum där vatten går till spillo". Det är fel. Detta är i själva verket ett känsligt område. Träden huggs ner trots att det är nästan omöjligt att få dem att växa upp igen. Men landet togs ifrån oss och kalhöggs. Älgen minskar, mården, lon. Och så kommer de till oss och säger att "Ni jagar för mycket". De vänder sig till fel människor. Varför frågar de inte istället: "Hur har ni gjort för att bevara den här naturen i tusentals år? Hur går det till?"

Avslutning

Det svenska Invandrarverkets generaldirektör Björn Weibo fick i en kvällstidning frågan: "Om det blev krig och du tvingades fly från Sverige, vart skulle du bege dig? Svaret blev:

– *Kanada. Naturen är så lik vår egen. Och människorna är invandrare allihop, bortsett från några indianer som sitter i reserveten och super ihjäl sig.* (Af-

tonbladet 13/2, 1995)

Som framgått av denna text utgör de Björn Weibo kallar "några indianer" i själva verket troligen en ganska stor del av Kanadas befolkning, och de har präglat landets historia. Var 27:e invånare, över en miljon människor, i dagens Kanada har indianskt eller inuitiskt påbrå. De flesta av dessa är inte knutna till något reservat.

Formellt äger indianerna i Kanada endast en procent av landytan. De har alltså tvingats avträda 99 procent till kolonisatörerna. Nyligen tillerkändes inuiterna i norr en större landyta. Men de får endast rätt till naturtillgångarna ovan mark. Oljan och mineralerna vill staten behålla äganderätten över.

Ursprungsinnevånarna i Kanada har idag en medellivslängd som är 10 år lägre och en spädbarnsdödlighet som är 50 procent högre än genomsnittet i landet (*The Nation* 1/1994). Djupa mentala spår finns hos hundratusentals indianer, vilka som barn togs från sina föräldrar och sattes på missionsdrivna internatskolor långt hemifrån. Här skulle de hjärntvättas till att bli som vita, här utsattes de till och med för sexuella övergrepp (3). De sista internatskolorna lades ner 1975. Så visst finns det stora sociala problem som leder till alkoholism och drogmissbruk bland indianerna i Kanada – konstigt vore det annars!

Det som dominerar bilden är ändå inte passivitet. Indianer och indianättlingar i Kanada har börjat kämpa för sina kulturers och språks överlevnad. Man kämpar för sina landrättigheter mot miljöförstörande uranbrytning, dammbyggen och annan exploatering.

Under vårt besök i Kanada såg vi inte en enda berusad indian.

---

1) Ordet "cree" anses härstamma från första stavelsen i det franska ordet *christianaux,* "kristna" som gavs till en del av detta folk. Detta namn anses i sin tur gå tillbaka på algonkinnamnet, *kenistenoag.*

Creeindianerna delas ibland upp i huvudgrupperna **skogscree, träskcree** och **präriecree**. Den sistnämnda kulturen uppstod efter europeernas ankomst, när creeindianer trängde ner på prärien och övertog delar av vissa prärieindianers kultur.

Cree är ett algonkinspråkigt, ursprungligen subarktiskt folk som påverkats kulturellt av ojibwaindianerna, naskapi-montaignaisindianerna och kanske även av inuiterna ("eskimåerna"). Många franska och brittiska pälsjägare tog efter deras livsstil. I ett väldigt område i östra och centrala Kanada finns lämningar av deras krukmakeri och annat de använt för att överleva.

Vissa cree-kvinnor tatuerade sig förr vid mungiporna, medan männen gjorde det på olika ställen på kroppen. Talekonst var högt uppsakattat. Kvinnorna var skickliga konsthantverkare som gjorde pilkoger, pannband och medicinpåsar. Än idag finns mycket av dessa hantverkskunskaper kvar och besökare kan köpa vettar av lärkträdskvistar, mockasiner och mycket annat.

Cree-indianernas traditionella religion är baserad på jakt-(djur)andar. Det finns också en jordens ande i djurgestalt och en mer avlägsen himmelsvarelse som ser till människornas väl. I cree-områdena har tron på *windigos* – människoätande jättar – varit utbredd. Förfäderna lever i dödsriket under jorden. De utgör rötterna till religionen och man har en nära relation till dem.

Enligt en faktauppgift från 1991 utgör cree-indianerna i Kanada idag en folkgrupp på cirka 60 000 människor.

2) I det faktamaterial som ges ut av myndigheterna i dagens Quebec uppges följande ursprungsfolk nu leva i egna samhällen i provinsen: *abenaki, algonkin, attikamekw (kallas också "tête de boule"), cree, huron-wendat, malecite, micmac, mohawk, montaignais, naskapi, inuit.*

3) Nyligen har Kanadas regering bett om ursäkt för politiken att försöka assimilera indianerna genom att föra bort barnen från föräldrarna. En liknande process har inletts i Australien när det gäller ursprungsfolkens barn där, se inledningen.

Samtal med cree-indianer:

"Jag vill inte leva i det förflutna"

Intervju: Henrik Persson & Ola Persson

Cree-indianerna har en intim relation med naturen, sedan många tusen år. De har kunskaper som den övriga världen har nytta av – men de är på cree-språket. Hur ska de då kunna förmedla dem? Detta var ett av de problem som togs upp i vårt samtal med Sydney Otter, cree-indian och jägare ("trapper"), och hans son Claude Otter, sambandsman på Grand Council of the Cree of Quebec.

– Jag är 66 år gammal och har satt ut fällor, fiskat och jagat i 55 år. På grund av hälsoproblem har jag nu slutat, säger Sidney Otter. Vi sitter i hans son Claudes lägenhet, strax utanför centrala Montréal och samtalar över en kopp kaffe.

– *Har du märkt en minskad djurmängd nu mot förr?*

– Det jag märkt är att moose (nordamerikansk älg) minskat, på grund av skogsavverkningarna. De har svårare nu att ostört föda upp sina kalvar. Skogsavverkningarna har också effekt på förekomsten av hare, bäver och lo. Allt hänger ihop. När buskväxtligheten ökar på grund av kalhuggningen så ökar hare, och så vidare.

– Mängden fisk i sjöar och floder har minskat, fortsätter Sydney. Jag har sett fisk flyta med magen upp. Ätbarheten kan ifrågasättas på många håll nu. Och detta har hänt på 10-15 år. Orsaken är skogsavverkningarna och gruvdriften. De dumpar rester från verksamheten rakt ut i naturen. Man kan se olja flyta på vattnet. Jag kan inte äta någon fisk längre alls.

– *Har det skett förändringar när det gäller era seder, ert språk och annat – mot för 50 år sedan?*

– Livet var lättare förr. Nu måste man hela tiden gå längre och längre bort för att få tag på ved eller djur. Barnen ser att föräldrarna har det svårt i bushen. De vill inte leva på samma sätt, utan tar kanske hellre ett jobb i stället. Språket bevaras sämre på grund av det, men också på grund av förändringarna i naturen:

– Järv är ett djur jag inte sett på 20 år, därför har jag glömt bort namnet på cree. Hur ska vi kunna lära ut vår kultur och vårt språk när förutsättningarna för bägge — träden, djuren och naturen — försvinner?

Claude Otter:

– Det är svårt får mig att översätta vad min far säger. Jag har lärt mig engelska och franska. Mitt språk har blivit annorlunda. Min far talar hela tiden om *vad som fanns eller finns i naturen* – inte om sig själv. Han *är* naturen, landet. När man intervjuar cree-indianer glömmer man ofta att frågorna måste anpassas till detta faktum. När jag själv talar cree ser jag bilder för min inre syn.

– På cree finns inget ord för "skog", inget ord för "miljö", men ord som täcker ett visst antal träd. Det finns ett ord: "sjtjú" som betyder "land". Detsamma gäller begrepp som "lära sig" och "lära ut". De är inte skilda åt på cree. Lära och lära ut är samma sak på vårt språk. Hur skulle du kunna lära ut något utan att själv ha lärt?

– Cree är ett av de sista jägarfolken på jorden. Vi har en intim relation med naturen, landområdena. Vi tror att vi har något att säga, att lära ut, till resten av världen om hur landet ska skyddas. Men hur ska vi kunna förmedla det? Denna kunskap har vi på cree-språket. Och det är ungefär som att tala latin; du vet vad du säger, men du vet inte hur du ska kunna förmedla det till dem som inte talar ditt språk. Hur beskriver man en solnedgång för en människa som är blind från födseln?

– Min far talar om rapphöns, ripor, änder. Han vet att han är en del av den kedjan. Försvinner de så står han näst i tur. Min far vet att han drabbas snart. Folk i olika länder i världen – även Ryssland – som inte varit medvetna om sin roll i ekosystemet hela tiden som han, de har också börjat inse att de måste börja kämpa mot miljöförstöringen *nu.*

– Vi har också förändrats själva, fortsätter Claude Otter. Ett grundläggande värde hos cree-indianerna har alltid varit att dela med sig. Allt kött fördelades förr till de gamla och mellan familjerna, om en jägare

lyckats skjuta något djur. Numera förekommer det till och med att personer försöker *sälja* köttet till de andra om han lyckats döda en älg. Min far nämnde just ett nytt cree-ord som ungefär kan översättas till "snåljåpsskåp". Det är vår beteckning på frysbox!

– Värderingarna om att dela fanns som en helt naturlig sak, lika naturlig som att andas – och de finns kvar. Men vi kan lätt förlora dem. Vi försöker fortfarande lära våra barn de värderingar och den livsstil som hör till bushen. Vi försöker hitta en balans.

– Föräldrarna talar bara cree, men skolorna är mest på engelska. Cree lärs bara ut till tredje klass. Därför kan föräldrarna inte delta i barnens utbildning. Numera måste barnen lära sig andra språk än sitt modersmål, och att skriva och läsa det 20:e århundradets texter.

– Även i Sverige har vi hört talas om innu-indianerna i Davis Inlet på Labrador-halvön i nordligaste Kanada; hur till och med barn hamnar i drogproblem och begår självmord, och hur människorna förflyttas från skogen till dåliga skjul att bo i. Finns det liknande problem bland cree-indianerna?

Claude Otter:

– För 10-15 år sedan fanns det fortfarande folk som bodde i skjul, även hos oss. Men problem med alkohol och självmord *finns.*

– Det finns svåra problem i vår bakgrund som förklarar varför det är så här. Vi blev placerade på internatskolor där kyrkans män i Guds namn skulle göra små vita barn av oss alla. *Men de misslyckades ömkligen!* Jag tvingades resa 1000 miles för att gå i skolan. Varför måste jag resa så långt bara för att lära mig att ett plus ett är två?

– Anglikaner och katoliker stred om våra själar, anglikanerna i norr och katolikerna i söder. Vi fick inte välja själva utan delades upp efter detta mönster. De flesta av oss som utsetts till anglikaner sändes norrut. Olika former av övergrepp förekom; fysiskt, psykiskt, till och med sexuellt. Det finns nu rättegångar som pågår om detta. Systemet är avskaffat. Idag finns bara tre internatskolor för indianer kvar överhuvudtaget.

– I enlighet med fördraget mellan James Bay-crees och Quebec så har vi ett eget skolsystem nu där lärare hyrs in av oss själva. Men det finns problem även nu. Det finns cree-barn som drabbas av kulturchock när de börjar skolan, det finns problem med ungdomar som hoppar av skolan. Både nytt språk och ny mat kan bli en chock. Det finns problem med rasism mot oss, även på universiteten. Vi har tvingats in i det 20:e århundratdet utan att få välja vad vi tycker är bra eller dåligt.

Claude Otter håller upp en modern jaktkniv i ena handen och en skrapa gjorde av älgben för rengöring av skinn i den andra.

– De här två redskapen kan tjäna som exempel på att vi behöver både den gamla och den nya kulturen. Vi har börjat använda de redskap som är bra från den dominerande kulturen, som en sådan här bra kniv till exempel. Samtidigt finns det *inget* som kan ersätta älgbensskrapan när det gäller att skrapa ett bäverskinn.

– Vi har lastbilar och snöskotrar, men dessa gör också att vi blir lata. En del av oss måste lära sig hur man gör snöskor igen. Mina barn måste, eftersom jag är gift med en fransk-kanadensisk kvinna, få lära sig bägge kulturerna – den fransk-kanadensiska och cree-kulturen. Barn är barn, de måste få ha de goda saker vi haft. Jag växte upp med den största lekplatsen i världen. Jag hade ingen cykel och inga rullskridskor, men jag slår vad om 10 miljoner dollar att jag var lyckligare än de barn som hade dessa ting. Pengar blir ofta substitut. Min son har många leksaker men han tröttnar på dem ganska fort. En gång när han var nere på gården här satt han istället och tittade på några myror i en och en halv timme.

– Vi förstör ofta våra barns naturliga nyfikenhet. Barn frågar ju saker som vuxna slutat fundera över. "Varför är himlen blå?", "Varför är bladen gröna?". När ett barn frågade sin far om varför granarna slutar växa vid en viss höjd, svarade fadern till slut: "Därför att jultomten har bestämt det!" – och då slutade barnet fråga och undra.

– Jag har levt i sju år i sträck tillsammans med min far i bushen. Det är svårt, det är inte som att campa. Min far har lärt mig saker som är värt mer än biljoner på banken. När han och de andra äldre dör finns landet kvar, där finns min historiebok. Där, i det vattendraget föll min far i, på ett annat ställe dödade han en älg, och så vidare.

– Vi kan bli fångar i alla våra kunskaper. Vi måste gå ut och tala med folk, med våra äldste. Ibland kommer miljöexperter ut till oss. De har läst mycket men en del vet inte ens hur en bäver ser ut! De är som några björnforskare som vi brukar berätta en historia om. De kom för att studera björnar, på vintern – men minsta barn vet ju att björnar ligger i ide då.

– De här sakerna handlar inte bara om 18 000 cree-indianer och inuiter i James Bay-territoriet. Det

handlar om oss alla, vare sig vi bor i Stockholm, Montréal eller Karesuando. Vi är inte på väg bort härifrån jorden. Vi kommer att stanna kvar här.

– Hur ska besluten fattas egentligen? När mohawkindianerna fattar ett beslut måste *alla* vara med på saken. Och beslutet måste vara bra i sju generationer. Några få har fattat de beslut som vi nu måste stå ut med konsekvenserna av. Hövding Seattles tal för 100 år sedan förutsade mycket av det som hänt nu. Vattnet går till exempel inte att dricka på vissa håll. "Bävern tar aldrig slut", sa de. Nu har de slutat säga så.

– Våra varningar tycks åhöras som om de var något slags radiomeddelanden som människor inte lyssnar på egentligen.

– Vilka är vi egentligen? Vad gör vi cree-indianer? Det viktigaste för vilken människa som helst är vem hon *vill* vara. Och det handlar inte bara om yrke. Min far och hans farfar vet vilka de är och vilka de borde vara. Men det är svårt för dem att fortsätta när de ser landområdena försvinna. Det är som att ta bort böcker, pennor och allt annat för en lärare. Hur ska läraren kunna fortsätta vara lärare då?

– Allt i naturen, vårt land, har ett namn. Men alla blir desorienterade om landet förstörs. Hur ska mina barn veta vilka de är? Vissa platser finns nu bara kvar i våra huvuden, men själva den verkliga platsen är borta, satt under vatten. Men jag vill inte bara kunna säga till mina barn "Så här *var* det", utan "Så här *är* det". Jag vill inte inte leva i det förflutna.

– Det finns en berättelse av Tjechov om en hästdroskchaufför som försöker säga en sak till sina passagerare. Han lyckas inte, för kunderna pratar bara själva. Till slut när han kommer hem efter arbetsdagen måste han vända sig till sin häst . Och det han ville säga var: "Mitt barn dog idag", men ingen mänsklig varelse ville lyssna på honom. Vad vi cree-indianer försöker säga är:

– Moder Jord håller på att dö. Vi känner det.

Paul Dixon:
Djuren vet vilka vi är

Av Ola Persson

– Djuren på mitt jaktområde vet att jag sittter här och talar med er.
Djuren har namn på oss. De vet vilka vi är.
Så säger cree-indianen Paul Dixon, när vi träffar honom i indiansamhället
Waswanipi, sydöst om Hudson Bay i Kanada

Cree-indianerna är ca 70 000 i hela Kanada och 12 000 i Quebec, där Waswanipi ligger.

Vi har kommit dit för att tala med dem om dammbyggen och skogsavverkningar, men får också höra en hel del om deras syn på jakt, djur och natur.

– Cree är faktiskt ett av de största jägarsamhällen som finns kvar idag, säger Paul Dixon.

För 40-50 år sedan fanns det inga vägar i det här området, som ligger i Quebec, med en ganska stor fransktalande befolkning.

Men indianerna vi träffar talar engelska eller cree. Särskilt de äldre har mycket lättare med cree än med engelskan.

– Vårt språk cree är ett bushspråk, anpassat till det traditionella livet, säger man.

Även om mycket har förändrats i det indianska samhället är de traditionella näringarna – jakt och fiske – starka än idag.

Liksom hos andra vi träffar finns det en vrede hos Paul Dixon över vad som sker med naturen i det här området. Stora områden läggs under vatten vid dammbyggen, eller kalhuggs. Över 90 procent av hans "trap line" – jaktområdet – är nu kalhugget.

– Hur ska jag kunna lära mina barn att jaga? säger han.

– När jag var liten ville jag bli jumbojet-pilot, men från det jag var 16 år fram till idag 20 år senare, har jag levt större delen av året i bushen. Jag blev en trapper. Jag har vistats mycket tillsammans med våra äldste, våra visa lärare, och de har lärt mig mycket.

De äldste har hög status i cree-samhället. En del av det som fiskas och jagas skall traditionellt först fördelas till dem.

– Jag har fyra generationers muntlig tradition i mig, säger Paul Dixon. Vid ett tillfälle samarbetade jag i ett projekt med 60 äldre. Jag var med dem i alla deras äventyr och berättelser. De gångna 200 årens information fördelades – det var helt fantastiskt.

– Men hur ska jag kunna lära mina barn allt det här, säger han, när naturen förändras helt? Och ibland frågar jag mig också om det är mitt fel – har jag inte gjort tillräckligt för att stoppa det – när jag ser hur naturen föröds och djur försvinner.

Men Paul berättar också om när han är ute med sina barn, och om hur hans son gör när han fiskat och fått upp fisk som är för liten att behålla.

– Då pussar han dem innan han släpper ner dem i vattnet och säger att de ska ha det bra tills de ses igen.

Han berättar också om hur äldre människor lägger tillbaka fiskbenen i vattnet från fiskar de ätit.

– Som frön, säger han. För att det ska bli flera fiskar.

Han ser på mig att jag ser misstrogen ut. Han suckar till lite grand, men fortsätter ändå berätta.

– När vi ätit något djur vi skjutit hänger vi upp benen i träden. Om det varit en fest för någon av våra äldste är det särskilt viktigt att djurbenen tas om hand på rätt sätt. Då är det vanligt att vi lindar in dem i näver innan vi hänger upp dem, säger han.

Precis som man har hört visar det sig att indianerna har stor respekt för djuren och naturen.

– Vi har ett avtal med djuren, säger Paul Dixon.

Att indianerna ska få skjuta eller fånga en del av dem, uppfattar jag det som.

Och andra cree-indianer vi talar med säger att djuret "gav sig" till dem, så att de kunde skjuta det.

Dessutom har man alltså den uppfattningen att de äldste har en viktig plats och funktion i samhället. Man lyssnar på vad de säger, och frågar dem om råd.

– Vädret håller på att förändras på grund av dammbyggena, säger de äldste bland annat.

Dammbyggena de talar om ingår i det stora James Bay-projektet. Stora områden har lagts under

vatten, för att Quebec ska kunna producera elkraft och få inkomster när den säljs bl a till USA.

Paul Dixon berättar att han själv aldrig går ut och jagar eller sätter ut fällor om han inte drömt om det först.

Om de gamla säger han:

– Glöm inte att deras drömmar är kristallkulor.

En del av det han säger kan för oss låta främmande, men drömmar och visioner spelar en stor roll i många indianers liv.

Och det är inga opraktiska "drömmare" det handlar om, utan människor som lärt sig överleva under mycket svåra förhållanden. Paul Dixon kallar dem just för "överlevare".

– Det ni hört om utdelning av filtar till indianer på 1800-talet, filtar som smittats med sjukdomar, är sant, säger han.

– Ibland undrar jag hur mycket jag ska våga säga till vita människor. Om jag säger att jag är en del av älgen, en del av bävern och en del av berget – är jag galen eller frisk, det kommer de kanske att undra då?

– Vi är rovdjur, som andra rovdjur, säger han också. Och djuren vet vilka vi är.

Hur man gjorde förr när man inte hittade några djur får vi veta av Mary Cooper, en av de äldre i samhället. Vi träffar henne och hennes man Billy i deras stuga ute på jaktområdet.

– Om vi inte hittade några djur att jaga då tog vi fram vår trumma, säger hon. Vi slog på den och sjöng för att få vägledning, så att vi skulle hitta djur av något slag.

Utanför Marys och Billys hus står en tipi – ett indiantält.

– Så där växte jag upp, berättar Mary. Vi bodde i tält. På vintern använde vi snöskor. Då fanns det inga vägar eller städer här

– Min pappa dog när jag var fjorton. Då fick jag själv ge mig ut ibland i kanot för att skjuta fåglar att ta hem.

Men just idag används deras tipi till något annat – nämligen att röka älgkött i.

Vi går in och tittar och där hänger delar av ett älghuvud över röken. En björnnos och ett lomhuvud hänger där också.

Deras son George visar oss omkring. Bland annat visar han hur en bäverfälla fungerar.

– Det är inte alla bävrar som låter sig fångas av en sådan här, skrattar han. En del listiga bävrar går inte in i en fälla av det här slaget!

Det är på tal att vi ska få följa med och titta på en björnfälla nästa dag. Tyvärr blir det inte av.

En del organisationers syn på fällor har orsakat cree-indianerna stora förluster. Möjligheterna att sälja skinn har drastiskt minskat, och vi märker en hel del bitterhet över det.

– Är er djurhållning – era djurfabriker – bättre? säger Billy Cooper.

En cree-berättelse:

"Vi hade bara snöskor och kanoter"

Nedtecknad av Ola Persson

Under vårt Kanadabesök träffade vi också Billy och Mary Cooper, ute på deras "trapline", jaktområdet. Medan vi satt och pratade inne i stugan tog Mary fram ett band hon hade spelat in där hon berättade om sin barndom. Hon berättade på cree, och George – deras son – översatte till engelska. Så här berättade hon:

"Det här som jag vill tala om hände i oktober, då vi hade varit och hälsat på hos Johnny. När vi kom hem såg jag att min son David satt i dörröppningen. Han sa ingenting, han satt bara där alldeles ensam utan att säga ett enda ord. Jag sa till mig själv när jag hade gått ut ur bilen: `Jag undrar vad han tänker på?`, för ingen var med honom och han sa ingenting. Jag gick bara förbi honom in i huset och gick och lade mig.

Jag hade mycket svårt att somna. Klockan hann bli två innan jag somnade.

Under natten hörde jag att han kom in i huset, och medan jag låg där kom hela mitt liv fram för mig, från det jag var ung.

Allt jag hade varit med om kom tillbaka till mig. Det här, den här drömmen, eller dessa erfarenheter, har jag inte berättat för något av mina barn, utom för en av dem, som heter Glen.

Det jag vill dela med mig av till er börjar på den tiden då det inte fanns några städer som nu. Det fanns bara små samhällen som Mistassini och Waswanipi.

En gång på sommaren när vi – jag, mina föräldrar och min bror – var ute i bushen var det några vita människor som hade slagit läger på ett ställe, och de hade en kommunikationsradio, så att de kunde sända meddelanden långt bort. Det var en vit man där som bytte till sig päls i utbyte mot te, kaffe och annan mat. Det var så vi delvis försörjde oss, genom pälshandel.

En dag när vi samlade ved sa min pappa: 'Jag känner mig så dålig. Jag tror inte att jag kan hjälpa er att samla mer ved'.

Jag visste inte på vilket sätt han var sjuk, kanske var det något med hans mage. Han kunde inte äta. Han var bara sjuk.

Men de brukade ha något slags vätska i en flaska som man skulle ta om man hade diarré. Det var den medicin de hade på den tiden. Men han var så sjuk att när han tog den här medicinen och han skulle bajsa kom den ut igen, grön. Han kunde inte äta, och medicinen kom ut igen, grönaktig.

En vecka senare blev det värre, han blev ändå sjukare. Han kunde inte komma upp för att gå och tvätta sig.

En natt kom min mamma till mig och sa till mig: 'Kom hit. Jag tror inte att din pappa kommer att leva mycket längre. Han kommer att lämna oss ganska snart. Kom till oss, var med oss.'

Innan solen gick upp visste jag bara genom att titta på min pappa att han inte skulle överleva den morgonen.

Det är därför jag säger att barnen idag har det lättare än det var för mig på den tiden. De har allting – transporter, fordon, bilar, snöscooter, motorsåg, utombordsmotorer – de har alla möjliga sorters transportmedel.

När vi förstod att min pappa inte skulle överleva längre tog han min hand och sa till mig: 'Tag hand om din mamma på det allra bästa sätt som du kan. Stöd henne. Hjälp henne på alla sätt, för jag måste lämna er.' Han sa till mig att komma ihåg allt som han hade sagt till mig och aldrig glömma bort det.

Det är därför jag säger det som jag säger när det gäller barnen av idag.

Det min pappa hade sagt till mig fanns alltid kvar hos mig i mitt sinne. Jag var fjorton år gammal när jag miste min pappa, när han sa allt det här. Men jag kan inte riktigt säga om det verkligen var min pappa som sa det här till mig. Det kanske också kan ha varit Gud som talade genom min pappa, som sa till mig hur jag skulle leva efter det att min pappa hade lämnat oss.

Nästa höst var det alltså bara jag och min mamma som var ute i bushen.

Jag brukade sitta vid stranden på kvällarna för mig själv. Jag tänkte på framtiden och undrade vad

vi skulle göra, vad det skulle bli av oss i framtiden. Jag visste ju hur hård vintern kunde vara. Man måste gå långt på snöskor ibland för att få tag på vad man behövde.

Det fanns inte heller så många djur då som det finns idag. Det fanns inte lika många *moose* (älg) som det finns idag.

När jag satt där vid stranden började jag att gråta. Jag kom ihåg min pappas ord och gick hem.

När jag kommit hem satt jag där tyst utan att veta vad jag skulle säga. Min mamma brukade fråga: 'Vad är det för fel?', och jag svarade: 'Jag vet inte.'

Jag brukade gå och lägga mig utan att riktigt veta vad jag skulle säga. Den enda gången jag kunde prata var när jag skulle börja en ny dag, när jag gick upp på morgonen.

Min mamma brukade fråga mig på morgonen: 'Vad var det som hände?' Och jag brukade svara: 'Jag vet inte. Ingenting. Ingenting hände.'

På morgnarna kunde jag aldrig sova länge, som ungdomarna gör idag. Tonåringarna idag behöver egentligen inte hjälpa till alls, som på min tid. Det är därför jag säger att de har det lätt.

På min tid var det inte så. Jag kunde aldrig sova länge. På morgnarna brukade jag paddla omkring på en sjö eller längs någon strand. Jag kunde se rapphöns som åt längs stranden tidigt på morgonen, och jag sköt på dem för att döda dem, för att ta hem dem som mat.

Jag åkte inte ut varje morgon med kanot. Men då och då gjorde jag det, och jag kanske kunde se en del änder på vattnet också. Jag sköt en del av dem för att ta hem och äta.

Jag höll ett öga på dem för att se hur nära de skulle komma, så att jag skulle kunna skjuta dem. Det var innan isen lagt sig.

Det här är de erfarenheter jag hade när jag var ung.

När det började bli kallt, och isen började lägga sig, tänkte jag på floden och sa till min mamma: 'Vi går till den där floden där pappa brukade lägga sina nät och drar ett rep över den så att vi inte behöver göra hål för att kunna lägga ut nät när det fryser till. Vi kan bara dra i repet och på det sättet få ut nätet.'

Vi gick dit och drog ett rep över floden, där vi brukade fånga en del fin fisk.

Sen sa jag till henne att vi skulle sätta upp ett tält vid stranden, så att jag kunde gå in i tältet och värma mig, om jag gick dit och kollade nätet under vintern.

Jag sa det här till min mamma, och så fort vi kom dit började vi sätta upp tältet.

Så kom tiden när det började frysa till. Det var säkert att gå på isen, och jag sa till min mamma. 'Nu går vi och lägger ut ett nät', och så gick vi över isen.

När jag tänker tillbaka på den här tiden inser jag hur svårt det var för oss att klara oss. För på den tiden hade jag ingen snöscooter när jag skulle iväg och kolla näten. Jag hade snöskor och jag fick gå långt. Idag har folk det lätt, t o m indianer har det lätt. De har snöscootrar för att förflytta sig.

Det fanns inte heller så många harar på den tiden, men vi brukade ge oss ut och sätt upp några snaror, för att försöka få några harar. Men vi fick aldrig många harar, vi fick några få.

Idag kan man säga: 'Jag ska åka till stan. Vi behöver mat, så jag ska åka till stan och köpa vad vi behöver.'

På den tiden fanns det ingen affär i närheten. Det fanns ingen stad. Vi kunde aldrig säga: 'Vi åker till stan. Vi behöver mat'. Vi måste försörja oss från naturen.

Vi hade det svårt, för vi måste gå långt med snöskor, eller paddla med kanot, beroende på vilken årstid det var.

Det var det här jag tänkte på när jag såg min far ligga där innan han dog, och när jag kom ihåg vad han hade sagt till mig – hur jag skulle hjälpa min mamma på alla sätt som jag kunde, och vara där för henne.

Om ni ser er omkring finns naturen där överallt omkring er, det växer. Om ni vill ha bär kan ni plocka bär. Och det var så vi försörjde oss, från naturen.

Jag tror att Gud har ordnat det så att vi ska kunna försörja oss från naturen. Ursprungsbefolkningar försörjer sig från naturen. T o m idag försöker vi leva av det som kommer från naturen. Jag tror att Gud har ordnat det så, för oss och våra förfäder, för att vi ska kunna överleva.

Idag får jag knappt några möjligheter att tala med barnen och berätta för dem om mina erfarenheter när jag var ung. Särskilt om den tid när min pappa lämnade oss, om de svårigheter jag fick gå igenom.

Jag hoppas att de som kommer att höra det här bandet kommer att tänka på vad jag delat med mig av. För jag delar inte bara med mig av sådant som gäller mig själv utan också av sådant som gäller min mamma.

En gång bjöd min syster in oss, innan jag hade

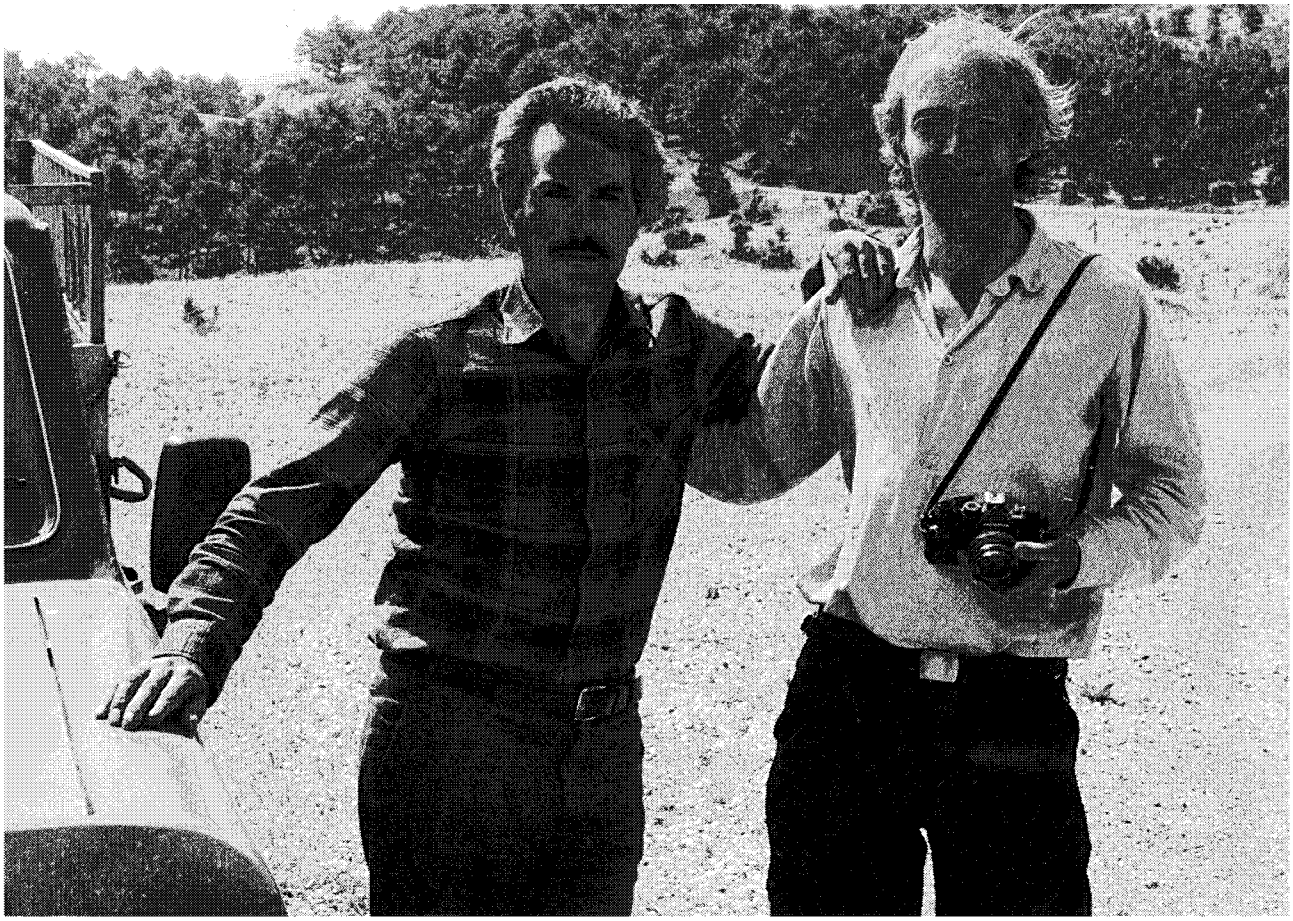

Inuiterna, ”eskimåerna”, decimerades katastrofalt av sjukdomar vid den européiska koloniseringen av deras områden. Men idag är de över hundratusen människor. Torrnålsgravyr av Henrik Persson.

HELENA ANDERHAG

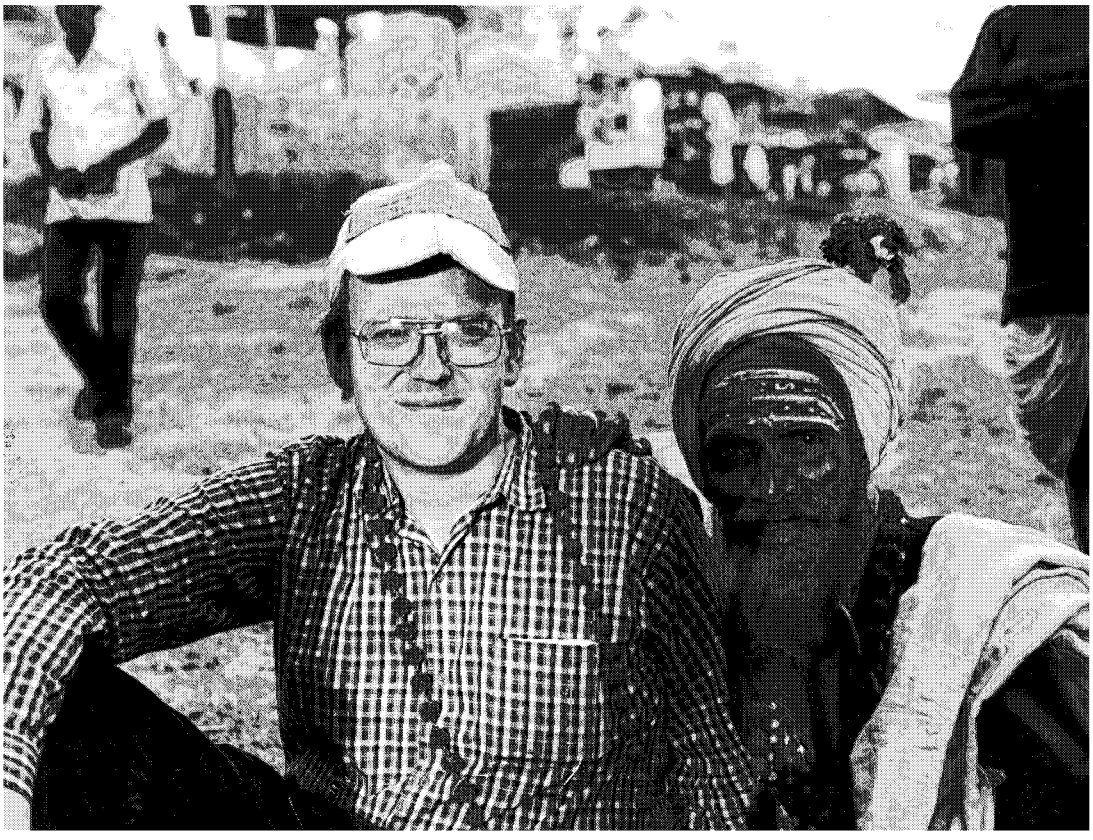
Delegation utanför regeringskansliet i Rosenbad för att uppvakta Pierre Schori om olika ursprungsfolks situation. Första raden från vänster: Rickard Walkeapää, Olga Bychkova, Zoia Gorodilova, Ylva Gustavsson, Ganietiio, Kaaren Dannenmann, Oleg Bychkov, Ann-Kristin Håkansson, Kajsa Huuva, Kahn-Tineta Horn och Veronica Papineau. Andra raden från vänster: Carl-Johan Gurt, Henrik Persson, Per Albinsson, Karin Westberg och Leonie Löfvenmark

HENRIK PERSSON

Yörükledaren Mehmet Demir och Ola Persson nära bergsbyn Yaka i sydvästra Turkiet 1987.

Henrik Persson i Araku, Andhra Pradesh, Indien 1988, tillsammans med kringvandrande "helig man".

KARIN LANGHARD

HENRIK PERSSON

Aktivister i Föreningen Fjärde Världen demonstrerar på Sergels Torg i Stockholm.

Nedan till vänster: Från Världsrådet för ursprungsfolks konferens i Tromsö, 1990.

Nedan till höger: Felix Cárdenas, aymaraindian från Bolivia, berättar om huipallan, den gamla inkafanan som är en viktig symbol än idag. Arvidsjaur 1994.

Nederst: Jay Mason, mohawk-chippewa, är verksam inom CASNP - Canadian Alliance in Solidarity with Native People. Judy Pratt, chippewa, arbetar för att rädda Övre Sjön (Lake Superior) i USA.

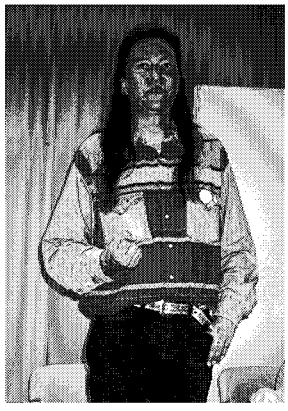
HENRIK PERSSON

EDUARDO VALENZUELA

HENRIK PERSSON

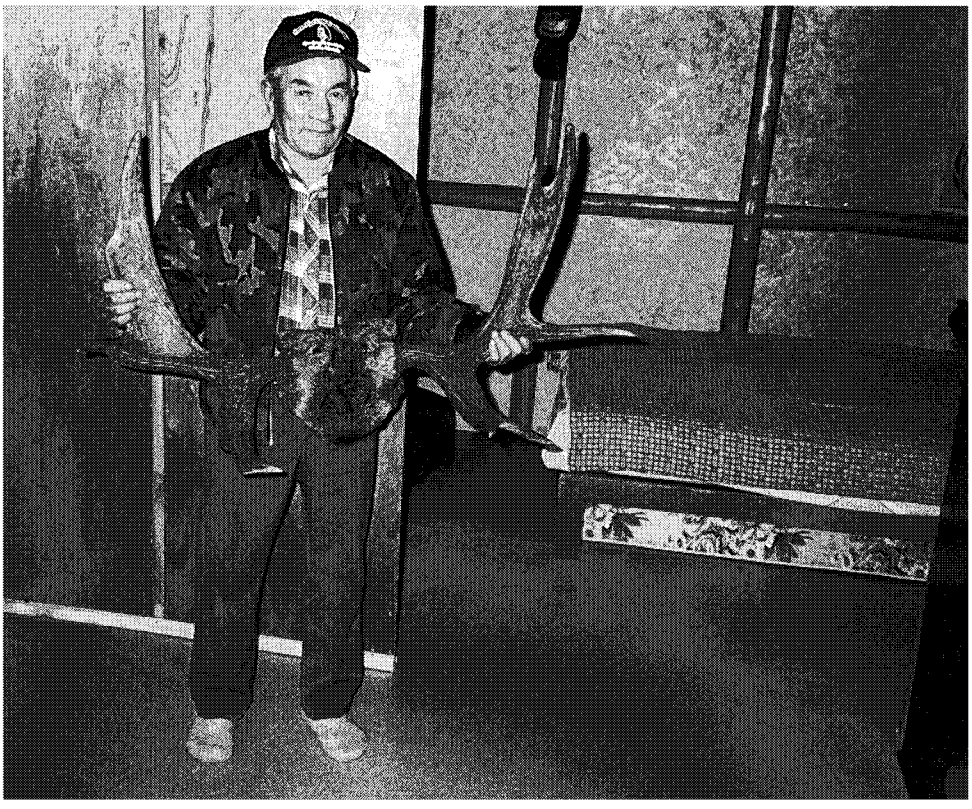
HENRIK PERSSON

KATE BADER

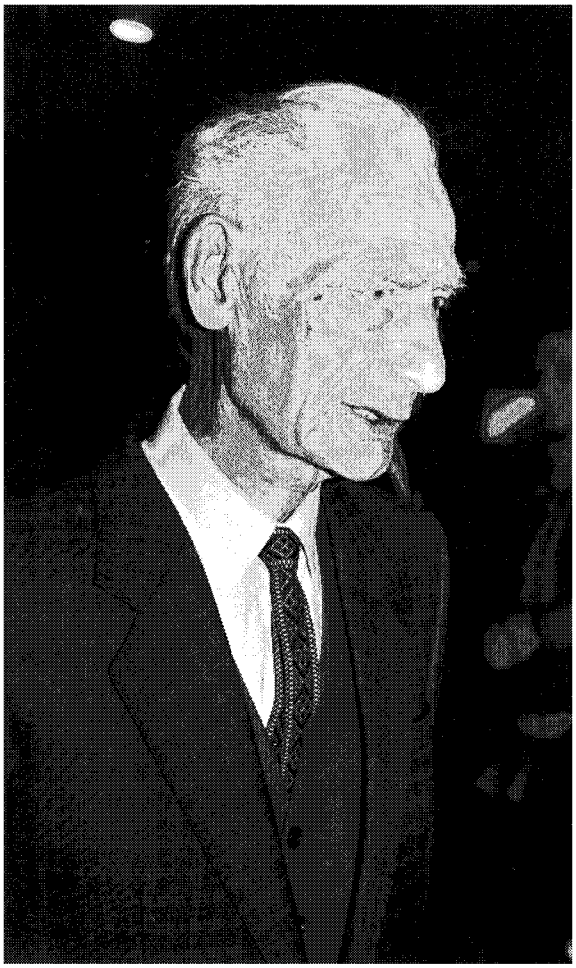
Afghanska nomader på vandring. Afghanistans hundratusentals nomader har drabbats av de senaste decenniernas krig.

Billy Cooper, cree-indian från Waswanipi i Quebec, håller upp hornen från en nyss skjuten älg. Den nordamerikanska älgen är större än den europeiska.

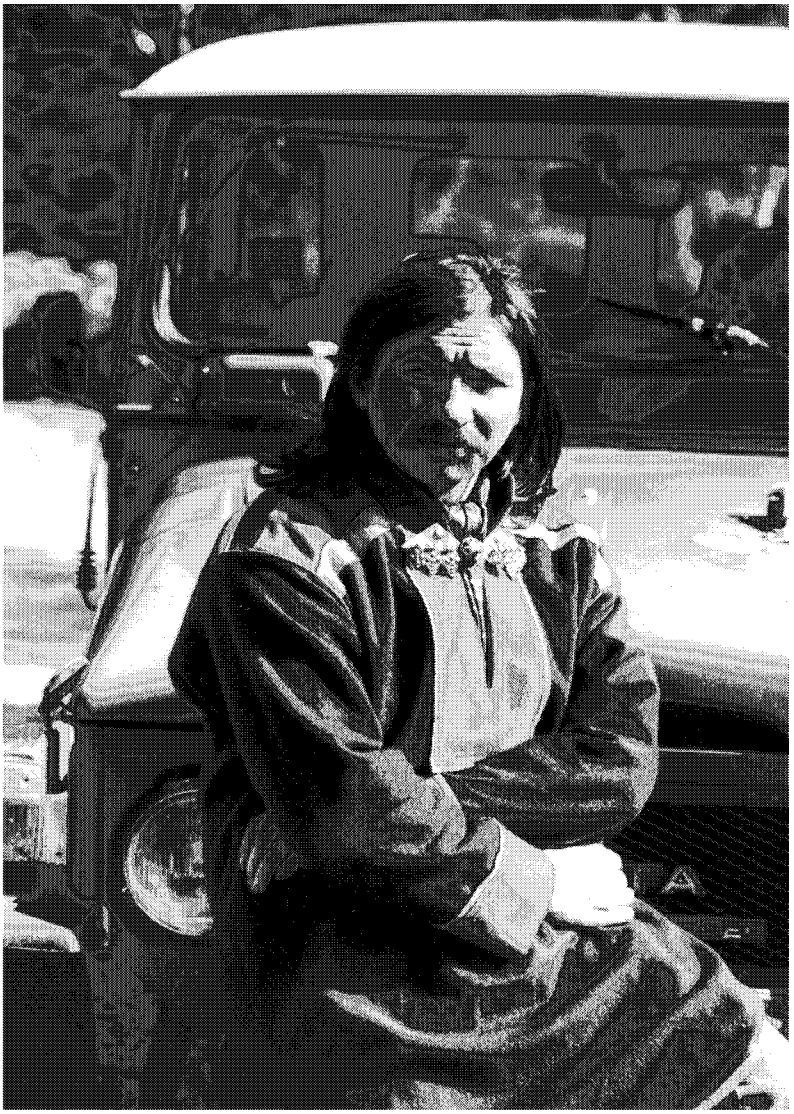
HENRIK PERSSON

OLA PERSSON

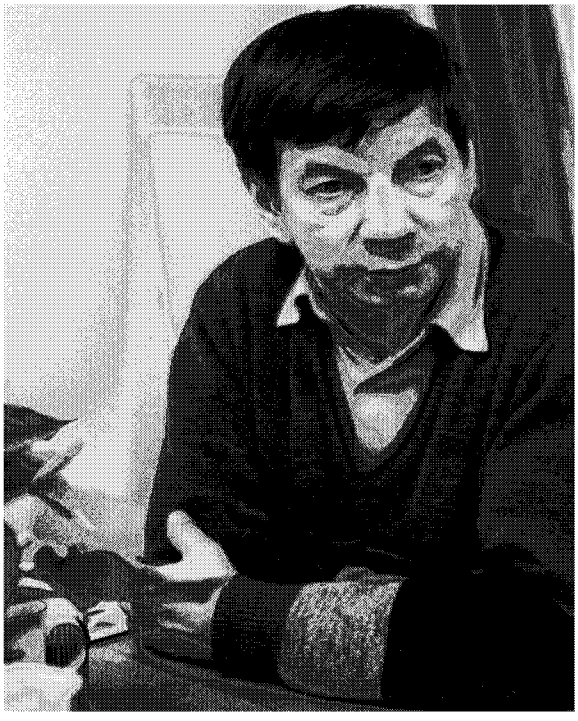
Israel Ruong var en av de viktigaste ledargestalterna bland samerna i Sverige. Han var under många år nomadskolelärare, flitig skribent och talare och dessutom ordförande i Svenska Samernas Riksförbund.

HENRIK PERSSON

Niillas A Somby, idag verksam som journalist och kulturarbetare blev utpekad som terrorist i samband med aktionerna mot Alta-dammbygget och tvingades under en tid lämna Norge.

HENRIK PERSSON

HENRIK PERSSON

Lars Einar Jillker, sydsame från Sverige och Ljudmila Iljassova, samiska från Kola, Ryssland.

OLA PERSSON

Renmjölkning 1933.

Till vänster: Lars Anders Baer tillhör den nya ledargenerationen bland samerna. Han är verksam inom SSR - Svenska Samernas Riksförbund och Samerådet, den gemensamma organisationen för samerna på Nordkalotten, inklusive samerna på rysk sida.

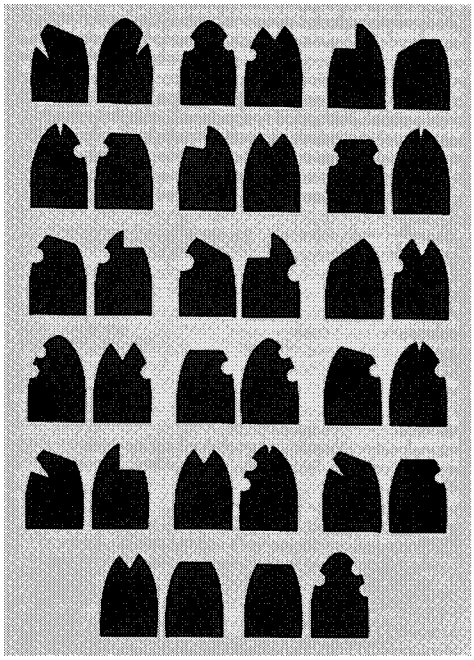
Nedan: Unga samer arbetar idag mer och mer internationellt. Kajsa Huuva, Per Albinsson, Karen Dannenmann (kanadensisk indian), Rickard Walkeapää och Ylva Gustavsson.

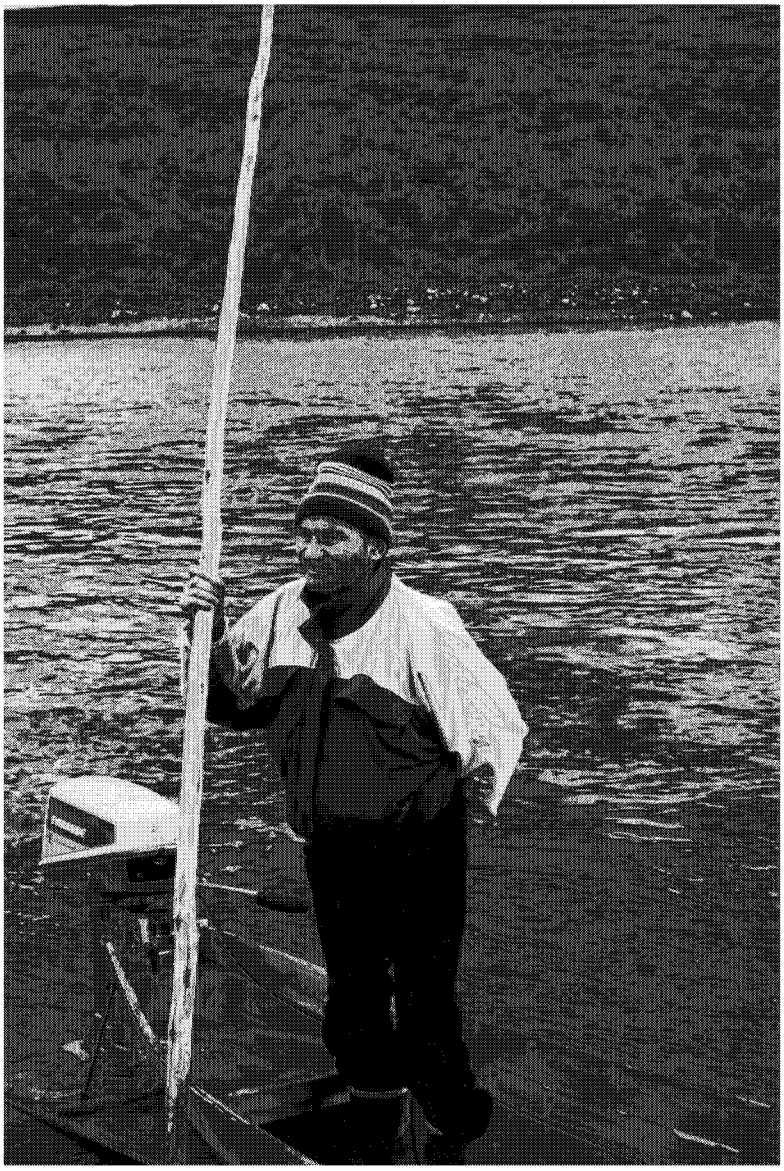

HELENA ANDERHAG

HENRIK PERSSON

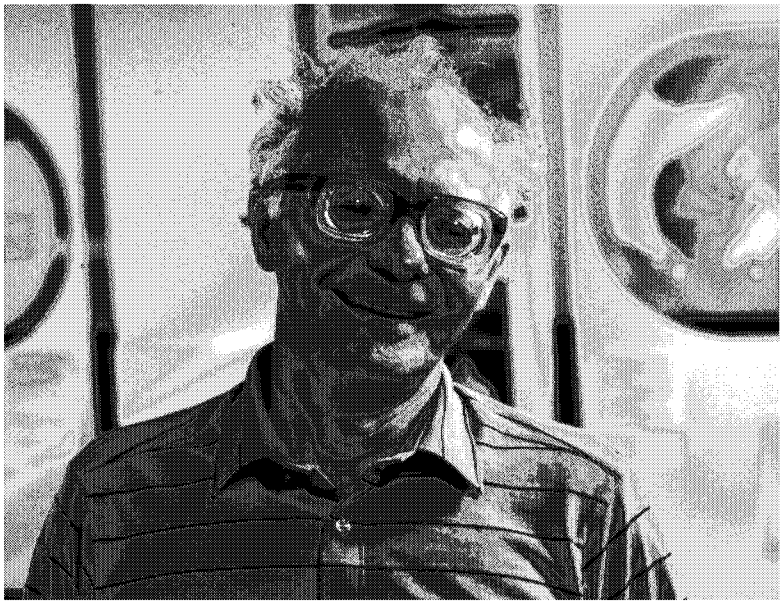
HENRIK PERSSON

Överst: – Jag blev retad av de andra barnen i skolan, men idag är det bättre. Mina barn får lära sig samiska i skolan, säger Kersti Berit Gaup.

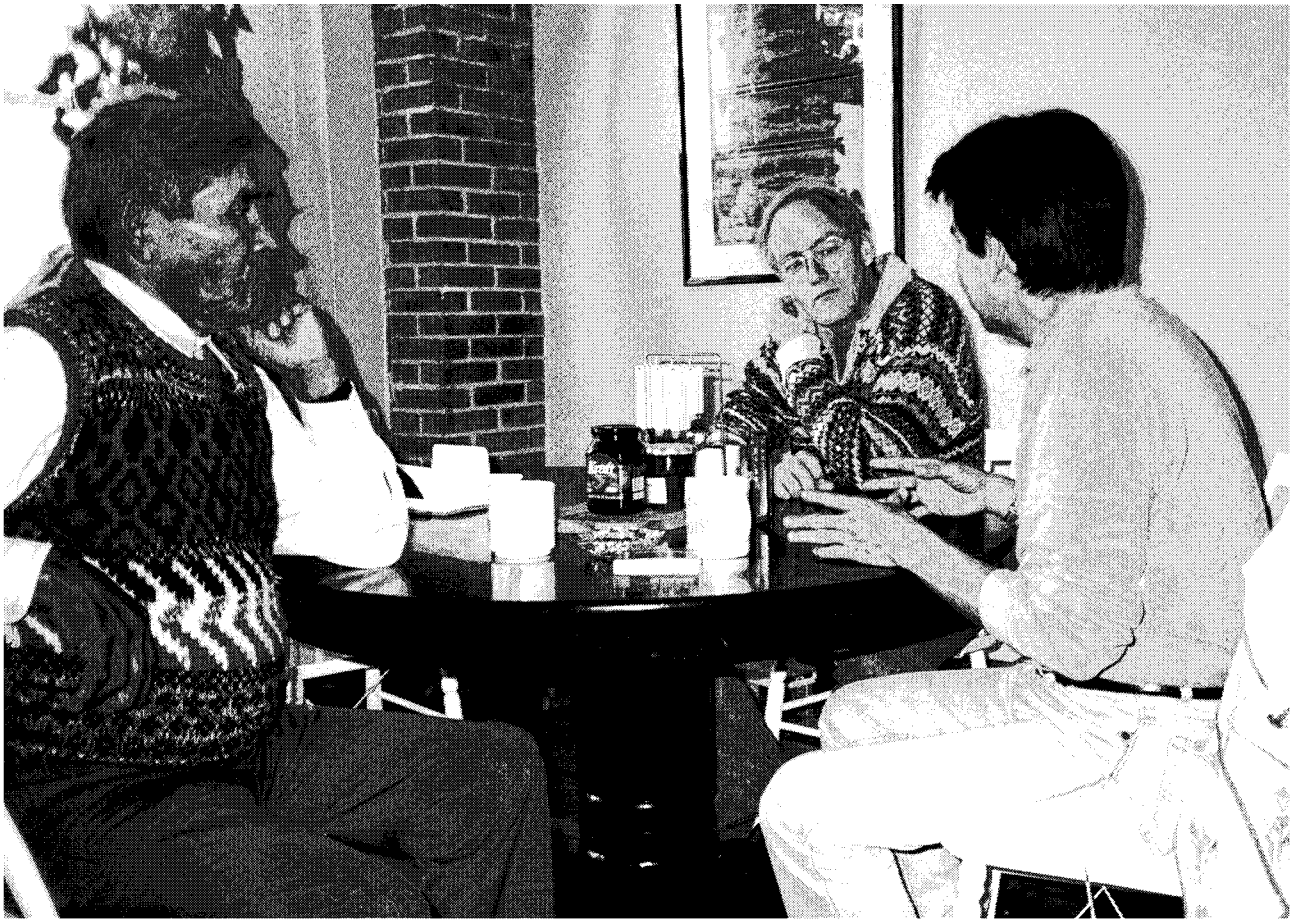
Ovan: Öronmärken använda av samer på Kola-halvön, Chudzjavr 1935.

Ovan till höger: Aslak Somby, Nillas Sombys far som tog oss över Tanaälven, vid gränsen mellan norra Finland och Nordnorge. Sedan bar det hemåt, via Utsjoki.

Till höger: Lars Tuolja var en av grundarna av Stockholms Same-förening. På senare år har han blivit verksam som författare/

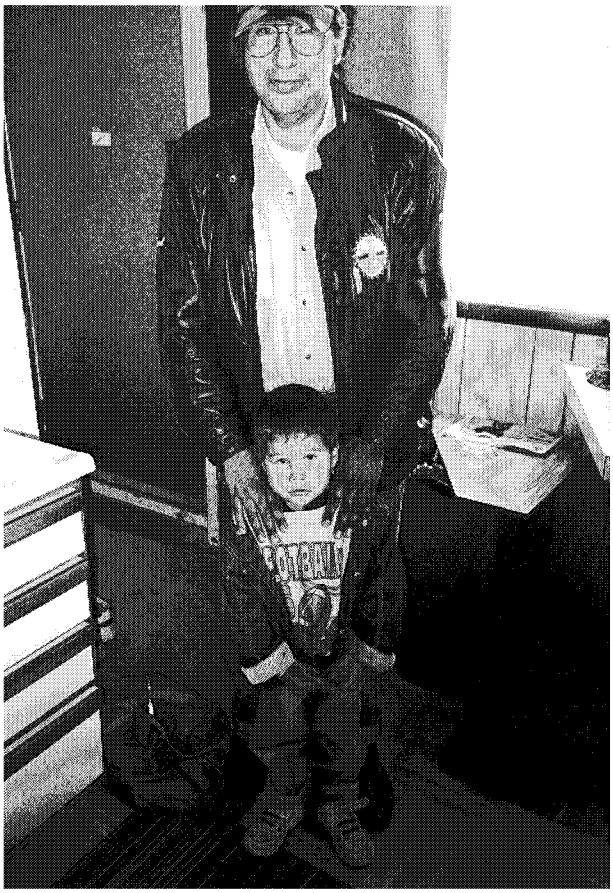

OLA PERSSON

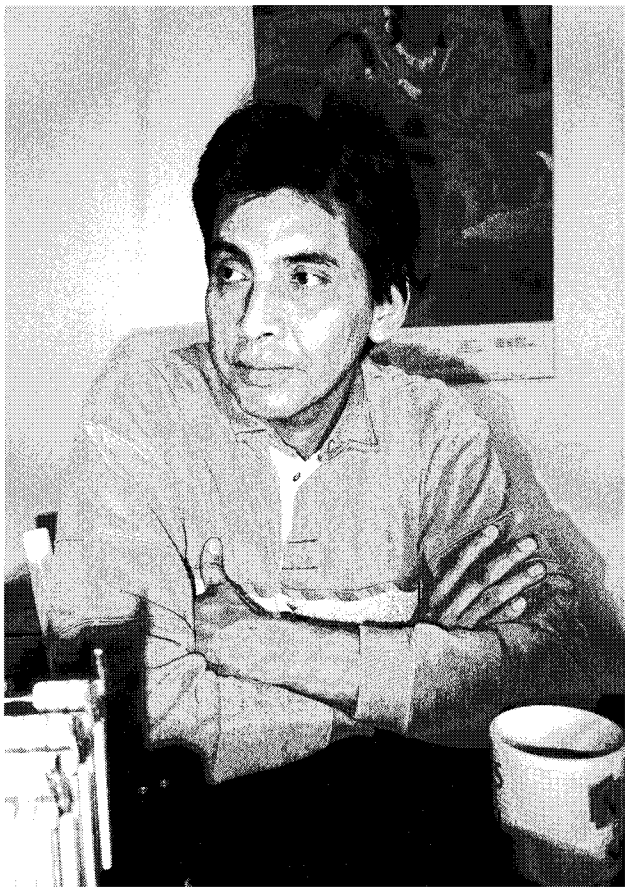
HENRIK PERSSON

Sydney Otter, jägare, tillsammans med sin son Claude, intervjuas av Ola Persson.

OLA PERSSON

Paul Dixon, dynamisk "band-councillor" och trapper, som vi träffade i Waswanipi, sydöst om Hudson Bay. Här tillsammans med lille Brandon.

HENRIK PERSSON

Claude Otter, verksam på Grand Council of the Crees kontor i Montréal.

gift mig. Då brukade de bo på ett annat jaktområde, en annan *tallymans trapline.* Det var där vi bodde under hösten.

När vintern kom, och det gick bra att gå på snön med snöskor, brukade vi ge oss av. Vi tog en *tobogan* (ett slags släde) att ha våra saker på. Vi gick till en plats där vi kunde sätta upp vårt tält och där vi kunde snara några harar, så att vi kunde få mat. Det var så vi gjorde på den tiden.

Min bror brukade bo vid *Opemiscasjön* vid den här tiden, men vi brukade bo längre norrut.

Så en dag hörde jag att någon kom till vår boplats. Någon borstade av snön från sina mockasiner. Vi visste inte vem det var, och så plötsligt öppnade någon tältduksdörren.

Den som öppnade dörren var min bror, som hade kommit fram efter att ha letat efter vår lägerplats. Han sa: 'Jag hade nästan tappat bort er. Jag visste inte var er lägerplats var.' Så vi började tänka på att meddela andra var vi höll till och vart vi skulle ge oss av.

Han sa: 'Ni måste följa med mig, och följa i det spår som jag har gått i. Jag ska göra upp eld på vägen, för att koka te.'

Min mamma och jag följde efter honom. Vi måste göra upp eld två gånger för att nå fram till vårt mål. Vi gick hela dagen och stannade två gånger för att dricka.

När vi kom till deras läger var det nästan natt redan. Vi hade gått långt för att nå fram. På den tiden hade vi ingenting för att ta oss fram som gav ifrån sig något ljud, som en snöscooter. Vi bodde där i fyra dagar tillsammans med min brors son och hans fru. Vi stannade inte länge, utan vi måste ge oss iväg.

Det var så det var på den tiden, innan det fanns snöscooter och utombordsmotorer. När folk färdades hade de inte de här sakerna som ger ljud ifrån sig, man fick använda snöskor.

Idag är det t o m lätt att göra ett hål i isen. Det finns en sak med en motor på, man startar den och den borrar ett hål. När jag var ung fanns det inte sådant. Jag fick göra hålet själv, och det tog ganska lång tid och det var kallt också.

Det var så här hårt när vi var unga. Men jag tänkte aldrig: 'Oj, vad tungt det är.' Jag tänkte aldrig på det sättet.

När jag ser mig omkring idag märker jag att de unga förlorar det här sättet att leva, gradvis och långsamt. De förlorar det.

Jag vet inte hur de unga tänker idag. Men jag vet att jag inte hade det lätt. Det fanns inga vägar som ledde till någon stad, som det finns idag. Det fanns inga vägar. Det fanns bara bush och träd, och du måste veta själv hur du skulle nå fram till ditt mål.

För att komma någonstans måste jag använda mina ben, och kanske använde jag snöskor.

I sex år bodde jag så med min mamma innan jag gifte mig. I sex år måste jag arbeta och ta hand om sådant som min pappa brukade ta hand om när han var med oss. Men eftersom han var borta måste jag ersätta honom och göra alla de här sakerna åt min mamma.

Efter sex år blev det dags för mig att gifta mig. Saker och ting började vända för oss. Men jag höll alltid i minnet vad min pappa hade sagt till mig i sina sista ord, när han hade sagt:'Hjälp din mamma på alla sätt. Stöd henne. Gör allt du kan för henne'.

Idag kommer jag fortfarande ihåg vad min pappa sa till mig.

Vi brukade ju också sätta upp snaror, för att fånga harar. Men ibland brukade vi få rapphöns i snarorna.

Jag vill säga något om min pappa, om när han skulle gå ut och jaga.

Min pappa sa att när han skulle ge sig ut och jaga kände han sig som en fågel som just skulle till att flyga. Jag kom ihåg att han brukade säga så, och detsamma kom fram i mitt sinne varje gång jag skulle ut för att skaffa något till min mamma och mig som vi behövde för vår överlevnad.

När det gäller den trumma som vi ursprungsfolk brukar ha vet jag att det finns ett syfte med den. Ibland när människor var utan mat, när de inte hade någonting att äta för att kunna överleva och de inte visste vart de skulle ta vägen för att jaga, för att hitta kött att äta – då tog människorna trumman och använde den, förr. Det var vad trumman användes till, till att ge vägledning, t ex till att visa var det fanns *moose,* om man letade efter *moose.* Då brukade vi trumma och sjunga (chant).

Det var så trumman användes. Vi använde aldrig trumman som de gör idag, när de dansar omkring. Så användes den aldrig när jag var ung. Den användes främst för att lokalisera vart man skulle bege sig för att få tag på mat. Vi använde den främst till det när vi slog på den och sjöng.

Idag förstår de unga inte det. De har fel uppfattning om trumman. När de har trumman tror de att det är pow-wow, man gör ljud och dansar omkring

i cirkel. Det är inte riktigt det som trumman har använts till.

Jag vet inte hur många av ungdomarna som vet det, har hört talas om det eller förstår det. De har fel uppfattning idag.

Det var med trummans hjälp som hemmets överhuvud många gånger leddes till att hitta villebråd, för att få kött. Det var för detta som trumman användes, för att lokalisera villebrådet, vare sig det var en fågel eller ett fyrfotadjur som går på marken, eller kanske något som finns i vattnet. Trumman visade i vilken riktning man skulle gå. Det var vad den användes till. Jag tycker att människor använder trumman på fel sätt idag. De använder den inte som den borde användas. Det är vad jag ser, utgående från mina kunskaper och mina erfarenheter.

Det är mycket som man kanske skulle kunna säga håller på att komma i olag bland ursprungsbefolkningar idag.

Alltför många försöker bli 'moderna' och ta över den vite mannens sätt att leva.

Om man ser sig omkring här i Waswanipi just nu ser man att folk har hus att bo i. I nästan alla ursprungsfolkssamhällen har man hus att bo i. Men titta ut på tipin där borta, det var sådana vi bodde i när jag var ung, det var vårt hem. Det var så vi bodde. Det var så vi överlevde.

Om ni ser er omkring idag så har det skett stora förändringar. Folk har det väldigt modernt. Och vi är nästan beredda att ta över och anpassa oss till allting som den vite mannen tar fram. Vi blir nästan som de, för vi vill också ha det lätt.

Ingen vill leva på det svåra sättet. Vi vill nästan bli som de.

Vi vet alla att det pågår stora skogsavverkningar. En massa träd huggs ner av olika skäl.

Och kanske det är normalt för en del människor. De gör skogsvägar och hugger ner träden och tar ut dem. Ibland glömmer vi hur det här påverkar djurlivet. Och alltför många gånger lägger vi skulden på den vite mannen. Ibland gör vi ursprungsbefolkningar samma misstag. Vi kanske lägger skulden på den vite mannen för all skog som huggs ner, men ibland gör också vi skogsavverkningar.

Om man jämför hur det var när jag var ung med hur det är idag ser man att det är annorlunda nu.

Och det är dessa förändringar jag har berättat om. Det är inte detsamma, det ser jag.

Som ursprungsfolk måste vi vara försiktiga så att vi inte förleds att ta över levnadssättet från människorna omkring oss. Deras sätt att leva och vad de gör, den skada de gör mot jorden, naturen och djuren. För det är den påverkan det har på omgivningen."

Kahnawake

– efter golfbanestriden

Av Henrik Persson & Ola Persson

Efter att ha åkt runt några dagar i Montréal, Quebec, begav vi oss till mohawkreservatet Kahnawake, beläget strax intill Mercierbron vid en av Montreals utfarter. Hela reservatsytan är på två kvadratmiles. Där trängs över 7 000 mohawker och oneidas, irokesindianer, om livsutrymmet.

Fortfarande finns bleknade sprayfärgsslogans utanför Kahnawake: "Indians only!", "Krigarsällskapen segrar!", som vi ser när vi närmar oss inpasseringen. I några vägskyltar syns kulhål. Vi hade dock inga problem att komma förbi check-pointen, där den vackra röd-gula mohawkflaggan vajade.

På vägen in i samhället stannade vi och tittade till i ett dike intill vägen. Ett träd hade fallit, och när vi tittade närmare efter visade det sig att det var en bäver som hade gnagt av trädet.

Vi beger oss för att äta en rejäl måltid på "Rabaska", reservatets bar: Korv, fläsk och pommes frites, översköljt med brun sås. Två vitklädda mohawkkvinnor kommer in med klubbor i händerna – de har tydligen just varit och spelat golf någonstans...

Ute på vägen körde mohawker runt i sina amerikanska bilar av varierande typ, hyrde videofilmer, sålde souvenirer och skattefria cigaretter, handlade och var allmänt trevliga. Vi besökte också reservatets utmärkta kulturcentrum, som har formen av ett litet museum, med foto och textarkiv. På reservatet finns också en bra bokhandel med böcker och tidningar om indianer.

Ett krav fanns vid inpasseringen till Kahnawake, från en ung vakthavande mohawks sida: Inga fotografier!

Vid inpasseringen syntes också en stor skylt: "NO RCMP or SQ-jurisdiction" – ingen federal kanadensisk polis, inga fransk-kanadensiska säkerhetsstyrkor. Här styr indianernas egen polis.

I reservatskyrkan – 80 procent av mohawkerna är döpta katoliker – träffar vi en av jesuitpatrarna. Han har släppt in en hel del indiansk kultur i byggnaden.

Men han är inte helt nöjd med mohawkerna: "Varför måste de låna kors och tvärs från andra indianers kultur? Varför kan de inte vara sig själva? Och fysiskt är de ju blandade med både vita och svarta – en av mina sekreterare har bara två procent(!) mohawkblod!"

Irokeserna är en stor indiansk folkgrupp i östra Amerika. De odlar majs, bönor och squash och har också bedrivit jakt. Idag arbetar många i vanliga yrken i städerna. De talar språk som tillhör irokesfamiljen. Ordet *irokes* betyder enligt uppgift "verklig huggorm", och är inte dessa indianfolks ursprungliga namn på sig själva. I stället kallar sig mohawkerna *kanienkehaka*, eller flintstensfolket. De övriga fem irokesstammarna är *oneidas* (den stående stenens folk), *seneca* (det höga bergets folk), *onondaga* (kullarnas folk), *cayuga* (stora pipans folk) och *tuscarora* (skjortans folk). Tillsammans utgör de förbundet *Haudenosaunee* vilket betyder "människor som bygger". En annan tolkning av det namnet är: "Långhusets folk".

Haudenosaunee är ännu en politisk enhet, som utåt är organiserad som en republik. I den gamla "Stora Lagen" som hållit ihop irokesförbundet finns en stark betoning på allas jämlikhet och ett avståndstagande från vertikal hierarki. Den anses ha påverkat utformningen av USA:s konstitution.

Irokeserna nåddes av europeiska gevär på 1600-talet. Bland annat på grund av detta kunde de besegra omkringliggande indianfolk. Stamförbundet Haudenosaunee bildades på 1500-talet som ett förbund mellan till en början fem av stammarna, senare anslöt sig tuscaroras och man kom att kallas "De sex nationerna". Initiativet togs av irokesledarna Hiawatha och Dekanawida för att få slut på bittra strider mellan stammarna. Bland irokeserna styrde ett råd av manliga hövdingar, men dessa var valda av kvinnorna, och klantillhörighet ärvdes på mödernet.

I mitten på 1600-talet slöts en "Två-vägs-wampum-pakt" mellan mohawkerna och holländarna vid Fort Orange. Indianerna ansåg att innebörden i den var "två farkoster på samma flod – kanot och skepp – var och en lastade med sin kul-

turs nödvändigheter, men utan att korsa varandras väg". Detta innebar: indianer och vita skulle kunna samexistera i Amerika, bara de inte lade sig i varandras göranden och låtanden. Mohawkerna anser att detta avtal gäller än idag.

En vanlighet i samband med de krig som utbröt i östra Nordamerika på 16- och 1700-talen var också att indianerna tog vita som fångar. De dödades i allmänhet inte utan togs efter en tid upp som medlemmar i folket. Välkänd är Mary Rowlandson som tillfångatogs i Massachusetts 1676. Många av dessa fångna kvinnor vägrade återvända till europeernas samhälle när de fick möjlighet. De meddelade att de tyckte om det sätt de indianska männen behandlade dem på och att indianerna var generösa och vänliga, tvärtemot den nidbild som spreds. Kanske har vi här *en* av förklaringarna till att en del mohawker än idag ofta har ett mycket europeiskt utseende...

Under amerikanska frihetskriget 1775-1783 slöt de flesta irokeserna upp på engelsk sida. Engelsmännen förlorade, och de irokeser som stött dem måste fly till Kanada.

Irokeserna lever idag i små reservat i delstaten New York i USA och i provinserna Ontario och Quebec i Kanada. Över hälften av de totalt cirka 55 000 irokeserna tillhör senecafolket. Dessutom finns två små irokessamfälligheter i Wisconsin och Oklahoma.

Mohawkerna är irokesförbundets östligaste indianfolk, indelat i klaner. De har under senare år gått i spetsen i kampen för indianska rättigheter i Nordamerika. Från ett av reservaten gavs tidningen *Akwesasne Notes* ut.

"Golfbanestriden"

Sommaren 1990 utspelade sig alltså på och utanför reservaten nära Montréal vad som kommit att kallas "golfbanestriden".

Kommunfullmäktige i Oka – där Kanesatake, ett annat av mohawkreservaten, ligger – ville utvidga en golfbana in på indiansk begravningsmark. Golfbanan byggdes redan 1959 i strid med mohawkernas vilja. I mars 1990 inledde mohawkkvinnor – de äger traditionellt all mark – en vaka i protest mot att helig begravningsmark nu berördes. Detta blev inledningen till en konlikt mellan indianerna och det vita samhället, som i hela Kanada blossade upp under "en lång het sommar". Indianer över hela landet krävde sina mänskliga rättigheter, ibland genom att upprätta vägspärrar.

Främst utspelade sig stridigheterna 1990 kring och på reservaten nära Montréal. Ett s k krigarsällskap ställde sig främst på barrikaderna.

Mohawkerna på Kanesatake vid Oka barrikaderade sig på sitt reservat. Som en sympatiåtgärd spärrade mohawkerna på Kahnawake av en stor motorväg och Mercierbron (byggd av mohawker) som går alldeles utanför reservatet, och som är en av huvudvägarna till och från Montreal.

Den 11 juli stormar polisen barrikaderna och öppnar eld. I den skottlossning som följde dödades en av poliserna, men ingen vet ännu vem som sköt och från vilken sida skottet kom.

Den 23 augusti sätter de kanadensiska myndigheterna in polis, militär och säkerhetsstyrkor – 4000 soldater, med militära transportvagnar, tanks, stridsflygplan och helikoptrar omringar och belägrar reservaten.

Utanför de barrikader som mohawkerna byggt upp demonstrerar vita kanadensare – främst från Chateauguay, ett franskspråkigt samhälle – mot indianerna. Dockor föreställande indianska "warriors" bränns. Transporter av mat och andra förnödenheter hindras. När en konvoj med bilburna mohawker med polisens tillstånd ska få lämna Kahnawake utsätts bilkaravanen för stenkastning utan att de bevakande poliserna ingriper. En av mohawkerna får en hjärtattack och dör några dagar senare på sjukhus.

Konflikterna kring irokesreservaten har också gällt de bingohallar, kasinon och handel med tullfri tobak som vuxit fram på reservaten. Vissa av "krigarsällskapen" – Warrior Societies – stod bakom verksamheten. Inte alla av irokeserna gillade vad som pågick, medan andra menade att alla inkomstmöjligheter måste utnyttjas. Inre stridigheter härjade – bl a dödades två personer vid en skottlossning, och redaktionslokalerna för tidningen Akwesasne Notes brändes ned.

Vad är en warrior?

I Montréaltidningen The Gazette presenterades efter händelserna 1990 en bok om en av de s k warriors, Ronald Cross eller "Lasagna", som han också kallades.

Ronald Cross är av blandad mohawk-italiensk-amerikansk bakgrund. Under sina unga år växte han upp i Bronx i New York och i Kahnawake.

Innan händelserna i Oka hade han haft problem

med alkohol och andra droger. Han säger själv att han var på väg utför, inte bara fysiskt utan också moraliskt, på grund av alkoholen. Han hade självmordstankar och drog sig tillbaka till sin mors hus i Kanesatake.

När han sommaren 1990 blev en av warriors kände han sig först som en främling i mohawksamhället och delvis också i mohawkkulturen. Han blev uppmärksammad i pressen. Den franskspråkiga påstod falskeligen att han var efterlyst av FBI, och hans delvis italienska bakgrund användes för att påskina att warriors skulle ha kontakter med maffian.

Under sommaren 1990 blev han en warrior, som det står, inte bara i medias mening som en vapenviftande förrädare, utan i mohawkernas mening som en av *Rotiskenekete* – "de som bär fredens börda", vilket är mohawkernas begrepp för krigarsällskapen. Under stridigheterna kom han att förstå sitt folks historia, och hur mohawktraditionerna kunde få dem att hålla ihop – "keep them 'of one mind' " – under den här tiden av svårigheter.

Cross fick nästan ett års fängelse efter stridigheterna 1990, men har inte gett upp utan åker nu omkring till skolor och uppmanar unga mohawker att ta till sig mohawkernas traditioner och hålla sig borta från alkohol.

Den fransk-kanadensiska irritationen som riktades mot indianerna har även haft sin grund i att en indiansk parlamentsledamot, Elijah Harper (cree-ojibwa), inte ville rösta för ett lagförslag där franskkanadensarnas ställning i Kanada klargjordes – men där indianernas var fortsatt oklar. Därmed föll den s k Meech Lake-överenskommelsen. Detta har givetvis spätt på den franska separatismen. Att mohawkerna under nordamerikanska frihetskriget på 1780-talet ställde sig på britternas sida kan också spela in idag, liksom att många av dem arbetar i USA.

När man 1886 började bygga en bro över S:t Lawrencefloden i Kanada använde man sig av hjälp från indianer på Kahnawakereservatet. Indianerna visade sig snart intresserade av mera kvalificerade arbeten och ledningen upptäckte att de var helt oberörda av höjden.

Sedan dess har de här indianerna – som är irokeser, främst mohawker och oneida – varit stålarbetare och nitare vid bro- och höghusbyggen över hela Nordamerika, inte minst i New York City, där de varit med om att bygga ett stort antal skyskrapor.

Det är ett farligt men också mycket välbetalt arbete som givit Kahnawake-irokeserna en relativt hög levnadsstandard. Många av dem har bosatt sig i New York, närmare bestämt i Bronx, men på helger och semestrar bilar de hem till sin ö i S:t Lawrencefloden, nära Montréal. Många medlemmar i "Warrior Societies" är byggnadsarbetare som utför ställningsbyggen av stål.

Under Oka-konflikten som varade i 11 veckor sände ett stort antal europeiska politiker och stödgrupper brev till den kanadensiska regeringen med protester mot behandlingen av mohawkerna. Ett av breven var från Europaparlamentet, och det är intressant att notera att de kallar mohawkerna en nation och inte en minoritet, en grupp eller något liknande

---

Ett riktigt rovdjur

"Ja, han har levt som ett rovdjur bland andra djur".
Det säger de om honom
55 år av 65 har han levt på jakt
Han talar bara cree
Hans son tolkar vad han säger, till engelska
Han röker och hostar
Han är pensionerad av hälsoskäl
Vi sitter i en lägenhet
det är 502 år sedan Columbus kom till Amerika
Hans son säger att han inte gör någon skillnad på sig själv och naturen
när han talar

Montréal, oktober 1994
Henrik Persson

Kaaren Dannenmann berättar:

Anishinaapefolkets jaktriter

Av Henrik Persson

Kaaren Dannenmann är ojibwaindian av idag från norra Ontario i Kanada. På deras eget språk kallas hennes folk "anishinaape", vilket betyder " de goda människorna". Kaarens far kom från Norge till detta område, därav hennes skandinaviskt klingande namn.

Kaaren Dannenmann är pälsjägare och samhällsutvecklare i Red Lake-området. Hon har ett eget jaktområde och deltar aktivt i den internationella debatten om pälsdjursjakt.

I mars 1996 träffade jag Kaaren i Stockholm i samband med konferensen "Vem äger naturen?" som jag organiserat och tillsammans med andra inbjudit henne till.

Vid ett tillfälle under sitt Stockholmsbesök visade hon mig en liten sten bemålad med en sköldpadda, som hon hade med sig på vandrarhemmet där hon bodde. Hon berättade en historia från sitt område om sköldpadddans funktion och betydelse i hennes folks kultur. Av vad Kaaren Dannenman berättade för mig, så förstod jag att traditionella synsätt och idéer var mycket mer levande i hennes hemtrakter än vad man skulle kunna tro.

Jag bad henne senare berätta något om anishinaapefolkets syn på jägarens relation till naturen. Hon sände då en kort berättelse per fax om detta, som följer här. Jag har översatt hennes ord från engelska.

"I ett levnadssätt där både människor och djur ibland går hungriga, ibland lever i ett relativt överflöd, lär sig människor att visa vördnad, aktning och hänsyn för landet och djuren. Barnen får tidigt lära sig att ta hand om och använda det som behövs, att döda på rätt sätt och att göra varje ansträngning för att naturens och djurens gåvor aldrig förslösas.

Barnen får lära sig detta genom de äldres berättelser och via sin familjs föredöme. Dessa lärdomar förstärks för resten av deras liv genom iakttagandet och genomförandet av jaktriter.

Hos anishinaapefolket finns speciella ritualer och tabun för varje djur som dödas. Till exempel, när en älg (l) har dödats, är det första jägaren gör att skära av hakskäggstofsen och hänga upp den i ett träd.

Ofta hänger man också upp tygremsor, och tobak placeras på marken. När djurkroppen skurits upp skärs spetsen på hjärtat av och jägaren kastar den bort i skogen så långt han kan. Älgben bränns aldrig utan måste föras tillbaka till skogen.

Dessa handlingar är tacksägelseriter till Skaparen för djurets gåvor. De får jägaren att fokusera på bevarande av naturen och på en mänsklig behandling av djuren. Man ger erkänsla till allt livs jämbördighet och till det utbytesförhållande som råder mellan naturen, djuren och människan.

Eftersom vi har konsumtionsprinciper som baseras på BEHOV – inte på sport eller rekreation – har vi lärt oss att använda så mycket av djurkroppen som vi bara kan. I den processen har vi upptäckt verkligt läckra och näringsrika rätter som till exempel älgmule, *Moonsochaash.* Rätten tillreds genom att man sveder av allt hår innan man kokar mulen.

Varje år har vi en Pälsjägarfestival, och då äts denna delikatess.

I anishinaapesamhället har Folket lärt sig förstå och älska naturens värld och sin plats i den. De har lärt sig sina rättigheter och skyldigheter i de sammantvinnade och ömsesidiga beroendeförhållanden som finns i hela skapelsen – jorden, vattnet, växterna, djuren, människorna. Dessa relationer har baserats på ömsesidig respekt och anishinaapejägarna tog bara det de behövde och använde sedan alla delar av det de tagit. De gjorde varje ansträngning för att döda på rätt sätt och för att säkra naturens gåvor så att det inte uppstod något slöseri.

För att hålla dessa värden levande och aktuella genomförde anishinaapefolket vissa ritualer för varje växt och djur vars liv de tog. På så sätt visar de tacksamhet mot sin Skapare, de visar respekt mot den växt och det djur som gett sitt liv för dem, och ger tack till den ande eller livskraft som tagits.

När ett djur dödats, lämnas en del av det tillbaka till jorden; det finns särskilda platser där kadavren läggs och det finns särskilda saker som måste göras med benen."

Kaaren skickade mig också fotografier som visar en jägare som just dödat en älg, och som utövar den urgamla seden att hänga dess hakskäggstofs i ett träd nära den plats där djuret nedlagts.

– Det är hans sätt att tacka älgens ande för att den försörjer hans familj, skrev Kaaren i det bifogade brevet.

– Ritualer som denna påminner oss ständigt om människans roll i naturen och lär honom ödmjukhet, tacksamhet och aktning. Den är en integrerad del av hans andlighet och spelar en avgörande roll i det som den moderna människan kallar ett 'resurshanteringssystem'.

---

l.) Här avses den nordamerikanska variant av älg som i Kanada kallas för *moose*. Den är något större än vår europeiska.

Irokesernas religiösa liv

Av Henrik Persson

Irokeserna är ett välkänt förbund av indiannationer i nordöstra Nordamerika, dagens USA och Kanada. Som när det gäller alla andra indianer hävdas av forskningen att de härstammar från Asien och en gång invandrade till Amerika via Berings sund. Företrädare för dem själva ifrågasätter ofta starkt det påståendet. Hos irokesfolken lärs istället ut att man härstammar från Himmelsvarelserna.

Och vilka är då Himmelsvarelserna? Jo, enligt den skapelselegend som berättas hos irokesfolken levde himmelsvarelserna i Himmelsvärlden. Det var en lugn miljö, fri från stress. De kände varken till smärta eller död.

I Himmelsvärlden levde en man och hans hustru, som väntade deras första barn. Hur det egentligen gått till när hans fru blev gravid var ett mysterium för mannen. Faktum var att det problemet bekymrade honom så mycket att han blev sjuk. För att finna bot åt mannen drog byns folk upp ett träd som stod i närheten med rötterna, och alla samlades där. Kvinnan satt vid sin mans sida med fötterna ner i hålet där trädet en gång stått. Alla stirrade ner i hålet, men kunde inte se någonting där nere. Plötsligt puffade någon till kvinnan och hon ramlade rakt ner.

Under henne fanns bara mörker. Medan hon föll gav mörkret så småningom vika för en lysande blå färg. Långt där nere fanns det vatten överallt, inget land. Djuren som levde i den världen var alla vattendjur, det fanns inga människoliknande varelser. Djuren blev därför mycket förundrade, eftersom de aldrig sett något som henne. De samlades till ett rådslag och beslöt att sjöfåglarna skulle fånga henne i luften så att hon landade mjukt.

Medan de sakta tog ner henne, reste sig Den Stora Havssköldpaddan ur djupen och erbjöd sin ryggsköld som viloplats. Där placerades kvinnan, och hon föll strax i sömn. Många andra vattendjur som också föbluffats av nykomlingen samlades nu. De diskuterade tillsammans hur de skulle göra med denna märkliga nykomling.

Djuren förstod att den underliga varelsen skulle behöva mer än Den Stora Havssköldpaddans rygg att leva på. De trodde det fanns jord långt under vattenytan och de beslöt försöka hämta jord från havsbottnen. Ett efter ett började djuren dyka ner. Bävern, med sin stora svans dök först. Han var borta länge. När han kom tillbaka, flöt han långsamt upp till ytan. Han hade drunknat. Sedan försökte uttern, som gick samma öde till mötes. Till slut hade alla djur utom ett försökt.

Till slut försökte myskråttan. Efter att en avsevärd tid förflutit kom också han flytande till ytan, drunknad. Men när de andra djuren skulle ta hand om kroppen märkte det att han hade en näve jord i tassen.

Jorden placerades på sköldpaddans rygg och den började med detsamma att frodas och sprida ut sig. När kvinnan vaknade fanns det flera korgar med mat bredvid henne. Hon såg sig omkring och kunde se förändringrna som ägde rum i landskapet. Så fort hon gjort i ordning en måltid och ätit färdigt den, steg hon upp och började gå runt på landytan. Medan hon gick ökade hon på förändringarna i miljön avsevärt. Sköldpaddsskalet växte och blev till Sköldpaddsön, eller Nordamerika som det kallas idag.

Den här skapelseberättelsen är längre än så här. Kvinnan föder nämligen ett barn, som växer till en annan kvinna, som i sin tur föder ett tvillingpar, två rivaliserande pojkar. En av dessa pojkar skapar så småningom de första människorna ur jord som han tar vid en stor sjö. Den första människan får reda på sitt uppdrag: Att vara den som förvaltar allt det som skapats på Den Stora Havssköldpaddans rygg. Dessa instruktioner har irokesindianerna bevarat till den dag som idag är. De är utgångspunkten för alla beslut som tas och de lärs ut till varje ny generation.

Långhusfolket eller Haudenosaunees – Irokesförbundets – folk omfattar kanien´kehaka (mohawk), onondaga, oneida, seneca och cayuga. Tuscaroraindianerna anslöt sig under tidigt 1700-tal efter att de flytt sitt hemland i Carolina.

På konferensen "Vem äger naturen?" som genomfördes i Stockholm i mars 1996, deltog två företrädare för irokesfolken. Det var Kahn-Tineta Horn som är mohawk och Veronica Papineau som är onondaga. (Intervjuer med de bägge fanns i Fjärde Världen 3-4/96).

Kahn-Tineta Horn lämnade till oss som arbe-

tar i Föreningen Fjärde Världen över en kopia av *Kaianere'kó:wa*, Den Stora Fredslagen, ordagrant översatt: "Det Stora Goda/Trevliga". Denna Lag skapades på inspiration av Tekanawí:ta ("Två Tandrader"). Han var en huronindian som fick de olika irokesfolken att sluta fred med varandra efter en period av långa och blodiga strider. Enligt denna Stora Fredslag är alla människor jämlika. Det finns ingen åtskillnad. Alla människor är på samma nivå, av samma klass. Alla har en röst när det gäller hur samhället ska styras. Alla måste vara ense innan ett beslut kan fattas.

Att Den Stora Fredslagen upprätthålls i irokessamhället ser klanmödrarna till. Klanen är den viktigaste byggstenen i irokessamhället. Det är en utvidgad familj bestående av ett antal mödrafamiljer. Släktskap räknas på mödernet hos irokeserna. Idag finns nio irokesklaner: varg, sköldpadda, björn, bäver, hjort, hök, beckasin, häger och ål. Klanmodern (*otiiá:ner*), oftast en äldre respekterad kvinna, har en mängd uppgifter. Hon håller reda på namn, löser tvister och kan ibland också avsätta de hövdingar (*roiá:ner*) hon utsett. Hövdingen skall fortsätta irokesernas ceremonicykel och tillämpa Den Stora Fredslagen. Hövdingarna och klanmödrarna utgör tillsammans råden i samfälligheterna, som ser till att Fredslagen följs.

Kanske var det ingen slump att just två kvinnor representerade irokeserna på ovannämnda konferens i Stockholm...? Under en paus fick jag möjlighet att fråga Veronica Papineau, som tillhör onondagairokesernas ålklan, lite mer om hennes folks materiella och andliga sitiuation idag.

– Vi är ungefär 1 500 människor, berättade hon, många av oss lever av ekonomiska skäl utanför våra egna landområden, ofta i stadsmiljö. Faktum är att en svensk, John Backman, var min farfarsfar!

Hon lever i reservatet Onondaga utanför staden Syracuse i staten New York, USA. Det har 850 invånare varav 350 är onondagas och resten tillhör andra indianfolk. Indianmännen här är ofta byggnadsarbetare och tidigare var kvinnorna anställda som städerskor, men en del är idag lärare eller sjuksköterskor. Veronica är nu drivande kraft i uppbygget av ett nytt irokessamhälle; Dio Wan Do, som betyder "Där alla vindar möts".

– Vi tänker där bygga ett nytt långhus för våra politiska angelägenheter och religiösa aktiviteter. Avlopp med mera skall göras miljövänliga. Vi vill leva mer i harmoni med naturen. Folk som bor i Onondaga nu har ingenting.

Veronica Papineau är missnöjd med den indianska reservatsledningen i Onondaga:

– De låter inte befolkningen fatta beslut åt sig själva. De tar olika idéer från filmer, inte från vår egen kultur. Jag ska ge ett talande exempel. Det är problem med salt i marken , och det finns en "brine line" som leder bort saltet. Men den går alltid sönder. Hövdingarna i rådet säger då till ett företag att laga den. Men det folk egentligen vill är att byta ut den helt.

– Jag bodde som liten på en isolerad del av resarvatet där alla använde brunnar. Redan då fick folk "reumatisk feber" av föroreningar från avfallshögar som nådde dricksvattnet. Rakt igenom reservatet rinner idag ett dike. Det kommer från en avstjälpningsplats på reservatsområdet där man bland annat placerar avfall från sjukhus i närheten. Ingen tar bort det här. Det finns folk i det vita samhället som vet vad som behöver göras men de hjälper inte reservatsledningen med detta. Vore jag hövding skulle jag gjort vad som helst för att få bort det, eftersom det är en hälsorisk för mitt folk. Fattigdomen håller faktiskt på att utplåna oss.

– Men det finns vissa förmåner med att vistas på reservatet. Vi kan sälja saker, cigaretter och bensin, skattefritt. Nu vill delstatregeringen i New York tvinga på oss försäljningskatt. Det avslöjades att hemliga planer fanns på att sätta in polis och militär mot oss om vi inte gick med på skatterna. Nu har det gått så långt att hövdingarna insett att det handlar om vår självständighet som folk.

– Nu har vi omorganiserat oss enligt Irokesförbundets principer. Om det blir en allvarlig situation backas vi upp av andra irokeser.

Veronica är också indragen i ett arbete för att bevara gamla kunskaper om växter och naturmediciner som fortfarande finns kvar bland äldre onondagairokeser.

– Många vet inte hur värdefulla kunskaper de har, och det finns inte många sådana människor kvar. Men växterna finns fortfarande. Vi vill tillämpa dessa kunskaper i det nya samhälle vi bygger upp. Vi har haft "alternativ" medicin länge men inte fokuserat mycket på det. Många av oss har diabetes. Vi skulle vilja lära ut preventiv hälsoinformation.

"An ounce of prevention is worth a pound of cure", säger Veronica Papineau, och det blir väl på svenska ungefär: "Ett gram förebyggande väger lika mycket som ett kilo medicin".

– I långhuset genomförs fyra huvudsakliga ceremonier per år. Vi har utsett nya hövdingar och nya klanmödrar. Det politiska ledarskapet är sammanvävt med det andliga.

– Vi irokeser hjäper varandra kulturellt. Mohawkerna hade förut förlorat allt utom språket. Nu lär sig unga onondagairokeser irokeslagarna från mohawkerna.

– De kristna påverkade irokeserna starkt och försökte hindra folk från att praktisera sin religion. Folk fortsatte ändå att utföra sina traditionella indianska religiösa ceremonier, till exempel vid begravningar, men på ett kristet sätt. Psalmer finns översatta till mohawkspråket.

Veronica nämner också den irokesiska blandreligion som kallas för "Handsome Lake", "Vackra Sjön", och som idag anses vara andlig hemvist för de mest traditionella irokeserna. Denna "nya religion" var en väckelsereligion av samma slag som andedansrörelsen bland prärieindianerna. De kom när det gamla indianska samhället hotades av total undergång.

– Den grundades av en senecaindiansk man som hette Handsome Lake. Via denna nya religion gjordes folk på ytan till kristna. Man slog dock fast att Den Stora Fredslagen, där inga straffinslag finns, var den moralkodex som gällde.

– Men Handsome Lake-anhängarna har idag bildat ett slags "inre cirkel" där man i praktiken utesluter dem som till exempel är barn till blandäktenskap med vita från att vara med i irokesregeringen. Och detta strider mot Lagens anda. Den säger att alla som underställer sig Lagen skall behandlas med respekt. Det stora trädets rötter, säger Lagen, sträcker sig i alla fyra väderstreck. Den som följer trädets rötter tillbaka till stammen skall ha alla Irokesförbundets rättigheter. Lagen säger ingenting om hudfärg.

– Jag älskar sångerna och danserna i irokessamhället. Men vårt språk är nästan borta. Den "inre cirkeln" lär inte ut språket till de andra. Och det är ett stort problem, eftersom Den Stora Lagen förs vidare på irokesspråken.

Att kristendomen är en stark kraft inom irokessamhället fick jag själv bekräftat när jag tillsammans med min bror Ola för några år sedan besökte irokesreservatet Kahnawake utanför Montreal. Där hade jesuiterna en kyrka sedan länge. Men kyrkan hade också påverkats av indianerna. Inuti fanns färgsymboler uppsatta i de fyra väderstrecken, en indiansk sed. Texterna till Jesusbilderna var på mohawkspråket. Och prästen själv, fader Bruyère, arbetade intensivt för att Kateri, en indiansk kvinna som levde på 1700-talet skulle kanoniseras, det vill säga helgonförklaras. Två världsbilder har mötts, och blandats. Kanske är det därför de fortfarande finns kvar, båda två.

"Indianromantik"

Av Ola Persson

– I Sverige finns en tendens att romantisera hopiindianernas kamp mot det amerikanska samhället.
– De måste också kämpa mot inre splittring.
Så berättar journalisten Jens Fellke, som besökt hopiindianerna.

– Jag hade läst *Livets väg – en bok om hopiindianerna* och blivit nyfiken på hur de levde. I bilen, innan jag körde in i resrvatet, avslutade jag också Frank Waters digra *Book of the Hopi*, som *Livets väg* till stora delar bygger på.

– När jag kom fram blev jag hänvisad till familjen Banyacya. Thomas Banyacya utsågs till talesman redan på fyrtiotalet.

Familjen satt och åt när Jens kom in, men efter maten började han ställa frågor.

– Det första de sade var: "Du har läst *Book of the Hopi*, eller hur?"

– Ja, svarade jag.

– "Glöm den!"

När Frank Waters var i reservatet blev han nära vän med flera hopis, förklarar Jens Fellke. En av hans närmaste vänner gick med på att ta med sig en bandspelare ned i de underjordiska ceremonigrottorna, de s k kivorna. Men Waters borde ha förstått att detta var en vänskaplig gest och att det han fick veta absolut inte fick publiceras.

– Dels är det omöjligt att översätta materialet till engelska, ja, till ord överhuvud taget, dels hade han enligt Banyacyas blandat ihop delar av legender och ceremonier från olika byar.

– Waters tog början av en ceremoni från en by och skarvade med en bit från en annan.

Hopiindianerna är intresserade av att det sprids information om deras situation, men de känner sig brända av alla brutna löften och vill därför själva kontrollera vad som kommer ut.

– Däremot är de mycket liberala på andra områden, berättar Jens Fellke. Tvång och regler hör till undantagen i hopis kultur, som till stor del bygger på varje individs personliga ansvar.

– När jag var där 1981 genomfördes bl a en regnceremoni. På morgonen fanns inte ett moln på himlen, men efter några danser var det ganska underligt att se hur molnen hade samlats precis över den byn. Något regn blev det dock aldrig.

– En åldrad hopiman muttrade att förr i tiden kom regnet alltid. Men nu var det så många turister som förstörde koncentrationen, eftersom de inte insåg att detta regn alltid varit en fråga om liv eller död.

– Men veckan efter, när det dansades i två byar samtidigt, gick det bättre. Mot kvällen föll det första regnet på en månad.

Jens Fellke berättar också om de slitningar som finns inom hopisamhället.

– På ena sidan finns de som är "normaliserade", anpassade till det amerikanska samhället. De anses köpta av BIA, Bureau of Indian Affairs, och av Tribal Council, stamrådet, som är ett slags förhandlingspart med de federala myndigheterna.

– Men också de som för traditionerna vidare är splittrade, säger Jens Fellke.

– Mellan de olika grupperna står en ofta rådvill befolkning. De tycker inte om Tribal Council, men samtidigt misstänker de vissa traditionalister för att dra ekonomisk fördel av förtroendet att vara hopispråkrör.

– Därför är bilden av ett homogent och i sin kamp enat hopisamhälle förenklad. Kanske är arbetet för en gemensam front lika viktig som kampen mot de amerikanska myndigheterna, slutar Jens Fellke.

Konferens i Trondheim med och om Amerikas indianer

Av Henrik Persson

Den 14-17 juli 1993 genomfördes den nionde europeiska konferensen för solidaritet med Amerikas indianfolk. Cirka 300 delegater; ett 30-tal indianrepresentanter från Nord-, Mellan- och Sydamerika, samt cirka 250 personer från olika solidaritetsrörelser, var intensivt verksamma i Trondheims nybyggda universitet dessa heta sommardagar. Gro Harlem Bruntland sände hälsningar.

Själv träffade jag främst nordamerikanska indianer. När det gäller dem har bilden av stolta beridna krigare med fjäderskrudar etablerats bland oss europeer. Att de flesta indianer haft andra kulturer och ser annorlunda ut än denna gängse bild är ganska okänt än idag.

Men visst fanns det bland konferensdeltagarna indianer som placerat en fjäder i hatten och bar typiska smycken och andra symboler, samt en prydlig attachéväska som kronan på verket. Ett annat faktum vi inte heller riktigt vill se är att det finns åtskilliga indianer som är etablerade som forskare, jurister och experter av olika slag, särskilt i USA och Kanada av idag. Då förvånas vi. Vi förväntar oss att indianerna ska vara primitiva naturmänniskor som lever utanför vår kultur, som inte klarar sig utan socialunderstöd, oavbrutet sysslande med mystiska religiösa ceremonier.

Ceremonier fanns förvisso på denna konferens. Den inleddes faktiskt med en bön – under foto- och ljudupptagningsförbud för att inte förta dess kraft – framförd av den 70-åriga *apache*kvinnan Ola Cassadore på hennes eget språk. I hennes hemtrakter i Arizona projekterar universitetets astronomiavdelning i samarbete med Vatikanens observatorium och Max Planck-institutet i Tyskland ett jättestort teleskop. Var man vill placera det? Givetvis just på ett av San Carlos-apachernas mest heliga berg, *Dzil Nchaa Si An* (Mount Graham). Berget har ett unikt ekosystem, orört sedan århundraden och är hemvist för bland annat en unik röd ekorrart. Indianerna varnar för följderna av ingreppet och påpekar att deras religion desssutom kränks.

I korridorerna träffar jag Carla Messinger, museiverksam i Allentown, Pennsylvania. Hennes mor var tre-fjärdedelar delawareindian. Carla tillhör alltså den relativt stora grupp amerikaner med "vitt" eller "icke-indianskt" utseende som har indianer i släkten. Delawarerna – eller *lenni lenape*, som de själva kallar sig – hörde till de indianer som svenska kolonisatörer i östra Amerika träffade på 1600-talet, och Carla Messinger arbetar nu på att återknyta dessa kontakter. Situationen hemma i USA är dock problematisk. Lenaperna erkänns inte som stam och har inget reservat. "Ni finns inte", säger myndigheterna till Carla Messinger och hennes tusentals släktingar, som alltså trots blandningen med invandrade folk bevarat lenape-kulturen ända fram till idag! Och de är inte det enda exemplet, andra kända grupper är lumbees, wampanoager, pequoter och (faktiskt) mohikaner, som på senare år börjat hävda att de inte är helt assimilerade. I ett antal fall har myndigheterna erkänt att dessa människor är ättlingar till indianfolk man trott vara utplånade. Pequoterna, idag bara strax över 300 personer med mestadels svart utseende, har väckt uppseende genom att driva igång en omfattande casinoverksamhet.

Tyvärr tycks det ändå än idag mest vara ett enda huvudtema i relationen indianer–vit administration i USA–Kanada: Indianernas landområden offras på storsamhällets altare. Själva får de sin kultur krossad och sin identitet förstörd. Detta kunde till exempel Bart Penashue från *innu*-indianerna på Labradorhalvön vittna livfullt om. I dessa glesbefolkade trakter genomför NATO-länderna Holland, England och Tyskland lågflygningsövningar med stridsjaktflyg, ned till 30 meter över marken. Dessa övningar kan inte genomföras i Europa, protester har lett till förbud här.

Innus, ej att förväxla med sina grannar inuiterna, eskimåerna, var ända in på 1970-talet helnomadiserande jägare, och har delvis ännu samma livsstil. De påpekar att vildrenen skräms från vettet och kalvningen störs av de fruktansvärda ljudnivåer som

uppstår av lågflygningsövningarna. Bart Penashue kunde berätta om både okända bombövningar i området, självmord och sniffande bland ungdomen samt två fall av våldtäkter utförda av militärpersonalen. Han avslutade sitt anförande med att säga att han snart skulle resa hem till Labrador och bli arresterad igen. Detta i samband med de ständiga protestaktioner som indianerna genomför mot militärens verksamhet...På Labrador har för övrigt en ny folkgrupp också börjat göra sin stämma hörd: labrador-metiserna. De är ättlingar till inuiter (eskimåer) och invandrarde europeer.

Även i USA drabbas indianer av militär verksamhet. Över 700 atombombsprov har genomförts i väst-*shoshonernas* område i östra Nevada. David Platerio, tillhörig detta folk, berättade för mig att proven fortsätter även nu efter Sovjetunionens upplösning. Men nu är motiveringen att Kina och Nordkorea fortsätter utveckla kärnvapen. Därför ska djur, växter och människor i Nevadaöknen, liksom grundvattnet, fortsätta radiaksmittas.

Under FN:s urbefolkningsår 1993 satt indianledaren Leonard Peltier, *anishinabe-lakota*, fängslad mot sitt nekande, nu på sjuttonde året i statsfängelset i Kansas. Sorgsna medlemmar i den panindianska rörelsen AIM, American Indian Movement, meddelade under Trondheimkonferensen att de rättsliga myndigheter i USA som har hand om Peltierfallet sagt att: 1. Peltier ska sitta på livstid och aldrig komma ut ur fängelset, samt 2. Myndigheterna har ingen aning om vem som begått det mord på två FBI-agenter som Peltier alltså fällts för! Miljoner namnunderskrifter, vädjanden från Desmond Tutu, Nelson Mandela och andra människorättsförkämpar i hela världen för Peltiers frisläppande tycks allt vara förgäves. Konferensen antog i slutskedet en resolution direkt riktad till president Clinton med krav på frisläppning av Peltier.

Upprörande och förödmjukande övergrepp – detta utsätts Amerikas indianer alltså än idag för. Flera kongressdelegater verksamma i europeiskt solidaritetsarbete betonade den moraliska aspekten på frågan: "Varför ska vi bry oss om indianer långt borta i Amerika?" Miles Goldstick, kanadensisk biolog bosatt i Sverige, ansåg att ett av svaren på den frågan är solklart: "Stora delar av det uran som driver svenska kärnkraftverk kommer från områden i Kanada där det bor indianer. Deras natur och hälsa förstörs för att vi ska ha el. Det är inte rätt", konstaterade han och uppmanade till nedläggning av kärnkraften och stopp för uranimporten.

Lillemor Ingevaldsson, kulturantropolog och mångsidigt verksam i solidaritetesarbete med Sydamerikas indianer, menade att vi kan lära mycket av indianerna: "Vi behöver inte leva som de, men vi kan lära oerhört mycket av deras förhållningssätt till och kunskaper om naturen."

Flera europeiska konferenser till stöd för indianer har ägt rum sedan denna i Trondheim.Det finns alltså trots allt ljuspunkter när det gäller indianerna i Amerika, och vi kan – till och med här i Norden – göra något för att stödja deras kamp.

Tim Paul:
Vargarnas värld är vår förebild

Av Henrik Persson

– Den traditionella kulturen lever vidare och fungerar idag. Men vårt folks kultur och sätt att leva hotas fortfarande av den vita befolkningens ekonomiska intressen: skogsavverkning och industriell exploatering.

Det säger Tim Paul som är nuu-chah-nulthindian och tillhör hesquiat, en undergrupp inom detta folk. Han bor på västkusten av Vancouverön i British Columbia. Vi träffar honom för ett samtal på Kulturhusets kafé i Stockholm, där han är på tillfälligt besök med sin familj för att berätta om sitt folk och dess kultur.

Tim Paul är född 1950 och kommer från nordvästra Nordamerika där den grupp indianer som med ett gemensamt namn kallas nordvästkustindianerna fortfarande lever. De är cirka 100 000 till antalet sammanlagt, ungefär lika många som vid den första vita kulturkontakten. Deras område sträcker sig från sydöstra Alaskas skärgård i norr, längs British Columbias Stillahavsområde i USA. Klimatet är milt och varmt trots att det ligger så långt norr ut, på grund av de varma havsströmmar som sveper förbi kusten.

Valjägare

– Nuu-chah-nulthfolket var en gång valjägare, och vår kultur är definitivt en av de äldsta inom nordvästkustområdet. Arkeologiska undersökningar har visat att vår kultur kan vara så gammal som 12 000 år, men våra äldste säger att vi alltid bott här, berättar Tim Paul.

Tim Paul har också ett indianskt namn, men berättar ogärna för utomstående om det, eftersom det har en särskild funktion i olika riter.

Nuu-chah-nulthfolket består av 16 undergrupper, som var och en har sitt speciella territorium där man äger speciella jakt-, fiske- och insamlingsplatser. Denna traditionella indelning är fortfarande mycket viktig för indianerna, men de kan inte längre fullt ut utöva denna, då de idag lyder under de lagar om markindelning och äganderätt som stiftats av den vita lokalregeringen.

Det är här vi finner de värsta konflikterna mellan indianerna och de vita. Enligt många vitas idéer är den rent ekonomiska vinsten på utnyttjandet av naturresurserna det viktigaste. Men speciellt hos nuu-chah-nulth går detta stick i stäv med indianernas idéer om naturresursutnyttjande, som fortfarande är förankrat i deras traditionella tros- och värdesystem.

– De vita missionärerna har på alla sätt försökt krossa detta tros- och värdesystem och ersätta det med ett kristet, ekonomiskt, eurocentriskt världsperspektiv, säger Tim Paul.

– Ibland sågade missionärerna till och med ner och brände våra totempålar!

Han berättar hur han själv fick lära sig att indianerna var underlägsna både till språk, religion och kultur, i jämförelse med den vite mannen.

– Trots denna press överlevde den gamla kulturen i mer eller mindre oförändrad form. Missionärerna nådde aldrig in i våra hjärtan, de kunde bara genomföra en ytlig förändring. Missionen finns kvar, men missionärerna är inte riktigt lika fanatiska som förr.

Tim berättar att sådant som hemliga sällskap, liksom riter för jakt och fiske fortfarande är av stor betydelse. Shamanerna – de traditionella medicinmännen – är fortfarande aktiva, de botar sjuka, ser in i framtiden, och ordnar bättre väder, till exempel. Det kan var både män och kvinnor som fortfarande initieras till shamaner.

– Vi ser fortfarande vargens samhälle som en förebild för vårt eget. Liksom vårt samhälle har också vargflocken en stark social organisation. Enligt mytologin är späckhuggarna och vargarna egentligen samma varelser. Myterna berättar om att späckhuggaren kan förvandla sig till varg och gå upp på land.

– På grund av detta har dessa två djur en stark ställning i vår kultur.

Nuu-chah-nulthindianernas viktigaste hemliga sällskap heter Tluuklwaana, vilket betyder "Vargdansar-sällskapet". Här tänker man sig att en speciell vargflock beskyddar de som är initierade i detta sällskap.

Tim berättar att dessa sällskap leds av hövdingar

som styr medlemmarna i sällskapet, vilka ofta är iförda vargdräkter med masker.

Moderna riter

Jaktriter och fiskeriter utförs fortfarande, riktade till de olika bytenas rådare. En rådare är det övernaturliga väsen som finns inom varje djurart, och som har hand om dem. Genom att få rådaren välvilligt inställd till människorna, lyckas man i jakten och fisket.

Under sitt Sverige-besök hade Tim med sig en mask, som dansas i riter vilka skall leda till bättre laxfiske och sjöfågeljakt. Maskens namn är Chee-us-sum, och riten är så gammal att det finns 10 000-åriga hällristningar med samma väsen avbildat.

Tim Paul är en av nuu-chah-nulth-folkets främsta konstnärer. Han betonar att det finns två sidor av konsten och konsthantverket hos dem. Den kommersiella syftar till försäljning och har inte någon traditionell betydelse. Den stärker ändå den indianska identiteten, genom att skapa egna försörjningsmöjligheter, och leder till intresse för deras kultur från det övriga samhället.

– Jag arbetar också med båda konstformerna. Jag har en familj att försörja. Den kommersiella konsten ger också den ekonomiska förutsättningen för tillverkningen av den traditionella. Den religiösa konsten är ännu till stora delar avsedd för dem som är initierade som shamaner eller medlemmar i hemliga sällskap. Till dem gör jag både skallror och masker, dessa är mycket personliga och visas aldrig utanför sina rätta sammanhang.

I denna kategori ingår Chee-us-sum-masken, till exempel.

– Det är viktigt att den traditionsbundna konsten inte visas utanför sitt sammanhang. Om till exempel barn ser traditionellt inriktade masker till försäljning i turistaffärer, så förlorar den traditionella konsten sin betydelse och kraft som utbildande för dem. Det finns kontroverser mellan indianerna om detta, de mest traditionellt inriktade är helt emot försäljning av indiansk konst till vita, och att den överhuvud taget har en kommersiell sida. Vi måste nu räkna med olika kategorier och intressen i de indianska samhällena.

Språket överlever

Tim Paul berättar att trots att missionärerna ville förbjuda indianernas språk, lyckades de aldrig utplåna det. Idag undervisar man i det indianska språket i skolorna. Man har använt de latinska språksymbolerna, men också hittat på en del nya bokstäver som passar de indianska språkljuden.

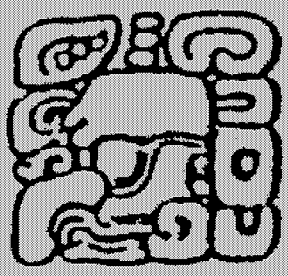
– Vi är väldigt noga med att de indianska barnen får lära sig språket i skolan. För att få en effektiv utbildning måste man nå barnen på deras eget sätt, som till exempel med hjälp av dataspel.

– För nuu-chah-nulthindianerna är det mycket viktigt att naturen bevaras så orörd som möjligt. Vi ser det som en uppgift att utbilda de vita i hur man handskas med den. Vi ser naturen som levande och använder den som vår kyrka.

Med och intervjuade var Carl Johan Gurt.

Korpen – ett mytiskt väsen i nordvästkustindianernas tro.

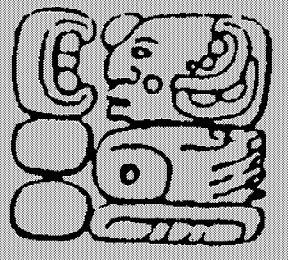
Mellan- och Sydamerika

Sibö är vår rådare

”Sibö är ursprungsfolkets Rådare. Han tar hand om oss på samma sätt som en ägare tar hand om sin egendom. Djur och växter har också rådare som tar hand om dem, på samma sätt som Sibö tar hand om människor.
Växters och djurs rådare är övernaturliga varelser och de är mycket mäktiga. De vill inte se oss vansköta deras egendom och de straffar oss faktiskt om vi begår övergrepp mot deras djur och växter. Därför måste vi förvissa oss om att vi följer Sibös lagar.
Han lärde oss hur vi skulle leva tillsammans med allt som finns på jorden.”

Gloria Mayorga, bri-bri-indian i Costa Rica

(Ur: *Taking Care of Sibö's Gifts* av Paula Palmer, Juanita Sánchez och Gloria Mayorga 1991)

Karta över dagens stater i Mellanamerika.

Guatemalas maya-indianer:

Vi är fortfarande här!

Av Ola Persson & Henrik Persson

Uppe på en gammal maya-ruin står en grupp turister och tittar, och en av dem utbrister: "Ja, man undrar verkligen vart de tog vägen, konstruktörerna av dessa märkliga byggnadsverk, de gamla mayas?" Guiden som följt med turistgruppen svarar: "Men vi är ju här, vi är fortfarande här!"

Ann-Kristin Håkansson är same och med i Samerådet. Hon har länge varit aktiv i solidaritetsrörelsen med ursprungsbefolkningar.

I Samerådets regi har hon och andra dragit igång hjälpprojekt i bl a Guatemala, där en stor del av befolkningen är maya-indianer. Många av dem flydde under de långa åren av strider, terror, och förföljelser, men håller nu – efter ett ingånget fredsavtal på att återvända.

Vi träffade Ann-Kristin i hennes lägenhet i Solna, en förort strax utanför Stockholm, för att fråga hur hjälparbetet har gått.

För Ann-Kristins del började arbetet i slutet på 1970-talet. Samerådet var med i Världsrådet för Ursprungsbefolkningar och hade kontakter i Guatemala.

I Guatemala finns organisationer av olika slag som arbetat mot terrorn och diktaturen – både de med vänsterideologi (där även mayaindianer ingår) och maya-organisationer med maya-indiansk ideologi. Det är maya-organisationerna som Ann-Kristin och Samerådet samarbetat med.

Mayaindianerna levde och lever än idag i Mellanamerika, på Yucatanhalvön i Mexico, i Belize, i Honduras och i Guatemala. De maya-folk som finns i Guatemala utgör med säkerhet mer än hälften av invånarna i landet, vilket är en av de högsta andelarna ursprungsbefolkning som något land i Syd- och Mellanamerika har.

Den största mayagruppen heter *quiché* och omfattar mer än 860 000 människor. Andra är *mam, cakchiquel, chorti, pokomchi, tojolabal, motocintlec, chuh, ixil, chol, tzotzil, jacaltec, kekchí, lacandon* m fl. Det finns tillsammans ett 30-tal folk- och språkgrupper som är mayaindianska. Maya-språkens utbredning idag skiljer sig inte mycket från den på 1500-talet.

Lacandonerna, ett folk som lever i regnskogsområden i låglandet på sydvästra Yucatanhalvön är också maya-språkiga. De hör till dem som minst påverkats av europeisk kultur och anses idag vara bara några hundra. De odlar majs med svedjebruk, fiskar, jagar, samlar vilda växter, honung och frukt. Huruvida de en gång varit en del av forntidens maya-civilisation är omtvistat.

Vid en intervju som vi gjorde med Domingo Lopez, en maya/quiché-indian från Guatemala som besökte Sverige, sa han apropå ursprungsfolkens förhållande till nationalstaterna i Mellanamerika:

– Deras stater är fiktioner. Vi ingår inte i deras länder. Vi har en egen kultur, som innefattar en egen politik och ekonomi. Det är de vita som gjort oss till "indianer".

I Guatemala är medellivslängden för ursprungsbefolkningen 45 år. Ungefär 65 procent är maya-ättlingar och 35 procent mestizer (ättlingar till både indianer och européer).

Under de svåra åren innan fredsavtalet hade maya-organisationerna få kontakter utanför Guatemala – en av dem var Samerådet. Via de här kontakterna lyckades Samerådet få igång några hjälpprojekt, med pengar från SIDA i Sverige och från Norge. För Sveriges del var det fråga om ren nödhjälp.

Men problemet var hur man skulle få in pengarna i landet. Ann-Kristin berättar:

– Jag reste dit några gånger med pengar. Om jag blev tagen hade jag direkt blivit anklagad för någon sorts gerillaverksamhet. Det var alltså inte helt riskfritt.

– *Du hade alltså pengarna med dig i väskan?*

– Ja, jag växlade in pengarna på Arlanda innan jag reste, 45 000 dollar. Det blev några buntar som jag hade i ett fack. Jag vågade inte blunda på hela vägen dit. När jag sedan kom fram visste jag inte hur jag skulle bli mött.

Det blev emellertid inga problem med det. Ann-Kristin fick veta vilket hotell hon skulle bo på och där blev hon kontaktad. De hon träffade arbetade i

underjordiska organisationer. Alla hade täcknamn. Inte ens de som arbetade väldigt nära varandra visste vad kamraterna hette eller var de bodde. De som i slutänden skulle få pengarna var folk ute på landsbygden.

– Vi var där i olika omgångar, berättar Ann-Kristin. De flesta var rädda för att ställa upp och prata. Man fick alltid träffas på olika konstiga ställen, ute i skogen eller i någon bil. De hade lärt sig hur man skulle organisera möten så att det skulle se ut som om de var slumpartade.

– Även om man insåg att det var en fruktansvärd situation då, är det nu när man ser tillbaka som man verkligen inser hur svårt det var. Att existera som någon sorts måltavla med risk för livet hela tiden – det var fruktansvärt.

– För de organisationer vi samarbetade med då var Samerådet den enda kontakt de hade med yttervärlden. Det betydde mycket för dem att åtminstone ha någon kanal utåt. De kunde inte skicka brev ut ur landet och inte ringa, allt var kontrollerat.

Att en organisation "är maya" betyder att man har den traditionella politiska uppbyggnaden, att man även när det gäller religionen och kulturen håller sig till det som är mayaindianskt.

– Ibland blir de hånade för det, berättar Ann-Kristin. De blir kallade för "Supermayas". Det finns en spänning mellan vänstern och maya-organisationerna.

– Från regeringens sida betraktades gerillan och maya-organisationerna som samma sak, alla var "kommunister", om man inte var vit och välbeställd, berättar Ann-Kristin.

– *Indianerna var alltså kommunister?*

– Ja, alla i princip, eftersom man var emot den sittande regeringen.

– *Men blir inte det en rätt märklig situation, eftersom majoriteten av befolkningen är indianer?*

– Jovisst, men det var en bra ursäkt för att ta livet av människor, att säga att de var kommunister. Man har ju haft någon sorts panik för det kommunistiska i Latinamerika. Och samtidigt är man ju från regeringars och myndigheters sida inte dummare än att man insett att de är ganska många. Och är det så att de lyckas på något sätt är den lilla minoriteten hotad, så det vill ju till att hålla dem i schack

– *Vilka stod bakom regeringarna?*

– Det var ju militären. Det var kupper ganska ofta. De hade stöd från USA, och sedan blev det någon sorts vapenembargo från USA mot Guatemala och då sålde man via Israel i stället

– 1990-91 fick man en civil regering, och då var det många organisationer som flöt upp till ytan. Många passade på och tyckte att man skulle kunna jobba öppet. Men det var ganska riskfyllt, och det fanns de som blev dödade. Man såg en chans från maktens sida att göra sig av med folk.

– De som vi samarbetar med sa att de skulle vänta något år med att gå ut öppet, för att först se hur stabilt läget var, vilket var väldigt klokt. Sedan 1992 jobbar de öppet, och publicerar en tidning som heter Rutzichol, men de har haft en hel del problem. Det är väl ingen som råkat så illa ut att de avlivats, men de har haft olika problem ändå.

Kriget orsakade många flyktingar. Man flydde till Mexiko, till Chiapas, där de har varierat i antal. Det gjorde man redan på 1980-talet. Det har varit siffror från 50 000 till en halv miljon. Man vet inte riktigt.

Mexiko sa att man kunde acceptera 50 000 flyktingar och ge dem flyktingstatus, vilket man också gjorde. Men åtskilliga fler har alltså funnits där.

– Det här är naturligtvis ett problem, säger Ann-Kristin, för de maya-indianer som befunnit sig i Mexiko mellan tio och fjorton år har fått barn som då är statslösa, som inte existerar officiellt i vare sig det ena eller andra landet. Det blev ett jätteproblem, eftersom inget av de här två länderna kunde acceptera dem. Men det löstes i det flyktingavtal som skrevs på, och där Guatemala var tvunget att registrera barnen.

Flyktingsituationen orsakade massor av sådana problem. Har man som ung bott tolv, fjorton år i ett flyktingläger har man påverkats väldigt mycket. Ungdomarna är helt mexikanska och pratar spanska med mexikanskt uttal.

– När flyktingarna kommer hem får de inte återvända till sin hembygd utan man blir anvisad en plats ganska långt hemifrån. Och då tycker jag inte riktigt att det är sant att man tar hem flyktingarna. Det är bara halva sanningen.

– *Varför är det så?*

– Flyttar man hem kanske det stärker identiteten och då kanske man blir väldigt engagerad. Det här är en taktik från regeringens sida för att motverka detta.

– *När det blivit civil regering, vad hände sedan på regeringsfronten?*

– Det var ju i princip ingen skillnad för mayas del. Eftersom militären i realiteten ändå hade makten var

det lika tufft. Det var bara det att omvärlden plötsligt tittade på Guatemala på ett annat sätt, och i och för sig satte man igång med att pressa på om fredsförhandlingar.

– Omvärlden i form av Västvärlden – USA också – har eliminerat alla militärregeringar i Latinamerika. Man har börjat söderifrån, och så fort man har fått bort en militär ifrån presidentposten har man kallat landet för demokratiskt. Titta på Chile. Pinochet klev åt sidan, och man fick en civil president. Över natten blev då Chile demokratiskt enligt svensk uppfattning, fast man visste att Pinochet klivit ett halvt steg åt höger och fortfarande hade makten.

– Och så började man skicka biståndspengar och började investera. Men det är också så att den berömda marknaden trycker på. Det finns inget land med Chiles historia som blir demokratiskt över natten. Där var Sverige oerhört snabbt med att börja investera och starta med handelsutbyte, och man började importera både vin och äpplen inom en vecka eller så. Många anser att det är hyckleri att göra så.

– När det gäller Guatemala har man inte varit riktigt lika snabb, men fredsförhandlingarna har ju dragit ut på tiden. De hade ju hållit på några år innan man skrev på i december 1996.

– *Vilka var det som skrev på?*

– Det var gerillan och regeringen som bestämde sig för att avsluta inbördeskriget. Och vilka representerade gerillan? Ja, sig själva. De hade en paraplyorganisation som hette URNG.

– Men det var ju detta att man skulle ta emot flyktingarna som började hela fredsprocessen. Det kan ha varit Mexiko som bestämde sig för att nu får de inte vara kvar längre. Det är spel på de här nivåerna som man kan ana sig till. När det sedan gäller det som hände i Chiapas så blev vi mer eller mindre tillfrågade om vi kunde ha flyktingobservatörer. Och det var ju bra just med den aspekten att se hur flyktingarna blev respekterade kulturellt och språkmässigt – kanske inte lika mycket för att se om man fick bra tak över huvudet.

– *Vem stod bakom flyktingövervakningen? Vem tillsatte dem?*

– Guatemalas stat hade en kommission som fortfarande har det yttersta ansvaret i hela den här frågan, att ta hem flyktingarna. Men de har inte fått hem ens hälften av de 50 000, tror jag.

– Jag blev tillfrågad av svenska ambassaden. Sverige hade ju varit engagerat i det här med fredsavtalet. Jag fick alltså frågan om Samerådet kunde vara en organisation närvarande med observatörer av flyktingåtervändandet.

– Det fanns ett par flyktingläger som var riktiga inneställen, där alla skulle vara, i Ixqan där uppe vid gränsen, där det var fruktansvärda förhållanden. Men vi sa: Vad ska vi göra där? Det finns flyktingläger på många ställen. Det finns massor med flyktingar, och då måste inte alla observatörer vara på samma ställe utan man borde sprida sig.

– Vi bestämde oss från början för att söka oss till ställen där man inte hade andra observatörer eller bara någon.

– *Men hur gick det? Vad gjorde ni och vad gjorde andra?*

– Talis Brands och Elna Sara var de första som åkte 1994, och det gick ju bra i början ända tills en olycka då Talis drunknade, och sedan har det bara varit problem, och då menar jag stora saker, som får mig att fundera på om någon annan organisation har drabbats av så många hårda smällar. En av oss råkade ut för ett rån och att en lärare blev skjuten i nacken framför ögonen på henne. Det är bara för mycket för att det ska hända samma organisation. Det var inbrott och andra konstiga saker som hände.

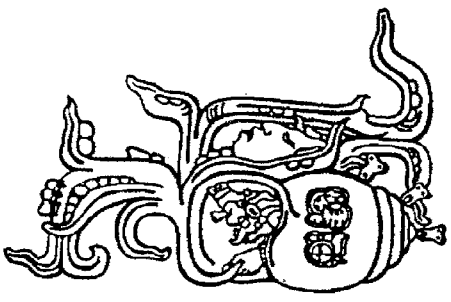
– *Hur många personer har varit inblandade från Samerådet?*

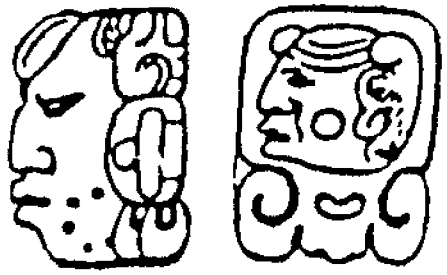
– Åtta i just det här projektet.

– *Vad hade ni för mål?*

– Målsättningen är att vara närvarande, att vara observatör. Det är svårt. Man måste kunna ta egna initiativ. Observatör är nämligen just vad ordet säger. Man måste kolla hela tiden – men inte gripa in. Jo, om t ex militären eller några flyktingar eller någon myndighet går emot avtalet då ska man förstås gripa in och säga att så här står det i avtalet.

– Kanske någon ber dig att följa med till en myndighet för att vara vittne och se att allt går rätt till. Men det finns alltså inga arbetsuppgifter före-

skrivna. Arbetsuppgifterna ger sig – kan man säga.

– Det måste vara väldigt svårt att åka dit och börja övervaka. Måste man inte skaffa sig mycket information först?

– Man måste ha initiativförmåga, först och främst.

– Finns det någon man ska rapportera till, kanske svenska ambassaden?

– Observatörerna ska rapportera till Samerådet och vi rapporterar sedan till Forum Syd och SIDA. Sedan ska man sprida information vidare till den svenska allmänheten.

– Och man ska förstås påtala sådant som hänt. Om någon har brutit mot fredsavtalet – övergrepp av olika slag – kan man rapportera vidare till FN.

– Detta har varit syftet med projektet, men det blir ju alltid ringar på vattnet, och man måste utvärdera vad Samerådets närvaro lett till, förutom att man varit närvarande i flyktingläger.

– Vad har hänt när de som varit där i olika perioder kommit hem? Har de glömt att de varit i Guatemala eller är det något som de fortsätter att arbeta med?

– Man sprider kunskaper vidare när man kommer hem. Man har erfarenheter med sig som man försöker omsätta i det samepolitiska arbetet. Och en del vill åka tillbaka och fortsätta arbeta i Guatemala. Så det fungerar alltså åt båda håll. Och det finns hur mycket som helst att göra.

– Jag träffade Göran Persson i Guatemala när fredsavtalet skrevs på och han frågade mig: Vad händer i Guatemala och vad kan vi göra?

– Jag sa att jag ska försöka att inte vara pessimistisk, men jag är inte säker på att det är en framgång för mayas del att fredsavtalet kommit till stånd. Man kanske inte behöver vara lika rädd för sitt liv, men för hela folket är det inte en framgång.

– Förut var man tre parter – maya, regeringen och gerillan. Nu är det två, därför att regeringen och gerillan har gått ihop. Gerillan och regeringen sitter på samma sida. När det gäller kraven från mayas har de samma uppfattning.

– Det var därför mayas rättigheter i fredsavtalet diskuterades på nolltid, medan kraven från Guatemalas motsvarighet till svenska SAF diskuterades hur länge som helst. Gerillan och regeringen har samma intresse av att hålla mayas krav så kort som möjligt.

– Varför?

– Därför att det hotar deras särställning. De tillhör ju en vit minoritet båda två – och då finns det ett gemensamt intresse av att de indianska kraven inte kommer särskilt långt.

– Vad händer just nu?

– Det är sagt att man ska ha olika kommissioner som ska jobba med delar av fredsavtalet. Maya vill ha åtta grupper, men regeringen tillåter inte så många.

– Man är inte riktigt överens. Befolkningen behöver rent vatten, bra vägar och sådana saker. Men sedan är det organisationerna som behöver någon form av organisationsuppbyggnad och ledarutbildning.

– Man behöver i olika former diskutera, kanske rent av ha ideologiska diskussioner där man träffas och har seminarier, och det får man inga pengar till – inte ett öre – och det är saker som maya-organisationerna prioriterar som det viktigaste i sitt politiska arbete.

– Nej, det ska vara konkreta saker, där man kan se resultatet i mätbara termer. Man ska kunna se så och så många skolböcker som man har tryckt. Sedan spelar det ingen roll om man trycker samma böcker på tio andra ställen också, bara man kan peka på siffrorna – det är mycket tredubbelt som görs.

– Är det en del som är mera traditionella och andra mindre av organisationerna?

– Det finns alltså två block – de vänsterorienterade och de maya-orienterade – och det finns ett forum där de här två träffas. Där diskuterar man högt och lågt och grälar mycket. Men åtminstone har man någon form av diskussion, vilket är bra.

– Om de någon gång kan enas och slå sig ihop, det är då man kan räkna med maya som en maktfaktor i Guatemala. Innan dess kommer den vita minoriteten att behålla sin makt. De blir inget hot förrän de går ihop, de här två blocken.

– Jag tycker att man ska jämföra Guatemala och Sydafrika. För det ser ungefär likadant ut. Och när det gäller Sydafrika kan man se hur nästan hela

Västvärlden i princip pushade den vita regeringen åt sidan och beredde väg för en svart regering – med bojkotter och olika påtryckningsmedel.

– Politiskt accepterade man inte att en vit minoritet regerade en svart majoritet – men i Guatemala accepterar man det.

– Och det finns ingen i Västvärlden som är kritisk och ifrågasätter varför en liten vit minoritet ska styra en majoritet i Guatemala, där uppenbarligen majoritetsbefolkningen inte har något som helst inflytande. Varför? Varför löpte man inte hela linan ut i Guatemala och sa: "Först fred, och sedan måste det installeras en regering som är representativ för majoritetsbefolkningen."

– Vad tror du är orsaken?

– Det är en fråga jag inte kan svara på. Jag har funderat på den i så många år – och jag kan inte svara.

– Är det inte det att det skulle bli ett prejudikat i Amerika. Det skulle då finnas en indiansk regering i ett land. Skulle det inte uppfattas som problematiskt i omkringliggande länder?

– Jag vet inte.

– Jag var en gång på ett föredrag på ABF i Stockholm om Nicaragua. Någon sa att miskito-indianerna hade en vansinnig idé om att ha något eget kungadöme och ett eget land och att det ju var fullständigt absurt.

– Men då ställer sig någon i publiken upp och säger: "Ursäkta en fråga, men vad är det som är så förbaskat motbjudande med en indiansk stat?" Det blev alldeles tyst – ingen svarade. Och jag tycker det var en bra fråga. En mycket bra fråga.

– Ingen ifrågasätter en svart afrikansk stat, men man tillåter inte en indiansk stat. Varför gör man inte det?

– Bolivia då? Där har indianer fått höga poster.

– Du menar den här vicepresidenten? Dessvärre tror jag det är för att ha någon att visa upp. Det är inte det att man i verkligheten har kommit så långt.

– De är ju inte korkade de som sitter i regeringarna heller. För att kunna sitta kvar måste man hänga med i trenderna, och då gör man så här för att rättfärdiga sig – och för att kunna sitta kvar.

– I Afrika har det ju varit en avkolonisering, det har det ju inte varit i Sydamerika – eller Nordamerika.

– Det är märkligt i alla fall, ett mycket märkligt fenomen.

– Det här tar Ovide Mercredi, den kanadensiske indianföreträdaren, upp i sin bok In The Rapids. När de kommer med sina pipor och fjädrar och ska träffa Trudeau i parlamentet och ska ordna ceremonier, då betraktas de inte som seriösa. "Där kommer de där clownerna", tycker man. Fast den kultur som de företräder har mycket större existensberättigande där, än vad Trudeau och fransmännen och engelsmännen har.

– Ja, jag vet inte vad som kommer att hända i Guatemala, men jag tror att de kommer att få det oerhört tufft. Den vita minoriteten kommer definitivt inte att vilja lämna ifrån sig någon makt. Absolut inte.

– Och maya-indianerna har ju ändå en så kallad högkultur att hänvisa till – jättestora pyramider, en enorm samhällsorganisation innan de vita kom. Men det kanske inte riktigt kopplas till de maya-indianer som existerar idag.

– Nej, och jag vet inte om ni såg ett TV-program som handlade om dödskallar i kristall från Guatemala. Det var ett ganska flummigt program. Det var inte kul. Och där sa de just att det enda som finns kvar av maya idag är de här skallarna och lite pyramider. Man blir ju helt mållös.

– Det har varit andra TV-program där de tagit upp både maya- och inka-indianerna. Men de har haft väldigt svårt att skildra de här kulturerna på ett neutralt sätt. Det blir alltid att de är väldigt blodtörstiga och barbariska. Även när det gäller maya-indianerna. "Nu har det avslöjats att de var ju inte så där fredliga." Tidigare var det ju aztekerna som var de hemska, med människooffer och så, men maya-indianerna var tydligen lika hemska, periodvis.

– Fast hur ska de kunna bevisa något sådant?

– Det är väl en tradition att kolonisatörerna framställer det så: "De var ju så primitiva och grymma, och nu har det blivit kristet och då har det blivit så bra." Det är väl en gammal grej?

– Ja, det är egentligen skrämmande att om hundra år ska folk sitta och läsa antropologiska avhandlingar där folk kan ha suttit och sagt precis vad som helst. De kan ha bestämt sig för att de bara ska ljuga för antropologen. Det kan ju vara en grupp som säger att de inte ska lämna ut något, inte några hemligheter, och så hittar man på. Och så sitter man om hundra år och forskar och säger: "Åh, gjorde de så här?"

– Vad är det som säger att det här med människooffer inte är samma sak. De kanske hade en anledning att säga till de vita som kom: "Javisst, vi offrar här och sliter ut hjärtat och käkar upp." Det vet man ju inte. Det kanske var väldigt taktiskt att säga så och framställa sig som grym.

– Så sitter man nu och förfasar sig över hur

grymma de var och säger: "Fy, så fruktansvärda människor." Så det där tror jag inte på.

– Men, det är väl bara att streta vidare. Nu får vi se hur det går med det här skolprojektet – om det går att få en "Jokkmokks folkhögskola" i Guatemala.

– *Det är alltså inte lagt på hyllan?*

– Absolut inte. Inte alls. Det ska bli en skola som har Samernas Folkhögskola i Jokkmokk som förebild och som är mest inriktad på slöjd.

– Man ska lära sig de gamla teknikerna, mönstren och materialen, samtidigt som man ska se om det finns några moderna hjälpmedel som man kan använda att kombinera med i vissa lägen. Så eleverna ska kunna utveckla sig själva och sin egen individuella design. Det ska vara en kombination. Man ska utvecklas som slöjdare samtidigt som man lär sig det gamla. Utifrån det ska man kunna utveckla sitt eget.

– *Är det Samerådet som står bakom det projektet också?*

– Ja, och det behövs verkligen. Nu är det katastrofalt. Jag var på den norska ambassaden och talade om det. De sa: "Hur sjutton kan ni komma på en sådan idé som att utbilda slöjdare. Gå ut på gatan, det säljs ju slöjd i vartenda gathörn." Men det är ju den billiga, serieproducerade, även om det är hantverk.

– Man sitter hemma och syr, men det är ju ändå serieproduktion. Sedan finns det kanske riktig konst – konstnärer eller skulptörer – eller också är det ickemaya som gör den här fina konsten som säljs som maya-konst

– Vi har då sagt att någonstans mittemellan finns det ingenting, och där borde det finnas ett utbud. Det finns konsthantverkare och slöjdare som kan lägga sig någonstans mittemellan den här slöjden och konsten – men ändå med bra kvalitet.

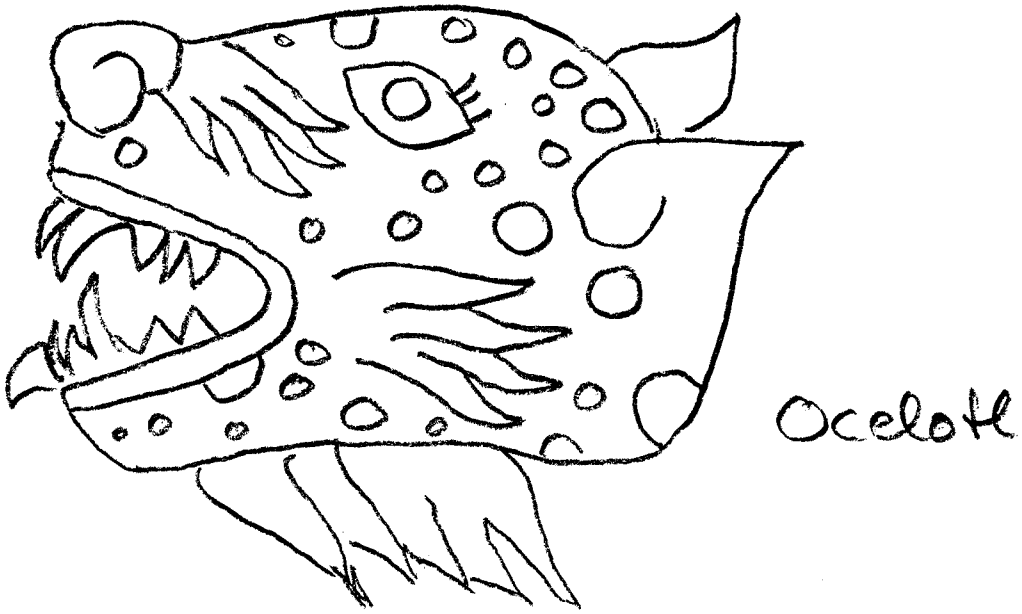
– *Var ska skolan ligga?*

– Utanför Quetzaltenango.

– *Hur långt har det hela kommit?*

– Det finns i projektform. Nu har jag pratat med en arkitekt som ska göra två ritningar på hur skolan ska se ut, och sedan ska det presenteras. Vi ska försöka göra det som ett gemensamt projekt mellan Sverige, Norge och Finland.

– Projektet kommer att pågå mellan fem och tio år, minimum fem år. Och sedan ska vi söka volontärbidrag för att kunna ha åtminstone två personer där.

Teckning: Talis Brands

Mayaindianer om förtryckets Guatemala:
-Vi tvingades fly!

Av Henrik Persson

Under den stora vårsatsningen 1992 "Indianer på Kulturhuset" kom några maya-indianer själva till Stockholm och berättade om dagens situation i Guatemala.

Det var Fermina Lopez från CONAVIGUA – en organisation bildad av änkor till försvunna, och Miguel Queij, från CONDEG, en indianbondesammanslutning.

Miguel berättade:

– Förtryck och laglöshet råder i vårt land. Senast inleddes det 1980-81. Under regeringen Lucas Garcia bombade man och sköt mot oss. Lik låg vid vägkanterna. Odlingar och hus brändes, barn slets från föräldrar och dödades.

– På grund av detta förtryck tvingades vi fly från våra byar. Förtrycket pågår än idag. Ingen regering i Guatemala har politisk vilja att lösa problemen.

– Fattigdomen är utbredd. En lön på 10 quetzaler per dag är vanlig – cirka två dollar alltså. Tusentals av våra barn kan inte gå i skolor utan får arbeta på gatorna – putsa skor, sälja godis.

– Hus som kallas champas får vi göra av enkla material som plast och nylon, utan vatten, el eller hälsovård i närheten.

– Vi som bor vid kusten arbetar på plantager med sockerrör eller kardemumma. En del bor på *fincas*, lantgårdar, och arbetar som djur åt godsägarna, *patrones*.

– Vi vill ha tillbaka vår jord, och vi vill att vår existens erkänns. Men regeringen svarar i stället med att tillfångata våra ledare.

– Vårt folk har massakrerats och förtryckts i 500 år. Men vårt motstånd går vidare, och vi räknar i vår kamp även med stöd från mestiser, svarta och "mulatter".

– Problemet är inte bara arbetarklassens situation, utan hela systemet. Man försöker utså splittring mellan oss, men vi bor alla på samma jord, vi andas samma luft. Stjärnorna och vattnet – allt det delar alla vi människor.

Fermina berättade:

– På grund av förtrycket finns idag 50 000 änkor i våra områden. Våra män har dödats.

– Min man bortfördes den 5 december 1982. Han arbetade i en katolsk ungdomsgrupp, men anklagades för undergrävande verksamhet och kommunism. Vi tvingades fly och gömma oss i skogarna. Vi hade *tortillas*, majsbröd, färdiga, eftersom vi visste att militären skulle komma tillbaka.

– De kom, min man försökte fly och blev skadad. Jag blev ensam med tre små barn. Ett av dem dog senare på grund av vad vi fått genomlida. De stal våra ägg och hönor och slog min svärmor.

– Mitt öde delas av tusentals kvinnor, som även blivit våldtagna när männen förts bort.

– Ett stort problem är att vi inte kan spanska och inte kan läsa och skriva. Jag har först på senare år lärt mig spanska genom den organisation jag är medlem i. Vårt mål är hälsovård, skolgång, ett bättre liv åt våra barn. Men när vi organiserar oss anklagas vi för att vara dåliga kvinnor eller kommunister.

– Guatemalas regering påstår att vi har demokrati och fred, men vi är åsyna vittne till att det inte är så. Så sent som i fjol var det en massaker i en by som heter Santiago Atitlan. Det sägs vara främmande grupper som gör detta, men det är faktiskt militären.

– I slutet av januari i år fick sju folkliga ledare motta hotelsebrev: "När ni väl dött ska de sista kommunisterna som återstår ha utplånats."

– Vårt motstånd blomstrar, men vi behöver stöd och solidaritet av er, våra vänner, i vårt lidande. Man kan inte fira 500 år av blod från våra martyrer, fira att våra seder och bruk och marker förstörs.

– Fredsförhandlingar inleddes för två år sedan mellan regeringen och den revolutionära rörelsen URNG. Tyvärr är de hittills resultatlösa.

Dagens förtryck inleddes egentligen redan 1970, när kyrkliga organisationer började organisera fester och kollektivt arbete. Folket började studera Guatemalas konstitution där det talas om rätt till hälsa, jord och studier.

– Statskassan används dock inte till detta, utan till att ha en armé, till att köpa flygplan och vapen.

– Vi vet också att det finns nordamerikanska instruktörer och att guatemalteker reser till USA för utbildning i förtryck.

– Meniga unga indiansoldater tvångsrekryteras och – utbildas i att göra massakrer. Vi blir så ledsna av detta. En quiché-indian jag nyligen träffade berättade om hur de behandlas.

– De hade tvingats att äta hundkött. 500 nyanlända soldater fick gamla uniformer och gevär, och 500 andra fick strida mot dem. De skulle försöka döda varandra. De som protesterade sköts direkt. I den ena gruppen dog 18, i den andra 16. De som dödar flest höjs i graderna.

”Misären kom med de spanska erövrarna”

Av Henrik Persson

– Indianerna i Anderna hade hög levnadsstandard innan de vita kom, det är först därefter som man kan tala om misär i Sydamerika. Och miljöförstöringen som dessa de första kolonisatörerna satte igång med är ett intet mot den som sker idag.

– Mötet mellan spanjorema och indianerna var som ett möte mellan en fotgängare och en bil i hög hastighet.

Det hävdade indianrepresentanterna Hugo Blanco och Felix Cardenas vid ett Sverigebesök. De båda företrädde i första hand quechua- och aymaraindianerna i Peru och Bolivia. Hugo Blanco är i Sverige välkänd som företrädare för bonderörelsen i peruanska Anderna. Han har som ordförande för CCP – *Confederacion Campesina del Peru*, bondefacket med cirka 2 miljoner medlemmar, de flesta indianer – nu allt kraftigare börjat driva miljöfrågor.

– Jag anser att den absolut viktigaste frågan i dagens Peru är att se till att indianerna i den peruanska delen av Amazonas regnskogsområde, *selvan*, tillförsäkras kontroll över sina landområden, säger Hugo.

I hans organisation CCP finns också djungelindianer som *shipibos* och *conibos* med.

Lamadjuren förstörde ej naturen

– Skogsförstöringen i selvan blir enorm – om andra än djungelindianerna får utnyttja områdena. Till och med indianerna har börjat förlora självförtroendet, och övergår till västerländska brukningsmetoder. Indianerna måste få papper på att de äger sin mark, och uppmuntras att fortsätta med traditionella brukningsmetoder.

– Men regnskogsförstöringen – som främst genomförs av utländska och statliga bolag – rubbar hela den ekologiska balansen och leder till torka och översvämningar i de andinska bergsområdena, den måste stoppas! I bergen förorenar gruvindustrin dessutom jorden, vattnet och luften.

Även inom sitt eget fack måste Hugo Blanco tampas med krav av typen ”Billigare växtgifter!”, som miljö-omedvetna medlemmar för fram.

– Miljöförstöringen i dessa område kom igång på allvar när de spanska kolonisatörerna struntade i att terrassera odlingarna, berättar han. Indianernas terassodlingar hindrade erosionen, jorden hade inget som band den längre.

– Spanjorerna importerade också främmande djurarter – kor och får – som förstörde naturen. Indianernas lamor, vikunjor och alpackor skadade inte alls på samma sätt.

– Vi är emot 500-årsfirandet. Spanska kronan kallar det för ”ett möte mellan två kulturer”. Men istället innebar det massmord på vårt folk, plundring av rikedomar och kultur och ett vilt förstörande av naturen.

Bättre vägnät än romarna

Både Felix Cardenas och Hugo Blanco hävdar att indianerna hade det bättre överhuvudtaget, före koloniseringen. Felix säger:

– Jag representerar de 34 olika indianfolken som idag lever i det land som kallas Bolivia. Men det får inte stå i mitt pass att jag är aymaraindian. Vi är underjordiska nationer i vårt eget land.

– Innan spanjorerna kom med sin Kristus trodde vi bara på *Pachamama*, Moder Jord. Vi levde gott, åt potatis och grönsaker, andades frisk luft. Vägnätet var bättre än romarnas i Europa. Medellivslängden var mycket hög. Idag råder livsmedelsbrist, vi äter makaroner, konserver och annan dålig mat.

– Visst, det fanns naturkatastrofer, men inkariket var väl förberett med stora lager.

Indianernas kultur utsätts även nu hela tiden för angrepp, berättar Hugo Blanco:

– Den nya regeringen under Fujimori försöker hindra odlandet av kokabuskar. Åtskilliga av oss har dödats och torterats i försvaret av våra odlingar. Och jag talar nu inte om drogen kokain, den är ett USA-amerikanskt ”bidrag” till världskulturen.

– I Bolivia finns nu amerikanska marinsoldater för att stoppa kokaodlingen. Kokan är oerhört central för oss. Den används både ceremoniellt och när man träffas för att prata – som när ni dricker kaffe eller öl. Kokainet i bladen spottas ut med saliven.

– Det är däremot en kokatuggande kultur som förädlat fram potatisen och majsen, verkligt viktiga bidrag till mänskligheten, ur oätbar urpotatis och urmajs.

– Även våra odlingsformer försöker man krossa. Vi använder rotationssystem och komplementerande växter, på så sätt bekämpar vi även insekter. Man vill idag få oss att använda monokulturer, varvid insektsgifter som förstör vår natur måste användas.

Felix Cardenas menar att indianerna också kan ge bidrag till världens politiska kultur:

– Fackföreningar och partier av europeisk modell har påtvingats oss utifrån. I klasskampens namn har man talat om ett utplånande av nationerna – vilket har lett till nederlag. Den typ av socialism som finns i indianernas egna byar har europeerna aldrig uppfattat.

– Till och med i de europeiska flaggornas form, kan man finna ett budskap; de är rektangulära och där finns bara några färger. Det finns en lång- och en kortsida. Och i deras samhällen finns mäktiga och svaga, fattiga och rika.

– Men vår Kollasuyu-flagga är kvadratisk och har regnbågens alla färger! Den symboliserar solen, men också allt liv. De mindre kvadraterna symboliserar de nödvändiga motsättningarna mellan samfälligheter och människor, ett motsatsförhållande som ej delar sönder utan helar. En gång om året kunde man slåss med en samfällighet man hade ett horn i sidan till, som ett slags terapi, men däremellan var det fred.

– Vissa har sagt oss att proletariatets diktatur skall befria oss. Men en indelning av samhället bara i höger och vänster gör att vi försvinner. Vi vill istället själva bygga vidare på vårt eget system.

– Ett typiskt exempel här, säger Hugo Blanco, är fackföreningama. Bland industriarbetarna är fack av europeisk modell den rätta formen, de måste kämpa mot en patron. Men som bas för bondefackets verksamhet använder vi *comunidades*, samfälligheter med en indiansk historisk och kulturell bas.

– Allt annat misslyckas. Se på den s k vänstergerillan *Sendero Luminoso*, de avrättade demokratiskt valda byledare. Och höll nya val under dödshot.

Sendero Luminosos filosofi är en del av kulturimperialismen, påpekar Felix Cardenas, och avlivar alla rykten om att det skulle vara indiansk filosofi som väglett Sendero Luminoso och deras ledare Guzman:

– Att några få kommer och ”räddar folket” har ingen förankring i andinsk kultur. Sendero Luminoso byggde snarare på Stålmannen och Tarzan – en vit man som kommer och ser till att det blir rättvisa bland infödingarna.

Fågelmannen

Av Henrik Persson

Han är poet, skådespelare, konsthantverkare, filmare, politiker, antropolog, språklärare – och mapucheindian. Lorenzo Aillapán Cayuleo är namnet. De två efternamnen betyder Nio Pumor och Sex Floder.
– Jag är en werken, en ambassadör för mitt folk, men också för fåglarna, sa Lorenzo Aillapán vid ett besök i Sverige.

Lorenzo Aillapán Cayuelo är bosatt några mil utanför staden Temuco i södra Chile. Där lever han i ett litet samhälle som försöker utveckla sig självständigt – utan att lämna det indianska levnadssättet.

– Runt sjön jag bor vid finns hantverkare och fiskare som inte är indianer, eller som är mestiser. Men som vi ser det är det viktiga hur man lever och fördelar naturresurserna, inte huruvida man är indian eller icke-indian. Om det uppstår problem i en av byarna samarbetar alla fyra sektorer i samhället för att lösa dem.

– Du har ställt upp i val till politiska församlingar?

– Ja, jag ställde upp för att "hissa en flagga". Vi mapuches ville skaffa oss erfarenhet och lära oss hur man kan använda det politiska systemet. I Chile gäller annars fortfarande den gamla politiken i mycket: politikerna köper röster, de har egen press, radio, TV etc. Vi som är oberoende politiker har ingenting av allt detta.

"Fåglarnas ande kom till mig"

Jag sitter tillsammans med Lorenzo och hans svenskchilenske vän Juan Diego Spoerer i ett kök på Söder i Stockholm. Köket tillhör Jorge Calbucura, sociolog och mapucheindian. Han berättar om tragiska avsnitt i mapuchefolkets historia:

– Under den spanska kolonialtiden fanns ett "Mapucheland" utan regering – men spanjorerna erkände det som ett faktum. 1810 bildades staten Chile och bara nio år senare startade man krig mot mapuches. Det pågick i sextio (!) år. 1881 ockuperade den chilenska armén slutgiltigt mapucheområdet. Lorenzo säger:

– Mapuchefolket har funnits i 10 000 år. Vi är "naturens släkt" och har levt som samlare, fiskare och djurhållare. Mapuche betyder "jordfolket". Vi har också varit ett krigarfolk. Ett av krigen, Araucokriget, pågick i 300 år.

– Varför härmar du fåglar och kallas för "Fågelmannen"?

– För oss finns det olika andar som man kan identifiera sig med. Våra medicinkvinnor, *machis,* har till exempel den medicinska anden.

– Jag kommer från en familj där mamman var mycket olycklig, flera barn dog. Men när jag som 17-åring fick möjlighet att utbilda mig uppfyllde jag en profetia som också finns som tema i en chilensk litterär klassiker som handlar om en indian som kommer till huvudstaden. När jag var liten drömde jag att fåglarnas ande kom till mig och fäste sig i mig. Men där fanns också en vattenande. Senare bekräftade våra vise män att jag var den som kunde förmedla fågel- och vattenandarnas budskap.

– Ja, vad är en poet, en fågelman? Jo, han navigerar i vattnet och kan tala med vattnet och naturen.

– Vilken relation har ni mapuches som bevarat den traditionella religionen till missionärer och kyrkor i ert område? Metodister och även andra kyrkor bedriver tydligen verksamhet i Temuco-området?

– Jag gick själv i en metodistskola! Jag lärde mig alla bibliska texter, men lät mig inte hjärntvättas. Jag fortsatte tänka själv och behöll min egen mapucheandlighet. Jag fick en viss träning i detta av våra äldste.

– Jag blev till slut utsparkad från skolan, men min målsman var metodist så undervisningen fortsatte ändå. Men visst har kyrkornas skolor påverkat oss rent praktiskt; till att be innan vi äter, en viss disciplin, att inte röka. Själva grundbudskapet fastnade dock inte i oss...

Likheter mellan alla religioner

– Ungefär 60 procent av befolkningen i mitt samhälle deltar i den viktigaste traditionella ritualen, *ngillatun,* vartannat år. De övriga 40 procenten är katoliker eller protestanter. Pingstvännerna vill inte delta i ceremonin för de tycker den är djävulsk.

– Själv har jag en bra, kollegial relation till prästerna och pingstvännerna. Vi diskuterar Moseböckerna och mycket annat. "Varför har Fågelmannen

så mycket kontakt med pastorerna?" undrar en del. Svaret är att det finns likheter mellan alla religioner, vi fruktar alla vår Skapare.

– *Om en mapuche blir sjuk, oavsett vilken religion han eller hon tillhör, vad händer då?*

– Är sjukdomen klinisk, så går till exempel en katolik till sjukhuset. Verkar det obotligt går vi till medicinkvinnorna, machis. Jag känner en machi som heter Margarita. Hon har fyra kunskaper: hon kan fixa benbrott, hon botar med örter, hon är barnmorska och hon uppfostrar barn. Vi tycker att hon är vis, vi respekterar henne. Hon gör ingen skillnad mellan människor. Hon har adopterat tre barn som hon inte är släkt med.

– *Hur ser du på mapuchespråkets framtid?*

– Det finns en del som inte talar språket längre, det är de som har lämnat samfälligheten. De som däremot bor i vårt samhälle behöver det för att kommunicera med.

– Vårt språk kallas också för "jordens språk", eftersom det är relaterat till solen, månen, floderna, havet, djuren, vulkanerna. Flodens ljud är mina föräldrars röst.

– *Kan radio eller TV vara en hjälp att rädda ert språk?*

– Den teknik du nämner brukar jag kalla för "den andra erövringen". Det finns problem med den. Ett problem är att vi inte har journalistisk kunskap.

– Men vi håller på att skapa ett slags tecken för att skriva vårt språk. Dock måste vi få tillstånd från våra vise män och kvinnor för att göra det. Det latinska alfabetet räcker i alla fall inte. Begreppet för vårt högsta väsen "Den universella fruktbarhetens ande" finns det till exempel inget bra ord för på spanska, som speglar vad vi menar.

– Detta gör naturen ledsen när man ska skriva, eftersom tecknen inte räcker.

Lorenzo Aillapán Cayuleo reser hem, till ett Mapucheland i fara. Genom kärnområdet i södra Chile ska en stor väg dras, är det tänkt. I själva pulsådern, Bio-Biofloden, anläggs dammar och kraftverk. Till det projektet får Sveriges folk bidra med sina skattemedel.

Arhuacos

kastade ut missionärerna

Av Ola Persson

– Det är vårt samhälle som behöver förändras, och jag vill visa att indianerna är mer civiliserade än vi är. Så säger Bengt Arne Runnerström, som skrivit en bok om Arhuaco-indianerna. De bor i Sierra Nevada de Santa Marta, en bergskedja i norra Colombia.

Bengt Arne ger några glimtar av arhuaco-indianernas kultur. Han berättar bl a hur de behandlar kriser i samhället.

– För en del år sedan var det ganska hårda motsättningar mellan de mer traditionellt inriktade indianerna och de som tagit in delar av den vita kulturen.

– Men arhuacos samlade inte ihop stormöten eller representanter för olika grupper. De "lät tid gå".

– Under de åren gjorde de besök hos varandra. En person gick till en annan. Idag är konflikten löst. "Tiden läker alla sår", säger vi hos oss.

–Arhuacos ser på oss vita som sina lillebröder. Till oss säger de: "Lugn bara. Vi väntar tills ni har försvunnit härifrån – för det kommer ni att göra förr eller senare, och då tar vi över. Det spelar ingen roll om det tar hundra år eller tusen."

– Efter 400 år av förtryck är de ändå så starka i sin uppfattning. Det gör mig fylld av beundran.

Amazonas

Bengt Arne är utbildad till bildlärare och arbetar nu som illustratör. Efter resor i Afrika och Asien kom han till Sydamerika första gången 1972. Målet var Chile, där han skulle arbeta som reklamtecknare åt Allenderegeringen. Han blev emellertid sittande flera månader i Bogotá, Colombias huvudstad, i väntan på att hans papper skulle bli klara.

– I Bogotá träffade jag den svenske indianforskaren och författaren Lars Persson, berättar Bengt Arne. Han behövde en filmare, och eftersom jag har utbildning till det slog vi oss ihop. Vi gjorde tre filmer för svensk TV.

– På det material jag då samlade gjorde jag min första bok, *Cubeo – Amazonas*, om cubeo-indianer i östra Colombia. Den kom ut 1983 och är en barnbok, med mycket illustrationer, liksom boken om arhuacos.

– Böckerna är dokumentära. Jag åkte tillbaka till Sydamerika innan boken om cubeos kom ut och fick den godkänd av indianerna och deras organisation. Därefter besökte jag arhuaco-indianerna. Hos dem skrev jag boken *Arhuaco – Sierra Nevada.*

Korrugerad plåt

Mycket hade hänt under de elva åren mellan Bengt Arnes besök 1972 och 1983 – både positivt och negativt.

– Det första jag märkte när jag kom tillbaka till cubeo-byn jag bott i var att de inte längre hade sitt hus med palmbladstak. Istället fanns där ett slarvigt byggt skjul med tak av korrugerad plåt.

– Ungdomarna satt och lyssnade på stereoradio, och man hade skaffat flera stora utombordsmotorer till sina kanoter. Det var tydligt att här funnits mycket pengar.

– Det visade sig att de blivit indragna i kokainframställning, och det var – åtminstone för en tid – mycket lönsamt.

– De gamla klagade över att ingen lyssnade på dem längre. Ungdomarna hörde hellre på reklamen i radio: "Things go better with Coca-cola..."

– Det var oerhört deprimerande att komma dit och se vad som hänt, säger Bengt Arne. Där fanns absolut ingen hemkänsla längre.

– Det är väl i och för sig inget fel med stereoradio och utombordsmotorer. Men de glömmer samtidigt sina egna kunskaper.

– Det tragiska är att indianerna blir indragna i – och offer för – den s k utvecklingen, som äger rum i den kapitalistiska världen, en "utveckling" de inte har den minsta kontroll över.

En positiv sak är att indianerna börjar organisera sig. Idag finns femton indianska organisationer i Colombia med en paraplyorganisation i Bogotá, berättar Bengt Arne. Det finns alltså indianer som arbetar för att bevara den traditionella kulturen.

När han talar om de ca 15 000 arhuaco-indianerna blir det mera positivt. De har tagit utvecklingen i

egna händer.

– Den spanska missionen, som funnits på plats sedan 1916, utvisades 1982 av arhuaco-indianerna, berättar han. De hade en stor anläggning intill indianernas största by, Nabusímake, och hade hand om undervisningen av barnen.

– Men de undervisade bara på spanska och aldrig om indianernas traditionella liv. Tvärtom var detta något man ville att de skulle överge så snart som möjligt. För missionärerna var indianerna ociviliserade vildar!

– Indianerna vill ha undervisning på både spanska och arhuaco, och den ska stämma överens med deras traditioner. Nu driver de själva sina skolor, som tycks fungera alldeles utmärkt.

Lärobok

Det är viktigt att visa för vita människor att indianerna är i högsta grad "civiliserade", menar Bengt Arne.

– Arhuacos har namn på alla stjärnorna och är utomordentliga astronomer. De vet mycket om geologi, och de är experter på jordbruk.

Boken om arhuacos kommer eventuellt att användas som lärobok av arhuaco-indianerna i deras 30 skolor, om den kan ges ut på spanska – och det är ju ett gott brtyg.

– Jag anser att man måste leva minst tio år hos ett folk för att verkligen förstå deras kultur, säger Bengt-Arne. Det har inte jag gjort, men jag har låtit deras organisation gå igenom boken. De har godkänt varenda rad. Så tycker jag att man måste arbeta.

Båda böckerna är utgivna på Almqvist & Wiksells förlag. *Cubeo – Amazonas* har fått Författarfondens pris för illustrationerna.

På senare år har bengt-Arne Runnerström via Föreningen Fjärde Världen varit med och drivit ett skoluppbygge i den nedlagda missionsstationen hos arhuacos. Syftet med skolan är att bygga upp utbildningar för arhuacos och andra indianer så att de bättre kan försvara sina landområden och bevara sina kulturer. Över 200 000 kronor till egeninsatser i detta SIDA-stödda projekt har Bengt-Arne samlat in bland skolelever och andra i Sverige.

Asien

Åkallan av himmelsguden

Vid Södra Dörren
tillber jag bugande
den mäktiga Himlen
som utan begynnelse
begynt av sig själv,
dig mäktiga eviga himmel tillber jag
bugande mig.
Du som uppstod utan kunskap
och skapade Moder jorden
och hennes hav,
till dig offrar jag
obetydliga människa
av en sådan klan, av denna stam
till dig som äras av alla –
en vit häst,
ett vitt får,
nio sidenvävar (och)
nio femfärgade band,
tre gånger nio små lampor
och rökelsestickor
och därtill dryckesoffer,
ett rent offer,
framsägande mina böner.

När jag, som inte är mer än en myra,
offrar och ber
är dock mitt offer till dig
där ovan,
på det att du hör min bön
ber jag till dig och frambär
ett rent offer.

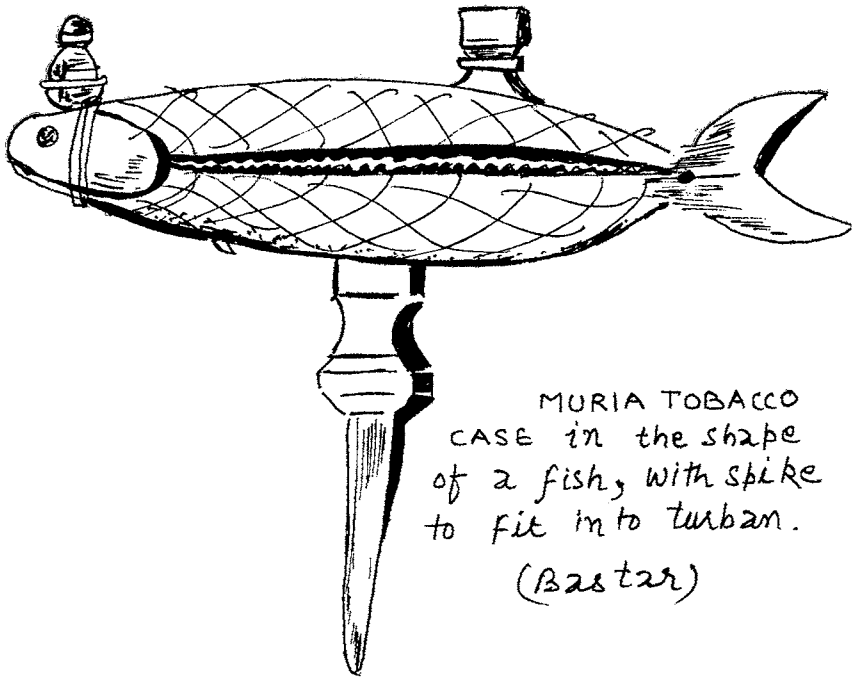
På det att du förbarmar dig
och åtminstone skyler
mitt lusiga huvud,
på det att du åtminstone ger
lugn åt mitt lumpna liv
frambär jag så bedjande ett rent offer

Furste, eviga himmel,
du som lärt oss Allt,
värdigas...
den Högste över allt som rör sig,
blå eviga Himmel
fårade Moder (Jord) Etügen
alla levandes
högsta skydd
mäktiga eviga Himmel,
purpurröda Moder Etügen
dessa som innefattar alla,
allerhögste
Furst Möngke,
jordens och vattnens herre,
du som genast förökar alla,
riddjuren, de vänliga,
och de vackra bevingade varelserna,
den som tiotusenfaldigar tiotusen
gånger tiotusen
den som bearbetar sitt råa stål,
den som tusenfaldigar
tusen och åter tusen,
den som smider sina tusen svärd,
du som blir till herrarnas
skyddsherre,
till ett skydd mot den anfallande
fienden,
till furstarnas skyddsherre,
till de främmande fiendernas
fiende.

...

Min Tengri, du som är den
som förintar
alla slags demoner och andar och
inte låter dem finnas
du är den som ger långt liv,
min Tengri, må alla mina goda ord
besannas!
Må god fred råda!
Må detta vara denna världens
smycke!
Mamghalam: :

Efter Walther Heissigs tyska översättning av en mongolisk handskrift från omkring 1800 e Kr.
Tolkning från tyskan: K. Sivert Lindberg

Fiskformad tobaksdosa från muria-gonderna, med hållare så att den kan stickas in i turban.

Indiens ursprungsfolk

Av Henrik Persson

När uttrycket "stamfolk" använts har västerlänningar ofta associerat till en paradisisk tillvaro, där "lyckliga vildar" tar dagen som den kommer, plockar frukter från träden och jagar med pilbåge. I övrigt dansar "vildarna" och slår på trumma natten lång. Jag har väl aldrig riktigt trott på den bilden, utan sett den som en önskedröm.

När jag vid det besök som jag tillsammans med Ola Persson och Karin Langhard-Gejel gjorde 1988 hos *muria*-gonderna – vilka brukar betecknas som ett av Indiens stamfolk – fann att de både hade pilbågar, plockade frukter från träden och slog på trumma i den tropiska natten, blev jag därför ganska förbluffad. Den västerländska mytbilden av "de primitivas" liv tycktes ändå överensstämma ganska bra med verkligheten?

Nu var mitt besök i den lilla muriabyn i Bastar, Madhya Pradesh, ganska kort. Hade jag stannat längre hade kanske helt andra sidor av deras tillvaro kommit att dominera mina intryck. Det är dessutom självklart att byborna på sätt och vis "spelar sig själva" när en typisk västerlänning dyker upp med sin kamera. Antropologer som vistats längre perioder hos gondstammarna i Centralindien har påpekat att morgonkylan biter, också inne i lerhusen.

Som de flesta stamfolkstillhöriga i Indien lever murias främst av jordbruk. Jakt och samlande är endast binäringar. Gonderna, som själva kallar sig *koi* eller *koitur*, odlar hirs, majs, baljväxter, vete, bomull och oljefrön. Några gondfolk, det finns cirka 40 sådana, bedriver fortfarande svedjebruk. Jakten och samlandet är på tillbakagång. Faktum är att de gonder vi träffade hävdade att de förbjudits att inneha skjutvapen och att deras jaktmöjligheter starkt kringskurits av myndigheterna.

Stamfolk och ursprungsbefolkningar brukar ju ofta betecknas som "folkspillror som lever kvar på stenåldersstadiet". Men gondstammarna i Indien omfattar, liksom indianerna i Mellanamerika och Anderna, miljontals människor. Under 1400-talet och ända in i vår tid hade gonderna egna kungadömen, något som heller inte brukar sammankopplas med "stenåldersfolk".

Gondernas samhälle är horisontellt organiserat i diametral motsats till det vertikalt uppbyggda och starkt hierarkiska hinduiska kastsamhället. Ett klansystem finns, där varje klan symboliseras av ett djur eller en växt och dessutom står i en speciell relation till denna. Antropologer brukar kalla detta totemism. En gondman kan inte gifta sig inom sin egen klan eller med någon från en klan som dyrkar samma klangudar, vilka brukar vara mellan tre och sju till antalet.

Gonderna anser sig helt fristående från andra människor och har ett mycket starkt tabu mot att dela mat med icke-gonder. Missionärer som levt hos dem i årtionden har de ändå undvikit att äta tillsammans med.

Muriagondernas religion är besläktad med shaivitisk hinduism och samtidigt mycket lite hinduiserad. Kontakterna med klangudar och andra andeväsen sköts av särskilda trancemedier, med beteckningar som *sirahas* och *gunias*. Vi hade tillfälle att se ett trancemedium i full verksamhet en kväll i byn, besatt av olika lokala andeväsen som ansågs tala genom hans mun. Byborna verkade se den helige mannen som en viktig kontaktlänk med andevärlden, samtidigt som stämningen kring ceremonin var tusen gånger mer avspänd och naturlig än i till exempel våra kyrkor.

Gondernas medier har dessutom till uppgift att leda de goda krafternas kamp mot svart magi och sysslar också med spådom och annat som hör det rituella livet till. Bland gonderna finns även en särskild kategori människor som kallas *pardhans*. De håller reda på släktförhållanden och är dessutom ett slags kombinerade präster och barder, de spelar och sjunger.

Palmvin och ungdomshus

Båda könen bär silversmycken; kvinnorna har ofta tunga silverlänkar runt fötter och hals. Gondmannen bär ett vitt ländkläde och ibland en vit eller färgad turban. Kvinnorna är klädda i en sari som lämnar benen, anklarna och ibland hela överkroppen naken. Västerlandska skjortor och kortbyxor är nu-

mera ingen ovanlighet. En man som demonstrerade sin pilbåge för oss hade en vit engelsk tennissweater på sig samtidigt... Armbandsur bars likaledes, men de verkar mest vara prydnader och eventuellt också statussymboler. En del barn hade egendomligt nog nycklar i snören runt halsen, trots att gondhusen saknar lås.

Gonderna talar *gondi*, ett dravidiskt, traditionellt skriftlöst, språk. Men det finns hela gondstammar som förlorat sitt språk och numera endast talar hindi eller andra indiska sprak.

Gonderna exploateras av rika jordägare och affärsmän och diskrimineras i praktiken även av myndigheterna i Indien. De anses vara en av landets efterblivna grupper som behöver "utvecklas".

Vid mitt besök i gondbyn kunde jag ändå inte undgå att få känslan av att dessa människor levde ett bättre liv än de många utesovarna och slumbefolkningen på Delhis och Calcuttas larmande storstadsgator. Murias små lerhus såg ut att ha vuxit direkt upp ur marken. Palmyrapalmer, banan-, papaya- och tamarindträd bildade en grön bakgrund till det avspända och stillsamma livet.

Av *mahua*-trädets blommor och palmsav gör gonderna vin och öl som verkade drickas dagligen. Jag kan intyga att vinet från *gorga*-palmen smakade alldeles utmärkt!

Det finns ingen speciell gondbyggnadsstil, husen ligger slumpvis grupperade med byns ungdomshus, *ghotul*, i ena hörnet. I ghotulen lever muriaungdomarna fritt och självstyrande fram till giftermålet. Den omtalade sexuella friheten bland stamfolken, chockerande för den pryde stadsindiern, praktiseras just i ungdomshuset – enligt strikta regler. Men i ghotulen lär ungdomarna sig också stamseder, danser och sånger och detta är dess främsta och viktigaste funktion anser gonderna. Ghotulinstitutionen bland muria-gonderna söker sina rötter tillbaka till *Lingo Pen*, en mytisk hjälte bland gonderna.

När vi en kväll inbjuds att gå in i ghotulen ställer sig alla muria-flickorna på rad och rör vid våra axlar när de går förbi. Pojkarna är lite berusade och slår på sina trummor. Senare gör flickorna en mycket vacker dansuppvisning, till rasslet av fotbjällror och trummans dunkande, i månskenet utanför ghotulen.

Klassrum fyllt med morötter

När det gäller miljöförstöring verkade den vara minimal i byn. All mat åts på bladtallrikar; alla hushållskärl var av lera, växtmaterial eller metall. Bensindrivna fordon syntes inte till. Själv började jag efter ett tag känna mig som en vandrande förorenare som spred filmförpackningar omkring sig.

Men visst, någon sjukvårdsinrättning syntes inte heller till och en del av barnen hade svullna magar, ett tydligt tecken på brister i näringen. En skola fanns som vi dock inte hade tillfälle att besöka. Vi får hoppas att den inte var upplagd på samma sätt som den skola med två rum för PTG-barn vi tidigare besökt i delstaten Andra Pradesh: ena klassrummet fyllt med morötter (vilket inte behöver vara dåligt i och för sig!) och i det andra ett schema där "moral education" hade lika många veckotimmar som barnens eget språk. Vad PTG betyder? Ja, det är ingen sjukdom, utan istället en av alla dessa indiska förkortningar: "Primitive Tribal Groups" — "primitiva stamfolksgrupper". Lärarna försäkrade oss att "alla" de stackars primitiva stamfolksbarnen kom till skolan. När jag såg ut över klassrummet satt där bara pojkar.

I vilket sammanhang ska vi se muria-gonderna? Vilken är deras och andra s k stamfolks verkliga ställning i dagens Indien? Svaren måste vi söka i historiska och statistiska fakta:

Gonderna är bara ett av cirka 400 så kallade stamfolk i Indien, vilka tillsammans räknar en befolkning på nära 52 miljoner. Själva beteckningen *tribals* eller *scheduled tribes*, alltså "stammar", infördes under det engelska kolonialväldets tid. En annan vanlig beteckning har varit *adivasis*, som användes av Mahatma Gandhi. Den betyder "de ursprungliga". Sammanlagt utgör dessa folkgrupper i dag mer än 8 procent av Indiens totala befolkning på över 900 miljoner människor.

Omkring 85 procent av stammarna lever i de centrala delstaterna, men de utgör inte mer än en fjärdedel av befolkningen i någon av dessa.

Stamfolken lever över hela Indien men är koncentrerade till Madhya Pradesh, Orissa, södra Bihar, Västra Ghatsbergen i Gujerat och Maharashtra samt i norra Andhra Pradesh. I Kerala, Tamil Nadu och Karnataka finns mindre grupper i bergen. En annan koncentration finns i Assam, Manipur, Nagaland, Mizoram, Tripura, Meghalaya och Arunachal Pradesh men här är "stamfolken" i majoritet och inflyttning av andra folk är strikt reglerad.

Några av de i och utanför Indien kändare folken som betecknats som "stammar" är: *saoras, gadabas, borido, juang, kharia, bhuiya, katkari, koraku, agaria, kols, bhiler, gonder, mundas, hos, koyas, konda*

reddis, chenchus, kolams, santals, oraons, kona, girijans, khond, och *thakurs.* I nordost finns: *nagas, gharus, kukis, lushais, khasis, akas, daflas, miris, gurungs, mishmis, apatanis, nishis, monpas, sherdukpens, lepchas, khamtis, singhops, naikpods,* och många fler.

I Himalayaregionen av Uttar Pradesh finns också *bhoksas, jounsaris, bhotiyas, tharus* och *rajis.* En del av de har här nämnda folken är huvudgrupper med flera undergrupper.

Stamfolken talar över 100 olika språk som anses tillhöra de austro-asiatiska, dravidiska, tibeto-burmanska och indoariska språkgrupperna. Ursprungsbefolkningarna på Andamanerna, den ögrupp i Bengaliska bukten som står under Indiens administration, talar språk som vad man vet inte är besläktade med några andra, men fysiskt räknas de till södra Asiens "negrito"-folk.

Av gammaldags fysiska antropologer har Indiens s k stamfolk indelats i mongoloider, som lever i nordost, och australoider som lever i Central- och Sydindien. En del stammar i Sydindien anses av dessa forskare ha "negroida" och "veddoida" drag. De sistnämnda kan vara beslaktade med *veddas,* ursprungsbefolkningen på Sri Lanka, som själva kallar sig *wanniya lätho,* se kommande text i denna bok.

Gonder, bhiler och santaler kan räknas i miljoner; andra stammar utgör bara några hundra personer eller färre. Den minsta gruppen finns på Stora Andamanön och bestar av 20 personer. Det handlar om ett "negrito"-folk som står inför total förintelse. Det finns också rapporter om ett folk kallat *cholanaickans,* som fortfarande lever i naturliga grottor i delstaten Kerala.

De befolkningsmässigt talrikaste ursprungsbefolkningarna i Sydindien är annars *irolas, yadavas* och *malayalis* med cirka 100 000 människor. Andra kända grupper där är *todas, badagas, kotas, kanickarans, kurubas, paliyans, baigas, uralis, kadars, malvadans, malakurvans* och *mannans.*

Även om de flesta stamfolkstillhöriga lever främst av jordbruk så finns fortfarande grupper som är helt beroende av samlandet och jakt. Sedan paleolitikum (i Indien betyder detta 6-10 000 år tillbaka) har folk som chenchu, birhor och malapantaram bevarat denna livsstil i isolerade områden.

Men dessa samlare-jägare tvingas alltmer att ändra livsstil. Christoph von Fürer-Haimendorf, Asienantropolog och den främste experten på Indiens stamfolk, har konstaterat att av de chenchus som 1971 räknades till 18 000 människor fortsätter i dag endast några hundra som halvnomadiska skogsbor.

Här har han fatt medhåll av en svensk asienkännare, socialantropologen Håkan Wahlqvist, som konstaterat att det i många fall bara rör sig om 10-20 år innan många av stamfolkskulturerna i Indien, sådana de en gång var, endast kan studeras pa museum. Tore Håkansson, en annan svensk Indienkännare jag träffat, menade att de unika stamfolkens kulturer redan gått förlorade, men det är kanske att gå för långt.

Stamfolksdelstat?

Den svenske socialantropologen Christer Norström berättade efter en av sina Indienvistelser för mig att *birhors* – välkända som apjägare med kastnät i Bihar och Västbengalen – nu främst försörjer sig på repflätning. Vid hans besök hos en grupp birhors var de första han mötte indiska psykologer, fullt sysselsatta med att undersöka hur detta folk kände sig efter mötet med industrisamhället. För att ta sig till de områden där de samlar är birhors nu tvungna att gå genom stadsmiljöer!

I nordöstra Indien är levnadsstandarden ur västerländsk synpunkt högre, och kristen mission har haft stora framgångar. Läs- och skrivkunnigheten hos folk i dessa trakter, som nagas och *mizos,* är ojämförligt mycket större än hos sydindiska grupper som todas och katkaris. I området finns starka nationalistiska rörelser vilket resulterar i utbrott av våld med efterföljande militärövergrepp från Indiens armé. *Bodos, gorkhas* och nagas har straffats hårt för sina självständighetskrav. Själv har jag träffat naga-nationalister som tillbringat åratal av sitt liv i indiska militärfängelser och som kunnat vittna om fruktansvärda övergrepp mot civilbefolkningen i Nagaland. (Se text på annan plats i boken).

Politiska partier på stamfolksgrund är däremot ovanligt i Indien. Ett av de större undantagen är Jharkhand-rörelsen, med rötter bland santalstammarna i östra Bihar och Västbengalen. Här ligger dessutom Chotanagpur-platån. Det är ett av Indiens viktigaste industriområden med tillgångar av kol, koppar, bauxit, uran, järnmalm och mycket annat. Stamfolken i Chotanagpur ser sig som koloniserade av det övriga Indien och får inte del i områdets rikedomar – däremot drabbas de av den miljö- och kulturförstöring som exploateringen medför.

Därför har ett politiskt parti bildats, JMM, Jharkhand Mukti Morcha. Huvudkravet är en ny delstat i Indien, med namnet Jharkhand, där stamfolken skulle bli den största enskilda gruppen. Under karismatiska santalledare har JMM ordnat massdemonstrationer och en mängd *bandhs* – ett slags strejker.

Indiens äldsta invånare?

Myndigheterna i Indien använder alltså beteckningen "scheduled tribes" på ursprungsbefolkningar och stamfolk. På papperet har dessa grupper tillsammans med övriga "lågkastiga" och eftersatta grupper i Indien vissa sociala förmåner garanterade, platser kvoterade inom utbildningssystemet, och liknande. Det gäller till exempel de "oberörbara" kasterna, som beskrivits som en etnisk minoritet på över 100 miljoner människor. Att denna positiva diskriminering inte är populär har vi kunnat läsa om i rapporterna från Indien under de senaste åren. Protesterna från studenter som inte tillhör "scheduled tribes and castes" har varit våldsamma, med demonstrationer och självbränningar.

En annan vanlig beteckning på Indiens stam- och ursprungsbefolkningar är alltså också adivasi som betyder "ursprunglig invånare". Men hur korrekt är den? Visserligen har "stamfolkens" kulturer under årtusenden skiljt sig kraftigt från de hinduiska befolkningarnas, men de har levt sida vid sida i hundratals år. En del folk som fått beteckningen "stamfolk" eller adivasis, är i själva verket grupper från majoritetsbefolkningen som av olika orsaker stötts ut i marginalområden: skogar, berg och öknar. Vartefter har de utvecklat kulturella och etniska särdrag.

Några av adivasifolken hör verkligen till de äldsta invånarna i Indien. De drevs söderut eller upp i bergsområden vid den indoariska invasion norrifrån som inleddes för 3 000 år sedan och som ännu inte är avslutad. Länge stod de utanför kastsystemet men hade religioner som innehöll drag av hinduism. Det finns också exempel på stammar som erövrat och styrt icke stamfolk.

En del av Indiens "stamfolk" verkar ha levt relativt opåverkade av omvärlden, men inte de flesta. Under den brittiska koloniseringen av Indien möjliggjordes en exploatering av stamfolken i och med att deras områden öppnades för köpmän, penningutlånare och äventyrare. Stora markförluster blev följden. Torvald Olsson, religionsfilosof och Indienkännare, skriver i boken *Sjakalerna* (Kulturdebatt/ Föreningen Fjärde Världen, 1990):

"Britterna försökte aldrig utrota dem. De väpnade revolterna var få. Efter det indiska oberoendet har indiska regeringen gjort i stort sett samma misstag eller ändå värre än britterna . . . de har också i dessa områden infört en stelbent byråkratisk administration. Följden har blivit våldsamma konflikter mellan indiska regeringen och ursprungsbefolkningarna. Flera av dem har under årtionden bedrivit gerillakrig mot indiska regeringsstyrkor."

En del stamfolk har under delar av de förflutna decennierna organiserat sina protester via de maoistiska vänsterorienterade grupper i Indien som fått beteckningen naxaliter efter ett lokalt uppror i Naxalbari i Västbengalen på 1960-talet. I dagens läge har stamfolkens motstånd nästan alltid haft mycket lite med terrorister, naxaliter eller andra väpnade grupper att göra – men stämplas ändå som sådant för att underlätta polis- och militäringripanden.

Stamfolken och miljön

I större delen av dagens Indien råder en konstant ekologisk kris som ofta leder till lokala katastrofer. Orsakerna till detta är flera. Sunderlal Bahuguna, legendarisk ledare for Chipko Andolan, trädkramarrörelsen i indiska Himalaya, hävdade när jag och några miljöaktivister träffade honom vid ett Sverigebesök 1990 att industrialiseringen ("utvecklingen" som den brukar kallas) för Indiens del främst inneburit förorenad jord, förorenat vatten och förorenad luft.

Till denna uppräkning kan man också lägga decimeringen av Indiens sägenomspunna urskogar, vilken i dag är uppe i en takt av cirka 1, 3 miljoner hektar per år. Det handlar då om den skog som inte gick åt när britterna inledde byggandet av världens största järnvägsnät i Indien. Då höggs enorma mängder träd ner, för att användas som syllar.

Många av stamfolken lever fortfarande i och på de kvarvarande skogsområdena. Vissa grupper bedriver ännu svedjejordbruk. Men svedjejordbrukande stammar har också förbjudits att odla i skogarna därför att "skogsråvaror behövs till träindustrin".

Andra samlar blad från vissa träd och säljer dem till restaurangerna där de blir bladtallrikar eller används i framställningen av *bidis*, indiska cigaretter. På många håll kontrolleras bidiframställningen av särskilda mellanhänder, bidi-kungar som de kallas.

Andra affärsman och lokala pampar har försökt göra sig en hacka genom att avverka och sälja värdefulla träslag. Medlemmar av stamfolk som velat hindra detta har ibland till och med skjutits ned, till exempel i delstaten Maharashtra.

Dammbyggen till döds

Värdefulla skogsmarker i just gondområdena i Bastar och andra delar av Centralindien hotas idag av stora dammbyggen. De kändaste är belägna vid Sardar Sarovar och Bodhghat. Situationen skildras bra i Peter Hagerrots och Maud Nycanders film "Sambandha". Dessa världsbanksstödda dammbyggen kommer inte bara att medföra förlust av skogar med långsamt växande *sal*-träd, där sällsynta djur som tigrar och vissa ovanliga buffelarter och sällsynta växter finns. Även värdefull jorbruksmark kommer att sättas under vatten.

Och vilka kommer att vinna på dammbygget? Stadsborna eller landsbygds- och stambefolkningarna? Vid en uppvaktning på Indiens ambassad i Stockholm för några år sedan, träffade jag och andra aktivister representanter för delstatsmyndigheterna i Maharashtra. De visade stolt diabilder på de fruktansvärda numrerade betongbunkrar som den befolkning skulle hänvisas till som tvingas undan vid dammbyggena. Medha Pathkars Narmadarörelse, som ville skydda floderna och miljön, betraktade de tydligen bara som ett negativt hinder.

Tiotusentals människor hotas av flyttningstvång. Ofta brukar en ringa ersättning betalas, men några garantier for detta finns inte. Givetvis finns rörelser bland stamfolken som protesterar mot denna utveckling. I september 1989 samlades mer än 60 000 människor i den lilla staden Harsud. De flesta var jordbrukare från de gond- och bhilstammar som lever i Narmada-dalen. Harsud kommer att sättas under vatten om ett av de större dammbyggena genomförs. Mötet var en kraftfull protest, det fick stor massmedietäckning och betraktades som ett genombrott för kontinentens unga miljörörelse.

Men på många håll verkar myndigheterna fast beslutna att genomföra dammbyggena. En icke-våldsdemonstration med tusentals deltagare möttes vid Gujeratgränsen på nyårsaftonen 1990 av tusentals polismän, utsända av delstatsregeringen och beväpnade med maskingevär. Och trots alla protester fortsatte Världsbanken – där Sverige är medlem – just då att finansiera Sardar Sarovar-projektet!

Så visar det sig hur även vissa av problemen för stamfolken i Indien har sina rötter i Sverige och andra länder i den industrialiserade delen av världen. Borde inte detta lända till eftertanke? Är rätten att leva på ett helt annat sätt, att ha en annan kultur verkligen en mänsklig rättighet i dagens värld? Eller skall också dessa sista ursprungs- och stambefolkningar som finns i Indien föras in i slit- och slängsamhället och dras in i industrivärldens dans kring guldkalven?

Träsnideri från muria-gondernas ungdomshus (ghotul)

Gonderna – hotad kultur i Indien

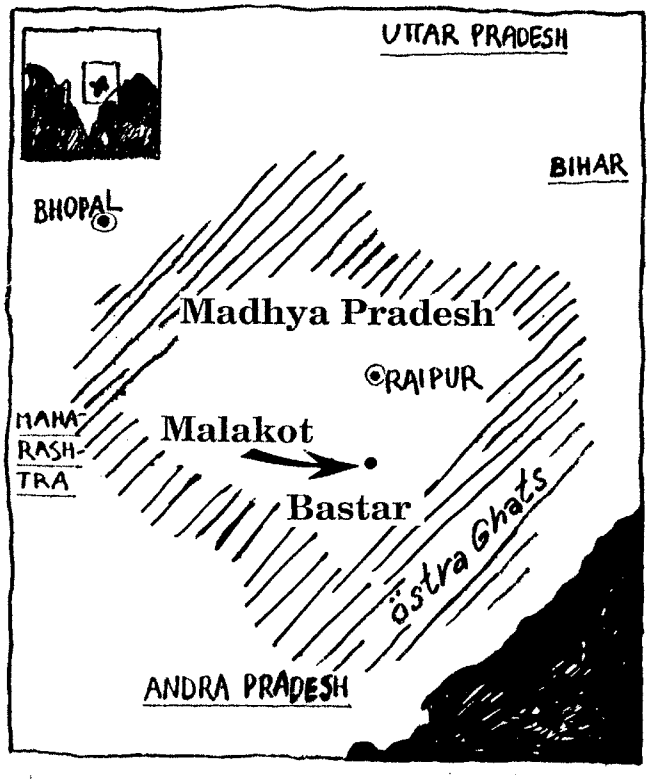
Av Ola Persson & Henrik Persson

– Res inte till gonderna! Det säger en lokal polischef till oss när vi vill ta oss till några av de folk som lever i Bastarområdet i centrala Indien.
– De bara super. De är aggressiva och kan börja slåss. Ibland kommer någon av dem in på polisstationen med ett avhugget huvud och säger: "Den här mannen har jag dödat."

Gonderna är ett av de större stamfolken med sina drygt fyra miljoner människor uppdelade på omkring 40 olika stammar.

I januari 1988 begav vi oss dit för att se hur gondernas dagliga liv och den aktuella situationen ter sig. Att frågan är känslig stod snabbt klart. Både den vanliga polisen och säkerhetspolisen höll ögonen på oss. Bastar-distriktet, som ligger i delstaten Madhya Pradesh, sägs vara utsatt för gerillainfiltration av den maoistiska naxalitrörelsen från Andhra Pradesh.

Gerillan får stöd av en del stamfolk och i utbyte jagar naxaliterna bort jordägare, poliser och regeringstjänstemän. Stamfolken har i Indien särskilda förmåner i lagstiftning och skolsystem – de har rätt till en viss kvot av skolplatserna. De anses vara en av Indiens efterblivna grupper som behöver "utveckling". Men de är även offer för exploatering av de rika jordägarna och är i praktiken diskriminerade. Att de är egna nationer med egen religion, kultur och samhällsstruktur tycks inte erkännas av myndigheterna. Och som om inte det var tillräckligt drabbas stamfolken särskilt hårt av Indiens ekologiska kris. Idag finns bara 10 procent av Indiens en gång sägenomspunna skogar kvar. Torka och översvämningar avlöser varandra.

Stamfolken lever i hög utsträckning i bergstrakter och skogar. Men skogarna avverkas i accellererande takt. Nu hotas tiotusentals gonder i centrala Indien av stora kraftverksbyggen, som startats med Världsbankens stöd. I delstaten Madhya Pradesh ska Indravatifloden dämmas upp. Stora skogsområden, fulla av sällsynta trädslag och djur, kommer att sättas under vatten.

I skogarna bor gonder som lever av jordbruk, jakt och insamling. De odlar baljväxter, ris, majs m.m. De kommer att tvångsförflyttas, men många av dem vet själva inte om det ännu. De som vet har börjat protestera.

Avspänt lugn

Trots varningarna beger vi oss, tillsammans med en bengalisk vägvisare, till gondbyn Malakot. Stämningen vi möts av är verkligen en annan än i Indiens bullrande storstäder. Människorna i denna *muria-gond* by tar emot oss med ett avspänt lugn.

Att äntligen komma till byn är närmast överväldigande. De små lerhusen, som ser ut att växa direkt upp ur den rödaktiga jorden, omges av en frodig grönska och fantastiska träd som påminner om de bilder man sett av hur växtligen kan ha sett ut på urtidsödlornas tid. Främst är det *gorga* träden, palm-

yrapalmer, som imponerar. Men där finns också banan, tamarind och en mängd andra odlade träd och vilda växter, bl a *tendu*, som man använder både frukt och blad av. Frukten äts och av bladen rullas de små *bidi*-cigaretterna, med ytterst lite tobak i, som är så vanliga över stora delar av Indien.

Vår vägvisare, som heter Partha Munshi, har i sin ungdom bott i byn. Han kan deras språk och har vant sig vid deras levnadssätt.

En tid var han medlem av deras ungdomshus, *ghotulen*, där han hade funktion som domare vid tvister. När vi kommer innanför en av byns gårdspallisader, till det lerhus där Partha Munshi brukade bo, måste vi som hälsningsrit tvätta fötterna i vatten.

Gorga – palmvin!

Vi besöker sedan hydda efter hydda, bjuds på frukt och gorga – palmyrapalmvinet som dricks ur ett vikt löv. Den jästa saven hämtas ner direkt till oss ur en palm. En av gonderna klättrar snabbt upp för den 15-20 meter höga stammen och tömmer en kalebass som är placerad där uppe och som saven droppat ner i.

Stämningen blir om möjligt ännu mer avspänd efter några löv gorga. Och inte nog med att stämningen är lugn. Vad man också kan lägga märke till är att människorna i byn ser varandra i ögonen på ett sätt som man inte gör i Sverige när de möts. Alla verkar leva på samma "nivå". Det märks att det inte är något hårt skiktat samhälle.

Partha Munshi går runt med oss och klappar om sina gamla vänner i byn. Det är Mopalin, en kvinna från Mopal, den döve, en hinduisk präst, ett medium och många andra. På något sätt liknar Partha Munshi Karlsson i Strindbergs "Hemsöborna". Han är vad som med en antropologisk term brukar kallas en "middle-man" eller en entrepenör.

– Mina kontakter är mitt kapital, säger han själv.

Medietrance

Efter besöken är det matdags. Vi gör upp eld under taket på den gård där vi bor. Vår vägvisare försvinner ett tag i ett ärende till en hydda i närheten, men kommer snart springande tillbaks.

– Kom fort, säger han, det här måste ni se!

Ett av byns medier, Shukashing, har fallit i trance utanför en hydda intill. Snart kommer han att besättas av andar. Man säger till oss att han märkt att det fanns andar vid hyddan. Ett tiotal bybor har samlats kring honom där han sitter och skakar som i ett epileptiskt anfall. Huvudet kastar fram och tillbaks, saliv rinner ur munnen, och han hoppar upp och ned där han sitter på knä. Så småningom reser han sig och börjar slå kullerbyttor och volter.

Sedan gör han ett tecken med kroppen att han kommer att börja slå huvudet i marken! En av byborna kommer med en hoprullad filt som han lägger framför mediet, så att han inte skall skada sig. Han slår huvudet hårt mot filten några gånger. Sedan sätter han sig ner, fortsätter att skaka, och ger upp några gälla skrik. Därefter förändras rösten och andarna börjar tala genom honom.

Stämningen är på en gång förtätad och uppsluppen – på avstånd korsar åskblixtar himlen med ett muller i fjärran. Byborna ställer frågor, förhandlar och driver med de andar de inte vill ha där.

Det är tre olika väsen som besätter Shukashing. Hans röst byter tonläge vartefter de övernaturliga varelserna kommer till eller lämnar hans kropp.

– Det här är något helt naturligt, säger byborna. Det är många här som kan falla i trance, det kan egentligen hända vem som helst.

Kontakterna med förfädersandarna är en mycket viktig del av gondernas liv och en väsentlig del av livet i byn. Men det är också något helt naturligt och orsakar inte någon större uppståndelse.

"Nattklubben"

Den andra kvällen besöker vi byns *ghotul*, ungdomshuset, eller "*nightclub*" som vår vägvisare säger. Här sover ungdomarna tillsammans och styr sig själva innan de gifter sig. Här utövas bl a den sexuella friheten som gonderna är kända för. I vissa av ghotulerna praktiseras partnerbyte, enligt vissa strikt tillämpade regler.

Inne i huset är stämningen som på en svensk ungdomsgård, fast hjärtligare. Pojkarna är lite fulla och alla flickorna passerar förbi och rör vid oss. Utanför huset uppförs danser tillägnade en flicka som ska gifta sig och aldrig mer får besöka ungdomshuset. Flickorna som dansar rör sig i mycket komplicerade, men helt samstämda rörelser. De håller tätt i varandra, kropp mot kropp, så att de bildar vad som ser ut som en lång orm som slingrar sig fram i månljuset. De sjunger och fotbjällrorna rasslar medan pojkarna trummar.

En forskare som tillbringade en stor del av sitt liv hos Indiens stamfolk var Verrier Elwin. Han besökte

gondbyn Malakot 1944. Från hans böcker kan man få en mer utförlig bild av ghotullivet än vi själva lyckades få under vårt ganska korta besök.

I sin bok *The Muria and their Ghotul* skriver han bl a:

"För främlingen är det viktigaste med ghotulen, det som väcker hans nyfikenhet och upphetsning, de sexuella relationerna mellan manliga och kvinnliga ghotulmedlemmar. Det är antagligen så att många människor som har kontakt med muria-gonderna hela sitt liv aldrig upptäcker att de sexuella relationerna kommer i andra hand och att de magiska, religiösa och sociala aspekterna av ghotullivet är de viktigaste. Om det finns frihet så finns det också tabun. Om ungdomen medför frihet, är det också så att livet fortsätter in i den striktaste etikett. /.../ Men det finns förstås ett enkelt, sensuellt och passionerat sexliv i ghotulen...

Det viktigaste skälen till ghotulens uppkomst är, enligt Elwin, muria-gondernas vilja att hindra barnen från att bevittna "den ursprungliga akten". Det finns två typer av ghotul. Och han fortsätter:

"'Den viktigaste principen för den första typen av ghotul, den som ibland kallas 'jodidar', är den om trohet mot en partner under hela perioden före giftermål. Varje manlig medlem paras ihop med en kvinnlig. Han är formellt 'gift' med henne, hon kan t o m ta den kvinnliga formen av hans titel. Skilsmässa är tillåtet men otrohet straffas. I den andra typen av ghotul, som troligen är en senare utveckling av den klassiska modellen, är varje form av långvariga band mellan manliga och kvinnliga medlemmar förbjuden. Ingen pojke kan säga att den eller den medlemmen är **hans** flicka. Om någon tillbringar mer än tre nätter med samma flicka straffas han."

Brott mot reglerna

Det finns dock många exempel på brott mot reglerna i den första typen av ghotul, skriver Elwin och fortsätter:

"Trots att de båda typerna av ghotul utåt sett är mycket lika, är sederna och atmosfären i den moderna typen helt annorlunda än i den gamla. I den nya typen är alla arrangemang gjorda för att förhindra långvariga, intensiva förbindelser, för att förhindra svartsjuka och äganderättskänslor och för att fördjupa känslan av allmän egendom och gemensam handling. Ingen manlig medlem får betrakta en kvinna som 'sin'. /.../Alla hör till alla andra... En pojke och en flicka får tillbringa tre nätter tillsammans i rad, därefter får de en varning. Om de fortsätter blir de straffade."

Elwin skriver vidare:

"Om en pojke visar någon form av äganderättskänslor över en viss flicka, om han med en min visar att han ogillar att hon älskar med någon annan, om han irriteras av att hon sover vid någon annans sida, om han blir förorättad av att hon vägrar massera honom och går till någon annan istället, blir han kraftfullt påmind av de andra om att hon inte är hans fru.

Han har ingen *haq* eller rättighet över henne. Hon är hela ghotulens *mal* eller egendom och om han med en min visar något annat blir han straffad."

Elwin spekulerar också över hur det kommer sig att den här typen av ghotul i så stor utsträckning ersatt den klassiska *jodidar*-typen:

"I Benur Pargana och i Koilibera hörde jag att det var för att den 'inte ska förstöras av kärlek'./.../ De moderna reglerna är också avsedda som en preventiv åtgärd. Muria-gonderna anser nämligen att befruktning bara kan äga rum när man och kvinna lever tillsammans under lång tid och njuter av en lång rad samlag..."

Tillverkar själva

Muria-gonderna verkar, vid vårt korta besök, leva ett fritt och bra liv, där de tillverkar allt de behöver själva, från pilspetsar till matolja. Men en del av barnen har svullna magar. På kort sikt hotas deras traditionella liv av dammbyggen och andra miljöförändringar, trycket från den västerländska kulturen, internationellt storkapital och inordnande i det indiska storsamhället. Det sistnämnda kan på sikt hota hela gondsamhället.

Barnen får lära sig läsa och skriva på hindi. Det finns gondstammar som förlorat sitt eget språk och idag endast talar hindi. Gonderna har tidigare levt utanför det hierarkiska kastsystemet. Men med hinduiseringen följer för stamfolken ofta ett liv som lågkastiga lönearbetare i Indiens storstadsslum.

Seansen:

Den första kvällen vi var hos gonderna blev alltså ett av medierna i byn besatt av andar. Shukashing heter han och här följer ett utdrag av vad som kom fram under seansen.

Shukashing har just på ett, som vi tycker, ganska dramatiskt sätt hamnat i ett trancetillstånd. Nu börjar andarna tala genom honom, en efter en. Ett tiotal bybor, som förefaller ta det mycket lugnt, står runt honom.

Anden säger: Här finns tre bröder och deras barn.

En åhörare: Vi kan inte tolerera denna ande.

Anden: Vad kan jag göra? En av era familjemedlemmar har bjudit in mig. Ni måste tända rökelsestickor, för här är dåliga förhållanden. Hela området måste rökas med rökelsestickor.

En åhörare: Vem är anden?

Anden: Jag är *bade-deo* (en stor ande).

Därefter kommer en gammal kvinnlig ande till mediet. Rösten förändras återigen.

En åhörare: Varför har du kommit hit? Varför är våra familjemedlemmar alltid sjuka? Vad är det för fel vi gör?

Anden: Tag riskorn och räkna dem (som spådom).

En åhörare tar lite riskorn, lägger dem på marken, två och två, så långt det räcker och säger: Inte jämna par utan en extra.

En åhörare: Vem är anden? Varför har du kommit till mitt hus?

Anden: Din husande måste ge sig av. Jag ska hjälpa dig.

En åhörare: Jag kan inte acceptera dig. Vad vill du ha? Jag kan ge dig en kokosnöt. Vår husande ska stanna kvar och du ska härifrån.

En annan åhörare: Jag har inte bjudit in dig. Varför har du kommit hit?

Ytterligare en annan åhörare: Om du gör något åt våra svårigheter på åtta dagar ska jag ära dig. Säg vad du vill ha så ska jag ge dig det. Men begär inte för mycket. Vill du ha ett kilo guld kan jag inte ge dig det. Det är över min förmåga.

Anden: Tag riskorn och räkna dem.

En åhörare: Jag köpte en kalv från Mopal. Har du följt med kalven? Är det orsaken till att du kommit hit.

Anden: Nej, det är inte orsaken.

Mediet: Anden kommer inte från Mopal utan från Gajare.

Anden: En svart tupp vill jag ha och en kokosnöt, så ska jag ge mig av.

En åhörare: Jag går med på det. Jag ger dig en svart tupp och en kokosnöt, men då måste du ge dig av.

Anden: Om du inte ger mig en svart tupp och en kokosnöt ska jag skära tungan av dig nästa gång jag kommer.

En åhörare: Du kan ge dig av. Jag lovar att ge dig det. Mitt ord är lag.

Mediet: En ande från en annan by kommer och stör Malakot-andarna. Jag har gett henne mat många gånger. Varför kommer hon ändå tillbaka?

Anden: Tro inte annat än att jag kommer att ge mig av, men jag kommer att göra det via ett av dina ben. Och jag har sagt till dig att jag inte är dålig. Jag är bra, som en vän till dig. Om du har några problem kan du säga till mig att komma.

Anden vill ha *lali*, rött pulver, och **mediet** säger: Ge mig något rött på tånaglarna. Fort, fort. Jag vill ha rött pulver på tånaglarna.

Någon tar rött pulver, och **anden** säger till mediet: Jag ger mig iväg, men innan dess säger jag dig att du gjort ett misstag. Du har förhandlat för din son om äktenskap med en kvinna från Mopal, vars far är sjuk. Jag ska bota honom inom åtta dagar, och ni ska ära mig.

Mediet frågar sig själv: Varför har jag förhandlat om en kvinna från Mopal?

Åhörarna skrattar.

Därefter börjar mediets ena ben skaka, och anden i fråga ska ha gett sig iväg. När anden lämnat platsen kände sig mediet obehaglig till mods ett litet tag. Han hade smärtor i kroppen och suckade tungt, men efter en liten stund var han bra igen.

Under hela seansen, som varade betydligt längre än så här, var stämningen mycket lugn och vardaglig, emellanåt uppsluppen. Byborna skrattade åt, hånade och drev med de andar de inte ville ha där. Ett medium besatt av andar var ingen stor händelse i byn, verkade det som. Eller som de sa: Besatt kan egentligen vem som helst bli. Det är en helt naturlig sak.

(Översättning av seansen: **Partha Munshi m.fl.**)

Gondberättelser:

Vill man veta mer om gondernas sexliv, som västerlänningar ofta vill, kan man alltså gå till Verrier Elwins bok "The Muria and Their Ghotul".

Elwin, som levt mycket länge bland gonderna, behandlar utförligt deras attityd till sex. Han skriver:

"Muria-gonderna har en enkel, oskyldig och naturlig attityd till sex. I ghotulen stärks denna attityd genom frånvaron av varje form av skuldkänsla och störningar utifrån. Murias anser att sex är någonting bra. Det gör dig gott, det är hälsosamt och vackert. När det utförs av de rätta människorna (såsom en manlig och en kvinnlig ghotulmedlem som inte är tabu för varandra), vid rätt tid (utanför menstruationsperioden och med undvikande av förbjudna dagar), och på rätt plats (innanför ghotulens väggar, där ingen synd kan finnas) är det den lyckligaste och bästa företeelsen i livet.

Denna syn på sex som någonting gott och normalt ger murias en lättsamhet i sättet. De säger att penis och vagina står i en skämtande relation tillvarandra. Sex är roligt. Det är den bästa av ghotullekar, det är könsorganens dans, det är ett extatiskt gungande i den älskades armar. Det bör inte vara för intensivt, och det får inte smutsas av äganderättskänslor och svartsjuka. Man menar att de bästa och lyckligaste sexrelationerna finns i den moderna typen av ghotul, där man ofta byter partner. Idén om platonisk kärlek är bara löjlig. Unga ghotulmedlemmar kan tillbringa nätterna tillsammans utan samlag, men detta är ändå målet:

–Törst släcks inte genom att slicka dagg."

Den betande vaginan

I ghotulen och bland gonderna berättas många historier om könsorganens uppkomst och historia. En av dem har den levande och tandförsedda vaginan som tema, och den lyder:

"En gång för mycket länge sedan kunde vaginan lämna kroppen på nätterna och gå ut på fälten för att beta. Den hade tänder som den kunde tugga med. Den stannade ute hela nätterna och betade och kom hem på morgonen, mätt och belåten.

Efter hand började byborna säga: Vad är det för någonting som äter på våra odlingar om nätterna? Vi sätter ut fällor och fångar vad det nu är.

Så de satte ut fällor på fälten, och på natten när vaginorna kom för att beta, blev de fångade. Byborna tog hem dem i en stor korg, låste in dem i ett hus och rapporterade till rajan. Rajan dömde vaginorna till avrättning genom hängning.

När de hörde detta blev byborna rädda. De sa: Hur ska vi kunna leva med våra fruar, om deras organ är förstörda? Så de gick till rajan för att be om förlåtelse och lovade ge ersättning till dem som ägde fälten. Rajan sa: Till att börja med måste tänderna förstöras och avlägsnas från vaginorna. Den som gör detta kommer att bli belönad.

Det fanns ingen som visste hur man skulle bära sig åt, men till slut åtog sig en enögd polisman saken. Han hade själv en kniv som växte ut från hans penis. Med kniven tog han bort tänderna och med hammare och spik satte han tillbaks vaginorna på plats. Den spik han använde är clitoris, som sitter ovanför vaginan för att hålla den på plats.

Vaginorna förbannade mannen som hade åsamkat dem detta och förvandlade honom till en gris – och än idag ser ju grisens penis ut som en kniv."

Vem är bäst?

En annan historia handlar om en tävling mellan brösten och vaginan:

"En gång grälade brösten och vaginan.

– Jag är bäst, sa vaginan. Det är för min skull som männen blir galna och dör.

– Nej, sa brösten. Det är vi som är bäst. Det är vår skönhet som männen vill se. Om det inte fanns några bröst, vem skulle då komma till dig?

– Men om det inte fanns någon vagina, vem skulle då bry sig om er? Går män på jakt efter blommor eller ett vackert vattendrag?

– Män ser oss på långt håll och dras till oss på grund av vår skönhet. Det är först därefter som de ser på dig. Först rör de vid oss, sedan vid dig.

– Men ingen får ut någonting av att röra vid er.

– Men om de inte såg oss och rörde vid oss, hur skulle de då kunna bli upphetsade? De skulle fullständigt strunta i dig.

Medan grälet pågick skildes vaginan och brösten åt varsitt håll. På vägen mötte brösten en man som tog dem åt sidan och började smeka dem. Men när han tittade ner och inte hittade någonting där, gick han besviken sin väg. Då gick brösten tillbaks till vaginan och sa:

– Syster, du har vunnit. Det är du som är den bästa."

Mowu Gwizan:

Nagafolken vill ha en egen stat

Av Henrik Persson

Nagafolken, minst 30 olika nationer, vill inte tillhöra Indiska unionen. Det säger Mowu Gwizan som är angami-naga från Nagaland i östra Indien. Under större delen av sitt liv har han kämpat för sitt folks självständighet, ofta med vapen i hand.

Vi sitter mittemot varandra på tåget mellan Uppsala och Stockholm, Mowu Gwizan och jag. Alldeles nyss har vi träffat Björn Ryman på Lutherhjälpen. Föreningen Fjärde Världen, som jag arbetar inom, verkar till stöd för hotade kulturer, etniska minoriteter och ursprungsbefolkningar. Därför följer jag med och underlättar Mowu Gwizans kontakter med svenska myndigheter, organisationer och frikyrkor under hans korta Sverigebesök.

*Naga*folken lever i nordöstligaste Indien och in över gränsen till Myanmar (Burma). De brukar uppskattas till mellan 800 000 och en miljon människor. Själva säger de att de är cirka två miljoner. De talar tibetoburmanska språk. Till de större nagafolken hör *angami, konyak, ao* och *chakesang.*

Kohima, Nagalands huvudstad, ligger 1 700 meter över havet. De viktigaste näringarna är terraserad risodling, svedjebruk och småindustri.

När Björn Ryman fick höra att Mowu Gwizan är general i en Nagaarmé skrattade han och sa "Du kanske vill ha ett av de här" samtidigt som han låtsades lösgöra ett av de afrikanska spjut som hänger på hans kontorsvägg.

Varför vill en representant för nagafolken träffa frikyrkofolk under ett Sverigebesök? Det finns förklaringar till det. Redan Englands kolonialvälde men också Indiens fortgående "modernisering" förändrade nagafolkens liv radikalt. Amerikanska baptistmissionärer har varit mycket aktiva i Nagaland och många nagas betecknar sig nu som kristna. Missionärerna har med viss framgång fått nagas att ändra sedvänjor som danser, klädedräkt, mans- och flickhus och det traditionella risölsbryggandet.

Indiens centralregering har gjort stora investeringar i Nagaland. De flesta byar kan nås med jeep, och i en del av dem har man elektricitet. En penningekonomi har ersatt den tidigare byteshandeln, en social skiktning börjar utvecklas. Många nagas med hög utbildning har svårt att få arbete i hemtrakterna.

Mowu Gwizan drar upp ena byxbenet på sin kostym till låret och sätter sig i skräddarställning på tågsätet (kanske en lokal sedvänja? tänker jag lite förvånat). Han berättar om nagafolkens historia.

I mitten på 1800-talet försökte brittiska kolonialister på allvar skaffa sig kontroll över Nagabergen. Följden blev ett utdraget försvarskrig från nagas sida. Ända in på 1940-talet fanns det nagagrupper längs Burma-gränsen som hårdnackat vägrade ge upp sin självständighet.

– Det var 1956 som vår situation förvärrades på allvar. Nehru vägrade oss självständighet, till skillnad mot Mahatma Gandhi. Därmed permanentades återigen de brittiska kolonialisternas åtgärd: en gräns dragen mellan Indien och Burma, rakt igenom två miljoner nagas.

Nagas hade ett utvecklat samhälle

Man tror att nagafolken invandrat till sina nuvarande områden från sydvästra Kina. Det finns stora likheter mellan nagas och vissa bergsfolk på Taiwan, Filippinerna och Borneo. Möjligen är de en rest av en civilisation som under neolitisk tid – yngre stenåldern – omfattade stora delar av Sydostasien.

Nagas är kända som "huvudjägare". Än idag lär denna sed finnas kvar bland vissa isolerade grupper. Mowu Gwizan vill dock inte göra någon stor affär av detta med huvudjakten.

– Indien ockuperar oss, precis som engelsmännen som kallade oss "stammar" och "huvudjägare", säger han. I själva verket hade vi ett ganska utvecklat samhälle som påminde om Greklands stadsstater.

– Idag har vi all rätt i världen att bilda en egen stat. Autonomi eller något liknande räcker inte.

Mowu Gwizan har fått betala ett högt pris för sin frihetslängtan. Han var general för södra kommandot i den naga-armé som bildades 1956. 1969 förråddes han av rivaliserande grupper och greps av Indiens armé. Då hade han tillsammans med 400

andra gerillakrigare kämpat sig från Kina, ner genom Burma, fram till Nagaland. Därefter fick han tillsammans med tusentals andra nagas tillbringa mer än sex år i olika militära läger och fängelser i Indien.

– Det första året hade jag förbundna ögon under en stor del av tiden. Ibland var jag förvarad i en mörk cell där knappt något dagsljus kom in. Jag fick inte läsa Bibeln eller andra böcker. En bok om den franska motståndsrörelsen under andra världskriget, där det stod hur man gjorde pistoler med ljuddämpare, tog de också ifrån mig.

Alternativ struktur

Inte alla nagas vill strida med vapen mot Indien. Visier Sanyü, en nagahistoriker, sa i Norge på en internationell konferens för ursprungsfolk som jag besökte, att en militär seger för nagas är utesluten, förhandlingsvägen är den enda möjliga.

– Nu styrs Nagaland av en marionettregering som är helt i händerna på makthavarna i New Delhi, fortsätter Mowu Gwizan. Men med Guds hjälp har motståndsrörelsen överlevt.

– Väldigt många har naturligtvis dödats. De första nagaledare som krävde självständighet avrättades. Indisk militär visade upp kropparna för dittvingade människor så att alla skulle se hur det går för den som opponerar sig.

– Nu har vi en illegal alternativ struktur, baserad på våra traditionella politiska organ, som funnits mycket länge. Vi har områden, både i Indien och Burma, som vi kontrollerar.

Indiens militär och polis terroriserar civilbefolkningen i Nagaland. I varje by finns en militärpostering. Ofta råder undantagstillstånd. När någon av nagas motståndsrörelser genomfört en aktion hämnas militären.

– Det finns byar som de bränt ner 30 gånger. De våldtar våra kvinnor och dödar våra barn. De torterar och förnedrar mitt oskyldiga folk.

Mowu Gwizans ansikte är helt uttryckslöst när han säger detta. Utanför tågfönstret breder de uppländska åkrarna ut sig. Nagaland känns avlägset.

Mowu visar rapporter från olika organisationer som arbetar för mänskliga rättigheter. Där finns övergreppen noggrant dokumenterade. Det framgår att nagakvinnor begått självmord, eller mördats av de indiska soldaterna, efter de bestialiska våldtäkterna.

– Den armé som begår dessa brott har fått vapen från västländerna och Ryssland. Man har handeldvapen av inhemsk tillverkning i den indiska armén, men från USA får de tunga vapen.

– Våra byar har angripits av franska Mirageplan, alltså jetstridsplan. De har ryska helikoptrar. Ja, till och med Sverige exporterar ju vapen till Indien, påpekar Mowu.

När jag senare kontaktar Dagens Nyheters utrikesredaktion, för att de ska kunna sammanträffa med Mowu Gwizan, är de helt avvisande. "Vad har det här med 'Bofors-affären' att göra?", är deras enda kommentar.

Det är möjligt att inga Boforskanoner använts i Nagaland. Men så här långt har det alltså gått. Ett brutalt förtryck av folk som "ingen hört talas om" är inget för Dagens Nyheter, om de inte skjuts ihjäl med svenska vapen – och knappt ens då.

– De som stött oss naganationalister, fortsätter Mowu, medan han tankfullt klappar sig på knäet, är Kina och kyrkor i olika länder. Kineserna har även stött oss militärt.

– Jag var på en av de där banketterna i Peking, i slutet av 1960-talet. Chou En-lai sa till mig: "Egentligen är vi emot er, eftersom ni inte är kommunister. Men vi är för alla folks självständighet och därför ska ni ändå få vårt stöd".

Mowu Gwizan arbetar nu i en organisation som kallas *Naga National Workers Conference*. Det finns flera andra grupper, de flesta anslutna till paraplyorganisationen NNC – *Naga National Council*.

– Tyvärr har en splittring ägt rum. *National Socialist Council of Nagaland*, NSCN, är en ny organisation som säger sig strida för ett kristet, socialistiskt Nagaland. De fick tidigare stöd från Kina, men jag vet inte var de har sina sympatier nu.

Nyligen rapporterades att NSCN skulle inleda förhandlingar med representanter för Indien, i Europa. Det finns också rapporter om våldsamma inbördesstrider mellan nagagrupper och *kukis*, ett annat av minoritetsfolken i nordöstra Indien.

Över 75 procent av nagafolken är kristna baptister. Blir hövdingen i en naganation kristen, så blir alla det. Blir han det inte fortsätter man med den traditionella religionen.

De amerikanska missionärernas verksamhet har alltså gett stora resultat. Men missionärerna är utvisade och nagas har nu egna präster. Kristendomen är en viktig symbol för nagas. Det är också ett sätt att markera sitt avståndstagande gentemot hinduismen. Men fortfarande håller ungefär 25 procent fast vid deras traditionella naturreligion, där högsta

väsendet är en kvinna.

Det finns också en rörelse bland dem tillbaka till traditioner som fanns innan missionärerna kom. Detta uppskattas av den äldre generationen, samtidigt som alla är medvetna om att den tidigare isoleringen från omvärlden nu är bruten för alltid.

Risöl — tre gånger per dag

Nagas är kända vävkonstnärer. Vävningen är dock inget särskilt yrke utan en del av vardagen. Kvinnorna väver schalar och kläder till sig själva, sin man, sina bröder och sina barn. Vid vävningen, som sker i vävstolar, används bomull, men också råsilke och ull. Mönstren är i starka färger med geometriska figurer som ofta har en speciell betydelse.

Poesi och sång hänger starkt samman hos nagas. Byborna samlas runt sina eldar på kvällarna och sjunger om sitt ärorika förflutna. Vanligtvis sjunger nagas i kör. Trummor, som bara används hos vissa stammar, är i stort sett det enda instrumentet. Man sjunger kärlekssånger, sånger om hjältar i det förflutna och uppför dessutom danser.

– Vi har lyckats bevara stora delar av vår kultur, även om det mesta som finns i västvärlden, både bra och dåliga saker, också finns hos oss nu. Fast alkohol har vi alltid haft. Vi dricker det i form av risöl minst tre gånger om dagen, skrattar Mowu.

– Risöl blir du alltid bjuden på när du kommer till en nagaby.

Plötsligt ser jag att Mowu Gwizan har två hål i varje öronsnibb. Det visar sig att han som barn hade fågelfjädrar i dem.

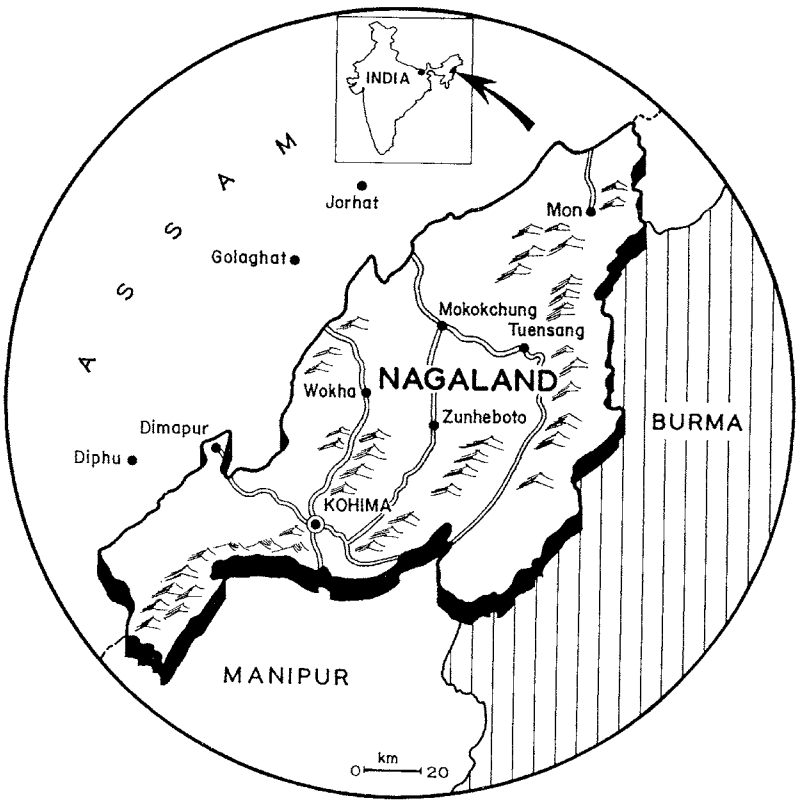
– Jag fick en traditionell uppfostran som barn, något som är ovanligt idag. I slutet av 1940-talet var jag med om ritualer där spjut laddades på magisk väg genom att dess ägare nuddade spetsen mot ett avskuret öra. Den som höll i spjutet ansågs också få kraft. Örat var förresten från en vit man.

Genom detta exempel, där en kroppsdel kan vara laddad med övernaturlig kraft, försöker Mowu förklara synen bakom nagafolkens s k huvudjakt. En antropolog har dock påpekat att det är lika dumt att kalla fransmännen "huvudavhuggare" för att de har använt giljotinen som avrättningsmetod, som att kalla nagas för "huvudjägare".

Krigen mellan nagabyar var mycket oblodiga. En död per år ansågs som en hög förlustsiffra för en by. Männen hade i dessa krig möjlighet att skaffa sig ryktbarhet för mod i strid. Ibland erövrades hår eller huvuden, som sedan användes i magiska riter.

– Det som nagas sysslat mest med är svedjejordbruk, inte huvudjakt, understryker Mowu Gwizan.

"Stockholm Central, Stockholm Central!", ljuder tågets högtalare. Mowu Gwizan och jag stiger av. Korvkiosker, kaffeserveringar, välfödda och välklädda svenskar strömmar emot oss.

Nagas och vartigrarna

Av Henrik Persson

När nagarepresentanten Mowu Gwizan besökte Sverige hade han med sig en följeslagare. Denne unge nagaman måste av säkerhetsskäl förbli anonym. Han kunde dock berätta om en del om nagafolkens religion och om den företeelse hos dem som av en del antropologer brukar kallas "vartigerfenomenet".

Många nagas har idag brutit med sin gamla religion och blivit kristna. Andra anser att den animistiska andevärlden går att förena med begreppet "den helige ande" i kristendomen. Dessa senare nagas anser att deras själ fortfarande kan nå kontakt med förfädernas själar (andar).

Det var oklart om denne naga menade att det var grunden för den lykantropi, eller "tigerförvandling", som fortfarande finns bland dem. När jag samtalar med honom sitter vi på ett infektionssjukhus i Stockholm. Han har lagts in där för en okänd sjukdom, som dock blir bättre genom att intravenös medicin tillförs. Det är märkligt att sitta i denna miljö och höra berättelserna om mötena med vartigrar. I sjukrummet finns en TV, där visas just "Stålmannen II". Nagamannen börjar i allafall berätta:

– När jag var liten gick min far och jag, och en annan man min far kände, ute i bland bergen. Plötsligt ser vi alla en tiger på en klippa lite längre bort. "Det var en stor tiger", sa far. "Det är *jag*", sade då den medföljande mannen.

Enligt nagas är dessa människors och tigrars band till varandra så starka, att människan dör om tigern dödas, och tvärtom.

– Min far har också berättat om hur en man fick stora märken på höger överarm när en viss tiger – "hans tiger" – skottskadats i höger framben.

– Vi tror på detta. Min far, som är kristen präst, tror också på detta. Han har sett det själv.

– Det har ibland varit så att en viss tiger angripit bybornas boskap. Då går de till den man som är "förenad" med tigern sedan barndomen och säger: "Du måste sluta, annars dödar vi dig". "Jag ska sluta", säger mannen då. Och tigern upphör att ta boskap.

– Det är inte shamaner som "blir" tigrar. Det är helt vanliga människor.

Tigrar och människor är släkt

Det finns myter hos nagafolken som skildrar människa, tiger och ande som tre syskon i en familj. De kivas, tävlar och bråkar, men är släkt.

– Folk som är ute och jagar och möter en tiger på vägen brukar, för att tigern skall gå undan, säga: "Den äldre brodern ska vika undan för den yngre brodern".

– Förmågan att "bli" tiger kan också föras över via födan, genom att man äter samma mat. Att bita i var sin ände av en ingefärsrot anses särskilt överförande.

Veddas på Sri Lanka:
Deras djungel blir nationalpark

Av Henrik Persson & Ola Persson

Veddas – ursprungsbefolkningen på Sri Lanka – är idag utsatt för flera hot. Myndigheterna vill att de skall överge sin traditionella livsstil som jägare och samlare.
Trycket på ekosystemet från till exempel dammbyggen har gjort det nödvändigt att upprätta nationalparker för de vilda djuren. Men samtidigt förlorar veddas sin djungel...

Fortfarande lever veddas traditionella folkreligion kvar. I en myt klargör de sitt förhållande till sinhaleserna:

Innan några människor fanns på Sri Lanka var ön befolkad av andevarelser som kallades *yakkas*. Dessa hade långa tänder och stora huvuden. När kung Vijaya (en sinhalesisk kung) med en trupp på 900 man invaderade Lanka satte sig yakkas till motvärn. Men yakka-kvinnan Kuveni, enligt legenden med tre bröst, förrådde sin stam och gifte sig istället med Vijaya. Kuveni och Vijaya fick två barn, Deegahashta och Disala. De kom senare att leva ihop som man och hustru. Deras barn var de första veddas.

Veddas är alltså enligt denna myt släkt med både yakkas och sinhaleser. Vilka som kom först av yakkas och veddas är inte en fråga för historieforskare. Det avgörande blir i det fallet om man tror på andar eller ej...

Idag finns det ett par tusen veddas på Sri Lanka, ön vid Indiens sydspets som tidigare kallades Ceylon.

De flesta veddas, omkring 450 familjer, bor i området öster om Mahawelifloden kring byn Dambana.

Veddas är ett jägar/samlar-folk. De lever traditionellt på att jaga, samla vildhonung och bedriva svedjebruk.

Ordet *vedda* är sanskrit och betyder jägare. Själva kallar de sig *wanniya lättho*, "de som kommer från djungeln". Veddas ursprung är omtvistat. Klart är att de var spridda över hela Sri Lanka i tusentals år innan den nuvarande majoritetsbefolkningen, sinhaleserna, kom dit.

Sinhaleserna invandrade från norra Indien, medan den andra stora befolkningsgrupopoen, tamilerna, kommer från södra Indien.

Det har pågått stora dammbyggnadsprojekt på Sri Lanka, projekt som omfattar 30-40 procent av landets yta.

Det svenskfinansierade Kotmale utgör ett delprojekt, där storföretag som SKANSKA (f d Skånska Cementgjuteriet) och ASEA är entrepenörer.

Öster om Mahaweli rinner floderna Maduru Oya och Ulhitiya Oya. I dessa floder har dammar byggts. Emellan och omkring vattentankarna lever veddas.

Protester från naturvårdare

Runt fördämningarna har djungelområden i stor omfattning huggits ner för att ge plats åt nybyggarbostäder. En del veddas blev anställda för att hugga ner träd i sin egen djungel.

Elefanter och andra vilda djur har blivit svårt undanträngda. Olika naturskyddsorgan har krävt att vissa områden skall avsättas som reservat och *catchment areas*, ett slags återhämtningsområden för växtligheten och flyktkorridorer för de vilda djuren.

Ett stort område kring dammarna avsattes också som nationalpark. Befolkningen måste flytta.

För de sinhalesiska nybyggarna innebär flyttningen bara bättre jordbruksmark – för veddas slås hela levnadssättet sönder.

Tyvärr verkar de lankesiska myndighetrna tro att de förbättrar veddas situation genom att anpassa dem till den sinhalesiska livsstilen. "Relokaliseringsprojektet" beskrivs av en talesman för myndigheterna som "en rent teknologisk förändring". Veddas måste "lära sig att hantera hackan istället för djungelkniven".

Efter det att den nya nationalparken inrättats, i början av 1983, flyttade 79 veddafamiljer från Kandeganvile till Henanigala.

De unga familjerna möttes av svåra förhållanden.

Det fanns inget vatten – och det finns det fortfarande inte.

Varje familj fick cirka en hektar jord.

– Det räcker inte, och det är medveten planering från myndigheternas sida, säger Wiveca Stegeborn, sjukvårdsutbildad svenska som vistats i området periodvis mellan 1977 och 1984.

Trots att veddas är ett folk helt utan risodlingstraditioner, förväntar sig myndigheterna att de ska livnära sig på risodling och förbjuder dem att jaga. Följden är undernäring.

– Jag såg flera veddas med bruna slingor i det annars svarta håret. Det är ett tecken på undernäring, säger Wiveca.

Nu åtalas, bötfälls och fängslas veddas för "innehav av viltkött".

– Samtidigt kan man höra skotten knalla i djungeln om nätterna, berättar Wiveca. Det är Wildlife Departments personal, de som skall skydda nationalparksområdet, som är ute och jagar! De säljer sedan köttet med god förtjänst i huvudstaden Colombo eller i andra städer.

Löften bryts

Ure Warige Tissahamy, talesman för veddas i Dambana, ledde flera gånger under 1980-talet uppvaktningar av både Sri Lankas dåvarande president Jayewardene och premiärministern Premadasa. Premadasa gav till och med ett skriftligt löfte i mars 1982 att veddas skulle få bo kvar ostörda.

Men så länge de inte får jaga är rätten att bo kvar värdelös för veddas. På de allra senaste åren har för första gången delegationen från vedda-folket kunnat lämna Sri Lanka och delta på internationellas FN-konferenser för ursprungsfolk. Framtiden får utvisa om detta kan rädda dem och deras kultur.

– Veddas har svårt att sätta sig till motvärn, säger Wiveca Stegeborn. De har ingen "stamkänsla". De lever i små familjegrupper.

– Veddas respekterar allt levande. Stöter de på en av de giftiga skorpionerna på stigen, dödar de den inte utan lyfter upp den med ett blad och släpper ut den i djungeln.

– De dödar inte ens ormar. De dödar aldrig av lust, endast för att äta.

Uru Warige Tissahamy säger:

– Låt oss vara som vi är. Vi måste leva i djungeln för att behålla vårt självförtroende, vår självrespekt och vår fridsamma livsföring.

Veddas hade redan bott på Sri Lanka i tusentals år när singaleserna kom dit. Genom att veddas till en del övergick till buddhismen uppnåddes ett gott förhållande folken emellan.

Mongoler och andra folk i Kina

Henrik Persson & Ola Persson intervjuar Bo Sommarström

–Jag är farlig, om ingen stoppar mig kan jag hålla på och prata i dagar, säger Bo Sommarström. Min far var missionär bl a i staden Wuhan, i provinsen Hubei, där jag föddes.
Bo Sommarström tillbringade sina första år i 20-talets Kina, och talar därför kinesiska. Under många år var Bo Sommarström sameforskare på Nordiska Muséet och Asienintendent på Etnografiska (Folkens Museum) i Stockholm.

Bo Sommarström inleder med att berätta om hur den kinesiska foklkräkningen 1982 också fastslog hur många som skulle anses tillhöra minoritetsfolken.

– Det var den första folkräkningen på många år. Han-kineserna, som är stolta över att vara så många, har gärna velat inräkna också dessa folk bland de "vanliga" kineserna. Beteckningen "han" kommer från den kinesiska han-dynastin, 206 f Kr – 220 e Kr. Enligt 1982 års folkräkning utgjorde han-kineserna då över 93 procent av befolkningen, nära 940 miljoner människor.

– Samma år hölls en länge väntad folkkongress som undanröjde en del av de praktiska hindren för religionsutövning. Det är mycket viktigt. Etnisk och religiös frihet kan likställas i Kina. Finns inte det ena så finns inte det andra. Under kulturrevolutionen 1966-76 raserades de flesta buddhistiska klostren i Tibet, enligt vad kineserna själva uppgett. Men sedan har en viss liberalisering skett vad gäller religionen.

– Hur har egentligen det kommunistiska partiet förhållit sig till minoritetsreligionerna?

– Det kinesiska kommunistpartiet arbetar klart och tydligt för ateism, men det har inte klaffat i praktiken. Kampanjer har genomförts mot kommunistiska partikadrer som utövar religion. Kader heter på kinesiska *ganbu.* Det kallas den som är anställd inom kommunistpartiet eller den statliga förvaltningen.

– Uppenbarligen är det en känslig sak detta med den personliga religionen. En mongol som jag träffade ville inte svara på om han själv var buddhist. Men han försäkrade samtidigt att "alla mongoler är buddhister"!

Bo Sommarström berättar att *hui* – en minoritet på över sju miljoner människor egentligen är muslimska han-kineser.

Islam har i Kina en bättre position än buddhismen. Många moskéer är öppna och i bruk. De blev under kulturrevolutionen inte raserade i lika stor utsträckning som buddhistiska kloster och tempel.

En direktör kan till exempel vara muslim, men är han inte partimedlem så har han ingen verklig makt. Och en partimedlem som utövar sin religion sparkas förr eller senare ur partiet.

Moso, lisu och dagur

Det finns nu officiellt 55 olika minoritetsfolk i Kina. De bor på cirka 60 procent av landets yta, oftast i gränsområdena.

Bland dessa folk finns fyra större språkgrupper; tibetoburmanska, mongoliska, turkiska och iranska. Dessutom finns många mindre grupper med egna språk.

– Just gränsfolken i norra och västra Kina vill kineserna hålla sig särskilt väl med, säger Bo. De har släktingar på andra sidan den politiska gränsen, och det påverkar naturligtvis utrikespolitiken.

– Vilka är de största folken, och var lever de?

– Turkfolken lever i nordväst, mongolerna i norr och tungusfolken i nordöst. Västerut finns mer eller mindre tibetanska folk. Liknande tibetoburmanska folk finns både i sydvästra Kina och i övriga Sydöstasien.

– Många av dem lever i skärningspunkten av konflikter mellan å ena sidan Kina och å den andra Ryssland/Vietnam. Tungusfolken som lever vid Amur, gränsfloden mot Ryssland, har ofta råkat illa ut i samband med gränskonflikter, berättar Bo. Hos ett av dem, *dagur,* finns förresten fortfarande shamaner. Undra på att jag skulle vilja resa dit! Men frågan är om jag får tillstånd av de kinesiska myndigheterna.

– Långt utanför det egentliga Tibet, i Sichuan,

Gansu och Qinghai finns tibetaner. I Sichuan och Yunnan finns också tibetoburmaner som *na-khi*, *moso* och *lolo*. *Li-* och *ba*-folken finns i södra Kina, liksom *miao*, *lasu* och *lisu* – som även finns i Thailand och Laos.

–Miao finns också i Vietnam, och den vietnamesiska regeringens behandling av dem är omdiskuterad. De har flyttat om dem på samma sätt som amerikanerna och deras vietnamesiska vasaller gjorde.

Hälften av alla minoritetsfolken i Thailand har släkt på den kinesiska sidan, hävdar Bo.

– Där är det lätt att smuggla över vapen för gerillakamp. I Burma ska kineserna ha hjälpt *karen*, lisu och lasu med vapen.

Burmas regeringstrupper har svenska vapen, kan man tillägga. Sveriges regering har godkänt export av granatgeväret Carl Gustav till Burma.

– Många av Kinas minoritetsfolk lever i autonoma områden. Hur fungerar de?

– Autonomi betyder i det här sammanhanget "delbestämmanderätt". Bland de största autonoma områdena är Inre Mongoliet, Xinjiang-Uighur, där det bor *uigurer*, *kazaker* och *kirgiser*, samt Tibet och Guizhou. I Qinghai och i västra och södra provinserna finns autonoma delområden, kommuner och distrikt.

– Numera är det stadgat i lag att varje styrelseordförande i de autonoma områdena, på olika nivåer, ska vara av minoritetshärstamning. Däremot är det kommunistpartiet som utser landshövdingen. Partiet är kärnan i hela apparaten.

Hudar, ull och filmjölk

1982 besökte Bo Sommarström Inre Mongoliet, dess huvudstad Huhehot och trakterna däromkring.

– Hur ser det ut när man kommer till en mongolisk kommun?

– Mongolerna bor fortfarande i filttält, även om de inte nomadiserar som tidigare. De har ett sommarviste och ett vinterviste, precis som renskötande samer.

– I varje härads- eller kommuncentrum finns det också några tegelstensbyggnader; ett partihus, en reparationsverkstad för den lastbil som varje brigad har och en skola. Dessutom finns ett magasin för mjölk, skinn, hudar, osv.

– I kommuncentrumet finns också nödfoder för vintern. Mongolerna samarbetar i det fallet delvis med kinesiska bönder. Det är ju en av fördelarna med socialism, kommunism och planekonomi – ingen behöver svälta ihjäl.

– Vart tar det som mongolerna producerar vägen?

– Varje morgon rullar en jämn ström av lastbilar fyllda med ull och mjölkvaror in till städerna. Den filmjölk som mongolerna producerar lär sig kineserna dricka nu. Och de äter kopiöst med glass!

– Jag tror att mongolerna har en hög levnadsstandard jämfört med andra folk i Kina, liksom vissa andra boskapsskötare. Det är roligt att se hur mycket mongolerna kan kosta på sig av tyger och liknande när de handlar i samband med statsbesök.

Mongolerna är omkring två miljoner människor.

Bo Sommarström bodde i en vecka ute på gräslandet hos ett femtioårigt mongolpar.

– Deras dotter var nygift med en ung man som flyttat till dem. De sade: "Vi gör det som är mest praktiskt. Vi behöver hjälp med att sköta korna. Alltså behövde vi en svärson. Det fick vi tag på, och han lever hos oss. Vi hade bara en dotter, inga söner."

– I andra fall är det tvärtom. De har söner men behöver en kvinna. Då flyttar kvinnan till den familjen.

– Annars har släkten förlorat mycket av sin betydelse. Nu lever man i tvågenerationsfamiljer. De gamla är på ålderdomshem i *banér*centra, typ Xilinhot. I Inre Mongoliet finns beteckningen banér på en samling kommuner, ungefär som socken i Sverige förr. Termen banér går tillbaka på både militära förhållanden och stamförhållanden. En annan lokal organisationsnivå är *brigaden*, ett antal familjer som gått samman till ett produktionslag som specialiserat sig på t ex kamelskötsel. *Härad* motsvarar våra kommuner.

– Hur är skolväsendet upplagt?

– Det finns nomadskolor ända ute på gräslandet – ungefär sådana som samerna hade i Sverige förr.

Bo berättar att undervisningen från första till sjunde klass sker på mongoliska. Man har även modersmålsundervisning i mongoliska språket. På grund av omgivningen – det bor sexton miljoner kineser i Inre Mongoliet – kan många redan kinesiska.

– Men den kinesiska skriften lärs också ut. I det gamla Kina började man redan i fyra-fem-årsåldern med skrivträningen. Själv upplevde jag den korvstoppningen i ett år när jag var barn, på missionsskolan.

OLA PERSSON

Mary Cooper, cree-indian från Waswanipi sydöst om Hudson Bay, konstaterade att det även finns indianer som säljer ut sin skog till avverkning.

HENRIK PERSSON

Kahn-Tineta Horn är en känd mohawk-indiansk kritiker av Kanadas politik när det gäller ursprungsfolk.

Veronica Papineau tillhör onondaga-irokeserna, som lever i staten New York, USA.

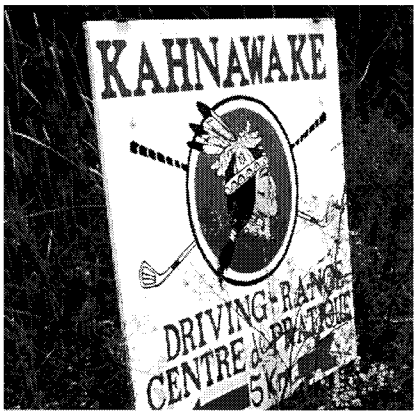

HENRIK PERSSON

HENRIK PERSSON

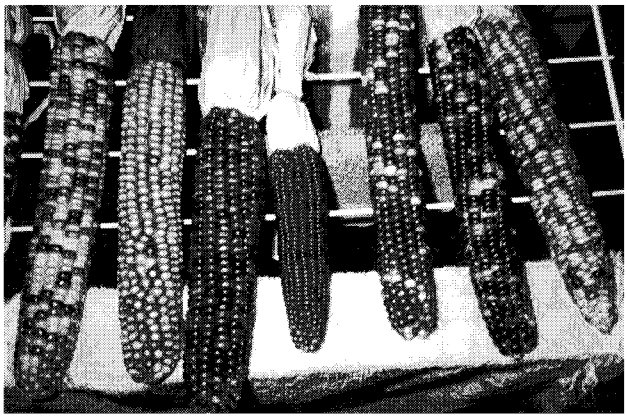
Här nedanför syns en infartsskylt till irokesreservatet Kahnawake intill Montréal. Lägg märke till de korsade golfklubborna.

HENRIK PERSSON

Majs och pumpor är tillsammans med bönor viktiga i irokesernas kultur (nedan).

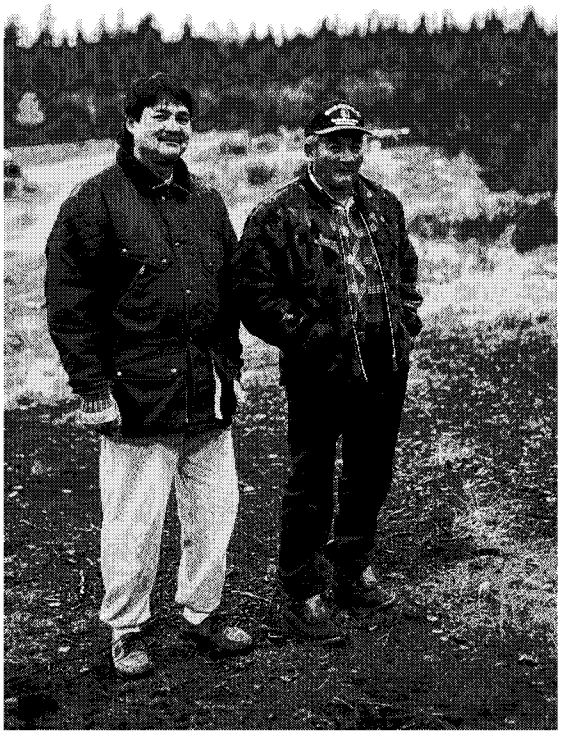
Shirley Scott visade oss kulturcentret på Kahnawakereservatet. Intill henne syns orden om det stora fredsträd som planterades vid bildandet av irokesförbundet för länge sedan.

HENRIK PERSSON

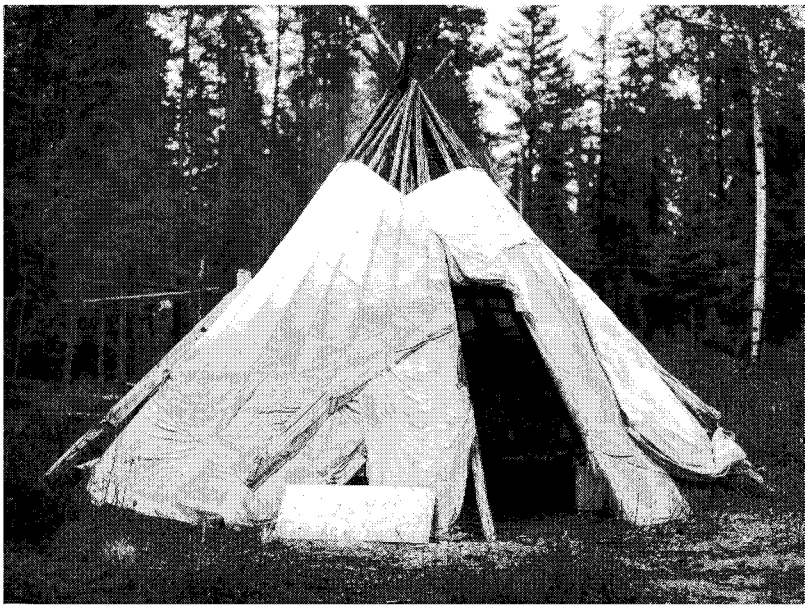

HENRIK PERSSON

OLA PERSSON

George Cooper tillsammans med sin far Billy ute på hans jaktområde, trap-line.

HENRIK PERSSON

I tältet, tipin, ovan röks just ett älghuvuds alla delar. Tillsammans med köttet hängde ett lomhuvud och en björnnos.

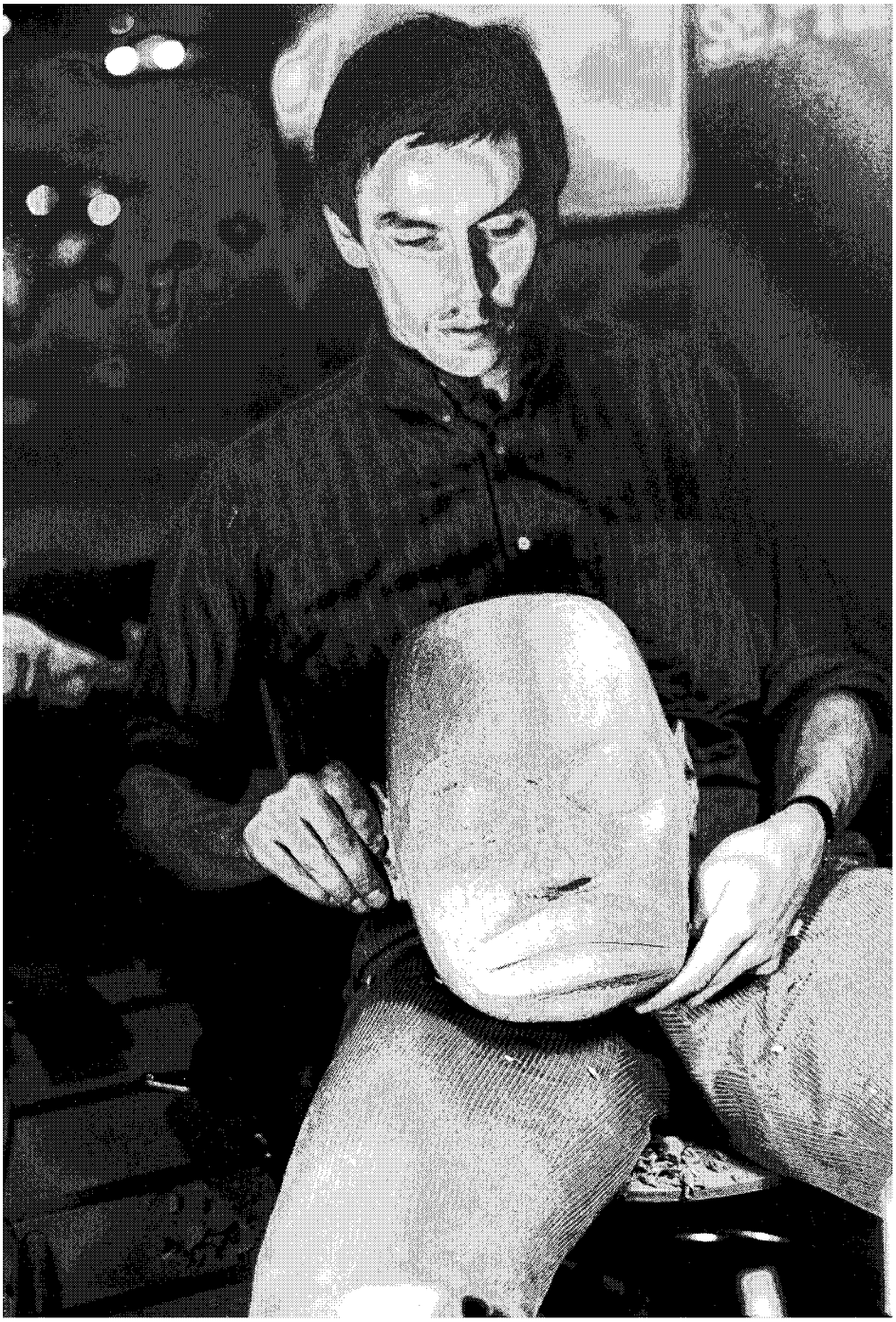
OLA PERSSON

George Coopers fru rensar fisk i fiskfabriken och rökeriet i Waswanipi.

Flora Kitchen sa att många cree-indianer börjat ifrågasätta 1975 års överenskommelse om de stora dammbyggena. Miljökonsekvenserna har blivit svåra.

HENRIK PERSSON

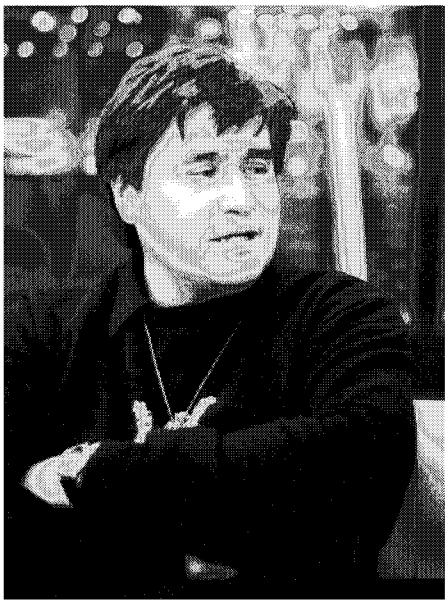

OLA PERSSON

Jim Hart, haida-indian från Queen Charlotte-ön. Här syns ett moment i hans arbete när han snidade en mask åt Folkens Museum-Etnografiska i Stockholm. Den färdiga masken syns här nedan.

OLA PERSSON

HENRIK PERSSON

Tim Paul, nuu-chah-nulth-indian (tidigare kallade nootka). Tim är idag en av de mest kända konstnärerna på nordvästkusten. Han gör både träsnidade föremål och silkscreen tryck.

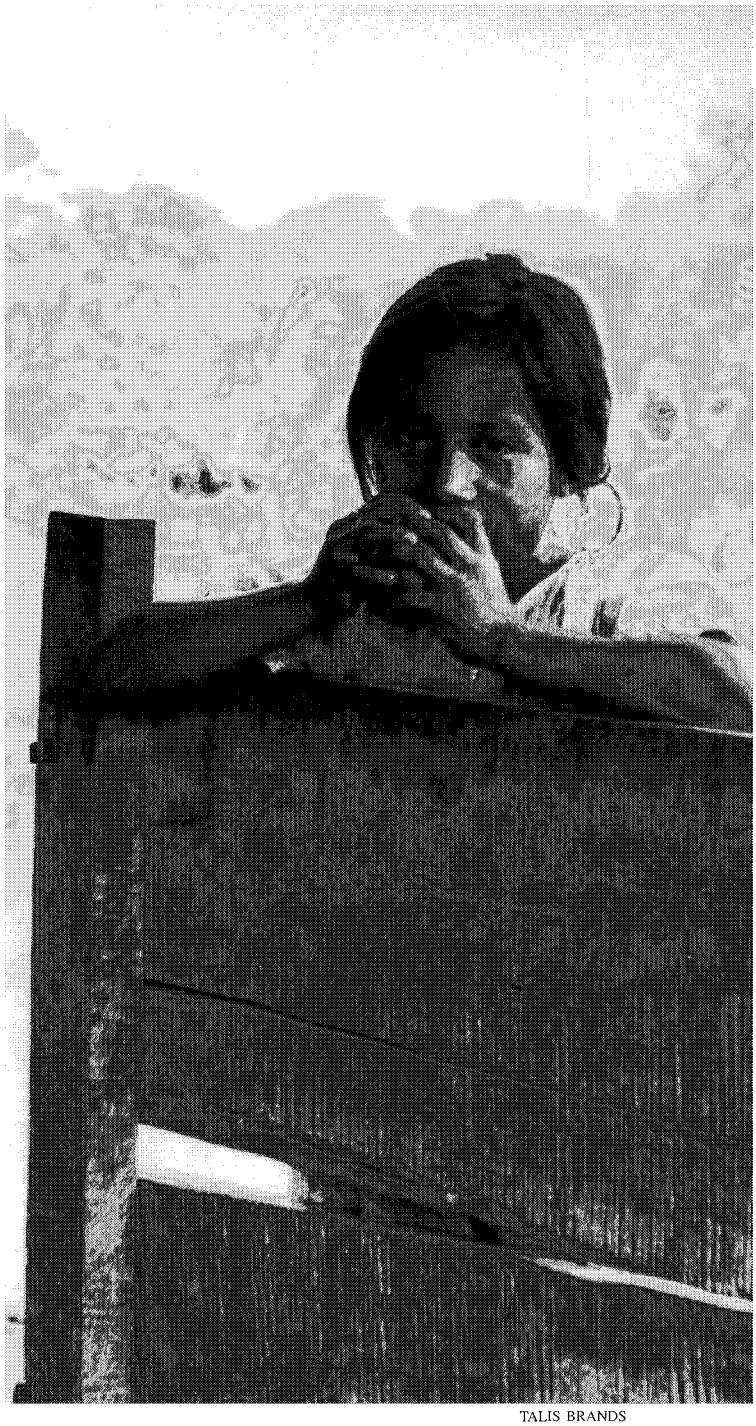

TALIS BRANDS

Militariseringen av Guatemalas landsbygd ledde till stora lidanden för maya-indianerna. Flyktingarna har nu börjat återvända, och en fredsprocess har inletts. Bilderna är från 1994.

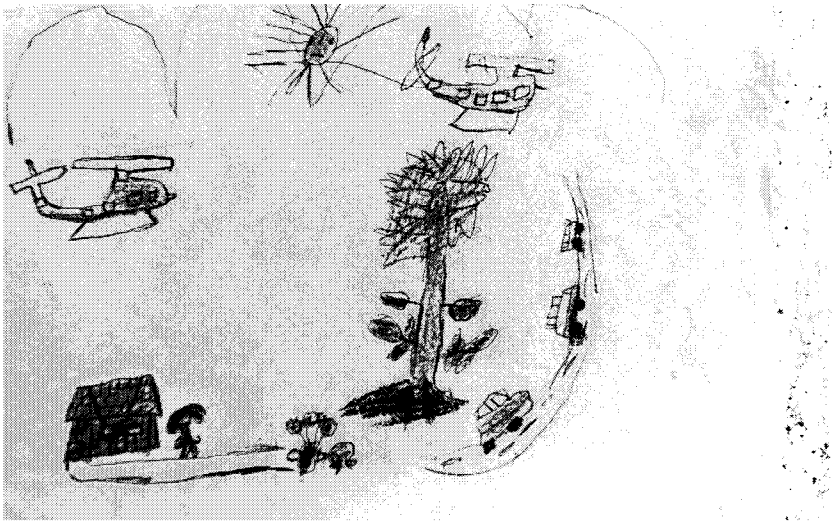
TALIS BRANDS

TALIS BRANDS

TALIS BRANDS

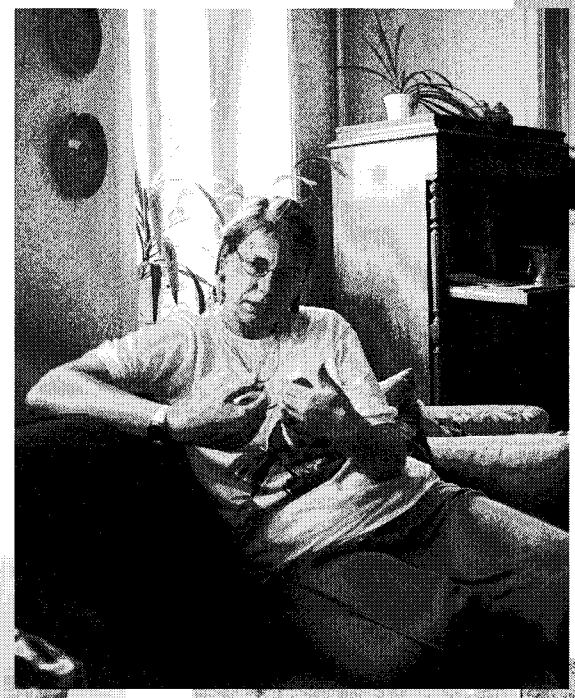

TALIS BRANDS

Tiotusentals människor har dödats i Guatemala de senaste decennierna. Värst har indianerna på landsbygden drabbats. Här en barnteckning som skildrar situationen.

TALIS BRANDS

Ann-Kristin Håkansson (till höger), aktiv i Samerådet, har de senaste åren varit verksam i ett samarbete med mayaindianer i Guatemala.

Nedan: Elna Sara (till höger) som tillsammans med Talis Brands vistades i Guatemala 1994 som samisk volontär.

TALIS BRANDS

TALIS BRANDS

PER BYLUND

Maya-indianska flyktingar i Chiapas. Ovan flätas växtfibrer. Till höger plockas kaffe från en buske. Nedan planteras bananer.

PER BYLUND

PER BYLUND

EDUARDO VALENZUELA

Cwaa Ncubi, basarwakvinna (av engelska och holländska kolonisatörer kallade "bushmen") från Botswana. De kräver idag självstyre i sina områden.

HENRIK PERSSON

Till höger: Vladimir Basilov, expert på centralasiatisk shamanism, främst den islamiserade kazakiska.

HENRIK PERSSON

Antwan Lachen, assyrisk präst.

PAUL JULIEN

Bakolahjägare med elefantspjut. De räknas till Afrikas cirka 200 000 pygméer.

Mongoliska radiosändningar

Vi kommer in på frågan om den mongoliska kulturen idag är hotad och i så fall på vilket sätt.

– Det pågår en han-kinesisering i nordöstra Kina. Något särskilt stort arbete på att bevara mongoliska traditioner pågår inte. Många har han-kinesiska namn.

Bo berättar att inofficiella möten har hållits bland mongoliska konstnärer och andra kulturpersonligheter, där man diskuterat dessa frågor.

– Men det finns ingen pan-mongolisk rörelse som vill ena alla mongoler i en stat eller något liknande. Däremot har det funnits pan-kirgisiska, pan-kazakiska och pan-uzbekiska rörelser som underblåsts av ryssarna. Majoriteten av kazakerna och kirgiserna lever ju i före detta Sovjet och har egna republiker där.

– Ett sätt att bevara den mongoliska kulturen är att skriva dikter, noveller och episka berättelser – liksom att syssla med film, teater och dans. Det finns faktiskt två mongoliska radiokanaler som sänder varje dag. Och gatunamn och namn på offentliga byggnader är utsatta både på mongoliska och kinesiska.

–Vi har inte tvåspråkiga gatskyltar i Haparanda, där ligger kineserna före oss.

Etnografiska muséets mongolsamlingar

Bo beskriver hur en allt större del av gräslandet i Inre Mongoliet grävs upp av de kinesiska bönderna och omvandlas till åkrar, även om merparten ännu är orörd.

– Hos mongolerna ägs betesmarkerna kollektivt. Markfrågan var ett problem långt före den nuvarande regimens tid. Före 1949 motarbetade Kuomintang och Chiang Kai-shek konsekvent minoriteterna. *Kuo-min-tang* betyder "nationella folkpartiet". Det grundades av Sun Yat-sen, som ledde den borgerliga revolutionen 1911 då kejsardömet störtades. Från 1927 leddes partiet av Chiang Kai-shek, som bröt med kommunisterna och inledde ett inbördeskrig. Det varade – med vissa avbrott – fram till revolutionen 1948-49. Efter det har Kuomin-tang haft makten endast på Taiwan.

– Väldiga övergrepp skedde. Detta utnyttjade Gösta Montell när han var där och samlade föremål till Etnografiska muséet på 30-talet, i samband med Hedinexpeditionen. Bland annat därför har vi idag väldigt fina samlingar av lamaistisk-buddhistiska föremål på muséet! Vi har bland annat en unik samling från ett tempel, som inte är utställd nu men som visats då och då; sex människostora figurer i hamrad, förgylld bronsplåt.

På 700-talet e Kr började indisk buddhistisk litteratur översättas till tibetanska. Den särpräglade form av buddhism som då uppstod har i västerlandet fått beteckningen lamaism efter tibetanskans *blama* (*la-ma*), lärare, mästare. Lamaismen finns utanför Tibet främst i Sikkim, Nepal, Bhutan, Ladakh och Mongoliet.

Kazaker i ryska kostymer

I en hel del vardagssituationer kan man märka att det finns motsättningar mellan minoritetskulturerna och majoritetskulturen i Kina, menar Bo Sommarström.

– Under en tågresa blev jag av en grupp kazaker bjuden på hemgjord vodka och hårda ostklimpar. Det var trevligt att samtala med dem. Men efter en stund ville en grupp kineser att jag skulle återvända till dem. "Nu har du talat nog med de där kazakerna", sade de. De började nästan slåss om mig.

– Kazakerna såg ut ungefär som svenskar på 30-40-talen. De hade ryska kostymer, så det måste förekomma något slags kommers över gränsen.

Bo berättar vid intervjutillfället avslutningsvis att han nyligen blivit erbjuden att deltaga i en expedition för att bestiga Mount Everest från Tibetsidan.

– Så nu har jag börjat hårdträna med tyngdlyftning!

Mahmut Serbest och Faruk Sadek:

Östturkestans folk hotas av Kinas politik

Intervju: Henrik Persson och Ola Persson

Genom märkliga ödets nycker har en grupp kazakher från Xinjiang – Östturkestan – i Kina hamnat i Sverige som flyktingar. De flesta av dem bor och arbetar i en mellansvensk stad sedan 1980-talet. Några av dem är födda i jurtor som nomader på 1950-talet. De flydde från Kina till Turkiet och utvandrade till Västtyskland på 1970-talet, sedan kom de hit.

Vi träffar representanter för Sveriges kazakher i en paus i gudstjänsten i moskén i Rinkeby.

Vi har just fått delta i en liten måltid – bröd, inlagda grönsaker och läskedryck – som några muslimer som skall resa till Mecka bjudit på, det är en tradtion. Kazakherna är här på tillfälligt besök, de flesta. En uighur som helt nyligen flytt från Xinjiang är också med vid intervjutillfället. Hans namn kan vi av säkerhetsskäl inte uppge, och vi kan heller inte ha med någon bild av honom här.

Den 20 mars 1997 nåddes västvärlden av det skakande beskedet att två 25-åriga religionsstuderanden dömts till döden av myndigheterna i Xinjiang-provinsen, Kina. De bägge tillhör uighurerna, områdets ursprungsbefolkning. Vilken var bakgrunden till denna de kinesiska myndigheternas nya demonstration av förakt för allt vad mänskliga rättigheter och demokrati innebär? Och vilka är egentligen uighurerna?

Mahmut Serbest och Faruk Sadek berättar för oss. Vi sitter tillsammans med dessa två personer och några andra män i ett avskilt rum i den vackra moskén. Maria Strohl från Föreningen Fjärde Världen är också med. För att få komma in i moskén blir hon först tillsagd att sätta på sig en duk över huvudet, men den kan hon sedan ta av. Vi andra behöver bara ta av oss skorna.

Xinjiang betyder på kinesiska "Nytt Land". Peking betraktar sedan gammalt detta område, som gränsar till bland andra staterna Afghanistan, Pakistan, Tibet och Inre Mongoliet, som en erövringsfront. De 13 olika minoritets- och ursprungsfolken är i allmänhet muslimer, som urprungligen haft egna religioner, ibland med shamanistiska inslag. Bland dem finns kazakher, kirgiser, uighurer och tajiker.

– Uighurerna är den största gruppen på – enligt de kinesiska myndigheternas uppgifter – omkring 6 miljoner människor, berättar Mahmut.

– De talar, liksom till exempel vi kazakher, ett turkiskt språk. För oss är detta inte alls "Xinjiang" utan Östturkestan. Området är fyra gånger större än Sverige och har totalt 16 miljoner invånare officiellt. Men befolkningstalet kan enligt vår uppfattning vara det dubbla.

Mahmut säger att han lägger ned mycket tid på att informera om den svåra situationen i sitt ursprungsland.

– Man kan väl säga att jag är lite av en eldsjäl. Men vi har ingen fast organisation eller något sådant. Faruk fortsätter:

– De kinesiska myndigheterna bedriver en massiv militariserings- och assimileringspolitik i Xinjiang. Hel- och halvmilitärt organiserade kineser i hundratusental bor på avgränsade områden. De kontrollerar och bevakar ursprungsbefolkningarna. Samtidigt förvägras till exempel uighurer anställnings- och utbildningsplatser i proportion till sin andel av befolkningen. På 1950-talet var kineserna cirka fyra procent av invånarna i Xinjiang/Östturkestan, idag är de 40 procent.

– Detta är bakgrunden till de våldsamheter som ägt rum sedan februari 1997, då en demonstration i staden Gulya (Yining på kinesiska) urartade till ett upplopp. Många sköts ned, hundratals arresterades. Området är idag avstängt för journalister. Vi får inte sprida vår version av vad som hände legalt i Kina, säger Mahmut och Faruk. Den uighur som nyligen flytt från Kina instämmer ivrigt i detta:

– Vi har ingen som helst yttrandefrihet!

Sedan 1800-talet har Peking gradvis intensifierat sina försök att ta över i området. Efter revolutionen

1949 marscherade den kinesiska armén in och slog ned den nyligen utropade republiken Östturkestan. Upplösningen av Sovjetunionen i slutet av 1980- och början av 1990-talet har medfört att Xinjiang/Östturkestan fått nya grannar – de nybildade staterna Kazakhstan, Kirgizistan och Tajikistan. I dessa länder lever fränder till folken på den kinesiska sidan. Detta har lett till ökad aktualitet för självständighetskraven där.

Men redan 1989 sägs uighurerna ha börjat protestera mot regeringen i Peking. De påstås faktiskt ibland ha spelat en avgörande roll i att dra igång demonstrationerna på Himmelska Fridens Torg som fick ett så tragiskt slut. Den omedelbara orsaken till uighurernas upprördhet då var att de förolämpats i en anti-muslimsk bok utgiven av de kinesiska myndigheterna. Förutom det brutala militära ingripandet i Peking fängslades i Xinjiang i efterdyningarna till det hela 12 000 imamer, religiösa muslimska lärare. De sattes i fångläger. Där gjorde man försök att "omvända" dem med ateistisk propaganda.

– Olika uighuriska och andra självständighetssträvande grupper har bildats, berättar Faruk. Men man har inte lyckats enas i en enda organisation. Till skillnad från till exempel tibetanerna, så har vi heller ingen samlande ledargestalt.

Vid intervjun understryker Faruk och Mahmut att de inte är pan-turkiska nationalister. De tar också avstånd från de bussbombdåd i Peking som uighurer uppges vara ansvariga för.

– Det finns ingen organisation bakom det där. Det är upprörda ungdomar som ligger bakom det, antagligen. Problem kan inte lösas på våldsamt sätt. Vår vilja är att komma ut med information, men det är mycket svårt.

En kort tid innan vi träffade Mahmut och Faruk organiserade de en demonstration till Kinas ambassad i Stockholm. Där protesterade de tillsammans med hela den kazakhiska kolonin i Sverige, och sympatiserande svenskar, mot Kinas övergrepp.

– Kulturellt och miljömässigt är den kinesiska administrationen av Xinjiang en katastrof för ursprungsfolken i Xinjiang, säger Mahmut. I dessa områden genomför Kina sina kärnvapenprov.

Ett av testområdena är Lop Nor, som skildrats av den svenske "upptäcktsresanden" Sven Hedin. Uppgifter finns om att proven lett till att tusentals barn dött eller fötts missbildade, som en följd av dem.

– Det nationella alfabetet har bytts ut fyra gånger under den senaste 30-årsperioden, påpekar Faruk. Moskéer och koranskolor har enligt Amnesty International bommats igen. Nytryck av religiösa texter förbjuds.

Myndigheterna i Peking håller uppenbarligen Xinjiang i ett järngrepp. I april 1997 fördömde EU-parlamentet att uighuriska ledare avrättats i Kina. Kinas politik i regionen fördömdes också. Nu måste Sverige protestera individuellt. Statsminister Göran Persson måste ta till orda och fördöma förtrycket av uighurer, kazakher och andra ursprungsbefolkningar i dagens Kina. Eller tål inte våra handelsförbindelser med Peking det?

Zoia Gorodilova, evenk-ledare från Sibirien:

Vårt land erövras av vild kapitalism

Av Henrik Persson

– Jag är ledare för vårt självstyrande ursprungsfolkssamhälle i östra Sibirien, nära Bajkalsjön. Det är Zoia Gorodilova, evenk-kvinna från Khanda utanför Irkutsk som berättar. Jag träffar henne i Stockholm samband med konferensen "Vem äger naturen?".

Detta att det finns helt självstyrande samhällen bland Sibiriens ursprungsbefolkningar är en ganska ny utveckling. Före augusti 1991, under perestrojkaperioden, hörde alla landområden, alla hus, all fiske- och jaktutrustning i dessa områden till särskilda regeringskooperativ.

– Dessa kooperativ gav alltså evenkerna den nödvändiga utrustningen, som efter jaktsäsongen var tvungna att meddela sina jaktresultat till kooperativet. Kooperativet köpte också djuren, som myskråtta, sobrel, ekorre och så vidare, men betalade ofta med svarta pengar, berättar Zoia.

Före 1992 fanns alltså inga helt självstyrda samhällen i Sibirien. Den evenkgrupp som utgör 55 av Khandas 75 invånare var nomadiserande fram till 1970. Khanda-evenkerna ville inte vara slavar åt kooperativet. Man beslöt organisera en självstyrande samfällighet och hoppades få tillgång till eget land, tjäna sina pengar själv och använda pengarna till sina egna behov. Så skedde också, med myndigheternas medgivande, i augusti 1992.

– På detta sätt ville vi också återupprätta det traditionella levnadssättet, skydda naturen och skapa bättre sociala förhållanden, säger Zoia.

– Men situationen i Ryssland nu är väldigt märklig. Samtidigt som vi upprättade vår samfällighet, etablerades ett företag med namnet "Rusia Petroleum" i Irkutsk. Ledarna för företaget består av före detta partiledare i vårt lokala område. De hade förlorat sin politiska makt i augusti 1991, men satt pengar åt sidan för profitabla projekt. De har mycket kontakter i Moskva, och med stora penningsummor till hjälp körde de igång, berättar Zoia.

Rusia Petroleum började bygga vägar, hus och borrplattformar på evenkernas område – som om det tillhörde dem. Evenkernas protester lyssnade de inte på. Det finns inga lagar om ursprungsfolks land- eller övriga rättigheter som är beslutade av myndigheter, och som evenkerna skulle kunna stödja sig på.

När snön smälte förde den med sig ut i floden allt giftigt avfall som uppstod vid arbetena.

– Efter två års borrningar dog all fisk i Khandafloden, säger Zoia.

– De miljöskyddsplaner som utarbetats bryr sig ingen om. Vårt land erövras nu av en vild kapitalism. Tidigare kunde vi fånga 15-16 soblar per jaktsäsong och på så sätt försörja en familj med mjöl, socker, mjölk, smör med mera. Men nu blir det bara en eller två soblar som fångas per jaktsäsong. Och den enda hjälp vi får från regeringen riktar sig till barn under tre år, konstaterar Zoia.

– Evenkerna vill inte flytta ifrån sina territorier. De kan inte leva utan sina sjöar, sin flod, sina träsk, och viktigast av allt — sina förfäders gravar. Det är väldigt viktigt för evenkerna att bevara sina gravplatser och shamanistiska platser, påpekar hon.

Men Rusia Petroleum vill uppenbarligen ha bort evenkerna från området. De säger nu till dem att eftersom folkgruppen inte längre kan fiska och jaga bör de flytta till en vanlig rysk bosättning. Detta skulle innebära en fullständig dödsstöt för evenkernas samhälle och traditionella liv.

Zoia Gorodilova avslutade sitt anförande på Stockholms-konferensen genom att säga:

– Jag ber deltagarna och organisatörerna av denna konferens, ursprungsfolk från Kanada, Alaska, Grönland, Sverige, Finland: Hjälp oss att ändra människors inställning till ursprungsfolk. Tack.

Efter det att Zoia rest tillbaka till Sibirien kontaktar jag SIDA-Öst för att höra om de vill stödja hennes evenkgrupp. Tjänstemännen jag får tala med säger i telefon att det är "fel del av Sibirien", för att Sverige skall kunna göra något. På brev svarar de inte.

Sydvästasien

Elmalı – Turkisk folkvisa

Jag gick från Elmalı till fots
orka, mina knän
orka, mina knän
Min farbror rider till häst,
morbror går till fots.

Lilla barn,
du gjorde mig vansinnig,
brände mig till aska

Bärselen
som band dig till kamelen
hittade jag på vägen
Dig, som jag kallade Ali
Dig, som jag längtat efter i sju år.

Stjärnorna glittrar på himlen,
Gamarna
delar din döda kropp mellan sig.
I tältet
skrattar mina rivaler skadeglatt.

En kamel, större än alla de andra;
på den lade jag dig omsorgsfullt,
mitt i natten.
Vad skall jag göra nu?
Säg mig vad jag skall göra.

Min svärmor, klädd i dyrbar päls,
hennes kameler,
fullastade med kaffebönor.
Hon är inte vem som helst
Hon är en äkta yörük.

Hennes tält,
vävt av finaste getull.
Sina armskydd bär hon alltid.
Aldrig
kommer hon att förlåta mig.

Saltet du behövde, det hämtade jag
från den bästa saltgruvan.
Dina blöjor, dem torkade jag
på det högsta berget.
Åh, nu har gamarna
hackat ut dina ögon!

Ur mina vita bröst
rinner mjölken.
Min stam ser vägen framför sig,
utan hopp.
Sorgen förtär oss

Jag band ihop kamelerna,
jag satte betslet på kamelen.
Uppe på berget
förlorade jag ändå mitt lilla barn.

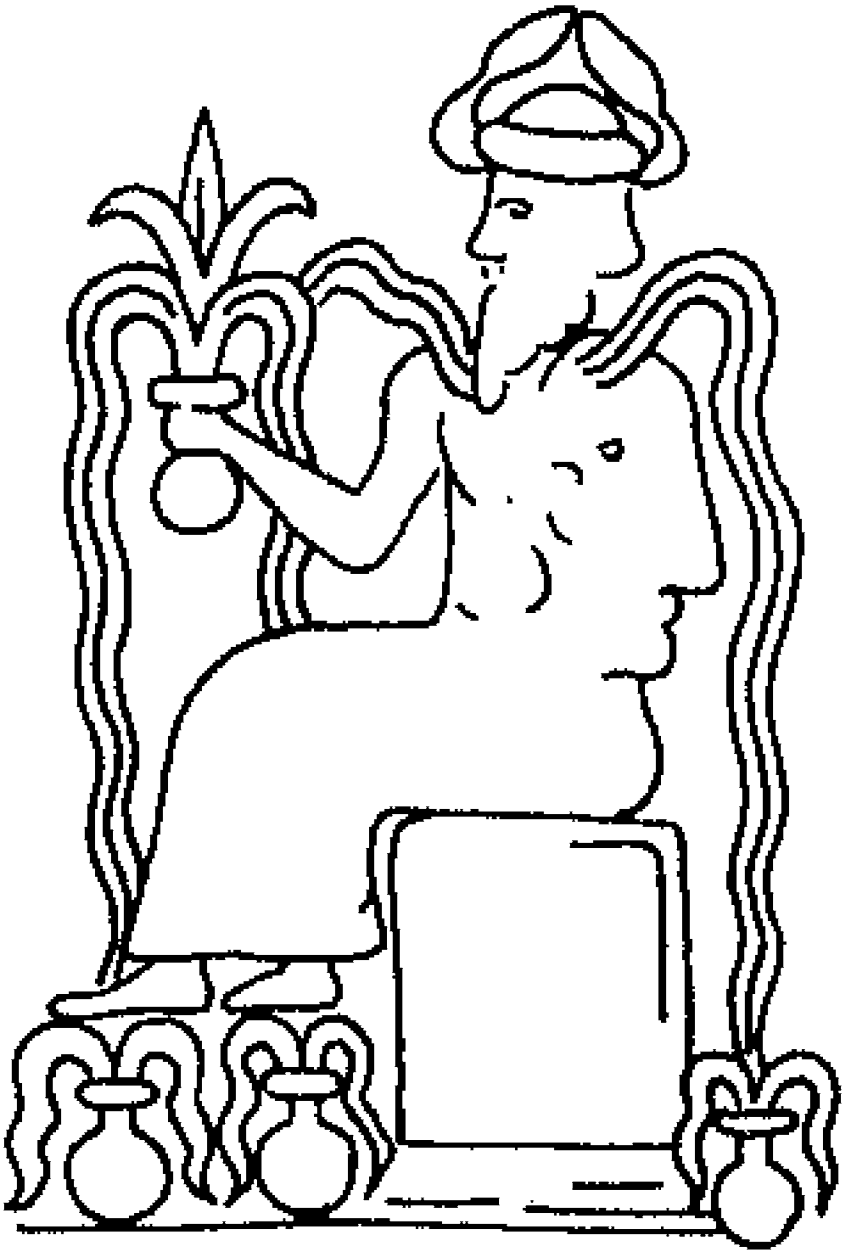
Med finaste mattan täckte jag dig;
Fäste dig,
högst upp på kamelryggen.
Dig, som jag fick
efter sju års väntan.

Gamarna cirklar i luften.
Gamarna sliter din kropp
i stycken.
Det svarta budet nådde oss.

Min pistol
smyckad med sidenband.
Din far, hövding i en stolt stam.
Cicekberg, du blev en mördare.

Lilla barn,
du gjorde mig vansinnig,
brände mig till aska.

Översättning: Gönenç Ertem Kurtiz

Det finns kloster i norra Irak där gamla assyriska skrifter ännu används.

Assyrien lever!

Av Henrik Persson

– Den assyriska ursprungsbefolkningen finns ännu. Vårt språk talas, vi känner samhörighet med de historiska lämningarna. Delningen mellan assyriernas och syrianernas kyrkor har gamla rötter och går tillbaka ända till ursprungsområdet i Mellersta Östern.
– Assyrien är en nation som syrianerna också härstammar ifrån. Den erkändes av FN i början av 1930-talet.

Det säger Antwan Lachen från Irak, präst inom den öst-assyriska kyrkan, när jag träffar honom mitt under församlingsarbetet en söndag i Stockholmsförorten Fittja. Melinda Yagmour och Nabil Tomi, som har sammanfört mig med Antwan, är också med. De arbetar just med en utställning om olika folkgrupper i Irak.

Här i Assurföreningens lokaler sitter bilder från det gamla Assyrien på väggarna, assyriska nationssymboler, assyriska flaggor – och en stor svensk flagga. Gudstjänsten är just avslutad. Vi dricker te och äter bröd av olika slag. Antwan berättar och visar på en karta.

– Assyrierna är en nation som talar assyriska, detta är ett faktum. Jag härstammar själv från en gammal assyrisk by som förstörts många gånger. Den heter Diana och ligger 14 kilometer från Rawanduz i norra Irak. Sedan är det en annan sak att namnet inte är viktigt för vissa, utan vad vi *gör*. Men vad jag säger är det jag uppfattar som fakta, jag är inte intresserad av att debattera eller attackera andra.

Det assyriska imperiet var mycket stort fram till att det upphörde år 612 före Kristus, före det babyloniska rikets undergång år 539. Det sträckte sig bort till Egypten. Kontakter fanns med Kina, Afrika, Kashmir och Malabar i Indien – och andra delar av Asien. Kontakterna skedde via gamla handelsvägar som ännu finns kvar. Vägarna användes under det assyriska imperiets tid – ömsom till krig, ömsom till handel.

– Via handelsmännen spreds vår kyrka också, berättar Antwan. Den kallas ibland för "nestoriansk" men jag anser inte att den beteckningen är bra. Nestorios var grek, och kom inte från vårt ursprungsområde. Det rätta namnet på den är *Österns heliga apostoliska katolska assyriska kyrka,* eller *Österns assyriska kyrka,* eller *Österns kyrka.*

Så kallade nestorianska kristna har funnits ända borta i Kina och Indien. Än idag finns kristna i dessa områden. I Tatarstan, Buchara, Iran, Mosul, Babel och Syrien fanns åtskilliga församlingar. Det fanns – och finns än idag – en ärkesbiskop i Indien. Enligt Antwan finns det också tiotusentals assyrier i dagens Ryssland.

– Detta var stora församlingar med 10 000-tals medlemmar. Man bör dock ha i åtanke att det ofta gick till så att det var "hövdingar" av olika slag som omvände sig – och därmed ansågs automatiskt deras undersåtar tillhöra samma religion, påpekar Antwan. Dessutom existerade församlingarna ofta avskurna från kontakter med religionens ursprungsområde.

– Men vi tillhör alltså inte bara en kyrka utan är även en nation, som – trots att olika professorer på museerna talar om "en död kultur" – faktiskt existerar än idag. Något som har inträffat är att den nya religionen islam infördes bland många assyrier. Dess heliga skrift, Koranen, var på arabiska, vilket ledde till att många assyrier förlorade sitt språk.

– *Hur länge har assyrierna varit kristna?*

– Det fanns assyriska kristna i Mesopotamien när Jesus fortfarande var i Palestina. Detta beror på Abger Okama V – "den mörke kungen". Han var kung i Urhei, i norra Mesopotamien, i nuvarande Turkiet, vid denna tid. Han bad Jesus komma till sitt land för att bota en hudsjukdom som han hade. Jesus kunde inte lämna Palestina, utan sände istället några av sina apostlar: helgonen Thomas (som sedan kom till Indien), Addei, Mari och Simon. Sankt Addei kom med den bok som vi ännu använder i mässan, och som också används av kaldéerna. Ett av helgonen, Sankt Mari, kom år 34 efter Kristus.

– Kungen sände också apostlar till Palestina för att måla av Jesus. Det gick inte. Jesus tog då en duk och tryckte mot sitt ansikte, där ansiktet sedan avtecknade sig. Duken anses existera, liksom brev från kungen.

– *Vad betyder ordet "ur" som ofta finns i assyriska platsbenämningar?*

– Jo, det betyder just "plats". Namnet "Irak" anses komma från ordet *"ur*uk", vilket egentligen är namnet på gravplatser för assyriska kungar. Namnet Jerusalem anses av vissa komma från "*Ur*eshlem", "Fredens Plats".

– *Är det sant att assyrierna haft en bättre ekonomisk ställning än kringboende folk?*

– Ja det stämmer. Vår religion gör att vi kan koncentrera oss mer på detta, en annan livsinställning. Det är skillnad i hur våra hus ser ut, och omgivande gruppers, och så vidare. Under den engelska kolonialperioden fick vi militära uppdrag. Men de engelska kolonisatörerna lurade assyrierna också. 1921 gav de visst oberoende åt Irak, men inget åt assyrierna, bara löften. Vid denna tid utlovades Mosul och kringliggande områden som en egen stat åt assyrierna, och detta godkändes av FN, men inget hände. 1933 ägde däremot en av engelsmännen planerad massaker rum på assyrier i Semmel. 6 000 människor uppges ha dödats där, och ytterligare fler i kringliggande byar. Massakern genomfördes av kurder och irakiska armén.

Nabil Tomi berättar att äldre släktingar till honom själva var med och såg övergrepp mot assyrierna.

Intervjun fortsätter senare i Antwans enkla residens, en vanlig lägenhet. I hallen står en kopieringsmaskin, på TV:n finns en kombinerad klocka och Jesusbild. Snart får vi kaffe och en typisk assyrisk kaka. Den heter *kade,* verkar vara rätt kaloririk och görs i stekpanna.

– En sak som alla inte känner till är att det finns grova felöversättningar och fel i Bibeln, säger Antwan medan vi äter av kakan.

– Det står till exempel att "Det är lika svårt för en **kamel** att komma genom ett nålsöga, som för en en rik person att komma till himlen." Men det ursprungliga ordet är inte kamel utan *"gemel",* som är namnet på ett slags tjockt rep som används när man binder får.

– *Det sägs att det finns kloster i norra Irak, där mycket gamla assyriska skrifter ännu används?*

– Det är riktigt. Ofta börjar de på kapitel 3 eftersom de två första kapitlen då är så kraftladdade att endast de högsta prästerna får läsa dem. De anses nämligen gå att utnyttja till olika former av magi, och man vill inte att oskolade unga präster skall använda dem i negativa syften. Andra skrifter handlar om astronomi, till exempel.

–Det finns också "doktorer", berättar Antwan, fast de har inte lärt sig ur böcker utan från naturen själv. De använder olika växter, t ex speciella sorters gräs mot ormbett. Själva metoden att ge medicinerna med är viktig; de blåses med rör in i halsen eller på platser på kroppen där de ska ha effekt.

– Själv såg jag som barn hur en äldre kvinna botade brännskador med en salva gjord av bl a sesamolja där skorpioner fått ligga och dra en längre tid. Skadan helades fullständigt. Jag var också med om hur inälvor från en räv lades på ett allvarligt maskangripet sår på en pojke.

Vi förlorar oss i ett samtal om varför assyriska kvinnor gör ett "fyrväderstrecks"-kors i brödet innan det gräddas, om relationen mellan Babylon och Assyrien, om Gilgamesheposet och även frågan om varför Saddam Hussein i Bagdad – som härstammar från byn Tikrit – kallar sig för assyrier ibland.

– Vi är inte assyrier i den mening som Saddam Hussein avser. Men den gud vi tror på är densamma som på Assurbanipals tid. Jag vill också rekommendera den som besöker British Museum att se på stele 29, där det finns texter som förklarar en del av detta, säger Antwan.

– Man har försökt förvränga bilden av Irak genom att beskriva landets historia som enbart arabisk, och utesluta det babylonisk-assyriska ursprunget. Saddam-regimen har till och med presenterat en historia utom landet och en annan inom, fortsätter Antwan upprört.

– Att det nuvarande Irak haft en stor för-arabisk historia beläggs klart av det faktum att olika orter över hela området tidigare hade assyriska namn. På 1600-talet fanns tusentals medlemmar i assyriska kyrkor också på orter som nu är kurdiskt eller shiamuslimskt dominerade, påpekar Melinda Yagmour.

– Det finns fyra miljoner kurder i Kirkuk-området i norra Irak, och där finns också assyrier, säger Antwan. Dit har Saddamregimen flyttat arabisk befolkning för att hindra en kurdisk majoritet. Folk har fått land och 10 000 dinarer om de i folkräkningar uppgett att de är "araber". Skrev man "assyrier" kunde man bli slagen och fängslad. Vi bekämpade och kommer att fortsätta kämpa mot sådant. Vi är inte kurdiska kristna, eller arabiska kristna, vi är assyrier. Olika mentaliteter har utvecklats bland assyrierna, som idag är spridda över världen. Men i grunden är vi samma folk.

Mehmet Demir, yörükhövding:

”Vi kan klara oss utan maskiner”

Av Henrik Persson & Ola Persson

I ett bälte över jorden från Nordafrika och långt bort i Centralasien rör sig fortfarande nomader i svarta tält, eller jurtor, med sina boskapshjordar.
Yörüker, ”de som rör sig”, kallas de nomadstammar som lever främst i södra Anatolien, Turkiet. De anses någon gång på 1000-talet ha anlänt från Centralasien via Iran för att sedan sprida sig över stora delar av Mindre Asien och Balkan.
Idag beräknas antalet yörüker vara omkring en miljon, men alla är inte längre nomader. Och av de som nomadiserar är det mycket få – de fattigaste – som lever hela året i tält.
Vi besökte olika provinser i västra Turkiet och träffade både bofasta och nomadiserande yörüker.

Uppe i bergsbyn Yaka, med Isparta som närmaste större stad, träffar vi yörükhövdingen Mehmet Demir. Med hög röst och självklar auktoritet berättar han om nomadernas liv.

– Människans kropp och hennes medvetande hänger ihop. Vårt, yörükernas, levnadssätt är bra både för kropp och medvetande.

Vi befinner oss i den kombination av kafé och speceriaffär som är den viktigaste samlingsplatsen för männen i Yaka. Några unga pojkar har hällt upp rykande hett te åt oss i turkiska teglas.

– Vi har levt i århundraden i mitten av Asien. Sedan tog vattenresurserna slut, och vi beslutade att emigrera västerut. Så berättar Mehmet Demir, när han försöker ge en bild av hur han tror att yörükernas tidigare historia sett ut.

– Några begav sig till Iran, några kom till Saudiarabien, Syrien och andra arabiska länder. Några kom till Anatolien, i dagens Turkiet, med sina får och tält.

Mycket pengar

– Och från varje plats vi passerade tog vi med oss viktiga lärdomar, uppfinningar om man så vill, om hur man överlever. Allt som är praktiskt använder vi, alla moderniseringar vi ser på vägen tar vi med oss.

Mehmet Demir framhåller att en annan viktig sed hos yörükerna är att alltid hjälpa svaga och fattiga människor. I byx- och skjortfickor har han tjocka sedelbuntar som han gärna visar. Han gör ingen hemlighet av att han har mycket pengar. Han röker dyra Marlboro, inte billiga turkiska cigaretter som bönderna.

– Ledaren för en yörük-grupp är som en liten regering, säger han. Om det mellan grannar eller andra diskuteras problem, eller till exempel giftermål, tillfrågas alltid ledaren.

– Priset på varor vi säljer bestäms av ledaren. Folket måste rätta sig efter ledaren.

Kartan visar de platser som nämns i reportaget. Från Istanbul gick färden till Bilecikprovinsen och byn Günyurdu, där en majoritet av befolkningen är bofasta yörüker.
I bergsbyn Yaka ovanför Egridir-sjön, nära staden Isparta, mötte vi nomadledaren Mehmet Demir. Vid Ugurlu, strax utanför Burdur, sammanträffade vi med en grupp yörüker som var ute med sina tält.

Visa gästfrihet viktigt

– Vi måste leva som mänskliga varelser, säger han. Gästfrihet är något som vi älskar. Vi måste ta ställning för allas mänskliga rättigheter, och vi måste tänka på att både män och kvinnor är människor.

– Nationaliteten eller religionen kan vara en annan än vår, men det spelar ingen roll, vi måste visa vår gästfrihet. Detta är en mycket viktig yörük-sed.

– *Hur går det till när ni nomadiserar?*

– Vi rör oss i grupper, och varje grupp har en chef, som jag. Det är därför som jag kallas Mehmet Çavus, "Mehmet Ledaren". En grupp kan bestå av 40 familjer, men också fler.

– En del människor bor i hus, men vi yörüker bor i tält som vi gjort själva av material som vi fått fram själva, nämligen ull.

– Allting vi använder transporteras i speciella säckar där vi förvarar kläder, sovfiltar, guld – allt vi använder. Säckarna hänger på varsin sida om ryggen på de kameler och hästar vi använder. Gamla och barn sitter också uppe på kamelerna.

– De som vallar fåren har en dräkt av filtad ull som isolerar mycket bättre än ett syntetiskt material.

– *Så det är inte alla moderniteter ni tycker är bra?*

– Man kan jämföra de saker som görs av yörükerna med de som görs i fabriker. Vilka är bäst? När vi är i bergen kan man där inte finna några moderniteter. Allt vi då behöver kan vi tillverka själva.

– Av fårskinn gör vi vackra skor, av ull kläder och *kilims*, mattor, för att hålla marken och väggarna i våra tält varma den kalla årstiden. Vi tillverkar vårt eget ylletyg, som vi gör tält av. Men syprocessen är något som förändrats. Vi använder en speciell tjock nål då. Numera är den av stål, men förr var den gjord av hårt trä.

– Tränålen har många fördelar. Med denna nål sydde vi våra mattor och tält.

Konstgjorda saker sämre

– Det mesta vi använder görs av naturliga material. Det är bäst, och "designen" har vuxit fram under hundratals år.

– Människorna i städerna kan inte göra något utan maskiner. De kan inte klara sig i bergen, men det kan yörükerna.

– I stan finns många konstgjorda saker, och de skapar problem, till exempel radioaktiv strålning. Bilarna för oljud, husuppvärmningen ger luftföroreningar. Och allt hamnar i människokroppen, det är ett svårt problem.

– *Miljön har stor betydelse för er livsföring?*

– Ja. På vintern bor jag vid Antalya, vid Turkiets sydkust, men på sommaren här i Yaka, i bergen. På vintern finns inte de växter djuren behöver i bergen. Då beger vi oss till varma områden vid kusterna.

– Men vi måste hela tiden hålla en balans så att djuren inte överbetar och skapar problem för andra människor. Vi har många får, som vi måste föra från plats till plats, utan att skada naturen. Är det för varmt för fåren, beger vi oss till högplatåer där det är kallare.

– *Har ni egna religiösa ceremonier?*

– Yörüker har samma religion som alla andra i Turkiet, vi är alla muslimer. Vi har nu byggt en särskild moské här uppe på högplatån. För 30 år sedan använde vi ett tält som moské.

Mehmet Demir har två fruar och tretton barn.

– Det är vanligt att yörük-män gifter sig med mer än en fru. Speciellt i östra Anatolien är det mycket populärt!

– Yörükerna behöver många barn för att se efter kamelerna, fåren och lammen, hästarna och fölen.

– Bland oss yörüker säger vi att om man har många barn kommer man att bli rik. Det finns mycket arbete att göra, och genom att ha många barn kan man få det gjort. Om någon har få barn säger alla att detta är en fattig människa.

– Hur uppfostrar ni era barn?

– Yörük-pojkarna lever hela tiden ensamma utan att behöva far eller mor. De är inte rädda för någonting. Och eftersom de växer upp under naturliga förhållanden har de en stark kropp. Yörük-pojkar är mycket modiga. Utan att bli rädda för vilda djur, kan de ge sig iväg långt bort, även nätter och kvällar.

– Det är alltså stora skillnader mellan yörük-pojkar och pojkar från staden –när det gäller kroppen, sinnet och om man jämför deras mod.

– *Finns det andra skillnader?*

– Det räcker!

– *Gifter ni er bara med varandra?*

– Jag kan ge en av mina döttrar till en pojke från en annan yörükgrupp. Men vi gifter oss aldrig utanför yörük-samfälligheten.

– Men sedan finns det yörükgrupper som inte accepterar sederna. De mer traditionellt inriktade ger inte sina döttrar till dessa yörüker.

Hövdingens stora TV

Byns äldre män och *muhtar*, den traditionelle

byledaren, samt skolläraren kommer och hälsar på oss.

Efter frågestunden i kaféet blir vi hembjudna till Mehmet för att äta. Kvinnorna serverade oss flera rätter och åt först senare själva, ute i köket.

– Vi har många idrotter, berättar Mehmet Demir, brottning, bågskytte, hästkapplöpning, lassokastning och andra särskilda spel och lekar. Vi är mycket lyckliga när vi sysslar med detta. Mehmet berättade också om hur han en gång blev sjuk i magen.

– Men då botade jag mig själv med en ört som växer i bergen.

Sedan tittar vi på Mehmets stora TV, medan han ibland avbryter med frågor om hur det är i norra Europa, och berättelser om yörükernas bruk. På väggarna finns bilder med religiösa motiv, bland annat Mevlanamoskén i Konya, de dansande dervischernas centrum.

– Ni säger att det är kallt i Sverige? Vi yörüker tycker om kallt väder! Ja, rätt som det är kanske jag tar mina hjordar och flyttar till Sverige.

Möte med tältnomader

Av Henrik Persson

Uurlu, 27 juni 1987. En bonde hade varnat mig för deras hundar – "hau-hau" – men jag fortsätter oförtrutet upp mot de svarta tälten. Det rasslar i tistlarna. En ödla – eller en giftorm? Plötsligt är jag framme vid tälten. Några barn hörs fnissa i det ena av dem. En man, med en ovanlig huvudbonad, stiger ur det andra.

Dessa yörüker hade får, getter, kor, höns och hundar berättade de för mig. Två svarta tält. De var på väg mellan Antalya och Burdur. Med detsamma när jag klättrat upp för bergknallen till den plats där de slagit upp sina tält, hälsades jag välkommen – *Buyurun!* – in i ett av tältens svala skugga. Det är yörüken Hasan Solak som slår ut sin arm i en vid välkomnande gest. Han har ett slags brun yllemössa som jag inte sett någon turk bära förut. Inne i tältet finns en kvinna, Ayshe Tekin, och en äldre man, Memish Varol – han ligger bekvämt tillbakalutad på de tjocka yllemattor som täcker marken inne i tältet

Det är nu jag märker mitt första misstag. Jag har inte tagit av mig skorna. Det är en huvudregel vid inträdet i varje turkiskt hem, har man sagt mig, tält som hus, eller i en moské. Jag kompenserar misstaget genom att sätta mig likadant som yörükerna, på tältgolvet med benen i kors, vilket uppskattas mycket.

Fram med det engelsk-turkiska lexikonet! Jag vill veta om de anser sig vara turkmener eller ej. De förstår inte frågan. Jag pekar ut att ordet "yörük" i mitt lexikon förklaras som "turkmensk nomad". De ser frågande på mig. Ayshe räcker mig ett glas varm mjölk med socker i. Trots hettan ute smakar det gott.

När jag frågat dem om deras boskap ställer de artigt motfrågor om huruvida samma djur finns i Sverige, vilket jag kan bekräfta. Dessa yörüker hade en traktor och en vattentank var vid mitt besök framkörd nära tälten. Tälten syntes från motorvägen i närheten, men man måste vara uppmärksam för att få syn på dem.

Några barn kommer in i tältet och stirrar på mig med oförställd nyfikenhet. Jag ger dem en apelsin och önskar att jag haft flera med mig. Den enkla, slitna utrustningen och mattorna inne i tältet ser helt annorlunda ut än på de olika museerna i Turkiet där likadana tält ofta ställs ut. Inte alls några mönster eller broderier utan smutsiga plastskålar, syntetiska säckar och svart eller grått ylle. Bland köksutrustningen finns ett stort järnfat där det tunna *yufka*-brödet bakas varje dag, säkert av Ayshe.

Memish klappar mig på magen och säger något. Jag stirrar oförstående. Alla tre yörükerna upprepar skrattande samma sak flera gånger. Till slut förstår jag: Är jag hungrig? Jag får smaka på deras bröd. Hasan visar hur jag ska smula ner det i mjölken och äta alltihop som en soppa.

Ayshe talar högt och ljudligt även till mig, en främmande man. Hon verkar självständigare än kvinnor inne i städerna. Memish har vita yllesockor och ett brett, färggrannt bälte virat runt midjan. Det är det enda som skiljer honom från en vanlig turkisk man. På huvudet bär han den keps som blev så vanlig i Turkiet sedan fezförbudet infördes av Kemal Atatürk 1925. Detta var faktiskt ett led i Kemals försök att europeisera Turkiet. Han lär ha åkt runt i byarna, samlat alla männen, tagit sin huvudbonad i handen och sagt: "Mina herrar, detta är en hatt!". Till skillnad från en hatt kan en keps behållas på när pannan vidrör marken vid bön – om man vänder den bak och fram.

Jag tar några fotografier med Ayshe, Memish och Varol – självklart efter att först ha frågat om lov. Det mötte inget hinder, men jag måste lova att skicka kopior till deras adresser inne i Burdur och Ugurlu. Jag ber Hasan ta en bild på mig också. Först sätter han kamerans objektiv till ögat men jag visar honom att han måste vända på kameran. Bilden blir bra.

Yörükerna vinkar glatt farväl när jag lämnar dem.

Väl hemma i Sverige gör jag och min bror Ola ett besök hos etnologen och kulturantropologen Ingvar Svanberg i Uppsala. Han har bland annat forskat om olika folk i Centralasien.

– Man vet inte säkert varifrån yörükerna kommer, säger Ingvar Svanberg. Turkiska forskare brukar säga att de tillhör de tidigaste turkiska stammarna som kom till Anatolien efter slaget vid Manzikert 1071. Andra menar att de är en för-turkisk

ursprungsbefolkning som turkifierats språkligt. Själv anser jag att yörükerna helt enkelt var en nomadiserande militärkast i det gamla osmanska riket. Sultanen placerade ut dem i bergsområden där deförsörjde sig som herdar.

– Yörükerna har idag blivit en del av den kapitalistiska peningekonomin och deras liv har genomgått stora förändringar.

Ingvar Svanberg har etniska minoriteter som huvudsakligt intresse. Han har rest i f d Sovjet, Bulgarien, f d Jugoslavien och Kina, förutom Turkiet. När vi träffar honom arbetar han just med ett par böcker om kazakerna, ett centralasiatiskt folk, och en bok som heter "Det mångkulturella Sverige" med en genomgång av de 60-70 folkgrupper som finns i Sverige idag.

– Turkiska forskare har ofta en romantisk inställning och anser att alla turkar kommit från Centralasien som nomader, menar Ingvar Svanberg. Yörükerna skulle då vara de som fortsatt att leva som nomader, medan övriga blivit bofasta. De som skulle kommit till Turkiet i senare vågor är seldjukerna och osmanerna – som kom på 1300-talet

– Vi vet att yörükerna utgjorde speciella militära enheter i osmanernas expansion. De motsvarade ungefär kosackerna i det gamla Tsar-Ryssland. Yörükerna var självförsörjande. De lydde direkt under sultanen och hade särskilda privilegier.

– Men andra menar att de är en turkisk ursprungsbefolkning som turkifierats språkligt.

En tysk fysisk antropolog har mätt yörükskallar och ansett sig finna skillnader som tyder på att de är indo-européer, kanske ett iranskt folk.

– Jag tror att de teorierna är felaktiga, säger Ingvar Svanberg. Man stirrar sig blind på yörükernas "ursprungliga" nomadiska levnadssätt. Det gamla osmanska riket var ett kastsamhälle, där folkgrupperna var indelade i sociala skikt som var mycket slutna. Kasterna kan liknas vid etniska grupper som hade olika ekologiska nischer, och yörükerna var helt enkelt en nomadiserande militärkast. De placerades av sultanen ut i bergsområden där de försörjde sig som herdar.

– Det fanns yörüker ända upp i Rumänien och på hela Balkan. Fortfarande finns en liten yörükspillra i före detta Jugoslavien.

– Yörükstammarna hade olika namn, berättar Ingvar Svanberg. Som hos de flesta turkfolk bestod namnet av ett färgord som kopplades till ett djurnamn. En stor yörük-stam är *kara-koyunlar* "De svarta fåren".

Yörükerna gifter sig av princip inom samma stam, helst med sina kusiner. Ordet yörük betyder för dem själva en släkt, en klan. Men för övriga turkar betyder det nomad, och de anser heller inte att en yörük som blivit bofast är yörük – men det anser yörükerna själva.

– Ibland händer det också att man blir visad till ett zigenarläger när man frågar efter yörüker, säger Ingvar Svanberg.

– Så många som en miljon av Turkiets invånare kan göra anspråk på att vara yörükättlingar. Men det är bara några hundra av dessa som inte haft råd att skaffa hus – som nomadiserar även vintertid. Många av de övriga bor i städer och byar – i särskilda kvarter.

– *Hur levde de yörüker du träffade?*

– De bodde vintertid i speciella kvarter runt Anamur och i Nigde i Centralanatolien. En del ägde får, andra inte. De kunde vara anställda av släktingar, ibland anställdes också zigenare.

– De som följer boskapen bor i svarta gethårstält, det gör man på sommaren. Hövdingen ni träffade hade antagligen vinterbetesmarker som han ägde och anställde släktingar som skötte hans får.

– Ännu på 50-talet var Turkiet ganska glest befolkat. Men man fick då dels mycket flyktingar från länder som blivit kommunistiska efter kriget, Bulgarien, Jugoslavien och andra. Dels ägde jordreformer rum, då jord delades ut. Detta var vinterbetesmarker som nomaderna använde sig av, ägda av staten. Nomaderna kunde inte få jorden om de inte bosatte sig på den. Yasar Kemal beskriver just detta i boken "De tusen tjurarnas berg".

– *Hur är yörükerna organiserade?*

– De bor ofta samlade i en ätt eller klanenhet, där det finns en grupp bröder. Tidigare kunde äldste och fäder utöva makt över de andra. Men nu verkar det vara de rikaste yörükerna som styr, i kraft av att de äger mark och får.

– Det finns ofta en romantisering av det egna levnadssättet, där man framställer det som att man lever med en traditionell beslutsgång. Men i själva verket är varje hushåll ganska självständigt. De är involverade i en kapitalistisk penningekonomi.

– *Har yörükerna några icke-muslimska sedvänjor, religiösa eller andra?*

– Islam integrerar ofta alla sedvänjor såsom varande muslimska. Om man i Turkiet frågar om de regnböner som många grupper använder sig av för

att åkalla regn, säger folk att det är en muslimsk sed.

– Regnbönerna är ett slags magi. Äldre kvinnor reciterar då särskilda böner. Även imamer kan läsa mot tandvärk t ex.

– *Hur är det med shamanism?*

– Om man med shaman menar en person som kan fungera som ett medium och i trance kontakta andevärlden och där skaffa sig kunskap som han tar med sig tillbaka till denna värld, varför någon är sjuk etc – så finns detta inte i Turkiet.

– Däremot använder gärna turkiska etnologer – hembygdsforskare – beteckningen shamanism på regnböner och olika sedvänjor.

– Klassisk shamanism finns bland turkfolk i Centralasien, bland kazaker och kirgizer. Och det fanns en shaman bland kazakerna i Turkiet fram till 1977 – när de fick elektricitet. Det var en gammal kvinna som flyttat dit från Kina. Turkar i Turkiet har i sina sedvänjor mera gemensamt med greker, bulgarer och rumäner än med folk i Centralasien. Men av politiska ideologiska och nationalistiska skäl tenderar man att titta åt det senare hållet.

– Hembygdsforskare i Sverige har ju ofta velat se olika sedvänjor som arv från asatro, medan etnologer varit mera tveksamma.

– *Finns det totemism – yörükstammarna har ju djurnamn?*

– Totem är ett svårt begrepp att använda. Den grå vargen är förstås en mycket gammal symbol för turkiska stammar. Man har även haft den som emblem i militära härer bland olika folk i Centralasien.

– Turkiska fascister – ”De grå vargarna” – har också använt detta emblem, fram till 1980.

– De pan-turkiska strömningarna lever kvar sedan sekelskiftet i högerextrema grupper och i romantiska forskarkretsar i Turkiet.

”Traktorn förändrade nomadlivet”

Intervju: Henrik Persson
Tolk: Gönenç Ertem Kurtiz

Yasar Özürküt är uppväxt i sydöstra Turkiet på Çukurova-slätten. Härifrån har författaren Yasar Kemal hämtat motiven till många av sina romaner. Vid intervjutillfället arbetar Yasar Özürküt på turkiska redaktionen vid Sveriges Radio.
– Jag såg hur nomadernas liv förändrades. Ibland hände det att nomader och bybor sköt på varandra, i marktvister.

– Çukurova-slätten är fruktbar, inte bara när det gäller gröda och växtlighet utan också kulturellt. Yeyhan-floden rinner nära Yasar Kemals hemby. Härifrån kom också den kände filmregissören Yilmaz Güney, samt folktrubadurer, författare och kända konstnärer, berättar Yasar.

Den östligaste utlöparen av den bergskedja – Taurusbergen – som sträcker sig över hela södra Turkiet, finns i området. På sommaren blir det mycket hett och alla nomadstammar beger sig då upp i bergen till särskilda högplatåområden som kallas *yaylas*. Där finns det bete för djuren, och nomaderna kan slå upp sina tält.

Smör, ost, kött

– Yörükerna har kameler, får och en del hästar. Till vakthållning och skydd använder de också hundar.

– På vintrarna flyttar de med sina stora svarta tält ner på Çukurovaslätten. De använder samma rastplatser varje gång, som de hyr till ett inte särskilt billigt pris. På rastplatsen säljer de sina olika produkter; smör, ost, hantverk, kött. När jag var barn på 50-talet framställde de detta utan särskilt mycket maskiner, men det har förändrats. Nu är det vanligt med schweiziska mjölkmaskiner i tälten.

– När jag var liten kom många olika yörükstammar förbi. De hade olika namn, och då är djurnamn det vanligaste. Ofta kom de till byäldsten och spelade folkmusik. Stamäldsten hos nomaderna hade alltid sitt tält i mitten.

– Nomaderna hade järnverktyg och var helt självförsörjande. Käder fick de från sin fårull. De hade inte så mycket med sig, för att snabbt kunna packa och flytta.

– Jag minns att yörükerna hade många *kilims*, mattor med vackra mönster, som dekoration inuti varje tält. Barnen i byarna fick alltid presenter. Yörükerna tämjde jaktfalkar och lagade gevär. Det var överhuvudtaget mycket goda kontakter mellan yörükerna och byborna.

– Man hade till exempel som sed att stamäldsten stod till hjälp när en pojke i byn skulle omskäras. De blir då nästan som släkt med varandra. Han blir då som pappa nummer två för pojken. Den som på detta sätt står till hjälp vid omskärelsen kallas för *kirve*.

– Det var också vanligt, minns jag, att yörükernas kvinnor blev gifta med bybor. Täta relationer uppstod. Detta är ett vanligt motiv i olika folksånger förresten.

– Den årstid när det började blåsa, då visste man att yörükerna skulle komma. Först i ledet kom en åsna, sedan kameler utsmyckade med kilims, de fina handvävda mattorna. Kamelerna bär allt, fram till 1950 transporterade yörükerna nästan ingenting med hjul. Barnen går, de allra minsta bärs på mammans rygg. Eller också hade man små barn i vaggor på båda sidor om kamelryggen.

– Så småningom blev många nomader så illa tvungna att bosätta sig – men en del har härdat ut hela tiden.

– *Men det här var 20-30 år sedan. Hur är det idag?*

– Ja, mycket ändrades när traktorn kom. När man började bearbeta all jord på detta sätt, blev nomaderna skadliga. Tvister uppstod om till exempel yayla-markerna, när bönderna ville odla vete eller bomull.

– 1947 kom traktorn till Çukurova-slätten. Där finns nu industriherrar som har otroligt stora jordegendomar. Av vänskap mellan nomader och bybor blev fiendskap. Det förekom till och med att man sköt på varandra. ”Traktorn kom – livet förändrades”, det är ett vanligt talesätt i de här trakterna.

Yörükerna blev hetsigare

– 1974 återvände jag till min hemby för att göra

reportage åt Ankara-radion. Nu fanns det en statlig farm i området. De ansvariga klagade på nomaderna: "Deras djur skadar våra fält".

– En grupp yörüker hade just kommit till området, men hade problem med att slå sig ner på platsen. "Jag måste banda dem", tänkte jag.

– Så jag tog kontakt med dem. De hade också förändrats, och blivit hetsigare. Det var jättemycket trafik i området. Jag lyckades utverka tre dagars uppehållstillstånd för dem. De kysste mina händer och började slå upp sina tält. Tre dagar var ekonomiskt betydelsefullt för dem.

– En av deras trubadurer satt på en stor stock och sjöng, utan *saz* (ett tresträngat instrument som är vanligt i Turkiet). I några regioner använder de saz, på andra ställen bara rösten. De sjunger då på ett speciellt sätt. Trubaduren sjöng sånger av ett slag som kallas *kara soldan*, de är mycket fina och handlar om naturen och sådant. Träd, granar, källvatten, grönt gräs – det är viktiga symboler för yörükerna. Nu, när man blivit bofasta, finns naturen visserligen kvar i sånger och berättelser, men det handlar om andra delar av den. Men på grund av den spända situationen, deras trängda läge i förhållande till jordbruket, blev det mera en dödssång han sjöng.

Nomadlivet fortsätter

– Senare åkte jag runt i en hyrd bil. Det visade sig att chauffören var en yörük som sålt sina kameler för ett år sedan.

– Jag har samlat folksånger åt turkiska radion sedan 1971. Jag bandade en 83-åring som sjöng sången "Den tomma vaggan" med en oerhört fin och djup röst.

– Jag märkte att mycket blivit annorlunda. Nomader sålde kilims till amerikaner och turister. Handelsfolk utnyttjade situationen och gav maskingjorda mattor i utbyte.

– Traditionellt har Turkiets regeringar annars haft en positiv inställning till nomaderna. En av den turkiska historiens viktigaste gestalter, *Osman*, var själv nomad. Men det finns säkert många yörüker som fortsätter att kämpa med nomadlivet, fast det blir svårare och svårare. Till och med dagens turkiska regering vill att de ska bli bofasta, av hävd gömmer nämligen yörükerna rebeller.

Kurderna:
Koloniserade av fyra länder

Berättat för Henrik Persson och Ola Persson

Fuat Soylu är kurd. Han är uppväxt i den turkiska delen av Kurdistan. Vi träffar honom på ett kafé i Stockholm. Här berättar han själv om kurderna, deras historia och kultur. Vi kan inte visa någon bild på honom, och heller inte ha med hans verkliga namn. Här är hans berättelse.

”Vi kurder är ett folk med gamla rötter i Mellanöstern, ett av de första folken i regionen. Men det finns flera hypoteser om vår härkomst.

En hypotes är faktiskt att det kurdiska folket har kommit från Skandinavien. Ett bevis för detta skulle vara att en del av kurderna har ljust hår och blå ögon. Men det här är ju inte så troligt.

Det finns en koppling till perserna. Persiska och kurdiska hör till samma språkgrupp – den indogermanska – liksom baluchiska och vissa språk i Afghanistan.

De kurdiska folken har levt många år i bergen i sitt land som kallas Kurdistan. De har för det mesta varit nomader och arbetat med sina djur, eller också har de varit jordbrukare.

Araberna – första invasionen

På 700-talet kom araberna till regionen och med dem den islamiska ideologin.

Regionen mellan Eufrat och Tigris, det s k Mesopotamien, var mycket rik, och araberna ville ta området från kurderna. Det var den första invasionen i den kurdiska historien.

Naturligtvis bildade kurderna också på den tiden egna stater – ibland tillsammans med perser, ibland ensamma. Det mest kända av dessa riken var *medernas* som bildades 612.

Kurderna erövrade också Nineve i dagens Irak. Nineve, som var huvudstaden, tillhörde på den tiden det assyriska riket.

Den turkiska invasionen från Asien började omkring 1070. Därefter bildades det osmanska riket. Efter erövringen hamnade en del av Kurdistan under det persiska riket. Kurdistan blev alltså delat i två delar.

Vid första världskrigets utbrott började stormakterna intressera sig för området och dess naturtillgångar – olja, koppar, vismut, järn och mycket annat.

Det osmanska riket samarbetade med de europeiska stormakterna och blev vid första världskrigets utbrott invaderat av engelsmän och fransmän.

Frankrike tog Syrien och engelsmännen tog Irak. De tillhörde på den tiden det osmanska riket. Den del av Kurdistan som idag ligger i Irak gick till England och den syriska delen till Frankrike.

Genom Lausanne-fördraget 1923 bildades den nya turkiska republiken, som fortfarande består, och Kurdistan delades i fyra delar.

Egen republik – i ett år

Sedan kom andra världskriget. Den sovjetiska armén ockuperade norra Iran och därmed en del av Kurdistan. Genom hjälp från Sovjet bildade kurderna där en demokratisk republik 1946, *Mahabad*-republiken.

Denna krossades emellertid av de iranska och turkiska arméerna. Sovjetunionen hade efter kriget måst dra tillbaka sin armé. Republiken levde bara i tolv månader. I februari 1947 upphörde den, och presidenten, *Kadi Muhammed*, hängdes av den iranska kolonialmakten.

Kampen i den irakiska delen av Kurdistan leddes på den här tiden av *Mustafa Barzani*.

Barzani och andra bildade KDP, *Kurdiska Demokratiska Partiet*, som bekämpade den irakiska kolonialmakten. Kampen pågick till 1970, då man skrev ett autonomifördrag med kurderna. Fördraget bröts emellertid av *Saddam Hussein*, som började bekämpa kurderna.

1974 fick kurderna genom Iran hjälp av USA. Sovjetunionen, som hade mycket nära relationer med den irakiska regeringen, ville inte hjälpa oss.

Den kurdiska motståndsrörelsen i Irak krossades. 1975 deporterades nästan en halv miljon kurder till den irakiska öknen.

Efter Mahabad-republikens nederlag var det en lång tid av tystnad i Iran. När den iranska revolutio-

nen kom till stånd 1978-79 började kurderna också organisera sig och kämpa under ledning av det iranska KDP. De kämpar än idag för sina rättigheter. Khomeini, som sa att han skulle stödja kurderna, bröt även han sitt löfte.

I Syrien, där kurdena är ganska få, har det inte förekommit så mycket väpnad kamp. Där har kurderna inga rättigheter, inget medborgarskap och inga pass. De är ingenting i Syrien. Men de kämpar idag för mänskliga och nationella rättigheter.

Det är kortfattat den historiska utvecklingen i de fyra delarna av Kurdistan.

Idag finns det tolv miljoner kurder i Turkiet, c:a 7 miljoner i Iran, fyra miljoner i Irak och nästan en miljon i Syrien. Det finns c:a 300 000 i Ryssland och dessutom finns det en del kurder i Libanon och Israel.

I Västtyskland finns det idag mellan 300 000 och 400 000 kurder, i Sverige mellan 7 000 och 8 000.

I Turkiet menar man officiellt att det inte finns några kurder alls. Där kallar man dem "bergsturkar".

Språket försvinner inte

I Turkiet är lägsta straffet för att säga att man är kurd åtta års fängelse. Beroende på ens ställning i samhället kan det bli sexton eller tjugofyra år. Det är förbjudet att tala kurdiska i skolorna.

Men språket försvinner ändå inte. Kurderna har inte böjt huvudet. De är medvetna om att de är kurder. De har varit tvungna att begränsa användningen av språket till familjen, men detta är också en kamp för att bevara identiteten. Man har bevarat språket genom att tala med sina barn. Det har också uppstått politiska organisationer.

Den turkiska regeringen började på 1930-talet öppna internatskolor i Kurdistan. Man tog barn i sex-sjuårsåldern hemifrån. I skolorna agiterade man för att de var turkar. Det var en tolvårig utbildning. 1981 fanns det 350 sådana internatskolor.

Vad gäller kulturen kan man säga att vi har en egen kultur som skiljer sig från turkarnas, arabernas och persernas. Vi har våra egna traditioner, som skiljer sig från dessa nationers, och vi talar vårt eget språk, som har tre dialekter, men de skiljer sig inte så mycket åt.

Myter och sagor

Dessutom har vi naturligtvis mycket myter och sagor. Jag kommer själv ihåg hur det var i min by.

Det brukade komma en äldre person och berätta en saga som kunde vara hela vintern. Det var mycket trevligt att lyssna. Vi lyssnade till det kurdiska språket, den kurdiska litteraturen. Nu har detta naturligtvis utvecklats i den moderna litteraturen – både för barn och vuxna. Men det här berättandet finns kvar.

Myterna och sagorna handlar om kärlek, om samliv och samhälle, men naturligtvis också om krig. Det finns också mytologiska sagor om olika andeväsen. Man har trott på många olika andeväsen som levde i skogarna.

Det finns de som har försvarat sin gamla religion mot islam ända fram till idag, men de är inte så många. Man kallar dem *yeziditer*. De är kanske en halv miljon människor. Annars är de flesta muslimer, men det finns också en del kristna.

Mullorna, de islamiska prästerna, har haft och har ett stort inflytande. Särskilt när det inte fanns några skolor i Kurdistan, fram till 1930-talet. Mullorna har bidragit till att ge nationellt medvetande till det kurdiska folket. De har talat kurdiska och sagt: 'Ni är kurder, ni måste kämpa för era rättigheter.'

Folk litade på mullorna, för de visste att mullorna är religiösa: 'De kan inte ljuga, de säger sanningen. De har studerat och de har sett världen, de vet mer än vi. Vad de säger är riktigt, och det tror vi på'. Så sade man.

Än idag finns det kvar nomader i bergen. Kurdistan består ju mest av berg. Men genom industrialisering har nomadismen försvunnit en del. Flest nomader finns det i de norra och östra delarna av Kurdistan. Även i irakiska Kurdistan finns en hel del nomader. De lever på sina djur – får och kor – och nomadiserar på somrarna. Produkterna som de fått fram använder de sedan till att handla med, förutom det som de använder själva.

På grund av påtryckningar från den turkiska regeringen vågar många av kurderna i Turkiet inte längre bege sig till nomadplatserna. Militären kommer och tar djur och förstör produkterna.

Men just genom att de har nomadiserat har inte nomaderna på samma sätt som andra assimilerats i Turkiet. De lever ju i bergen och har inte så mycket kontakt med turkarna. Barnen har inte gått i skola och lärt sig turkiska. Nomaderna har bevarat den kurdiska identiteten fullt ut. Kanske är man från den turkiska statens sida lite mera rädd för dem av den anledningen.

Under den sista tiden har man försökt sig på en

lite annan politik gentemot nomaderna. Man säger att det inte är ett bra liv för dem att bo i bergen. 'Ni är så fattiga. Om ni kommer till städerna ska ni få hus, lägenheter och pengar'. Genom den politiken vill de genomföra en turkifiering av den här folkgruppen också.

Nomaderna kan vara ungefär en halv miljon människor i Turkiet.

I Kurdistan är människorna ofta organiserade i klaner. Det är en kvarleva från feodaltiden. Inom varje klan, i varje område, har man olika sätt att sjunga, dansa och visa sina känslor. Klanerna i Kurdistan har ofta konkurrerat genom sång och dans.

När två klanledare träffades hade de med hundra procents säkerhet med sig sångare som satt och sjöng klanens egna sånger.

Än idag förkommer det blodshämnd mellan klaner och familjer i Kurdistan. En ung man vill kanske gifta sig med en flicka från en annan familj, men flickans familj är kanske inte med på saken. De rymde kanske till bergen, och då började ett krig mellan familjerna som kunde vara i flera generationer. Den ena familjen dödade en person ur den andra familjen, och sedan dödade den andra familjen två personer ur den första, och så fortsatte det.

Klanlivet försvinner i industrisamhället, men kurderna är en envis nation. Trots industrialiseringen kommer vi inte att förlora vår identitet. På landet finns klanlivet kvar även om det försvinner i städerna.

Dubbelmoral – även hos vänstern

Den kemalistiska* ideologin i Turkiet, som vi kallar den, är progressiv när det gäller andra folk, men inte när det gäller kurderna. De menar att status quo i Mellanöstern inte får störas av den kurdiska saken. Även de radikala vänstergrupperna i Turkiet har denna dubbelmoral.

Vi har samma rätt som andra folk i världen att grunda en egen stat. Vi är 22 miljoner människor i Mellanöstern. Vi är det största folket i världen som lever under kolonialt herravälde.

Om vi fick en egen stat skulle det också tjäna de turkiska, arabiska och persiska folken. Jag kämpar för enhet mellan de fyra delarna av Kurdistan. När det blir av är en tidsfråga. Kanske får vi först en egen stat i den turkiska delen. Men målet är att ena de fyra delarna och bilda ett demokratiskt och självständigt Kurdistan. Kurderna har rätt till sitt land. ”

---

* Efter det moderna Turkiets grundare Kemal Atatürk.

Yvonne Ruweida, svensk riksdagskvinna:

-Jag har en beduinsläkt

Av Henrik Persson

- När vi ska komma och hälsa på pappas släkt måste vi säga ifrån i förväg så att de inte slaktar ett lamm! Yvonne Ruweida, riksdagskvinna för miljöpartiet, berättar om en del av de speciella komplikationer det ibland kan medföra att ha en svensk mor men en far som tillhör en av de palestinska beduinsläkterna.

Vi sitter en helt vanlig arbetsdag på hennes kontorsrum i Riksdagshuset i Stockholm och pratar om den beduinska delen av hennes bakgrund.

– När jag kommer ropar kvinnorna sina "stridsrop", för att uttrycka glädje. Ibland slaktar man faktiskt ett lamm och har mottagning i tre dagar. De är mycket stolta över att ha en släkting som är parlamentsledamot i det avlägsna Sverige.

– Min släkt, *Al Ruweidat,* omfattar hundratals människor. Den ingår i sin tur i en klan, *Al-Hanahijara,* som består av 40 till 100 familjer, berättar Yvonne.

– Jag har bedrivit släktforskning. Jag har släktingar i Jerusalem. Min far skildes från sin familj efter ockupationen av Gaza. Släkten finns spridd lite överallt, i Saudiarabien, i Sulwan – mellan Jerusalem och Döda havet – finns det kusiners kusiner. Min farfar och hans familj flydde från Bersheba 1948 och kom till Gaza. Där bor de fortfarande i flyktinglägret Al Maghazi. Min far studerade 1967 i Kairo och valde att stanna där efter Israels ockupation av Gaza. Shejkfamiljen kunde redan 1948 förvärva mark eftersom det är en större familj än de övriga i klanen. Sheiken över klanen var Abu Meddin vars barnbarn Freih Abu Meddin nu är minister i de palestinska områdena.

Det finns beduiner på Arabiska halvön, i Negevöknen, i Västsahara, i Saudiarabien och i Egypten. Romantiskt beskrivs de själva som ett slags öknens aristokrater. Deras tält, deras mat, kaffetillagning, tatueringar och deras smycken, broderier och hantverk skildras som en uråldrig kvarleva från en förgången tid. Framför allt betonas dock deras nomadiserande levnadssätt som typiskt för dem. Men den som till exempel besökt beduinlägren på sluttningarna i norra Negev i nuvarande Israel kan konstatera att bostäderna där är gjorda av – korrugerad plåt. Israels politik i detta område har sedan 1966 haft som mål att göra beduinerna bofasta. Idag lever ungefär hälften av negevbeduinerna, 50 000 människor, i "planerade städer". Den andra hälften bor i illegala bosättningar. I de "planerade städerna" finns varken fungerande avlopp, sjukvård, skolor eller arbeten. Att ha boskap eller odla är förbjudet. Några få får arbete på kibbutzer och i industriområden intill.

I stora delar av arabvärlden är situationen likartad. Regeringarna där vill att alla beduiner ska bli stadsbor, så att man kan få kontroll över dem. Många arbetar med olika lågavlönade jobb i städerna. Men de har kvar familjen och boskapen i öknen.

– Man ska komma ihåg att alla beduiner inte bara levt det typiska nomadlivet och vandrat runt i öknen med djur, många odlade också, påpekar Yvonne Ruweida. Beduinerna finns både bland *fallahin* – alltså landsbygdsborna – och stadsborna. I begreppet fallahin, landsbygdsbor, innefattas bönder och beduiner, och en del blandade, säger Yvonne.

– Man talar olika dialekter i olika beduinklaner, och man gifter sig inom klanerna. Klanfamiljerna hade ett "de äldstes råd". Där löste man konflikter mellan familjerna, och man arrangerade giftermål. Men familjerna kunde också göra överenskommelser och lösa tvister av alla slag helt för sig själva.

– Beduinfamiljerna har rört sig fritt över gränserna. Lagen har varit klanen, de kolonisatörer av olika slag som har funnits – engelsmännen, osmanerna (alltså turkarna), Storsyrien – har man egentligen aldrig brytt sig om. Det som fanns var olika klaner, inte en nationalstat. Många palestinier härstammar från beduinfamiljer. Under de olika konflikterna och krigen som följt i samband med staten Israels bildande har man flytt, men man trodde inte att man aldrig skulle få återvända till sina gamla marker.

– Palestinierna har ibland kritiserats för att ha

varit handfallna när staten Israel bildades. Förklaringen ligger bland annat i det jag nämnt om klanerna. Man hade inte det som judarna hade – erfarenheter från Europa, där nationalstatstanken växt fram.

Yvonne berättar om sina möten med sin fars släkt i de palestinskt styrda områdena:

– De lever i ett enkelt hem och är trångbodda. Men beduiner är otroligt generösa.

Plötsligt avbryts intervjun av att Yvonne måste gå ner i riksadagskammaren och rösta. Det har hon sett på den intern-TV som alla riksdagsmän har i sina arbetsrum. Jag väntar och går och äter några KRAV-märkta bananer i miljöpartiets kök. Men snart kommer Yvonne tillbaka och kan fortsätta:

– Det palestinska samhället är en blandning av gammalt och nytt. Det är mer mångkulturellt än Sverige – men man samsas. Det finns ju så många folkgrupper i Mellanöstern!

Yvonne ger mig en lapp där hon skriver upp dem hon kommer på direkt: beduiner, kurder, yeziditer, sharkas, sabi´a, assyrier, turkmener, armenier, kopter, zigenare, greker, judar, falasha.

– Och alla dessa har levt länge där. I Jordanien, till exempel, är den jordanska identieten visserligen viktig för dem som bor där, men man utgör ju inte *ett* folk. Det finns också många som är blandade och även de som är blonda och har ljusa ögon.

– Nationalstatstanken är en modern företeelse som jag personligen inte gillar, säger Yvonne. Den förvränger ju historien, som om människor inte skulle ha rört sig, som om något helt etniskt rent skulle finnas. Svenskarna har ju inte alltid bott i Sverige.

– Olika folk har ju alltid stått i kontakt med varandra. Men i nationalstaten hamnar minoriteter ofta på undantag. Samerna i Sverige till exempel har petats ner som en kufisk minoritet, men i själva verket har de ju alltid levt sida vid sida med andra folkgrupper.

– Min far kom till Gaza 1948 till ett flyktingområde. Min klan hade då levt 150-200 år i Bersheba, men man flydde alltså -48 när det började skjutas. Klanen hade ett visst geografiskt område.

Ibland sägs Sydafrikas armé ha anlitat män ur bushfolket, Kalahariöknens ursprungsbefolkning, som spårare i sin jakt på svarta motståndsgrupper under apartheidtiden. Jag frågar Yvonne Ruweida om de uppgifter som finns om att beduiner ibland använts som spårare för att söka upp palestinsk gerilla åt Israels armé stämmer.

– Ingen i min släkt har varit inblandad i något sådant! Men det ska ha förekommit bland beduiner från Palestina.

– Israel skulle antagligen beskriva min familj som ”flyktingar”, fortsätter Yvonne. Men det beror på vem som beskriver. Min generation där nere känner sig fortfarande som delaktiga i de starka släktband beduinerna har. Men de har exploaterats, och påtvingats en mängd regler och kulturmönster från storsamhället.

– Beduiner har ett mer traditionellt livsmönster än stadsborna. Men min klan, Abu Meddin, har varit där på plats längre än min familj. Klanen har funnits längre. Det kunde ta sekler innan man flyttade på sig, och vissa har alltid bott på samma ställe.

– Beduinerna kan beskrivas som en ursprungsbefolkning på det sättet att man levt tradtionellt. Men min far fick gå på en skola som FN:s flyktingkommissariat UNHCR drev. Han fick stipendier, studerade och blev bäst. Nu är han en av dem man lyssnar på i familjen, han har blivit en auktoritet.

– Alla i familjen som lyckas är något att glädjas åt för hela familjen. De tycker det är makalöst att jag tillhör parlamentet i ett land. I tidningen i Al-Maghazilägret skriver de om ”Vår Yvonne”. Det är familjen som lyckats, inte bara jag.

– Men det finns också konflikter inom familjen, maktintriger som i ett mindre samhälle. Och då ska vi komma ihåg att vi talar om en grupp som är mycket större än en modern svensk familj.

– Man har även ingifte inom släkten, förr gifte man sig inom klanen. Det viktiga är att klanen överlever, och därför vill man inte ge bort människor. Det är en förlust att ge bort en person i klanen till en annan klan.

– Enligt traditionen härstammar beduinerna, inklusive vår släkt, från Muhammed. Vi är semiter. Judarna är alltså våra kusiner. Det finns många förislamska seder och bruk. Man bar slöja. Man åt till exempel inte gris av hälsoskäl för att hindra sjukdomar.

– Bland beduinerna bär även män slöja. Håret slits av solen och sanden, och slöjan blir ett skydd mot det. Men många har ingen slöja på sig, inte kvinnor heller alltid, särskilt inte beduinkvinnor.

– Den pågående ockupationen och förtrycket har inneburit att fler bär slöja nu än förr.

– Jag har släktingar med blåa ögon, avslutar Yvonne Ruweida, kanske har någon viking varit där?

Oceanien

Apan och Hajen

Vid den tiden när världen skapades
levde den stora Hajen i havet,
och Apan bodde på land.
En dag började de tillsammans
anlägga en trädgård.
Apan klättrade med lätthet upp i ett träd.
Hajen började också klättra,
men det gick dåligt.
De två djuren bar trädstammen till en källa
och högg den till ved för att göra upp eld med.
De planterade majs och satte upp
ett staket runt sin trädgård.
Sedan började det regna.
Sedan ljög Apan för Hajen:
”Åh, Haj! Om jag ska kunna njuta
av den här maten måste jag få ta hit
min fru och resten av familjen,
så att jag kan dela den med dem.”
Det förslaget tyckte Hajen inte om.
Han sa till Apan att det vore
mera rättvist att dela upp trädgården
i två halvor, så kunde var och en av
dem bruka dem som han ville.
Det ville inte Apan gå med på.
”Vore det inte bättre”, föreslog han,
”om vi hade en löptävling –
med hela trädgården som insats?”
”Topp!”, sa Hajen, ”I morgon tävlar vi!”
Apan sprang snabbt hem.
På natten dök Hajen ner i havet
för att smida en plan tillsammans
med sina tre bröder.
Senare samma natt smög sig
de fyra hajarna upp på torra land.
En efter en intog de i hemlighet
var sin position i trädgården.
Den första placerade sig vid startlinjen,
den andra lite längre fram vid tävlingsbanan,
den tredje ännu längre fram
och den fjärde vid mållinjen.
På morgonen frågade Apan Hajen:
”Nå, är du beredd?”
Hajen svarade: ”Vi sätter igång!”
De började springa.
Hajen kunde inte hålla farten särskilt länge,
medan Apan sprang fortare och fortare.
Hajen kunde helt enkelt inte springa.
Han började snart kippa efter andan,
medan Apan tog ut stegen.
Det verkade som om Apan skulle kunna
springa i evighet...
Men Hajen kunde inte hålla jämna steg.
Han flämtade och flämtade
under det att Apan fortsatte sitt sprinterlopp...
Nej, Hajen klarade inte av det.
Inom kort hade Apan hunnit halvvägs
på banan i trädgården.
Därefter spurtade han mot mål,
övertygad om att han skulle hinna
fram före Hajen.
Med en sista kraftansträngning
gick Apan i mål.
Han hade sprungit sitt lopp.
Men sedan blev Apan nästan tokig.
Hajen var redan där.
”Åh Apa, sa Hajen. ”
Vi två tävlade, och när vi hunnit halvvägs
verkade det som om du sprang fortast
– men det var i själva verket jag
som var snabbast!
Åh, nu är trädgården bara min!”
Apan blev väldigt arg. Han grät och grät.
Men sedan traskade han hem.
Nu tillhörde hela trädgården Hajen.

Illustration: Henrik Persson

Mytens över och under

Hos tetum-folket på östra Timor spelar en indelning av olika företeelser i motsatsparet "äldre bror" och "yngre släkting" en viktig roll. Det är inte bara vanliga mänskliga släktingar som delas in på detta vis, utan även samhället och världen så som vi känner den. Termerna "äldre broder" och "yngre släkting" uttrycker symboliskt relationerna mellan olika människor i samhället.

En man är till exempel "äldre broder" – *maun* – i förhållande till sin fru. Hon är i sin tur "yngre släkting" – *alin* – till sin man.

En maun är, till vardags, överordnad alin, men i heliga och religiösa sammanhang vänds detta till sin motsats. Då är alin, som också står för det kvinnliga, överordnat maun, som står för det manliga.

I ritualer och myter skildras ofta hur det som är "över" på detta sätt byter plats med det som är "under".

Varje tetumkungadöme eller klan har sin skapelsemyt. Särskilda historieberättare – ofta sitter de under ett stort träd – återger dem, för att roa, uppröra eller förklara hur tingens ordning har uppstått.

Myt-berättelserna utspelar sig vid den tid då världen skapades och djuren kunde tala. I de populäraste berättelserna är Apan hjälte. Han står för *alin*-inslaget, och är också en kvick och intelligent "yngre släkting". Rollen som "äldre broder" spelas omväxlande av Krokodilen, Hunden och Hajen.

I myten om Apan och Hajen vill Apan försöka lura Hajen. Apan vill inte dela mat och trädgård med Hajen. Men eftersom det är en grundläggande tanke hos tetumfolket att sådant måste fördelas rättvist mellan människor, misslyckas Apan i sitt uppsåt.

Ändå får myten ett oväntat slut. Hajen blir ägare till hela trädgården. I andra berättelsr kan Apan segra, eller resultatet blir oavgjort. Där finns ett underliggande budskap: Verkligheten är inte statisk. Den som är "över" kommer inte alltid att vara "över". Den som är "under" kommer inte alltid att vara "under".

Bengt Danielsson på Tahiti:

Fransmännen förde hit kapitalism och cancer!

Av Henrik Persson

– Det finns en stor kärna av sanning i myten om Söderhavet som ett paradis – särskilt innan europeerna kom. Det säger etnografen Bengt Danielsson när vi träffar honom på besök i Stockholm. – Men idag har polynesierna inte ett skvatt att säga till om, och det vill de ändra på!

Det var med Thor Heyerdahls Kon-Tiki-flotte som Bengt Danielsson hamnade i Söderhavet. På den lilla ön Raroia gick de i land, och bevisade därmed att det i tusentals år varit möjligt att färdas mellan Sydamerika och Söderhavet – i ett mycket enkelt konstruerat fartyg.

Därefter reste han tillbaka 1949 tillsammans med sin fru Marie-Therese och bodde där i två år. Han skrev enbok om Raroia, "Den lyckliga ön".

– Det var verkligen en lycklig ö då. Där levde 118 människor, idag finns bara 25 kvar. Av de 350 som fötts sen vi lämnade ön bor 325 på huvudönTahiti, mestadels i slumområden, säger Bengt Danielsson och fortsätter:

– Och, du vet, det går inte att vidmakthålla ett samhälle med bara 25 personer. Den unga generationen känner inte till den gamla kulturen, fiskemetoder och hur de skall använda naturtillgångarna. De har blivit indragna i en livsform som är kopierad på den europeiska. Beteckningen "polynesier", menar Bengt Danielsson, är något som europeer har hittat på. Det rör sig i Söderhavet om tre folk som har olika ursprung, "ras", språk och kultur: polynesiema, melanesierna och mikronesierna. Polynesierna bor i östra delen av Stilla havet, ner till Nya Zeeland och över Påskön. Längre västerut bor melanesierna. Längst västerut – på atollerna mellan Hawaii och Japan – bor mikronesierna.

Polynesierna har fått rykte om sig att vara världens mest snälla och gästfria människor. Bengt Danielsson menar att det i stor utsträckning är en myt, men tillägger:

– De har levat länge på sina öar, minst 2 000 år visar etnografiska undersökningar. Och de är ett synnerligen gästfritt släkte. Polynesiernas strävan är inte att äga, lägga sig till med saker eller tävla. Det som stått i förgrunden har istället varit sagoberättande, sång, dikt och dans till skillnad från människorna i industrivärlden där han menar att arbetet sätts främst. Han nämner en av de viktigaste symbolerna för myten om Söderhavet som ett jordiskt paradis: brödfruktträdet.

– Man har tänkt sig ett träd där det växer limpor som det bara är att plocka. Nu är ju frukterna mera som ett klot, men det är ingen tvekan om att innehållet påminner om bröd. Träden bär frukt i cirka 50 års tid utan någon skötsel alls.

Myten om Söderhavet uppstod redan för 200 år sedan när kapten Cook och andra upptäcksresande kom dit. De blev mottagna med fester, sång och lättklädda kvinnor,

– Det finns en mycket stor kärna av sanning i myten. Livet var faktiskt mycket angenämt på dessa polynesiska öar, säger han. Och det är det delvis fortfarande. Vi har 28 grader varmt i luften och vattnet, året om. Men så började det tragiska nedbrytandet av polynesiernas kultur. Under första hälften av 1800-talet kom missionärer och valfångare. Missionärerna omvände polynesiema, men bara på ytan. De läste bibeln och gick i kyrkan, men på de flesta öar fortsatte de att leva på traditionellt sätt. Valfångarna lärde polynesiema oseder som t ex att dricka och bedriva handel. Och eftersom de därför blev intresserade av att förvärva ting blev det en ganska förljugen kultur. Dessutom förde valfångama med sig könssjukdomar och andra sjukdomar såsom tuberkulos. På en del öar utplånades befolkningen nästan helt. Det var ett kolossalt folkmord, menar Bengt Danielsson.

Polynesier blev lurade

Vid sekelskiftet hade de återhämtat sig något och en blandkultur uppstod. Den första chockvågen hade absorberats, ett tillstånd som fortsatte fram till 50-talet. Då kom nästa chockvåg. Det var den franska militären som skickades ut för att upprätta militärbaser på korallöarna väster om Tahiti, Tuamotoöarna. En militärbas byggdes på en av dem, Moruroa. Befolkningen blev lurad och drogs in i verk-

samheten, menar Bengt Danielsson. Flygfält och hamnar skulle byggas och polynesierna blev erbjudna löner som var fem sex gånger större än de tidigare haft när de arbetade som kopraarbetare. Mer än 5 000 polynesier flyttade med sina familjer till Tahiti, som redan var starkt europeiserat.

– 1966, när militärbaserna var klara, sa fransmännen "Tack så mycket, nu kan ni resa hem". Men öborna hade vant sig vid regelbundna inkomster, barer, biljardsalonger och idrottstävlingar. De hade ingen lust att återvända till fisket och kopraframställlningen.

Till de 5 000 polynesierna kom så småningom också alltfler fransmän.De startade små privatföretag.

– Det fanns ju en hel personalstyrka som arbetade med atomsprängningarna. De hade pengar att strö omkring sig, och ville roa sig på permissionerna. Dessutom behövde armen en del varor och tjänster, säger han.

Idag finns 30 000 fransmän av en befolkning på 165 000. Den tidigare franska befolkningen var mycket liten och bestod av några förrymda sjömän och andra världsvagabonder. De inlemmades bland folket. Än idag är ögruppen en fransk koloni som den varit sen 1880.

– Men det tragiska är att polynesierna inte har ett skvatt att säga till om på det politiska och ekonomiska området. Det är den franska minoriteten som styr allt, säger Bengt Danielsson. Alla gamla koloniala lagar och förordningar som aldrig tillämpats blev plötsligt verklighet när militärerna började strömma in. Idag är det bara en tiondel av befolkningen som ägnar sig at det traditionella fisket och jordbruket.

– Hela det ekonomiska systemet har blivit det fransk-europeiska kapitalistiska, en penningekonomi. Det bygger på att människor har arbete eftersom de måste tjäna pengar för att kunna betala mat, hyra, kläder och skolgång. Hela tillvaron har förändrats för polynesierna, säger han.

Frankrike har sprängt 41 atombomber i Franska Polynesien mellan 1966 och 1974 – i luften. Än idag faller radioaktivitet ner från dessa sprängningar.

– Alla i Sverige är, med rätta, mycket oroliga för det radioaktiva nedfallet efter Tjemobylkatastrofen. Men tänk på att vi varit utsatta för ett sådant nedfall i Franska Polynesien i 20 års tid!

– Men franska armén publicerar aldrig några siffror om hur stort nedfallet är. Och ber man om hälsostatistik blir man betraktad som en brottsling, säger Bengt Danielsson upprört.

USA sprängde 66 bomber på Bikini, och mikronesierna utsattes därmed för massiva stråldoser. Tio år efteråt började cancerfallen att öka. Numera vet alla forskare och läkare att effekten är fördröjd. Det tar några år innande första leukemifallen kommer och därefter följer andra cancersjukdomar.

– Följderna på hälsoområdet blir säkert också allvarliga för polynesierna. Men på sikt är det nog de sociala, ekonomiska och politiska förändringarna som är de värsta.

Ruben Mauri, flykting från Västra Papua:
– Indonesiens militär röstar åt oss

Av Henrik Persson

Det finns inte många papuaner i Sverige. Bara åtta stycken. Ruben Mauri är en av dem. Här arbetar han på Arlas mejeri. På Nya Guinea var han doktor hos gerillan – en gerilla som slåss med pilbågar mot bombplan.

Den stora ön Nya Guinea, norr om Australien, är idag delad i två halvor – Västpapua ("Irian Jaya"), som Ruben Mauri kommer ifrån, och Papua Nya Guinea ("Papua New Guinea"). Med fru och barn bor Ruben Mauri nu i Tyresö, där vi träffar honom i en påtvingad landsflykt långt från Nya Guineas djungler.

Efter ett antal år i Västpapuas djungler och fängelser kom Ruben Mauri till Sverige som politisk flykting tillsammans med några andra medlemmar i OPM-gerillan. Västpapua lyder under Indonesien, och Papua Nya Guinea är en självständig stat där Australien anses ha stort inflytande. Det är här Ruben Mauri och gerillan kommer in i bilden. Målet för OPM är att frigöra sig från Indonesien. OPM betyder "Organisasi Papua Merdeka" – Organisationen för ett fritt Papua.

Deras invandring skedde i slutet på 70-talet. Här lever de nu, i Sverige, ett av de länder som exporterat vapen till Indonesien. På många sätt har det varit svårt för familjen Mauri att anpassa sig till det svenska samhället, till språket och kulturen i övrigt.

– Potatisen går att äta, men urvalet av grönsaker är ju alldeles för litet. Det är mycket större i Indonesien och Västpapua, säger hans fru och dotter när jag frågar vad de tycker om maten i Sverige.

Om Nya Guinea hörde vi talas när Sten Bergman var där på 50-talet och blev adopterad av "människoätare". *Min far är kannibal* hette boken han skrev när han kom tillbaka till Sverige. Jag vet inte om Ruben Mauri hört talas om Sten Bergman, men jag frågar honom i alla fall rakt på sak:

– Finns det kannibaler på Nya Guinea?

Han mulnar en liten aning och svarar att de enda kannibaler han känner till var de japanska som var där under andra världskriget och som i krissituationer åt människokött.

Vi lämnar samtalsämnet, och Ruben Mauri berättat om det Nya Guinea han blivit tvungen att lämna.

Västra Nya Guinea har varit koloniserat av Spanien, Portugal och Holland. För ungefär 20 år sedan var Holland – den senaste kolonialmakten – på väg att dra sig tillbaka. Den fria staten Västpapua skulle bildas. Då krävde Hollands förra koloni Indonesien att få överta Västra Papua. USA tryckte på, och Hollands regering lät sig övertalas. Förhandlingar började för att man skulle "nå en fredlig lösning som på lång sikt skyddade den fria världens intressen".

Därefter överlämnades Västpapua – via sju månaders FN-förvaltning – till militärdiktaturen Indonesien. Det här var 1963. Många var kritiska, men lugnades med att en folkomröstning skulle hållas på Västpapua senast 1969.

FN lyssnade inte

Ruben Mauri berättar hur det utlovade valet genomfördes under Indonesiens diktator general Suharto:

– I stället för att, som det från början var tänkt, rösta efter principen "en man – en röst", ändrades det till en lösning genom representanter. 1026 män valdes ut av Indonesisk militär för att rösta åt Västpapuas en miljon invånare.

Dessutom "förbereddes" de utvalda grundligt inför valet.

– Den indonesiska militären hämtade alla de 1026 representanterna från de olika byarna och distrikten. De fördes till ett hus där de hölls instängda i en månads tid. Genom mutor, tortyr och hot mot egna eller anhörigas liv fick man dem att rösta för Indonesien. Detta trots att folket till 99,5 procent önskade frihet och självständighet.

– Valet kallades en "act of free choice", men hos

papuanerna blev det känt som en "act of no choice".

Ruben Mauri får frågan varför FN, som skulle ha övervakat valet, inte ingrep.

– FN hade visserligen stor makt på den tiden, men det var också så att USA hade stor makt i FN. USA:s mål var främst att behålla sina goda handelsrelationer med Indonesien. Därför lyssnade inte FN på vad papuanerna tyckte om valet, säger Ruben Mauri.

På Västpapua var det förenat med stora risker att kritisera valförfarandet.

– Om man pratade politik, så åkte man i fängelse. Man var inte fri att prata politik, ha möten eller protestera mot valet.

Men Ruben Mauri höll inte tyst. På grund av sina protester hamnade han i fängelse i sex månader. När han kom ut ur fängelset lämnade han sin statliga apotekartjänst och anslöt sig till OPM-gerillan. Där fick han tjänstgöra som läkare. Han var med om att bygga upp ett sjukhus i djungeln, och han utförde flera operationer på skottskadade papuanska gerillamän.

Ruben Mauri berättar:

– OPM rör sig fram och tillbaka genom djungeln. Gerillans stigar har kommit att binda ihop tidigare väglösa byar. På det viset, och genom de nära kontakterna med folket i byarna, har OPM kunnat bidra till förbättrade förbindelser mellan olika stammar.

Nya Guinea är ett av världens språktätaste områden. I Västpapua lever över 1, 4 miljoner papuaner och över 300 000 indonesiska nybyggare och militärer. Papuanerna är uppdelade på 750 olika folkgrupper som talar olika språk och dialekter. De olika folken har varit måna om att behålla sin särart – bl a genom att vårda sig om sitt eget språk, som då kommit att skilja sig mycket från de närmaste grannarnas.

Det här försvårar naturligtvis också kontakterna folken emellan. Men som en rest av kolonisatörerna finns också ett språk som av en del förstås över stamgränserna. Det kallas *Tok Pisin* (talk pidgin) eller pidgin-engelska – ett handelsspråk, som används över språkgränserna och i kontakter med de vita.

När gerillan kommer utbyter man information med människorna i byarna, men man deltar också i det kulturella livet.

– Särskilt betydelsefull är den traditionella dansen, säger Ruben, som var ledare för gerillans egen dansgrupp innan han tvingades lämna Västpapua.

Plantageodlingar har införts av de olika kolonisatörerna i Västpapua. Australiska, amerikanska, engelska, holländska och japanska bolag utvinner olja, timmer, guld, silver, koppar och nickel. Idag flyttas också tusentals indonesier till Västpapua.

Den indonesiska regeringen har satt igång det troligen största folkomflyttningsprojektet i historien – *Transmigration.* Målet är att minska befolkningstätheten på de indonesiska öarna. Indonesien har över 162 miljoner invånare – de flesta på huvudön Java. Nu tvingas miljontals fattiga bönder att flytta till andra öar – en stor del av dem till Västpapua. Av papuanerna ses förflyttningarna som en förtäckt invasion.

Men Isaac Hindom, Indonesiens guvernör på Västpapua, försvarade förflyttingarna och menade att de var till nytta för papuanerna. De kommer att "utveckla detta efterblivna folk, i så stor avsaknad av teknisk skicklighet". I de nya invandrarbyar som upprättas får bara 25 procent vara papuaner. Följden blir att den papuanska kulturen bryts ned. Papuanerna ska t ex tvingas gå över till risodling. Det har också visat sig att de odlingsmetoder man vill införa inte passar lika bra som på Java. Men Isaac Hindom är positiv till utvecklingen. Han hoppas att de äktenskap mellan indonesier och papuaner som nu kommer att bli följden ska leda till "en ny generation utan krulligt hår, som sår och skördar spannmålen".

Grisfester

Papuanerna bedriver ett traditionellt självförsörjningsjordbruk. Huvudföda är sago, potatis, olika slags grönsaker och ibland griskött. Folket på Nya Guinea har också en helt annan kultur än människorna från Indonesien, som för det mesta är muslimer. Det här leder till konflikter. Ett litet exempel: För folket på Nya Guinea är grisen en viktig del av kulturen – den är både föda och en symbol för välstånd. Rikedom i form av grisar uppvisas på traditionella fester. För muslimerna däremot är grisen ett djur som man inte får äta.

Den papuanska kulturen hotas nu av utplåning i Västpapua. Ledande kulturaktivister, som den papuanske antropologen Arnold Ap, har mördats utan förskoning. Bland papuanska folk som *dani* i de inre delarna av landet har det penisfodral som alla män bär förbjudits. Med våld har de tvingats sätta på sig byxor. Vid försök till protester skjuts människor helt enkelt ner. Många människor flyr därför till öns östra halva – Papua Nya Guinea – där de går en osäker framtid till mötes. Även till Australien har en

del flyktingar begett sig, vilket gjort att man ibland varit rädd där för militära attacker från det stora indonesiska krigsmaskineriet. Men USA – som säljer vapen både till Australien och Indonesien – uppges ha varnat Indonesien för sådant.

I Västpapua är nu själva ordet "papuan" bannlyst.

I en artikel av Thomas Petersson i Dagens Nyheter den 11 augusti 1997 finns en mängd information om situationen i Västpapua:

– En rapport från biskopen Munninghoff ger belägg för grova övergrepp mot befolkningen i Timikaområdet 1995, tortyr och utomrättsliga avrättningar genomförda av indonesisk militär. Där har också det amerikanska företaget Freeport-McMoran Copper & Gold anlagt en av världens största guldgruvor. Koppar utvinns dessutom. Här finns shoppingcenter och golfbanor för de vita amerikaner som lever där – men papuaner äger ej tillträde.

– OPM:s väpnade gerillakrigföring fortsätter, och den blir alltmer desperat: 1996 togs europeiska forskare som gisslan. De fritogs av indonesisk militär i en blodig uppgörelse.

– Under 1996 förekom folkliga upplopp i flera städer. I mars 1996 deltog tusentals papuaner i flera dagars protester i Jayapura, provinshuvudstaden.

Hissandet av Västpapuas flagga har lett till våldsamheter på flera platser i området under 1998.

På ön Biak, Ruben Mauris hemö, dödades 30-70 personer – för att de hissat en flagga.

Afrika

Mbombo skapar världen

I begynnelsen fanns ingenting förutom mörker och vatten som Mbombo, den store vite anden, härskade över. En dag fick han fruktansvärt ont i magen och kräktes upp solen, månen och stjärnorna. Nu blev det ljust överallt, och solens våldsamma strålar fick vattnet att förvandlas till ånga och stiga upp som moln. Så småningom höjde sig torra kullar lite varstans, allteftesom vattennivån sjönk.

Mbombo kräktes igen, och den här gången kom det träd ur hans mun och de åtföljdes av djur, människor och mycket annat. Ur Mbombos mun kom den första kvinnan, leoparden, örnen, den fallande stjärnan, städet, apan Fumu, den förste mannen, himlavalvet, rakkniven, medicin och blixten.

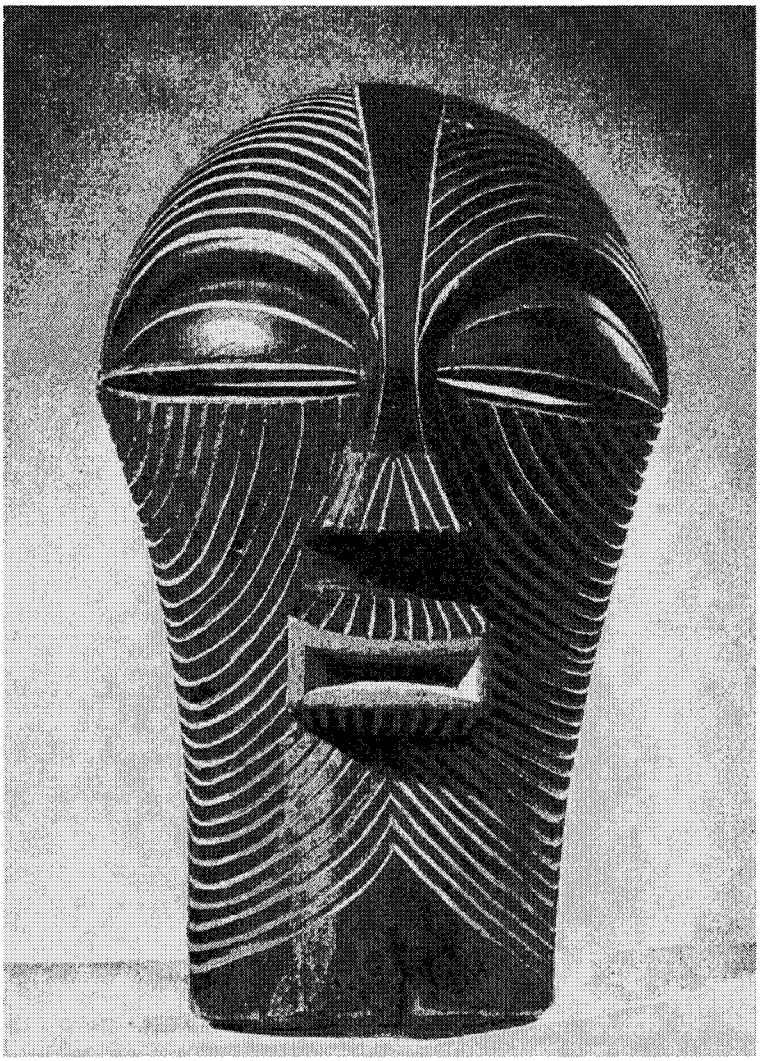
Bland allt detta fanns bara en bråkmakare, och det var blixten. Den hade ett sådant våldsamt humör och orsakade så mycket besvär att Mbombo efter en tid jagade iväg den i skyn, där den numera bor.

Människorna blev nu utan eld, eftesom den hade tillhandahållits av blixten, och Mbombo visade människorna hur man drog elden ut ur träden.

”Det finns eld i varje träd”, sa han, och han lärde dem att tillverka ett verktyg känt som elddrill, för att få fram elden.

Ibland ställer dock blixten fortfarande till med bekymmer – när den slår ner och träffar marken.

I bakubafolkets sägen om skapelsen upprättades universum av en enda gud, vars namn var Mbombo. Bakubafolket, ett folk i regnskogen i Zaire, har en förteckning bakåt i tiden över 122 kungar.

Mask från Lubafolket.

Regnskogsfolk i Afrika:

Skogen är vår far och mor

Av Henrik Persson

I Central- och Västafrikas regnskogar lever cirka 200 000 människor som kallas pygméer. De anses ha levt där i 10 000 år. De är i själva verket flera grupper. Pygméer är dessutom en beteckning de själva ogillar, de associerar den med nedlåtande attityder utifrån. De flesta är kortare än 150 cm, men för bakafolket spelar kroppslängden ingen roll.

Före kontakten med bantu-folken levde antagligen cirka en miljon pygméer i området från Elfenbenskusten till Viktoriasjön.

Pygméerna är utpräglade jägar- och samlarfolk. Jakten bedrivs av både kvinnor och män och går vanligen till på så sätt att kvinnorna spänner upp näten och männen jagar djuren rätt in i dem. Genom högt utvecklade jakttekniker har de kunnat fälla skogsantiloper, vildsvin, okapis, apor och mindre djur, men också elefanter.

Månadslånga vandringar

Förutom att delta i jakten samlar kvinnorna frukter, nötter, sniglar, termiter och larver.

Hela deras tillvaro är nära knuten till regnskogen. En *mbuti*-pygmé sade en gång till antropologen Colin Turnbull: "Skogen är vår far och mor. Som en far och mor ger den oss allt det som vi behöver – mat, kläder, bostäder, värme och omtanke."

Idag räknar man med att det totalt finns cirka 200 000 pygméer. 40 000 bambutis lever i Ituriskogen i Zaire som en av de största pygmé-grupperna. De jagar i förband på 10-70 personer.

*Baka*folket håller till i sydöstra Kamerun, dit de kommit invandrande på senare tid. De lämnar sin by långa tider, för att ge sig ut på vandringar som kan vara i månader.

Man slår alltid läger i närheten av en flod, och hyddorna som byggs av kvinnorna används bara en eller två nätter. Bara under regnperioden ger sig bakafolket långt in i regnskogen.

Bakafolket vet exakt vilka växter som är giftiga och hur de används. De tar t ex fram ett ämne ur en växt för att bedöva fisk så att den blir lättfångad.

Kvinnorna bygger även dammar, som de torrlägger, för att fånga fisk. Vidare samlar kvinnorna frukter.

Bakafolket, och pygméer över lag, fruktar mest av alla djur gorillorna. En guldkatt däremot utgör ingen större fara, men de tycker att det är skönt när den ger sig iväg.

Barnen lärs allt om regnskogen

På kvällarna sitter de vid elden och äldsten berättar anekdoter. Alla stämmer in i sången. Berättelserna ger människorna styrka och makt över regnskogen, dessutom ingår de som en viktig del i barnens uppfostran. De ägnas mycken uppmärksamhet och lärs tidigt på ett pedagogiskt och lekfullt sätt allt de måste känna till om regnskogen. Bakafolket har liksom bambuti kontakt med bantufolket för byteshandel. Även om de talar olika språk har de inga problem att förstå varandra. Bakafolket har aldrig levt helt isolerat, utan har haft kontakt med större byar för att skaffa sådant som regnskogen inte ger. Besök från världen utanför ger omväxling i det dagliga livet, som fortfarande helt kretsar kring regnskogen.

"Trädet talar"

Under torrperiden utgör honung ett viktigt näringsämne. För att hitta honungen vänder sig äldsten till regnskogen för att få hjälp.. Han ber en honungsbön som ska öka hans förmåga att se och höra bina, varefter han gnider in pannan med mald bark från ett speciellt träd. Även barnen, morgondagens jägare och samlare, behandlas över hela kroppen.

Det är bra att leta efter bin under natten; de är aktiva långt före gryningen. Bakafolket säger att trädet talar då de finner bina. Bona kan vara belägna 40-50 meter upp i ett träd. De unga männen är de enda som klarar av att klättra, och få vågar.

En klättring kan ta flera timmar och är riskabel; många dör i samband med klättring. Med en yxa huggs bit för bit fotsteg ut i stammen, och endast en lian runt stam och kropp hjälper klättraren att hålla sig kvar. Då boet nåtts hissas ett rykande löv

knippe upp som skydd mot bistick. Barkbitar innehållande cyanid läggs in i boet, därefter de rykande bladen. Det blir en chock för bina som börjar äta mängder av honung, och blir helt bedövade. Boet måste huggas upp för att vaxkakorna ska kunna tas ut.

Bantus och sudanesiska svedjebrukare har levt nära pygméerna i minst 2000 år. Men de går inte in i skogen om det inte är absolut nödvändigt – för dem är skogen en ond plats. Ofta mötte de regnskogsfolken med en rasism som inte stod kolonialherrarna efter. Bantukungar höll, liksom sina egyptiska motsvarigheter, pygméer som exotiska utställningsobjekt och dansare vid sina hov.

Men ett utbyte har också traditionellt upprätthållits. Varje pygméband har stått i relation till en bantuby. Mot majs, maniok och bananer från bantus har pygméerna i utbyte lämnat kött, medicinalväxter och honung. I dag får pygméerna mest billig alkohol för sitt viltkött.

Industriländer förebild

En av de viktigaste "moderniseringsåtgärderna" i staterna Gabon, Kongo, Zaire, Kamerun, men även Burundi, Rwanda och Uganda, har varit att – med industriländer i öst och väst som förebild – förinta den tropiska regnskogen genom svedjebränning.

De värdefulla trädsorterna bränns dock inte ner. De fälls och exporteras utomlands. In i dessa regnskogar strömmar också utländska multinationella bolag och floder av lycksökare för att leta efter guld, uran, järnmalm, tenn och olja.

I Ituriskogen är röjningen av skog för att starta kaffeplantager ytterligare ett hot mot pygméerna. De tvingas söka sig allt längre in, eller bli jordbrukare eller plantagearbetare. I Zaire kan de också få arbete i ett speciellt insatskommando av elitsoldater dit bara pygméer rekryteras...

Apati, stress och krig

I stort har dock försöken att anpassa pygméerna till andra näringar än jakt och samlande misslyckats. Istället sprider sig apati och stressjukdomar bland dem. Hos en del pygmégrupper är barnadödligheten upp till 50 procent.

Så länge pygméerna har någon regnskog att röra sig i, tycks de klara sig. Men om regnskogen i centrala Afrika helt försvinner, kommer även dessa pygmégruppers öde att vara beseglat. Värst kan pygméerna i Rwanda och Burundi nu ha drabbats.

Dagspressrapporteringen om striderna mellan tutsi- och hutubefolkningarna i Rwanda och Burundi har väl skapat en något klarare bild av deras historia och situation. Rwandas tredje folk, twa, eller batwa som de också kallas, har i sammanhanget sällan, om ens någonsin, nämnts.

Twa tillhör pygmé-folken i Afrika men de flesta av dem är inte så små att det går lätt att utseendemässigt skilja dem från andra rwandier. Denna folkgrupp utgör nära 30 000 människor som lever främst i Rwanda. En del finns också i Zaire, Burundi och Uganda. De är uppdelade på två grupper. En mindre del av twabefolkningen var fram till nyligen samlare och jägare kallade *impunyu*. Majoriteten har länge levt som en slags "lägsta kast", dominerade av både tutsis och hutus. De har inte fri tillgång till offentliga brunnar, och de andra grupperna vägrar äta tillsammans med dem. En kopp som en twa druckit ur förstörs hellre än att en tutsi eller hutu dricker ur den.

Twa blir ofta fängslade eftersom de inte kan betala skatt. När de lyckats förvärva egen jord eller andra tillgångar är det vanligt att de blir slagna eller till och med mördade.

I början av 90-talet startade en grupp twa organisationer för att göra detta folks öde kändare i världen, och för att förbättra deras sociala och kulturella situation. Men den närmaste framtiden tycks mörk. Situationen i flyktinglägren kan mycket väl vara sådan att tutsi- och hutu-diskrimineringen av twa fortsätter – eller till och med skärps – även där. Det varnade internationella organisationer som IWGIA och Gesellschaft für Bedrohte Völker ("Sällskapet för hotade folk") i Tyskland nyligen för.

Cwaa Ncubi, Kalaharis ursprungsfolk:
Vi vill ha självständighet

Av Henrik Persson

– Vi vill ha självständighet för att kunna göra vad vi vill. Dessutom är det bra för djuren om marken blir vår, säger basarwa-representanten Cwaa Ncubi vid en intervju under sitt besök i Sverige (1).

För några år sedan hade Sverige ett mycket unikt besök som knappt uppmärksammades i massmedia. För första gången kom en *basarwa*-kvinna (*san* eller *bushmen* kallas detta folk också) på besök till Sverige, från sina hemtrakter i Kalahariöknen i Botswana, södra Afrika.

Jag träffar Cwaa Ncubi en regnig förmiddag på ett hotellrum i närheten av Norra Bantorget i Stockholm. Med finns också Stellan Bäcklund, som är regionansvarig för internationalisering av undervisningen i Jämtlands och Västernorrlands län. Han har flera gånger besökt Cwaa Ncubis hemtrakter i Kalahariöknen. Där har hennes förfäder levt i minst 20 000 år, som samlare och jägare. Under besöket i Sverige träffade hon representanter för samer och svenskt organisationsliv.

Lever i livegenskap

Alla ville ha deras marker. Därför blev bushfolken jagade som djur, först av bantufolk som vandrat in, sedan av de vita. Bushfolket försvarade sig, och slaktade nybyggarboskap för att överleva när jaktmarkerna blev betesmarker. Nybyggarna svarade med hämndaktioner. Detta konstaterar den svenske antropologen Wilhelm Östberg i sin bok "Bushfolket" (Carlssons 1993).

Av tidiga engelska och holländska kolonisatörer klassades de som ohyra. Det omdömet levde vidare. Patrullerande engelsk polis i Natal hade under 1800-talet order att skjuta "alla vildhundar och bushmän" de mötte. Enligt vissa uppgifter pågick regelrätta människojakter på bushfolken i södra Afrika ända in på 1950-talet (Se t ex Sue Armstrong: *Kalaharis nomader* i "Omvärlden" 8/1997) .

Wilhelm Östberg fastslår i sin bok: *"Till sist återstod bara två alternativ för dem, antingen att få arbete i gruvor eller på storgods eller söka sig till sämre marker, där myndigheterna förbjöd dem att döda vilt. Den fattigdomens jägar-samlarekonomi man möter idag i Kalahari är skapad av marknadskrafterna under de senaste hundra åren. /.../ 200 år efter att europeerna landstigit hade samlar-jägarsamhällena i Sydafrika utrotats"* (s. 121 och s. 126).

Många basarwas lever idag i ett slags livegenskap på farmer som ägs av vita – mot att de får lite pengar som de kan handla med i de nyöppnade affärerna sköter de boskap och gör andra sysslor.

– Basarwa-folkens situation idag är under kraftig förändring. På 1950-talet flyttade vita hårdföra farmare upp från Sydafrika till dessa områden. De utnyttjar bushfolkskvinnorna materiellt och sexuellt, berättar Stellan Bäcklund.

I dessa områden finns också uran och diamanter som ska exploateras, vägar skall dras. Basarwas traditionella kultur är och blir alltså till stor del förintad. Jaktviltet är långt borta och ofta är nationalparker och jaktförbud upprättade. Men fortfarande samlar man ätliga växter och rötter vissa årstider.

Myndigheterna i Botswana tycks inte vilja gå med på att ge basarwas någon speciell status i landet. "Vi är alla ursprungsbefolkningar", blir ofta svaret på sådana förslag. Och hela kulturers öde beseglas på detta sätt, inte bara i Botswana.

Men ges inte ursprungsbefolkningarnas kulturer särskilt skydd, så försvinner de och då minskar våra möjligheter att lära av deras unika kunskaper.

Det finns dock tecken på att basarwas börjat ta strid för sina intressen. Ett är att kvinnor som Cwaa träder fram och reser ut i världen för att göra deras situation känd. Tidigare har det vanligtvis varit européer som fört deras talan.

Sedan några år tillbaka får basarwa-barn också undervisning i sitt eget språk i förskolor. Detta har lett till en rörelse bland dem för eget land och självstyre.

– Vi är många som hoppas på erkännande, säger Cwaa Ncubi under sitt Sverigebesök, apropå FN:s ursprungsfolksår.

---

1) Vissa faktauppgifter är hämtade ur Tina Lundhs artikel *Vi vill lära av samerna*, i: IF-aktuellt 2/93

Bofasta och nomader bekämpar ökenspridning i Mali

Av Henrik Persson & Ola Persson

Tre människor från Mali på Sverigebesök, vad är det för märkvärdigt med det? För det första är Mali i Västafrika, med över 300 soldagar per år, ett av världens minst uppmärksammade länder. För det andra är deras besök inledningen till ett försök att stoppa Saharaöknens utbredning i Sahelområdet, och början till ett kulturellt utbyte för att rädda ett av världens äldsta universitet – det i Timbuktu.

Vi sitter tillsammans med historikern Sane Chirfi Alpha, agronomen Matallah Traore och pedagogen Diahara Malle. Platsen är de trevliga utbildningslokalerna i Mångkulturellt Folkbildningscentrum i Spånga.(1)

Bakgrunden till deras Sverigebesök är på en gång hoppingivande och allvarlig. Hotet från ökenspridningen i världen kan inte en invånare i Mali undgå att märka, eftersom halva landet består av öken. Och det handlar inte bara om Mali. Den växande ökenutbredningen i världen hotar en miljard människors existens på jorden. Den påverkar 70 procent av jordens odlingsbara yta och kostar världen över 300 miljarder kronor om året, konstaterar FN:s utvecklingsprogram UNDP i en rapport.

UNDP varnar också för att en fjärdedel av klotet vi lever på lider av erosion och markförstöring, vilket kan tvinga 135 miljoner människor att lämna sina hem.

Ökenkännaren och Fjärde Världen-medlemmen Carl Wachtmeister har fört hit de tre maliema. Han är också den som tagit initiativ till experimentverksamhet med ökenåtertagning, som myndighetema i Mali verkar vilja utvidga och satsa på. En utveckling som inger ett visst hopp, trots den allvarliga situationen.

– Mali ligger i den subsahariska regionen i Afrika som kallas Sahel och har 300 000 kvadratkilometer öken. Där finns för lite skog för att stoppa ökenspridningen, men gott om soldagar. Solenergi är, och kan i ännu högre grad bli, en viktig energikälla, konstaterar Matallah Traore.

– Öknens framträngande gör att djuren får mindre bete, fortsätter han. Människoma drabbas också av hälsoproblem, eftersom de inte kan få tillräckligt med mjölk. Det uppstår också konflikter mellan olika folkgrupper i ökenområdet.

– Olika härskare ville erövra Timbuktu. De bytte kultur under krigen. Familjerna skrev ner sin historia och gömde dokumenten i husväggarna. Vi har därför nu på Ahmed Babacentret, där jag är lärare i franska, över 11 000 manuskript. Det mesta är litteratur från 1100- och 1200-talen, från Afrika söder om Sahara, men det finns också texter där människor berättar själva.

Nu vill alltså människor i Timbuktu återskapa ett av världens äldsta universitet. Också detta projekt är Carl Wachtmeister indragen i som en följd av sina besök i trakten. Tanken är att naturvetenskaplig forskning ska kunna inledas som backar upp ökenåtervinnings- och energiteknikprojekten.

– Ett tiotal lärare i en ledningsgrupp arbetar nu med detta, säger Sane Chirfi Alpha, och det är inte så dåligt med tanke på att folk måste kämpa för brödfödan och egentligen inte har tid med "intellektuell" aktivitet.

– Jag visste inte att det kunde finnas skolklasser med 20 elever, eller gruppundervisning med fem elever. I Mali har vi 115 elever per lärare.

Det säger lärarinnan och pedagogen Diahara Malle och vi får fråga om flera gånger innan vi inser att det hon säger faktiskt är sant.

– Ja och det kostar fem franc i månaden att gå i skola, så det är inte alla som gör det. De flesta har inga leksaker och inga böcker. Kritorna är dåliga, så för eleverna längst bak i klassen är det svårt att se vad det står på svarta tavlan!

Vi frågar om aga förekommer i skolor med dessa väldiga klasser.

– Förut slog man eleverna, men nu får man det inte längre, svarar hon.

– Vilka är era största behov? undrar vi.

– Allt är egentligen otillräckligt, säger Diahara Malle. Syslöjd skulle kunna införas, men vi har bara

tio symaskiner per hundra personer, så sådana skulle vi behöva fler av.

De tre malierna konstaterar alla, efter sitt besök i landet, att ett utbyte med Sverige vore bra.

– Ni kanske behöver olika traditionella saker från oss, och vi kanske behöver saker från er!

– Minst en svensk fru vill jag nog ha, säger Sane Chirfi Alpha och skrattar.

Det började i Kina

För Carl Wachtmeisters del började det hela i Kina. Han hade studerat agronomi i Sverige och begav sig till Tenggeöknen i norra Kina, där han lärde en sandstabiliseringsteknik.

– För att experimentera med denna metod tog jag mig till Mali i Västafrika, berättar Carl när vi träffar honom på Café Oasen på Stockholms Central.

– Metoden går ut på att man trycker ner halm i sanden i ett rutmönster. Rutorna är en gånger en meter. Halmen är till för att bevara fuktighet. I rutorna planterar man lokala växter som odlats upp. Växterna förökar sig själva och täcker till slut hela marken, så att ett matjordsskikt bildas.

Efter 20-30 år är matjordsskiktet så tjockt att skog kan planteras. I mellanperioden uppstår buskvegetation, vilken fyller en viktig funktion. Den fixerar sanden och kan också användas till ved.

– När jag väl kommit till Mali, forsätter Carl, fick jag reda på att det finns en ort som heter Timbuktu. Jag ville experimentera med solkök, något jag studerat på universitetet i Arizona, USA. Där hade jag också lärt mig en del om olika ökenväxter som indianerna använder som medicin, mat och fibrer.

– De här sakerna ville jag undersöka och experimentera med i öknen i norra Mali. Jag fick med mig bybor och lokala myndigheter. Tillsammans gjorde vi ett halmrutmönster på en halv hektar på prov. Rutorna var dels en gånger en meter, men även tio gånger tio meter – en marockansk metod som är mer vattenkrävande, men också mer anpassad.

– Projektet genomfördes tillsammans med 250 bykvinnor. De växter som planterades, sju olika arter, är lämpliga som foder åt nomadernas djur och kan dessutom användas som mat åt människor. tanken var att alla, både bofasta och nomader, skulle vinna på projektet.

För solköken byggdes lådor av lokala kartonger, med en glasskiva och köksaluminiumfolie som reflektor.

– Det fungerar bra, men koktiden blir ju längre än om man använder ved.

Befolkningen i norra Mali, som till stor del är öken, utgörs av *songhai*, en svart befolkning som är bofast, och *fulani*, som oftast är nomader, samt en befolkning med berberursprung – *tamasheqer*.

Detta nomadfolk består dels av de ljushyade *tuaregerna*, dels av svarta. De var ursprungligen slavar i det traditionella tuaregsamhället.

På 1100-talet grundade tamasheqerna staden Timbuktu, som under medeltiden var ett blomstrande handels- och religiöst centrum. De var också de sista som gjorde motstånd mot det franska kolonialstyret, ända fram till 1884. Idag är de omkring 800 000 människor som lever i flera av Sahelstaterna.

De nutida gerillakrigen och repressalierna från olika regeringar har tvingat ca 100 000 tamasheqer att fly från Niger och Mali till Algeriet och Mauretanien.

Problemen blir stora. Birgitta Jacks, en svensk nutritionist som arbetat i hjälpoperationer i Mali, har i en vetenskaplig artikel påpekat att det idag råder brist på A-vitamin i födan i norra Mali, vilket leder till nattblindhet. Nomaderna får A-vitamin från mjölk och kött, men när de nu förlorar sin boskap och mjölkprodukterna ersätts med spannmål, leder detta till minskat A-vitaminintag.

Återupprätta universitetet

Carl Wachtmeister blev också indragen i ett projekt för att återupprätta universitetet i Timbuktu. Uppgiften är att få igång undervisning i konfliktlösning, energiteknik och energiförsörjning.

– Många tuareger har flytt till kringliggande länder eller dödats. Det finns en tuaregisk/arabisk rebellrörelse, med rötter i den franska kolonialtiden, som ibland dödar regeringstjänstemän.

– Det är väldigt spänt mellan de olika folkgrupperna i Mali. Representanter för de svarta i Mali anser ofta att tuaregerna favoriseras alltför mycket av biståndsorganisationerna.

– Men planteringarna finns fortfarande kvar, och myndigheterna har fått EU-pengar för att göra liknande planteringar runt hela Timbuktu.

---

1) Behjälpliga som tolkar vid intervjun med besökarna från Mali var Nabil Belkacem och Annika Clemens.

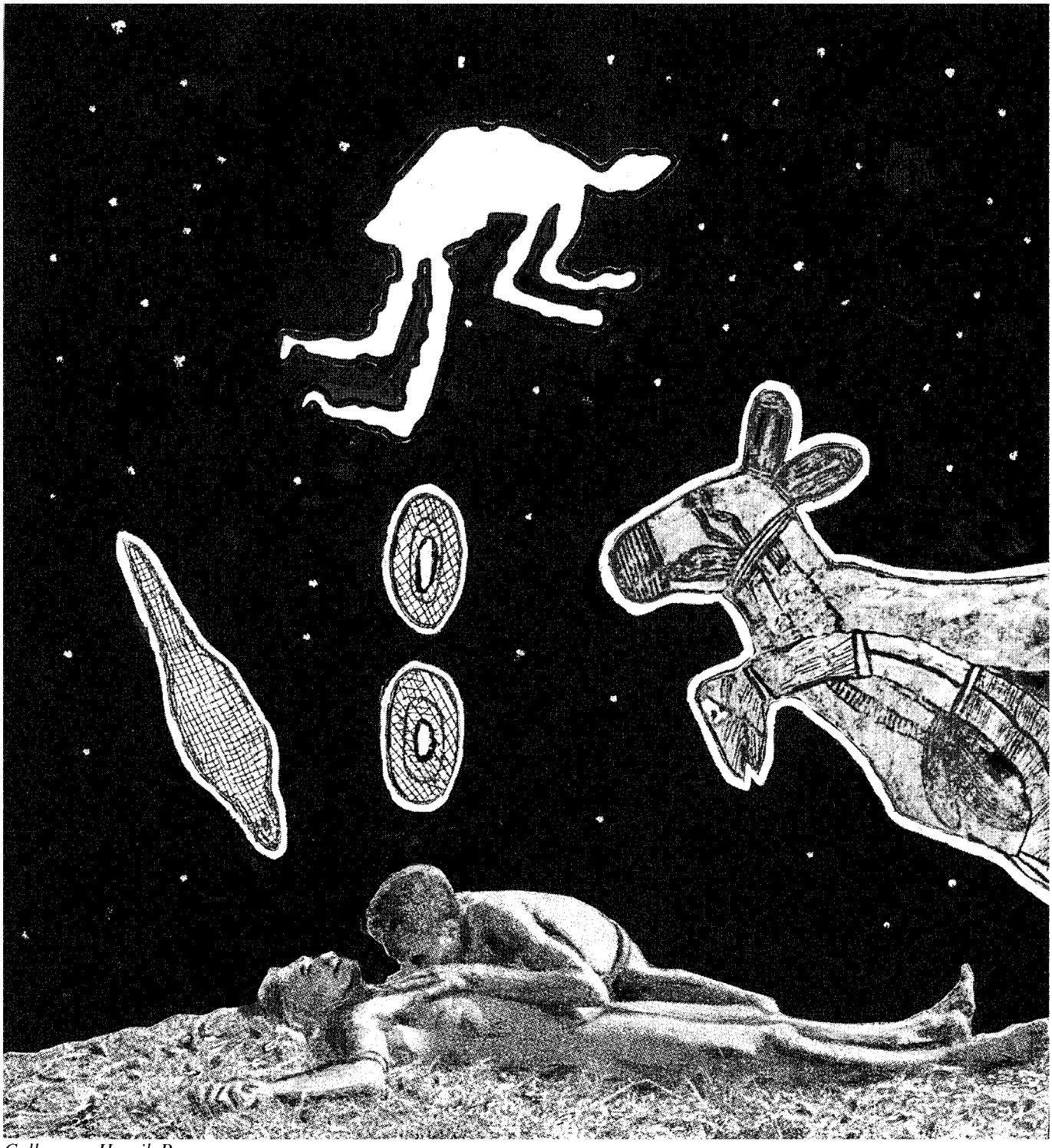
Andliga dimensioner

Trädet där shamanernas själar växer

”Uppe ovanför oss finns ett särskilt träd där
shamanernas själar växer, innan de får sin kraft.
På trädets grenar finns bon där själarna ligger
och blir omskötta. Trädets namn är 'Tuuru'. /.../
Ramen till shamantrumman skärs ur ett levande
lärkträd. Lärkträdet lämnas levande till minne av
och till ära åt trädet Tuuru, där shamanens själ
fostrades. Dessutom /.../ planterar shamanen vid varje
seans ett träd/.../ i tältet där ceremonin äger rum, och
det trädet kallas också Tuuru. /.../
Enligt vår tro, klättrar shamanens själ uppför detta
träd till Gud när han shamanerar. För trädet växer under
ritualen och når osynligt himlens höjd.
Gud skapade två träd när han skapade jorden och
människan: ett manligt, lärkträdet;
och ett kvinnligt, granen.”

Semyonov Semyon, tungusshaman

(Ur Joseph Campbell: The Masks of God 1991)

Collage av Henrik Persson.

Ricky Komolafe:

Medicinmannakonsten behövs!

Av Henrik Persson

– En av de afrikanska medicinmännens viktigaste uppgifter är att ge barnlösa kvinnor möjlighet att få barn. Det finns afrikanska botare också i Sverige idag, och de behövs. Det säger afrikanen Ricky Komolafe till oss, medan video-teven flimrar i hans lägenhet i Skogås i södra Stockholm. Det visar sig att den traditionella afrikanska religionen och andetron har både ljusa och mörka sidor.

Ricky tillhör ursprungligen yorubafolket och kommer från Nigeria. I sitt hemland var han officer i armén under Biafrakriget. Då kom han i kontakt med Rödakorsflygaren Carl Gustaf von Rosen och genom honom kom han till Sverige 1975. Till vardags arbetar han vid intervjutillfället på Samhall Avebes verkstad i Handen utanför Stockholm.

Under lång tid har Ricky Komolafe också arbetat med kulturföreningen Edo. Den har som sin uppgift att föra vidare den afrikanska kultur som har sina rötter i det afrikanska kungadömet Edo, som hade staden Benin som centrum.

Edo-folket är de stora kulturbärarna, och många stora berättare, dansare, konstnärer och musiker härstammar från dem. Av politiska och kulturella skäl har de brutit med yorubas.

Redan på 1200-talet ansågs Edo ha stått på höjden av sin utveckling – men fortfarande finns en kung i Benin. I USA, och även på Haiti och Kuba till exempel, lever ättlingar till Edo-kulturen. De talar olika språk idag men har startat föreningar för att hålla sitt kulturarv levande.

Vi ber Ricky berätta lite om sin egen uppväxt i Afrika.

– Om en kvinna i Afrika har svårt att få barn går hon till en medicinman, som undersöker orsaken till barnlösheten. Vad medicinmannen sedan gör är hemligt, men man vet att de ”öppnar” kvinnan för att kunna ”ta emot” från mannen. I de flesta fall lyckas medicinmannens behandling och kvinnan får barn.

– Ett typiskt exempel på en människa som fötts efter medicinmannabehandling av en kvinna är jag själv.

– Min mor kunde under sjutton år inte bli gravid, hon hade inget hopp. Medicinmannen som hjälpte henne sade: *”Det blir bra, du kommer att kunna föda fram en pojke – men inte med hjälp av den man du har nu. När du hittar en annan man, och mannen vill gifta sig, skall du ta med honom hem till oss. Då kommer vi att hjälpa er tillsammans så att ni kopplas ihop på ett naturligt sätt. Då kan ni få barn, och barnet ska heta ”Adisa”.*

– Adisa, det är ett av mina andra namn och betyder ungefär ”otrolig människa”.

– Där på hyllan finns en bild på den mannen, min far.

– Är det här medicinmannens enda funktion?

– Nej, inte alls. I afrikanska byar är det mycket vanligt att det finns många olika medicinmän. De ser bland annat till att omskärelser genomförs och de kan skicka iväg tjuvar. De kan också assistera med kärleksmagi, när någon kille vill få en tjej intresserad. Ofta använder de material från skogen, det kan vara särskilda växter eller delar av djur, hår, päls eller en tass. Men det kan också vara annat, till exempel menstruationsblod, eller kvastar och delar av människor – hår, hand, eller tunga. Eller en hel människa. Ibland söker man också möta någon av skogens andar.

– Ibland försöker medicinmännen påverka politiken i landet. Vi tror att om en person har stor politisk eller ekonomisk makt så beror det delvis på att denna person har stark magisk eller andlig kraft. Detta tror vi även i Sverige. Det fanns faktiskt afrikanska medicinmän som under andra världskriget hotade Hitler med jordbävning och åska!

– Det finns också de som sysslar med ond magi i Afrika. Sådana häxor – det kan vara både kvinnor och män – kan till exempel orsaka mardrömmar eller att man talar i sömnen.

– Bland afrikaner i Sverige finns det även

medicinkunniga personer här idag, eftersom deras tjänster är eftersökta. Deras verksamhet borde underlättas av myndigheterna i Sverige.

– *På vilket sätt har du själv kommit i kontakt med det här?*

– Jag är född med detta. I Nigeria i yorubastammens område – som är mycket stort – har släktingar och vänner använt och utnyttjat mig i hela mitt liv, när jag var yngre, för att praktisera olika former av medicinkraft.

– Man har placerat mig hos par som inte kunnat få barn, för att jag skulle bringa lycka. Och genom mig har många problem lösts. Ett barn ska man ta hänsyn till, det är så man tror.

Hemligt sällskap

– De har också gått ut med mig när det varit farligt, för att testa en farlig situation, precis som en läkare tar en hund eller katt för att pröva en ny medicin. Ett exempel på en sådan situation är krig. De förde mig till fronten i Biafrakriget, men jag lyckades hela tiden ta mig tillbaka hem.

– Jag blev som barn också bortrövad av ett hemligt sällskap av den typ som kallas *gbomo-gbomo*. Det betyder just "barntjuvar". Jag levde länge hos dem, de utnyttjade mig på olika sätt. Men jag lyckades fly.

– Min egen dotter för också lycka med sig. Jag brukar ta med mig henne när jag behöver ha tur i olika sammanhang.

– *Tror afrikaner på andar?*

– Till nittiosex procent, vare sig de är muslimer, kristna eller något annat. De kristna kanske inte vill erkänna det, men de vet att det existerar andar. Min pappa är muslim och har varit i Mecka och han vet att vår tradition är mycket stor, men han vill inte leva sitt liv på den vägen. Den traditionella afrikanska religionen är det som är vår bakgrund.

– Jag tror till hundra procent på att andar finns. I Afrika har jag tydligt märkt deras närvaro, vissa av dem avger en mycket stark lukt. Och medicinmannen kan behöva träffa andar för att få reda på vilka växter han skall använda, till exempel.

– Ni européer börjar tro mera på detta nu. Ni *borde* tro på dem. På Mårbacka finns andar – Selma Lagerlöf brukar visa sig där vid fullmåne. Jag försökte också få kontakt med henne när jag gjorde ett besök där.

– *Hur gör du när du blir sjuk?*

– Jag har aldrig haft någon allvarlig sjukdom, och blir i allmänhet aldrig sjuk. Kanske när jag är stressad eller trött, men ingen sjukdom kan skicka mig åt helvete.

– Detta beror dels på hur jag föddes, men också hur jag levt och kommer att fortsätta att leva.

– Kvinnan som födde mig letade efter mig. Därför måste jag leva speciellt i fortsättningen, hålla mig undan lite speciellt. Alla afrikaner lever inte som jag.

– Jag har min egen tvål som är lämplig för mig. Det är mer hälsosamt. Jag hämtar hem olika sådana saker från mitt hemland. Det finns många regler som man går efter när man är en sådan människa som jag. En medicinmänniska eller en "otrolig" människa är en sådan människa som *gör rätt*.

– Jag är en man som inte springer bakom ryggen på min fru. Jag går heller inte i säng med eller ligger med min kvinna varje dag eller hur som helst. Förstår ni? Inte alla dagar i veckan. Det finns vissa dagar för sådant, inte bara när jag känner för det. Inte bara hoppa på för att kvinnan finns där. Sådana regler finns, och de är viktiga.

– Jag duschar mig, omedveten om vemsomhelst. Inte bara på morgonen eller eftermiddagen, utan mitt i natten.

– *Alla de afrikanska masker som finns utställda på museer runtom i Europa, har de något med andar och medicinmannens arbete att göra?*

– De maskerna representerar karaktären hos stora människor som levat, människor med stor medicinsk kraft. Maskerna symboliserar dessa stora människor.

– *Men det finns masker som ser ut som djur också?*

– Djurmaskerna tillverkas som en form av terapi.

– Medicinmannen kan få kontakt med förfädernas andar. Han kan tala med förfäderna, ty förfädersandarna talar, men inte tydligt. Andarna är osynliga, men de finns hela tiden i närheten av oss.

– *Men förutom förfädernas andar finns det väl gudar också?*

– Gudarna var ursprungligen starka människor, de är alltså också förfädersandar. Många starka medicinmän blev gudar. Dessa starka människor såg ut som vanliga människor men var egentligen inte vanliga människor. De var särskilda, de behövde t ex inte begravas. Vid sin död försvann de bara, det fanns inget lik kvar att begrava. En sådan människa var vattenguden. En annan sådan människa var Chango, järnguden. Järnguden kontrollerar åskan, han är den störste guden hos yoruba.

Clever-men

Av Henrik Persson

Clever-men kallas en speciell kategori människor hos aboriginerna – ursprungsfolken – i Australien. De tillskrivs övernaturliga förmågor. De anses kunna döda på avstånd, flyga, bota sjukdomar, ha telepatisk förmåga och "se" vad som händer på avlägsna platser.
En australisk clever-man har en lång och mödosam väg innan han eller hon kan börja utöva sin verksamhet med full styrka. Här skildras förloppet – ur några västerländska forskares synvinkel.

Det handlar om plågsamma och besvärliga ritualer vid denna initiering. "De inre organen i kroppen ersätts med kvartskristaller", säger man. För att detta ska bli möjligt måste den blivande medicinmannen först "dö". Så här kan det gå till:

Enligt antropologen Elkin är det vanligt att övernaturliga andar anses "öppna" kandidatens kropp. Detta sker ute i bushen, eller i himlen. Inälvorna plockas ut och ersätts med kvartskristaller, djurhjälpare och magiska rep. Detta sker ofta efter det att den blivande trolldoktorn levt i avskildhet i månader, fastat och sovit på gravar.

Ibland gör andarna inget hål i kroppen, utan sjunger in de olika magiska hjälpmedlen. Lika ofta kan de gå ganska våldsamt tillväga; driva en jamskäpp genom kandidatens huvud och ersätta dess innehåll med kvartskristaller, till exempel.

I västra Sydaustralien placeras den blivande doktorn i ett vattenhål där en mytisk orm sväljer honom. Senare spottas han ut – men nu som baby. Efter en längre tid brukar andra doktorer hitta honom. De målar honom med rödockra och behandlar honom som ett lik. "Överdoktorn" knäcker härefter rituellt kandidatens nacke och markerar ett avskärande av kroppens lemmar. Detta görs med en magisk sten.

In i skärsåren stoppas *maban*, livgivande snäckor, och sedan "sjungs" kandidaten. Detta väcker honom till liv igen. Han är nu full av kraft.

Härefter har trolldoktorn magiska rep i kroppen och kan med hjälp av dem besöka övervärlden, himlen, och samtala med andevarelserna där.

Medicinmannen kan också använda sina magiska rep här på jorden. Han anses kunna använda dem för att skicka eld ur sitt inre – som ett slags kraftledning, med andra ord.

Religionsantropologen Berndt fick rapporter hos *wongaibon*-folket om hur en medicinman setts ligga vid foten av ett träd. Han skickade ut sitt magiska rep och "klättrade" med dess hjälp upp till toppen – trots att han hela tiden hade kroppen utsträckt, armarna vid sidorna, benen isär och huvudet tillbakalutat. Uppe i trädets topp vinkade han ned till de omkringstående.

"En mycket kraftfull form av hypnos" – det är förklaringen till berättelser av detta slag, tror antropologerna.

Hur upplever den blivande trolldoktorn själv sin initiering? Ilpailurkna, en berömd medicinman hos *unmatjera*-folket, berättade i början av 1900-talet för forskarna Spencer och Gillen:

"En gammal doktor kom och kastade några kvartskristaller mot mig med sin spjutslungare. En del gick rakt igenom huvudet, så att jag dog. Den gamle skar ut lever, hjärta, lungor på mig – alla inälvor. Sedan låg jag på marken hela natten. På morgonen placerade den gamle doktorn kvartskristaller i kroppen, i armarna och benen på mig.

Därefter, när kroppen svällt upp, försåg han mig med en uppsättning nya inälvor och mera kristaller. Sedan klappade han mig på huvudet, och jag flög upp levande. Senare ledde han mig tillbaka till lägret och presenterade mig för min fru, som jag inte längre kände igen. De andra i stammen förstod genast att jag blivit en medicinman på mitt sätt att komma tillbaka och på mitt underliga uppträdande."

Hos norra *arunta*- och *ilpirra*-folken rapporteras om hur medicinmannen var vansinnig ett tag efter dessa upplevelser. Sedan återkommer han till sitt folk med ett svart streck målat över näsan. Nu erkänns han som trollkarl.

Men innan han kan börja verka på allvar måste han lära sig skjuta kvartskristaller ur sin egen kropp, vara förtegen om sin egen person och se övernaturligt högtidlig ut.

Det lär han sig av en grupp andra medicinmän. Ibland skär de också ett hål i tungan på den blivande medicinmannen, och gnider hans huvud med kvartskristaller.

Hos arunta får en medicinman inte äta alltför mycket fett, dricka något som är varmt eller låta en stor myra bita sig. Hos *ngaduri* i Sydaustralien finns andra restriktioner, också före medicinmannaskapet:

Kandidaten utväljs av andra medicinmän redan som barn, eftersom han uppträder som en vuxen. Under puberteten undviker han unga kvinnor, till skillnad från andra pojkar. Efter initieringen vistas han mycket ensam, har visioner och faller i trance.

I slutet av initieringsperioden – då han betraktas som rituellt död – skolas han upp av andra doktorer. Fram till 30 års ålder avhåller han sig från sexualliv.

Vad kan då medicinmannen göra med sina nyvunna krafter? Vid sjukdom anlitas ibland "clever-men" för att suga benbitar, kvartsbitar, dåligt blod och annat ur kroppen på patienten. Vid själsförlust hämtar medicinmannen tillbaka själen.

Medicinmannen kontrollerar de olika sjukdomsalstrande och dödliga andarna och krafterna. Han kan bota – eller skada.

Gamla clever-men anlitas ibland när dödsstraff ska utdelas – till exempel då en man avslöjat männens hemliga kunskaper för kvinnorna – eller blodshämnd ska tas. Ofta används då en metod som kallas "bone-pointing".

Trollkarlen koncentrerar sina tankar på offret, visualiserar honom, var han än befinner sig. Till offret måste tanken överföras att han ska bli sjuk och dö, att en benbit trängt in hans kropp, att hans njurfett stjäls.

Medicinmannen sjunger om detta, mumlar det, i ett lågt tonläge. Detta kan pågå i dagar. Därefter plockas "dödsbenet" fram.

Det kan vara gjort av underarmsbenet på en människa eller en känguru, men rapporter om uthamrad taggtråd finns också. Medicinmannen "sjunger" iväg benet, som är spetsigt i ena änden och har en bit vax fastsatt i den andra, in i offrets kropp.

Parapsykologen Ronald Rose bad en gång Tjalkalieri, en australier som tillhörde *pitjendadjara*-folket, att rikta sitt "dödsben" mot honom:

"Jag tog fram kameran.

–Rikta det mot mig, så får jag en bra bild, sade jag.

–Nej, inte mot dig.

–Varför inte?

–Jag vill inte att du ska dö.

–Jamen, Tjalkalieri, det är väl inte laddat?

–Jo, detta ben gjordes av en mycket mäktig medicinman. Han sjöng sin egen kraftsång, och överförde sin kraft i det. Det är en del av honom. Det är ett riktigt mördarben, det här. Det är alltid laddat.

Plötsligt kändes öknen kylig. Det var ingen tvekan om att Tjalkalieri verkligen trodde att benet kunde döda."

Det råder heller ingen tvekan om att människor verkligen dör i samband med "bone-pointing". Läkare och andra har rapporterat om aboriginer som dött inom tre-fyra dagar efter det att de fått reda på att någon fiende börjat rikta sitt ben mot dem.

Forskaren Walter Cannon noterar att offret ofta slutar att äta och dricka och dessutom är i ett fysiskt chocktillstånd som påminner om de fall av granatchock som soldater rapporteras kunna dö av:

Inga yttre skador syns på kroppen, blodtrycket sjunker kraftigt, huden blir blek och kall. Offret svettas och kan inte tala, hjärtverksamheten ökar, andningen blir flämtande.

Cannon hoppas att den som nästa gång träffar på en person som utsatts för detta slag av förgörning har med sig blodtrycksmätare och dessutom har möjlighet att räkna offrets röda blodkroppar på något sätt, innan det utandas sin sista suck.

Då, tror han, får vi den slutgiltiga förklaringen till hur detta slag av dödande är möjligt.

Död genom "pointing" kan förhindras endast på ett sätt: nämligen att en medicinman suger ut, eller på annat sätt får de dödsbringande projektilerna att lämna kroppen.

Detsamma gäller om medicinmannen själv blir sjuk. Då måste han kontakta en annan magiker för att själv kunna bli botad.

I traditionella aboriginsamhällen finns också kvinnliga "clever-men" och kvinnlig magi. Kvinnliga magiker har tillskrivits förmågan att kunna göra regn. Kärleksmagi och bot av det som hos oss kallas psykiska åkommor verkar annars vara kvinnors specialité.

För en svårt deprimerad kvinna genomförs speciella ritualer. De övriga kvinnorna sjunger botesånger, och man smörjer in henne med kängurufett och den livgivande röda ockran.

De australiska trollkarlarna anses kunna springa mycket fort utan att bli trötta. Efter ett tag, sägs det, lyfter de och springer en halvmeter ovanför marken. "Luften har blivit tjockare, den rör sig och bär medicinmannen med sig", säger man. Andra aboriginer säger att det är andar som bär honom med sig, eller en virvelvind.

Liknande påståenden har gjorts om tibetanska lamor. Dessa *lung-gom-pa*-löpare verkar vara i något slags trance, så att de inte känner av sin kroppsvikt. Likheten med aboriginernas medicinmän är slående, konstaterar Elkin.

Liksom kloka gubbar och gummor i Sverige ansetts kunna hypnotisera, "hugsa", tillskrivs medicinmännen i Australien samma förmåga. De använder då ofta sina kvartskristaller, som hålls upp framför dem som skall hypnotiseras.

Kvartskristallerna kan även – liksom andra genomskinliga stenar – användas för att se vad som händer på andra platser, och vad människor gör där. Här finns en likhet med kristallkulans användning i romernas (zigenarnas) spådomskonst.

Ibland skickar medicinmannen ut sin andehund, sina andebarn, sitt totemdjur eller någon annan "hjälpare" i samma syfte.

Medicinmännen och trolldoktorerna hos aboriginerna anses kunna kommunicera med andra människor på mycket långa avstånd – och utan att tala högt. De tillskrivs också synsk förmåga och tankeläsningsförmåga.

Med sitt "starka öga" sägs medicinmannen kunna se genom andra människors kroppar, och i dem kunna se vilka andar som finns, eller inte finns, där. Hans förmåga används även när brott skall klaras upp.

Medicinmännen hos aboriginerna i Australien är stora personligheter. Det konstaterar antropologen Elkin som är en av de främsta experterna på deras kultur. "De är människor med starka fysiska och psykiska förmågor, de har stort förtroende hos sitt folk och är inte mentalsjuka utan i högsta grad normala", slår han fast.

Elkin understryker att det handlar om människor som lever ett mycket disciplinerat liv, ofta med inslag av tyst meditation, observation och koncentration. Medicinmannen har genomgått en lång skolning, och är ingen amatör som bara haft någon enstaka drömsyn.

Trots att medicinmännen fortfarande har ett stort inflytande i aboriginernas samhälle, säger forskaren Ronald Rose, har deras verksamhetsfält begränsats på olika sätt idag. Ändå är de nyckelpersoner när det gäller lösandet av deras folks nuvarande sociala problem. Ett viktigt nutida problem är att australiernas religion inte respekteras. Nyligen har de drivit en kampanj mot boken "Budskap från andra sidan", som de menar förvränger och förfalskar deras livsåskådning.

Idag ökar vårt intresse för australiernas kultur och religion. Men historien om deras möte med europeerna är en historia om ett brutalt folkmord. När orkar vi se hur den historien sett ut?

Shamaner och kommunistiska uttergudar

Av Henrik Persson

Sovjetiska myndigheter och etnografer betecknar dem som "småfolken i norr". Sibiriens ursprungsbefolkningar är fler och större till antalet än folken i de övriga arktiska och subarktiska områdena på jorden, men deras språk hotar på många håll att dö ut. Och industrialiseringen av Sibirien gör att traditionella näringsfång försvinner. Trots det lever shamanismen och andra viktiga kulturdrag vidare – i nya former.

Precis som "Vilda Västern' i Nordamerika hade sina indianer så fanns, och finns, i den f d sovjetiska "Vilda Östern" en mängd ursprungsbefolkningar. Deras kulturer är ursprungligen ganska olika varandra inbördes, men en fortgående russifiering gör sitt till för att ändra på det.

I norra Ryssland och nordvästra Sibirien lever finsk-ugriska folk som *komer*, *kanter* och *manser*. Komi hör tillsammans med jakuterna – det nordvästligaste turkspråkiga folket – till de två största folken i norr; båda är över 300 000 till antalet.

I nordväst lever *samojeder* som renskötare, fiskare och jägare. I Centralsibirien finns folk med liknande näringsfång: *dolganer*, *tofa* och tungusfolk som *evenker* och *evener*. I nordöstra Sibirien finns folk med besläktade fornasiatiska språk som *tjuktjer*, *korjaker* och *itelmener*.

Aleuterna och de asiatiska *inuiterna* finns också här. *Jukagirerna* vid Kolymafloden sägs ha assimilerats i andra folk, ändå finns radioutsändningar på deras språk. På ön Sachalin lever *nivkherna*, förr kallade *giljaker*. *Ket*, ett litet folk vid Jenisejfloden, är inte besläktade med folken runtom dem.

I södra Sibirien, nära Bajkalsjön, finns burjäterna som är ett mongoliskt folk. Där gavs under Sovjetperioden på 1980-talet en brittisk antropolog tillstånd att bedriva forskning, en unik händelse. Antropologen Caroline Humphrey har i sin studie skildrat livet på några av de kollektivfarmer som finns bland de 300 000 burjäterna. Vid den tiden fortlevde hos burjäterna rester av buddhistisk lamaism sida vid sida med sovjetideologi och shamanism.

Shamanen är en person som under exalterad trance, ofta med trummans hjälp, "färdas" till andevärldarna med sin själ. Syftet är att hämta hjälp åt sjuka människor – eller sjuka samhällen.

Shamanen ansågs bedriva en klart anti-sovjetisk verksamhet. Han eller hon kunde dömas för "parasitism", dvs underlåtenhet att delta i kolchos-arbetet (kollektivjordbruket). Under 50-talet förekom fängslanden av burjätiska shamaner.

Men hemliga ritualer blir mer attraktiva än tillåtna. Shamanernas auktoritet stärktes av förbuden. Hos burjäterna har ateistisk propaganda skadat lamaismen mer än den skadat shamanismen.

Den lamaistiska buddhismen uppfattades mera tydligt som en konkurrent till sovjetsystemet, båda är hierarkiskt uppbyggda – till skillnad från shamanismen.

Inför myndigheternas representanter, speciellt om de är ryssar, förnekar burjäternas lokala styresmän att de deltar i shamanistiska ritualer. För en fullständig främling kan de vara öppnare. En burjätisk lärare sa ivrigt leende till Caroline Humphrey: "Vi är alla shamaner, vi kan alla göra det".

Kommunarder blev uttrar

Leonid Shinkarev berättar om hur han en gång frågade en gammal evensk jägare om hans far också var jägare. Den gamle mannen, som satt på en stock, fortsatte att röka utan att säga ett ord. Tre minuter gick, sedan fem. Shinkarev, som trodde att jägaren inte hört frågan eller struntade i att svara, reste sig för att gå. Då hörde han en suck bakom sig och:

– Ja, min far var också jägare...

Men öppenheten gentemot ryssar är ändå rätt stor. När tre ryska etnografer besökte en burjätisk sovchos (statsjordbruk) 1978 var det inte bara så att partisekreteraren visade de heliga källorna i närheten. Han lade själv i lite kött, bröd och pengar i lådan för offer, som hängde i ett närbeläget träd!

Också inne i Ulan Ude, den största industristaden i området, fanns i början på 60-talet både en

kvinnlig shaman och en lama-shaman. Priset för en seans kunde då ligga på tio rubel plus en flaska vodka. Även ryssar konsulterade shamanerna.

Men föreställningarna om andevärlden påverkas av samhällsförändringarna. Till exempel offrade burjäterna till en grupp kommunistiska uttergudar, *Uhan-Khaalyuud*, varje år.

Uttergudarna ansågs vara kämpar från 1871 års Pariskommun, som efter nederlaget förvandlades till uttrar när de sökt skydd i Bajkalsjön. Syftet med offret var att öka möjligheterna till uppfyllda planmål med fisket.

Arktisk hysteri

Men framför allt, menar Caroline Humphrey, ger dagens burjätshamanism en förklaringsmodell som Sovjetideologin inte kan. Sovjetieologin kan inte förklara *varför* olyckor och motgångar uppstår – det är bara "misstag" eller "avvikelser" som skylls på enstaka personer. Burjätshamanismen menar istället att lidande och olyckor är mäktiga andar, som i sin tur har varit människor utsatta för lidande, vilka utkräver hämnd på de levande. Offer och böner kompenserar andarna för detta ackumulerade lidande.

Tjuktjerna kallade sig själva "ett folk ömtåligt för döden" – de ansåg att de hade lättare att dö än andra. Ett annat folk, *jukarierna*, var kända för att kunna dö av en plötslig chock. Det kunde räcka med att ryska tjänstemän tilltalade dem häftigt.

Och shamanerna ansågs "mjuka för döden" mer än alla andra. Denna "nervösa lättrörlighet" har vissa forskare velat ange som orsak till att antalet shamaner var ovanligt stort hos en del sibiriska folk. Andra trodde att det var den långa mörkerperioden, förenad med vitaminbrist, som skapade ett slags "arktisk hysteri".

Att bli shaman

Redan tidigt, ofta i puberteten, utmärker sig en shamaninspirerad pojke eller flicka. Blicken är riktad ut i rymden, som om han eller hon såg något som andra inte kan se.

"Ömtåligheten för döden" är störst under denna period. Genomgående är berättelserna fulla av plågor och ångest, när den blivande shamanen eller shamankan skildrar sin kallelse. Men om andarnas meningar efterföljs, anses den färdige shamanen bli närmast odödlig efter denna pärs. Deras fiender sägs ha varit tvungna att hacka dem i småbitar och bränna dem, om de velat få död på dem.

En *avam*-samojed har berättat hur han blev initierad till shaman. Det skedde när han låg medvetslös i vattkoppor:

"Han nådde undervärlden, där han bland andra mötte Syfilismännen. De slet ut hans hjärta och kastade det i en gryta. Senare möter han en man som hugger tag i honom med tång. På elden intill står en kittel, stor som halva jorden. Mannen hugger av den blivande shamanen hans huvud, – 'Jag är död!' hann han tänka – hackar kroppen i bitar och lägger allt i grytan. Sedan kokas han i tre år.

Huvudet bearbetas mot ett städ, det städ där de bästa shamanerna smids, och kastas sedan i en gryta med iskallt vatten.

Smeden fiskar sedan upp shamankandidatens skelettdelar ur en flod, sätter ihop dem och täcker dem med kött igen. Han berättar också att kandidaten har tre ben för mycket i sitt skelett. Därför måste han tillverka sig tre shamandräkter. Smeden gör också ett hål i kandidatens öron, vilket gör att han kan förstå växternas språk.

Till slut vaknar samojeden i jurtan hos sin familj. Nu kan han sjunga och shamanera utan att någonsin bli trött."

Det shamanistiska könsbytet

En svensk etnograf, J. Stadling, reste i början av 1900-talet bland de sibiriska folken. Han skildrar bland annat shamanernas "könsförvandling", som fanns hos korjaker, tjuktjer, itelmener och giljaker.

På andarnas befallning kunde män förvandlas till kvinnor och kvinnliga shamaner till män. De klädde sig i det motsatta könets kläder, och utförde deras sysslor. De kunde till och med ingå äktenskap.

Om stora manliga shamaner som "förvandlats" till kvinnor berättades att de kunde föda barn, men också djur: gäddor, svalor, måsar, änder och valpar. Ofta bar de flätor och kammade sitt hår som kvinnor. Det shamanistiska könsbytet finns inte bara i Sibirien, också hos abkaserna i dåvarande södra Sovjet blev *acaaju*, shamankan, tilltalad som en man när hon var i trance.

Också hos abkaserna ansågs smedjan vara ett kraftfyllt ställe. Ibland inrättades en symbolisk smedja om ingen fanns i närheten. Smeden, som ansågs ha kontakt med åskguden, hade ett intimt samarbete med den abkasiska shamankan.

Antropologen Bogoras deltog i början av 1900-talet i tjuktjiska shamanseanser. Han menade att

buktaleri var en viktig ingrediens.

Ljud och röster hördes från alla håll, djur, fåglar, insekter. Ibland hördes fraser på språk som var främmande för shamanen, som franska och engelska. Detta sker, menade Bogoras, när shamanen sitter i det lilla inre sovrummet i det tjuktjiska stenhuset, eller kåtan, och avklädd till midjan bearbetar sin trumma. Shamanen kan rikta ljudvågorna åt olika håll och i mörkret är det svårt att orientera sig. trummans muller, shamanens röst, alla ljud tycks komma från olika håll och röra sig i rummet.

Bogoras berättar också om hur de tjuktjiska shamanernas "andar" kunde kasta snöbollar och vedträn genom rummet, röra vid ryggen på de närvarande, skrapa på väggen och ibland lyfta hela taket upp i luften.

Shamanen fick inte vidröras under ceremonin. Hans skyddsande kunde köra en kniv i magen på den som försökte, sades det.

Bogoras såg en shamanka hos de asiatiska inuiterna som, försatt i trance, tog upp en stor rund sten och pressade den mellan händerna – ner från den föll små runda stenar i en hög. För att kontrollera bad antropologen henne plötsligt att upprepa saken en stund senare. Hon gjorde om det, utan svårighet.

Under ceremonierna var shamanen ibland drogad med hjälp av flugsvamp eller, som hos tunguserna, med tobak.

En trumma i varje hem

När Sten Bergman, svensk zoolog och upptäcktsresande, vistades hos evenerna (lamuterna) på Kamtjachatka, fanns alltid en trumma undangömd i jurtan.

Det var på 20-talet, evenerna var sedan länge kristnade. Men vid ett tillfälle var Sten Bergman med när en gammal even, alltmer upprymd, slog på sin trumma en stor del av dagen och natten, oavbrutet. Till slut fick den gamle ta på sig shamandräkten, med pärlor, skinnbroderier och en hätta behängd med tofsar som hindrade honom att se.

Mannen förklarade hela tiden att det bara var förr i tiden som man slog på trumman så här. "Numera gör bara gamla gubbar det, när de är fulla", som han så öppenhjärtigt sa.

Värdinnan i innertältet var också generad och försäkrade Sten Bergman att de fått trumman av korjakerna till skänks, och att den var samma sak som balalajkan hos ryssarna...

Shamaner i Tuva

Av Henrik Persson

När den ryske antropologen Sevyan Vainshtein vid ett besök framträdde i Stockholm hade han med sig en mängd vackra bilder från Tuva-området: gröna dalgångar och forsande floder, stenpelaren i huvudstaden Kyzyl som markerar att detta verkligen är Centralasiens mitt.

Tuva har ca 250 000 invånare, av dem är 150 000 tuviner, eller soyoter som de också kallas.

Väst-tuvinerna betecknas som sayaner, de är ett stäpp-nomadiskt folk, medan öst-tuvinerna ursprungligen är renskötande jägarnomader.

Många av de äldsta fynd som kan kopplas till hunner och skyter har påträffats i Tuvaområdet. På 4 000 år gamla hällristningar syns människor iförda masker; de bär fjädrar och slår på trumma. Kanske är det shamaner.

Tuva var under en period centrum i ett turkiskt rike som sträckte sig från Korea till Kaspiska havet.

Fram till 1911 tillhörde Tuva – även känt som Tannu-Tuva – Manchu-imperiets yttre mongoliska administration. Huvudstad var Peking.

1921 till 1944 var Tannu-Tuva en självständig stat under sovjetiskt inflytande. 1944 införlivades landet med Sovjetunionen.

1931 fanns det 700 arbetande shamaner i Tuva. Nu är det väldigt få.

Men mycket av tuvinernas tradition lever vidare. På somrarna bor många i filttält, *jurtor*. Numera kan man se elledningar dragna till jurtorna.

De bandupptagningar Sevyan Vainshtein gjort var fascinerande. Bland annat hade han prov på tuvinernas mycket märkliga tvåstämmiga strupsång – frambringad av en person. Det var ett ljud, ganska hårt och metalliskt, som tycktes göras med stämbanden. Tonerna blev höga, och ackompanjerades av ett enkelt stränginstrument.

– Så här sjunger man inte någon annanstans i världen, hävdade Vainshtein.

Han gav även exempel på hur det lät när den "store" shaman han träffat bearbetade sin trumma.

– De shamaner som har trumma kallas för "stora schamaner", medan de som använder andra metoder för att falla i trance inte har den beteckningen, upplyste Vainshtein.

Trumljuden var verkligen mycket kraftfulla med långa, mullrande basljud som dröjde kvar en stund efter varje slag.

Saman eller *chamman* kallades hos manchu-tunguserna en person som ansågs under exalterat tillstånd komma i kontakt med andar.

Efter det att shamanen fallit i extas och djup trance, ofta med hjälp av en trumma, "färdas" hans själ till *övervärlden* eller *undervärlden* för att hämta kraft och kunskap. Syftet är ofta att bota människor – eller samhällen– i sjukdom och kris.

En del forskare har hävdat att det är på grund av de speciella klimatförhållandena som Sibirien och de övriga cirkumpolära områdena haft en så utbredd shamanism. Den långa perioden av mörker under året, kombinerad med vitaminbrist, skulle skapat ett slags "arktisk hysteri". Mot detta talar att stora delar av shaman-institutionen finns långt söderut på jorden, t ex hos sydamerikanska indianfolk.

Sevyan Vainshtein är antropolog och knuten till Moskvas universitet. Han kom första gången till Tuva 1950.

– Det var när vi, tillsammans med arkeologer, 1963 höll på och grävde ut ett khanpalats från 700-talet som jag själv för första gången träffade en "stor" shaman, berättar han.

– Jag hade hört talas om honom redan på 50-talet, men han höll sig undan. Plötsligt träffade jag en fiskare, som visade sig vara hans bror.

Shamanen var en f d renskötare, han var gift och bodde i en jurta.

– Han var vardagligt klädd och såg gammal och sjuk ut. Från det han var fjorton år hade han varit shaman, dessförinnan hade han levt med sina vanliga kamrater, säger Vainshtein.

Så fick den unge pojken "shamansjukdomen". Han föll ihop medvetslös i skogen, och kunde varken gå eller äta.

– Man kallade på en annan shaman, som visste vad det handlade om: "En själ från en före detta shaman har fötts i dig", sade han.

– Vi berättade sedan lite för honom om utgrävningarna. Därefter frågade jag om han inte

ville visa lite av sin shamanska förmåga.

Det ville shamanen. Han tog fram sin speciella dräkt, behängd med metallföremål, skelettben och allt möjligt annat.

Kläderna var så tunga att jag hade svårt att lyfta dem, säger Sevyan Vainsthein.

Shamanen satte på sig huvudbonaden med fjädrar, som också hade en bild med ett människoansikte. Han tog fram sin trumma. Den var bemålad med bilder: stjärnor, bilder av över- och undervärlden.

– Han började tillkalla sina hjälpandar, berättar Vainshtein. "Hästen som leder till övervärlden" – så kallas trumman bland shamanerna.

– Han sätter sig på en pall, slår på trumman och sluter ögonen. Snabbt faller han i ett extatiskt tillstånd. Han märker inte omgivningen, dräkten tycks lätt. Han börjar berätta om andarna han träffar i övervärlden, bland annat sin egen far som dog för länge sedan.

– Han stötte också på andar som ville lägga sig i vårt utgrävningsarbete. Dessa hotade han.

– Det verkade som om han slogs med andarna, "sköt" på dem med pilbåge och kastade dem ifrån sig. Han sprang omkring oss hela tiden och uppförde en slags pjäs. När detta pågick slog han inte på trumman.

– Språket blev konstigt och annorlunda också, han beskrev bergen väldigt vackert.

I omkring tre timmar pågick seansen. Shamanen beskrev det själv som att han "kämpade med en ond ande". När han "jagat andarna på flykten" föll han ihop, till synes helt utpumpad.

– Vi trodde han var död, säger Sevyan Vainshtein, men han andades fortfarande. Ögonen var slutna, han mumlade: "Jag har slagit fienden, jag har slagit andarna."

Sedan steg shamanen upp, klädde om och blev återigen samme sjuke gamle man.

– Han var sjuttio år men verkade så ung när han befann sig i det extatiska tillståndet, säger Vainshtein.

– Han var helt borta när vi ställde frågor till honom sedan. Han verkade vara i en helt annan värld och "återkom" först när vi gett honom lite vodka!

– Vi frågade om det fanns några andra shamaner. "Ja", svarade han, "det finns en kvinnlig schaman här, men just nu har hon flyttat till Mongoliet för att verka där."

Sevyan Vainshtein återvände till området 1983. Då var den "store" shamanen död. Men den kvinnliga shamanen hade kommit tillbaka och bodde på samma plats.

– Först förnekade hon att hon var shaman och ville inte berätta något.

– Vi gick tillbaka till helikoptern som skulle hämta oss, men när vi var 500 meter ifrån den, vände den plötsligt och flög bort.

Vi var tvungna att gå tillbaka till shamankvinnans bostad. "Det var jag som skickade bort helikoptern", sade hon. "Jag konsulterade andarna när ni hade gått, de sade att jag fick berätta allt."

– Hon hade ingen trumma, utan försatte sig i kontakt med andarna genom att spela på mungiga, berättar Vainshtein. Dessutom brände hon något slags gräs som hon höll i handen; det kom henne att verka nästan berusad.

Shamankvinnan botade en ryggvärk som Sevyan Vainshtein hade.

– Men mest var det nog mina värktabletter som hade effekt, tror han.

– Nästa gång helikoptern kom, frågade jag varför de hade vänt. "Vi fick plötsligt ett meddelande över radion att ett oväder var i antågande", svarade piloten.

På trettiotalet förbjöd de sovjetiska myndigheterna shamanismen i Tuva, trots att området formellt sett var en egen stat.

– Det kallades för "bot utan tillstånd", säger Vainshtein. Många dog när de varit hos shamanen.

– Numera går folk till sjukhusen i första hand. De få shamaner som finns är helt tillåtna. Tidningarna skriver om dem ibland, som ett slags exotisk lustighet.

Kazakisk shamanism

Av Henrik Persson

Vladimir Basilov är expert på sibirisk shamanism och filosofie doktor vid Vetenskapsakademins etnografiska institut i Moskva. Han har fältarbetat hos kazaker i Kazakstan.
Han besökte Stockholm på inbjudan av religionshistoriska institutionen vid Stockholms universitet.

– När islam spreds i Centralasien accepterades den av shamanerna. Men mycket av shamanismens särdrag i dessa områden försvann samtidigt. Det gäller trevärldsindelningen i en "undervärld", en "övervärld" och en "mellanvärld". Dessutom försvann shamanens "själsresa" mellan dessa världar, säger Vladimir Basilov.

–Vi har i dessa områden en fullständigt islamiserad shamanism, under 1800- och 1900-talen. Idag är skillnaden mellan *mullan* och shamanen en skillnad i yrke, inte i ideologi.

Trots att det bara är den islamiserade shamanismen som överlevt, är det i grunden shamanism – till sin funktion och sociala mening, betonar Basilov. Men shamanens hjälpandar kommer alltså numera bara "om Allah vill".

I den traditionella kazakiska shamanismen anlitades *bagshin* (shamanen) när det handlade om att boskap försvunnit eller vid bot.

– Han eller hon använde ett stränginstrument för att uppnå det nödvändiga trancetillståndet, inte trumma som hos till exempel uzbekerna. Men man kan ju också falla i trance med hjälp av radband och böner, menar Basilov.

– Det finns de som sett centralasiatiska shamaner ta en järnbit som är så glödhet att han inte kan hålla den i handen utan att ha något emellan – och stoppa den i munnen. Därefter sprang han runt elden på golvets mitt med händerna vid höfterna och järnbiten i munnen.

– Två personer kunde bli ombedda att hålla en sabel mellan sig, sedan dansade shamanen barfota på dess egg. Han kunde också ses sticka sabeln genom kroppen.

– Det finns också de som sett shamaner arbeta med händerna inne i kroppen på sin patient, som filippinska "healers".

Hur vill då Basilov förklara de här fenomenen?

– I en del fall är det nog helt enkelt fråga om muskelkontroll. I andra: illusionstrick och hypnotisk påverkan av publiken.

– Men jag har inte sett något mystiskt, som inte skulle kunnna förklaras. Den sanning vi känner till är att människor *ser* shamanen göra sådant som detta med sabeln genom kroppen.

– Jakutshamaner har *setts* skära av sig huvudet. Sedan har de ställt huvudet på bordet, dansat runt och därefter satt tillbaka det. Men, som den primitiva materialist jag är, tror jag inte att det går att göra i verkligheten.

– Trollkarlar och cirkusartister kan ju också göra fantastiska saker – men det är inget mystiskt.

Drömmar summerar de mentala processerna inom shamanen. I drömmen får shamanen också andeinstruktioner.

– När det gäller shamanens trance eller extas, så har jag belägg för att det inte är ett okontrollerat tillstånd, och heller inget sjukligt. Shamanen är varken epileptiker eller galning.

– Shamanen måste vara övertygad om att han är utvald av andarna – och samtidigt hålla bra kontakt med den omgivande verkligheten och samhället.

– I Sibirien finns det idag bara ett litet antal underjordiska shamaner. I Centralasien däremot är shamaner och shamankor mycket vanliga i många byar. Men det är på utdöende. I en by som jag var i fanns det faktiskt tio stycken, bara i den byn.

– Numera är centralasiatiska shamaner för det mesta kvinnor. Männen har blivit mer påverkade av de yttre samhällsomvandlingarna, det är de som går i moskén och träffar mullan, osv, medan kvinnorna sitter hemma.

– Är det alltid övervikt för kvinnor bland dagens centralasiatiska shamaner?

– Nej, hos *turkmener*, *kazaker* och *karakalpaker* är det mest män. Hos *uzbeker*, *tajiker* och *kirgiser* är det båda könen. Hos jordbrukande uzbeker är det mest kvinnor.

"Medicinmännen har krafter vi inte kan förklara"

Åke Hultkrantz intervjuas av Ola Persson & Henrik Persson

– Medicinmännen har krafter som vi ännu inte kan förklara. Så säger Åke Hultkrantz, professor emeritus i religionshistoria vid Stockholms Universitet. Större delen av sitt liv har han ägnat åt att studera indiansk religion. Han har blivit adopterad av en av shoshonindianernas medicinmän – och han har fått vara med om ceremonier där märkliga saker inträffat.(1)

–Bland indianerna skiljer man mellan två tillvaroformer, säger Åke Hultkrantz, den vanliga, normala världen runt omkring oss och en helt annan värld som har inbrytning i vår vanliga verklighet då och då.

– När jag har varit hos indianerna har även jag fått uppleva vad som skulle kunna vara inslag av en annan verklighet. Det har tagit mig mycket djupt. Jag har undrat vad det är för upplevelser jag har, vad det egentligen är jag är med om.

Studera medicinmännen

Åke Hultkrantz intresse för indianer sträcker sig långt tillbaka i tiden. Redan som tolvåring drömde han om att studera medicinmännen och deras verksamhet. Idag är han erkänd som en av världens främsta auktoriteter på området. Till och med från USA söker sig studenter och forskare hit för att få del av hans erfarenheter och vetande.

– Som barn fascinerades jag av det nära sambandet mellan människorna och naturen som jag fann hos indianerna, säger Åke Hultkrantz. De tycktes mig som en del av en stor naturhelhet.

– Dessutom erbjöd de en så färgrik kultur och de hade en levande stark religion, en tro som tog sig uttryck i visioner och extatiska tillstånd.

1948 begav sig Åke Hultkrantz som ung student till shoshonerna – ett indianfolk som bor i Wyoming, strax öster om Klippiga Bergen. Där har han sedan vistats i flera omgångar.

– Jag ville komma till prärieindianer, säger han, eftersom min avsikt var att fånga upp religiös tro och religiösa ideal i våra dagar som samtidigt var traditionella, dvs den gamla religionen skulle leva kvar.

– På båten till USA sa några svensk-amerikaner till mig: "Det blir till att bo i tält och fara väldigt illa." Och tidvis bodde jag ju i tält, när jag följde indianerna mera intensivt. Jag var med på deras jakter, utflykter för att samla mat och ceremonier som ibland kunde vara flera dygn i sträck. Det var hårda prövningar.

– Bland det svåraste var faktiskt maten. De åt till exempel prärieh undar, ett slags gnagare, som levde i gångar på deras begravningsplats.

– Vid ett tillfälle hade de grävt upp en självdöd ko, som en vit lantbrukare begravt i ett dike. Den kokte de bitar av. Sedan fick vi kavla upp ärmarna och äta med händerna direkt ur grytan.

Hos shoshonerna lärde Åke Hultkrantz känna medicinmannen John Trehero. De blev så småningom mycket goda vänner, en vänskap som utvecklades så långt att medicinmannen adopterade Åke Hultkrantz som sin son.

– Han bodde tillsammans med sin familj på tre generationer i ett litet brädskjul som närmast kan liknas vid ett hönshus, berättar Åke Hultkrantz.

– Det var en oerhört charmerande människa. Men bland shoshonerna var meningarna om honom delade. Han hade rykte om sig att vara en skämtare och kvinnojägare. Det fanns också de som menade att medicinmannaskapet bara var som han gjorde sig till, att han inte trodde på vad han sysslade med. Däremot hade han stort anseende bland kråkindianerna längre norrut, främst för att han hjälpte dem att återinföra soldansen, som sedan länge varit utdöd hos dem.

– Han var en stor historieberättare och mycket lättsam till sättet, säger Åke Hultkrantz, men när det kom till religionen fick man inte skämta.

Botar reumatism

Och att han verkligen var en utövande medicinman

fick Åke Hultkrantz själv erfara. Vid ett tillfälle berättade han för John Trehero att han plågades av reumatism i ena axeln. Medicinmannen bestämde sig för att bota honom.

Åke Hultkrantz berättar:

–Medicinmannen försåg sig med de fjädrar han använde när han botade. Så sjöng han en sång. Sedan skakade han fjädrarna över den sjuka axeln, slöt ögonen och bad. Därefter stirrade han plötsligt på mig, la sin hand på axeln och drog tillbaka. Jag kände då en krafttillförsel och samtidigt ett utsug som var oerhört starkt. Jag var mycket förbluffad över detta.

Efter boteceremonin berättade medicinmannen att både han och hans fru hade sett en av hans skyddsandar, uttern, medan det hela ägde rum.

– Jag har senare diskuterat det här med läkare, säger Åke Hultkrantz, bl a vid en läkarstämma. De sa: "Ja, vi tror dig. Så där är det. Du kan bli botad på det sättet även om du inte tror."

Det skakande tältet

Det här är inte det enda tillfälle då Åke Hultkrantz förbluffats av medicinmännens förehavanden. Vid ett besök hos arapaho-indianerna, som bor i närheten av shoshonerna, fick han delta i en ceremoni som i sin ursprungliga form brukar kallas Det Skakande Tältet.

Det anses bland indianerna att det är de tillkallade andemakterna som under ceremonins gång får tältet där den äger rum att skaka som av stormvindar.

– Men den här gången genomfördes ceremonin i ett litet brädskjul, säger Åke Hultkrantz, och det kunde alltså inte skaka. Däremot var alla andra ingredienser med.

– På golvet i skjulets enda rum hade indianerna ordnat ett slags altare med olika symboler; fjädrar, tobak, etc.

Åke Hultkrantz beskriver ceremonin:

– I mitten av altaret la man en fäll, och på den satte sig medicinmannen. Han klädde av sig till midjan, lindades in i filtar och bands med starka rep, så att han omöjligt kunde ta sig loss. Ljuset släcktes, trummarna började slå på sina trummor, och sedan sjöng man. Medicinmannen försökte också sjunga, men eftersom han var helt inlindad i filtar hördes det bara svagt.

– Sedan förgick det en tid. Sången blev vildare och vildare. Så plötsligt var det som ett inferno. Från alla håll och kanter hördes rop och ljud. Det var fåglar, rävar och vargar, det var björnar som brummade. Det var ett förfärligt dån som kom överallt ifrån.

– Jag undrade vad det var – och plötsligt kände jag något kusligt utefter ryggen. Då var det en vindkåre som drog förbi där, och det visade sig sedan att det måste ha varit en ande, enligt vad indianerna sa. Vad det nu kan vara, det vet jag inte. Jag kan bara säga att jag kände den där vindkåren. Några av indianerna hade sett anden, berättade de för mig efteråt. Några hade också sett blågröna gnistor i taket, men det såg inte jag.

– Samtidigt dansade dessa andar runt, runt med skallror, som de förde på en ganska hög höjd ovanför mitt huvud.

– Därefter tystnade allt ljudet, och medicinmannen tolkade vad andarna sa till honom. De frågade vad han ville, och han sa att den här ceremonin hade ordnats för att bota en sjuk pojke. Kunde han få hjälp, frågade han, och andarna sa att de skulle se vad de kunde göra.

– Medicinmannen och folk ur publiken frågade också andarna om vad som hände i olika delar av världen, om vad som skulle hända osv, och andarna svarade genom medicinmannen. Den sjuke fick ställa sig upp och blev behandlad, men det kunde jag inte se i mörkret.

Medicinmannen kom loss

–Sedan blev det en paus, för den ande som var kontrollande, huvudande, måste lämna rummet och fara iväg för att ta reda på vilken sjukdom det var fråga om. Sedan kom han tillbaka och talade om vad det var för sjukdom.

– Till sist, nu var det ganska långt framme på morgonen, tog andarna farväl med ett öronbedövande dån, trummorna gick och alla sjöng.

– Därefter tändes ljuset, och då fick jag se medicinmannen sittande där badande i svett. Han hade på något sätt kommit loss.

– Det här var förresten en mycket mäktig medicinman. Det sades om honom att han hade uppåt fyratusen andar. Jag frågade senare om detta. Då svarade han inte. Han bara nickade på ett mycket vagt sätt, som betydde ungefär att han hade *många* andar.

Ovanliga upplevelser av annat slag fick Åke Hultkrantz vara med om när han deltog i indianernas *peyote*-möten.

Peyote är en liten kaktus utan taggar som när man äter den ger upphov till ett förändrat

medvetandetillstånd. Även visioner kan förekomma. Peyote-kaktusen används sedan början av 1900-talet i religiösa ceremonier, också sådana med kristna förtecken, av en stor del av Nordamerikas indianer.

Den här ceremonin, som brukar genomföras en gång i veckan, ska helst äga rum i en tipi, prärieindianernas traditionella tält. Under ceremonin skickas peyote-kaktusarna runt. De är då mosade till något som liknar ett slags gyttja.

– Av det här måste man ta minst fyra gånger, berättar Åke Hultkrantz, och helst fyra tuggor varje gång. De som satt närmast vaktade mycket noga på mig, så att jag inte skulle spotta ut någonting.

– När man ätit det där, när man lyssnar till sången och trummandet och atmosfären blir mer och mer livlig och ändå avspänd, faller man i ett slags trance.

Moder Peyote sjunger

– När jag tittade mig omkring såg jag hur ögonen på de kringsittande började lysa i regnbågens alla färger. Jag tittade också på ett askaltare – det var aska som man format till en fågel, en örn. Plötsligt började örnen lyfta sina vingar och försökte flyga iväg.

– Jag fick också upplevelsen att jag hörde en kvinna uppe i tältets topp som sjöng ljudligt i takt med trummans dån. Jag frågade en av indianerna som satt bredvid mig vad det var för någonting. "Ja, det är Moder Peyote som sjunger där uppe" svarade han, "och det har vi andra också hört."

– Moder Peyote identifierades med Moder Jord, som är en mycket stark och mycket vanlig gudinna bland indianerna och som är identisk med jorden.

De upplevelser Åke Hultkrantz haft under peyotemötena skulle många tycka är enkla att förklara som hallucinationer. Vi frågar honom istället hur han vill förklara de andra upplevelser han varit med om, där peyote inte varit med i bilden – boten av hans reumatism, Det Skakande Tältet, etc.

– Jag är ju i första hand empiriker, religionshistoriker och religionsfenomenolog, svarar han, och jag vågar inte komma med några slutgiltiga förklaringar. Jag kan bara konstatera att sådana här saker verkligen äger rum.

– Som forskare måste jag ju arbeta utifrån de premisser vetenskapen använder – de är likadana för min forskning som för litteraturhistoria, psykologi eller historia. Men jag vill inte hålla för otroligt att det finns en helt annan tolkning än den som vi idag brukar tillämpa.

– Vi vet ju inte exakt hur verkligheten är beskaffad, och det är väl troligt att vi så småningom kommer att segla in i ett helt annat sätt att se på tillvaron. Men jag tror att det är klokast att inte driva den frågan för långt, utan i stället registrera fenomenen och samtidigt, i den mån vi kan det, undersöka vad det är som sker.

– Här kommer hela diskussionen om nya paradigm med i bilden – att hela vår verklighetsuppfattning är felaktig och måste ersättas av en annan. För egen del menar jag att vår definition av verkligheten är otillräcklig. Vi fångar inte in allting.

– Menar du att indianska medicinmän skulle ha kommit längre än den västerländska vetenskapen?

– De har inte kommit längre, det är vi som har avsnört oss från vårt gamla arv. Det har uppkommit en likgiltighet för sådana här saker, och det är ganska egendomligt.

– Om man går till kristendomen räknar den ju med andemakter.

Krafterna finns

– Du menar alltså att de här krafterna som kallas övernaturliga finns? Medicinmännen du har träffat har någon kraft som vi inte vet vad det är för någonting?

– Ja, precis det.

– Du har tidigare sagt att du blivit skrämd av en del av dina upplevelser hos indianerna. Det här är alltså inte någonting du tar lätt på, utan det är allvar.

– Ja, det är allvar. Och när man kommer från en ombonad västerländsk miljö, där materien mer än anden står i förgrunden, är det ytterst omskakande att få vara med om det jag har varit med om.

– Den kraft medicinmannen John Trehero använde när han botade dig kallade han för poha *– han sa att han hade björn-poha, bäver-poha, osv – men vad är poha egentligen för någonting?*

– Det är övernaturlig kraft. Det är centra, skulle man kunna säga, för den övernaturlighet som enligt indiansk uppfattning finns i tillvaron.

– Medicinmännen skulle alltså på något sätt kunna komma i kontakt med den andra verklighet du talade om?

– Ja, på något sätt. Om de här mer märkliga fenomenen har jag egentligen bara skrivit en gång, i en artikel som heter *Vad professorn inte sade.* Jag återger där ett avsnitt ur en bok av en forskare som heter Kohl. Han talade en gång med en medicinman som gått över till kristendomen, men som tidigare hållit på med ceremonin Det Skakande Tältet.

Detta är sanning

– Kohl frågade: "Det var väl bara båg det där med att det stormade i tältet och att andarna flög omkring?" Medicinmannen svarade: "Nej, min herre. Så kristen jag är måste jag erkänna att detta är sanning. Detta är vad som hände."

– Jag tycker att ett sådant vittnesmål från en konvertit som försöker vara så trogen mot kristendomen som möjligt är mera övertygande än något annat.

– *Kan man av allt det här dra slutsatsen att den indianska kulturen inte är den här primitiva, förlegade, utan tvärtom pekar in i framtiden?*

– Ja, den är inte primitiv i den mening som är den vanliga – den har varit primitiv i teknisk mening. De har inte haft våra eleganta palats, kyrkor, osv, utan de har haft tält och andra enkla bostäder. De har inte kunnat skydda sig mot naturkrafterna på samma sätt som vi, därför har de kallats "naturfolk" och "primitiva".

– Både inom den vetenskapliga världen och i den allmänna meningen har de här folken ansetts vara lägre stående varelser. Darwins teorier passar t ex väl in i en sådan uppfattning. Man tyckte ju att australier och andra såg väldigt primitiva ut – i jämförelse med det viktorianska Englands gentlemän. Men det sa man inte rent ut.

De kan lära oss

Till sist frågar vi Åke Hultkrantz vilka värden han anser skulle gå förlorade om indianernas kultur helt försvann.

– Man kan ju konstatera att indianerna kan lära oss en hel del, säger han, t ex genom sitt sätt att nalkas de här "övernaturliga" fenomenen. Där sitter indianerna inne med en lösning på människans sätt att vara. Man måste ha den harmoni de har mellan tanke, tro och praktiskt handlande.

– Dessutom är det ur rent allmänkulturell synpunkt en försvagning av livet självt när alla variationer i livsstilar och livsmönster försvinner. Man får ett enhetligt sätt att vara och tänka över hela jorden. Detta är ruskigt, tycker jag.

– Variationerna betyder kolossalt mycket, och jag hoppas – vad som än händer, om kristendomen segrar eller något annat – att indianernas kulturella och ideologiska egenart kan bevaras även inom de nya formerna.

---

1) Med vid intervjun var också Gunilla Rech, som ställde flera av frågorna.

Richard Deertrack:
Vi är Jordens barn

Av Henrik Persson

Richard Deertrack är, enligt egen utsago, en ceremoniledare från Taos Pueblo i New Mexico. Jag åhör honom först på Café Pan i Stockholm, som han tillfälligt besöker.
–Vi indianer uppfattar tillvaron cirkulärt, ni uppfattar den som en linje. Vi tror att vi kommer att komma tillbaka till samma plats. Men ni västerlänningar tror att ni kommer att vara någon annanstans i framtiden. Vi säger istället: "Bäst att lämna lite kvar, till framtida generationer."

– Sverige är vackert. Det gör ett uråldrigt intryck, allt: träden, växterna, stenarna. Jag känner igen vegetationen här i Sverige. Slånbär t ex finns även hos oss.

– Jag arbetar bl a med svetthyddan. Där kan man inte gömma sig bakom fina kläder, kostymen, glasögonen.

– Många har frågat mig vad som verkar vid mina boteceremonier, i svetthyddan, osv. Jag vet inte. Snart ska jag tala inför en amerikansk kongress med 500 psykologer som också undrar över det. Jag har botat människor med cancer.

– I det kollektiv jag lever i har vi odlingar med squash, pepparfrukter, majs. Vi använder inte fosfat och gifter. Våra grönsaker blir inte så stora som på annat håll, men de har mycket högre vitamin- och mineralhalt. Det finns mycket A- och C-vitamin i röd chilipeppar. Vi ger våra barn blå majs som första föda.

– Jag hade med mig majsmjöl av blå majs till Europa, och en trumma gjord av en metallgryta. Ni skulle ha sett deras uppsyn i tullen. I röntgenkontrollen sade de: "Det där ser ut som en bomb... Vad är det?" Jag förklarade att det var en trumma. Majsmjölet var de ytterst skeptiska till. Tulltjänstemännen röntgade min väska och lät hundar lukta på den.

– Vi indianer har kommit tillbaka från vår kulturexil och vi är förbannade. Vi tvingades i kulturell exil av vita människor som tvingats i kulturell exil – för att få utöva sin egen religion. Är det inte en ödets ironi? *Vi* tvingades av samma människor att sluta med *vår* religion, och de tog vårt land.

– Indianerna placerades på klipphällar där ingen vit ville bo, där ingen borde kunna överleva. Det var reservaten. Men det var där kolet, uranet och oljan fanns – en tredjedel av USA:s energitillgångar. Är inte *det* en ödets ironi? Och nu försöker de ta ifrån oss även dessa markområden.

Richard Deertrack övergår till att tala om löpningens betydelse hos puebloindianerna.

– Vi springer när vi är glada, arga, för att bota sjukdomar, för att komma i kontakt med naturen. Jag går upp sex varje morgon och springer. Jag tycker om att springa ute, tidigt på morgonen.

– I Europa, i Tyskland och överallt hotas skogarna. Vi måste göra något åt det. Alla kan göra något mot miljöförstöringen. Det kan vara små, vardagliga saker som att inte köpa en ny plastpåse varje gång man handlar i en affär.

New Mexico ligger intill Arizona, Utah och Colorado. Skärningspunkten mellan dessa stater har offrats av USA:s myndigheter. Där finns en av världens största urangruvor. Bolagen dumpar radioaktivt avfall. I Nevadaöknen har 996 atombomber provsprängts. 8000 människor bor där. Uppgifter finns om att kvinnor fått missfall och djuren tumörer (Se Miljötidningen 6-7-97 s.15).

– Det finns ett annat hot i världen idag: kärnvapnen. Jag är orolig för *er*. Sverige är inte någon avkrok som inte kan drabbas av bomben.

– Vad ska vi göra åt allt elände i världen? Börja med att visa vänlighet, det är lätt.

– Nu ska jag lära er en indiansång, säger Richard Deertrack. Han börjar sjunga och slår på trumman som legat på ett bord intill honom medan han pratade. Publiken på Café Pan sjunger entusiastiskt med och det låter riktigt bra, efter bara ett par gångers övning.

– Det låter ju som rena väckelsemötet det här, säger Richard Deertrack och skrattar.

– Jag var soldat i amerikanska marinkåren i åtta år.

– Det fanns en tid när jag inte ville vara indian.

Jag läste om dem i serier och såg på westernfilmer. Jag ville alltid vara John Wayne, som vann över de röda. Skulle man inte kunna göra en serietidning med bara indianer, en indianserie?

Richard Deertrack har också med sig diabilder från sina hemtrakter.

– Det finns fjorton olika pueblos i New Mexico. Floden Rio Grande rinner rakt igenom området. Ofta har de spansk-mexikanska namn – pueblo betyder ju "samling av hus" på spanska – som San Juan, Santo Domingo osv. Men vi har också våra egna traditionella namn på dem: "Rödpilens plats" osv. Våra traditionella klaner, vårt språk och vår traditionella regering finns fortfarande.

– Vi utgör nästan en separat stat inom New Mexico. De har inte lagliga möjligheter att göra ingripanden på vårt område. Vi har egna "stamlagar". Vi har en egen "stamregering". Det förekommer ingen beskattning av den indianska jorden. Men vi betalar inkomstskatt.

– Vi har danser till jordens ära, till majsens ära, t o m till er ära. Det visste ni kanske inte. Bland pueblostammarna finns det de som tänker på er, och hoppas att det ska gå bra för er.

– Den mest dominerande byggnaden i en puebloby är byggd av adobe, soltorkad lera. Det är kyrkan. Vi kristnades nämligen av spanjorer och mexikaner.

Richard visar stolt några diabilder av sin son och sin far.

– Jag kallar min farbror för min far. Min far är död. Min farfar var mycket gammal när han dog. De ville obducera honom, men jag sade nej. Röntga honom fick de göra. Det visade sig att ett extra par tänder höll på att växa fram och nytt hår.

– Min mormor är kort, hon måste gå upp på spiselhällen för att nå upp till ugnens öppning. Min son är mycket intelligent, men han fick bara C och D i skolan. Men han kan göra konstverk av vad som helst!

– Alltför många ungdomar är trötta på livet. De säger: "Pappa varför ska jag jobba, varför ska jag gå i skolan?" Tyvärr kan många av våra ungdomar inte längre skilja på vad som är det traditionellt indianska och vad som är kristet.

– Här är några bilder från de årliga fester då många puebloindianer samlas. Det kan vara hopi, zuni och navahoindianer som deltar.

– Här ser vi några hjortdansare med hjorthorn på huvudet, och några äldre kvinnor som dansar med krukor på huvudet. Där ser vi några åskdansare, de har svarta huvor över ansiktet och strålliknande kronor av trä på huvudet. Vi har danser till hjortens ära och vi har elddansare.

– Här har vi några pueblos. Hustypen är urgammal – de stora bikupeliknande ugnarna utanför husen är väldigt typiska. Stegarna är av både äldre och nyare modell. TV-antenner börjar dyka upp både här och var på taken.

–Jag är uppväxt utan rinnande vatten, utan elektricitet. Vi hade bara en fotogenlampa. Så är det inte nu längre. Mycket håller på att förändras, mycket har förändrats. Nu finns det inte längre stora får- och getflockar utanför våra pueblos, och inga stora majsfält.

Richard Deertrack inledde sitt framträdande på Café Pan med att låta en av sina svenska vänner gå runt i bänkarna med bränd ceder, så att alla kunde känna lukten och svepa in sig i röken:

–Det är en indiansk välkomstceremoni.

Och med ett "God bless you" var föreställningen slut.

Richard Deertrack gjorde också ett framträdande på Folkens museum/Etnografiska i Stockholm. Han tog här upp en del aspekter på naturens roll i indianskt tänkande.

– Dagens civiliserade samhälle har *dålig kontakt.* Med Moder Jord och med solen – trots att solljuset flödar. Vi har tappat kontrollen över livet, över situationen. Jag har åkt 8000 miles för att ge er det budskapet.

– Vi indianer är fortfarande samstämda med naturen, hjorten, höken. Hur många av er har tänkt så här: En sten är levande. Vi kallar dem stenmänniskorna. Respektera din farmor och farfar, säger vi till våra barn, och menar stenarna.

–Vi anser att stenar är levande varelser. De är män och kvinnor, släktingar. Att flytta på en sten och lägga den någon annanstans är som att ta en kroppsdel på en släkting och placera den någon annanstans på kroppen. Vi säger till våra barn: "Vänd inte på stenarna, gör inte det. Kasta inte ut dem i vattnet."

– Detsamma gäller elden. Det gula i elden är mormor, det blåa är farfar, kolet är barnen. Elden finns inom oss också, tror vårt folk.

– Vi tror att allt som existerar är levande. Jorden, vattnet, världen. Vi följer en cykel. Vårt folk tror att jorden sover under vintermånaderna.

IWGIA

Nagabarn. Mowu Gwizan (nedan) fick hål gjorda i öronen där fjädrar stacks in.

ERIK HELLSTRÖM

Mowu Gwizan, en kritiker av den indiska statens behandling av hans folk, nagas.

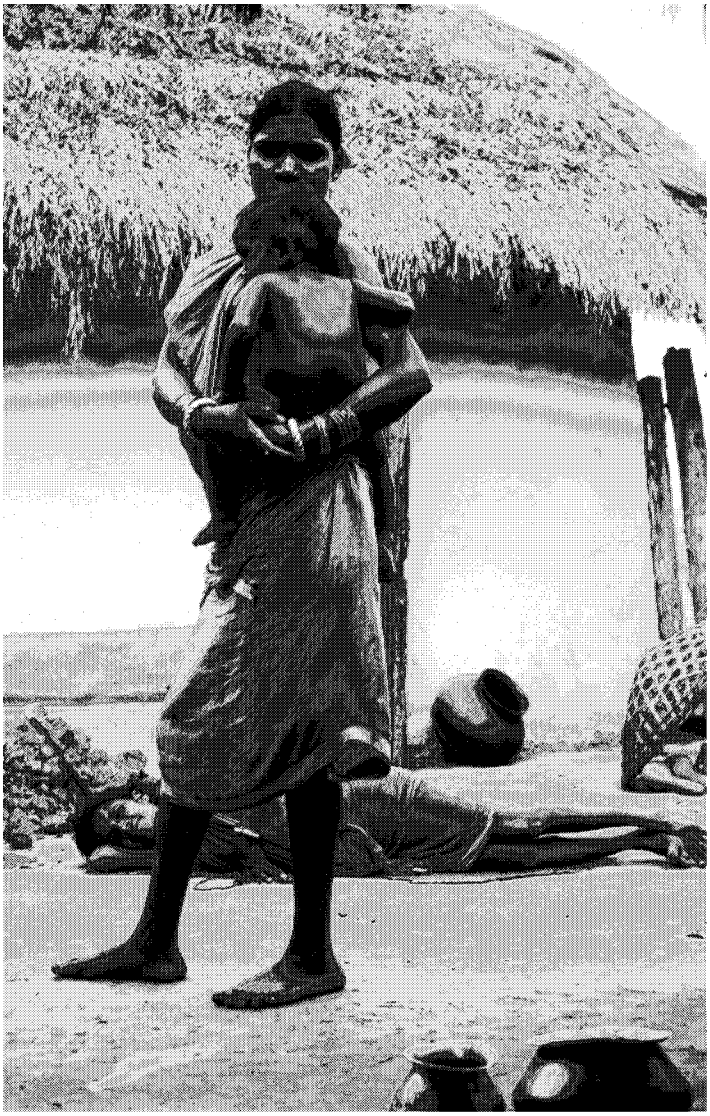
Fågelmannen Lorenzo Aillapán visslar och berättar under ett Sverige-besök. Här håller han upp en kultrung, mapuche-indianernas shamantrumma. Nästan samma trumbild finns hos ursprungsfolk i Sibirien (höger).

HENRIK PERSSON

Arhuaco-indianerna lever i norra Colombia. De har framgångsrikt slagit vakt om sina intressen. Teckning av Bengt Arne Runnerström.

OLA PERSSON

Gonderna, ett av Indiens s k stamfolk är över fyra miljoner människor. Här är bilder från vårt besök i byn Malakot i Bastar-distriktet i Madhya Pradesh. Stämningen var avspänd och otvungen.

Här är en enkel utomhussmedja, med en fottrampad blåsbälg.

OLA PERSSON

Här gör man upp eld med hjälp av pinnar.

OLA PERSSON

HENRIK PERSSON

Miljoner människor i Indien lever i bostäder som dessa eller helt utan, direkt på marken.

OLA PERSSON

Kondagaon är centralort i Bastardistriktet. Här fick vi se tuppfäktning, gå på marknader, besöka skolan och träffa kommunfullmäktiges ordförande, vara med om Holi (karnevalsdag då man kastar färgpulver på varandra) och mycket annat.

OLA PERSSON

Shukashing räknar ris. Detta är en spådomsmetod som bara är en av hans uppgifter som medium hos muria-gonderna.

OLA PERSSON

OLA PERSSON

Ovan: Yörükerna omfattar åtminstone en miljon människor i dagens Turkiet. De betraktar sig som yörüker även när de blivit bofasta och har särskilda kvarter i städer och byar. Här ses yörükkvinnor som besökt en annan by för att byta garn.

Till vänster: Byledare, muhtar, i yörükbyn Günyurdu.

Nedan: Ayse Tekin, Hasan Solak och Memis Varol framför sitt svarta gethårstält.

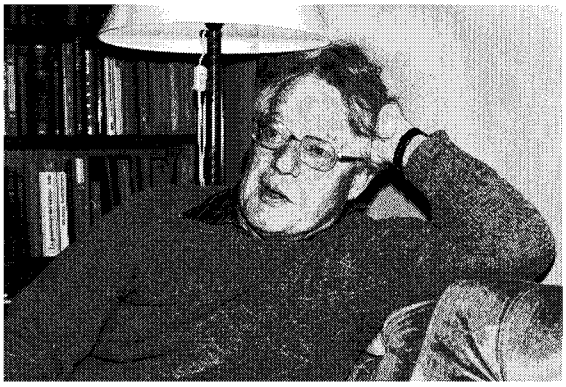
HENRIK PERSSON

OLEG BYCHKOV

På Fjärde Världens konferens "Vem äger naturen" i mars 1996 deltog en representant för Sibiriens ursprungsfolk – Zoia Gorodilova från Khanda, ett samhälle utanför Irkutsk. Ovan några av Khandas 55 evenk-invånare. Khanda-evenkerna var fram till 1970 nomadiserande. Idag får de tampas med oljeborrare, som förstör deras jakt och fiske.

OLA PERSSON

Bo Sommarström

Nedan till vänster: Zoia Gorodilova, evenkisk ledare, tillsammans med ryska vänner – Oleg Bychkov och Olga Bychkova – under ett Sverigebesök.

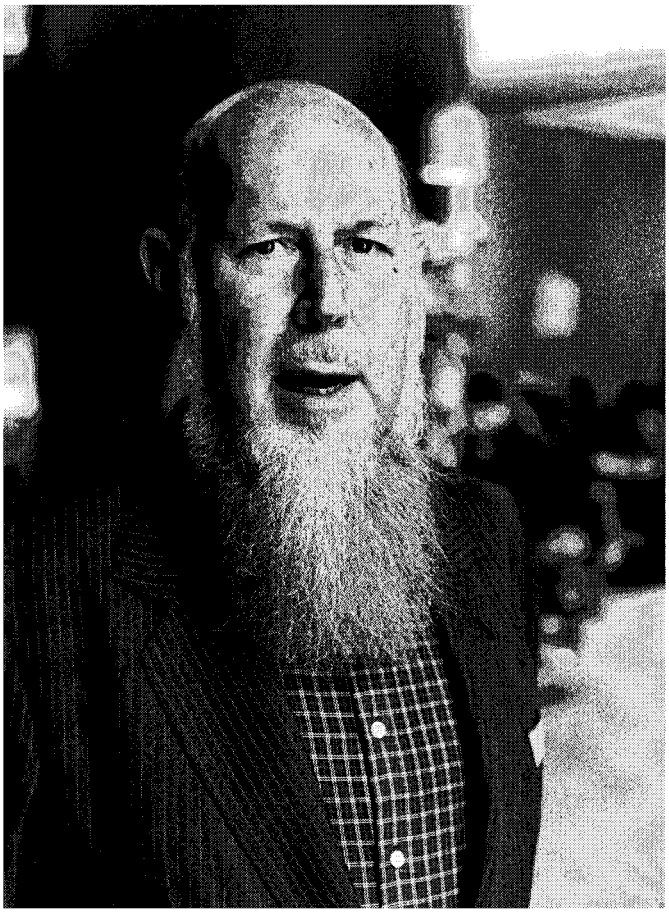
Sibiriens ursprungsfolk har kvar stora delar av sin traditionella religion. Här nedan ses khanter offra i en silverbjörksdunge.

CHRISTINA RUBIN

JÜRG GASCHE/SURVIVAL INTERNATIONAL

OLA PERSSON

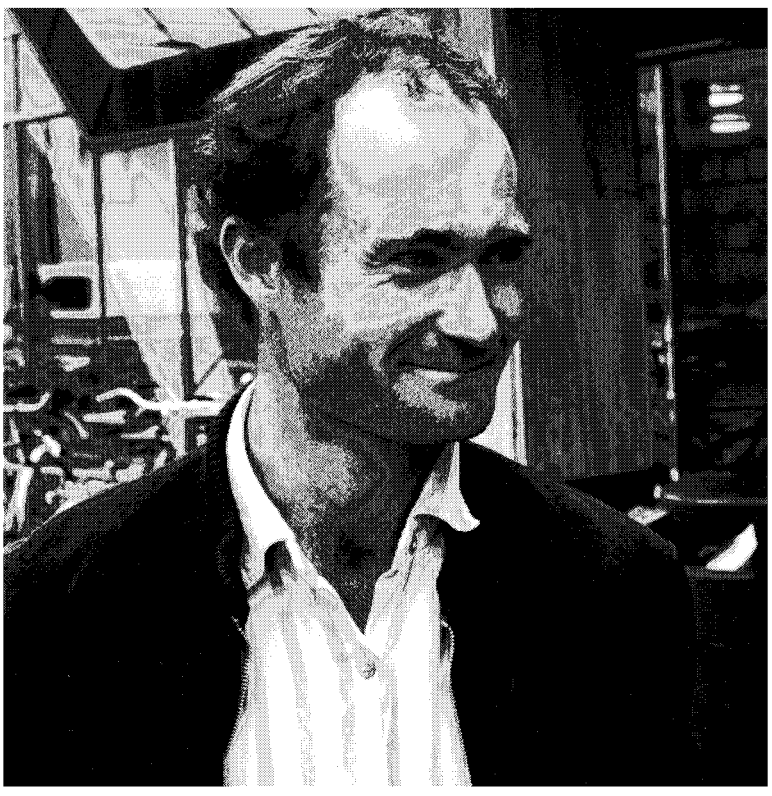
Bengt Danielsson var en av cheferna för Etnografiska museet i Stockholm. Senare bosatte han sig i Polynesien och blev världsberömd bl a för sitt motstånd mot de franska kärnvapenproven där.

OLA PERSSON

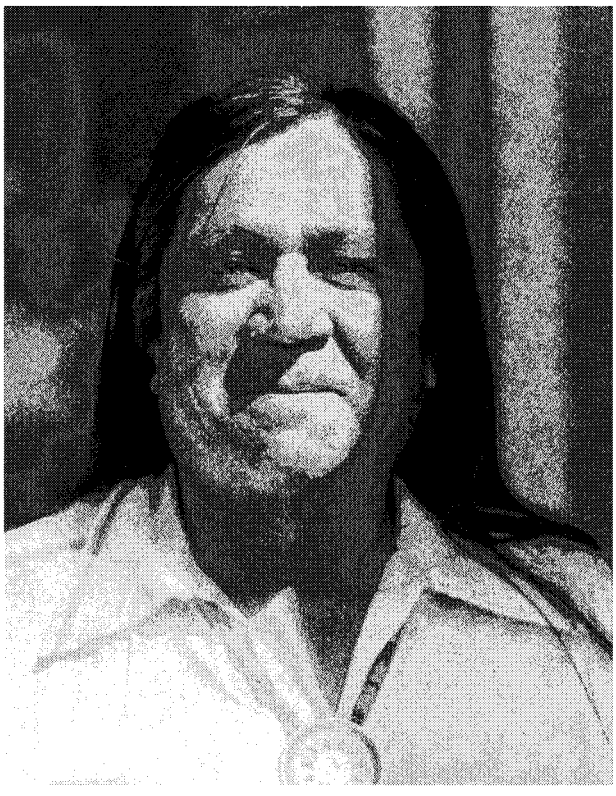
Louise Bäckman, professor i religionshistoria, är uppväxt i en samisk renskötarsläkt.

Carl Wachtmeister har rest till flera av världens öknar. I Mali har han arbetat med en kinesisk metod för återbeväxning av öknen och i Tibet med ekologiprojekt.

HENRIK PERSSON

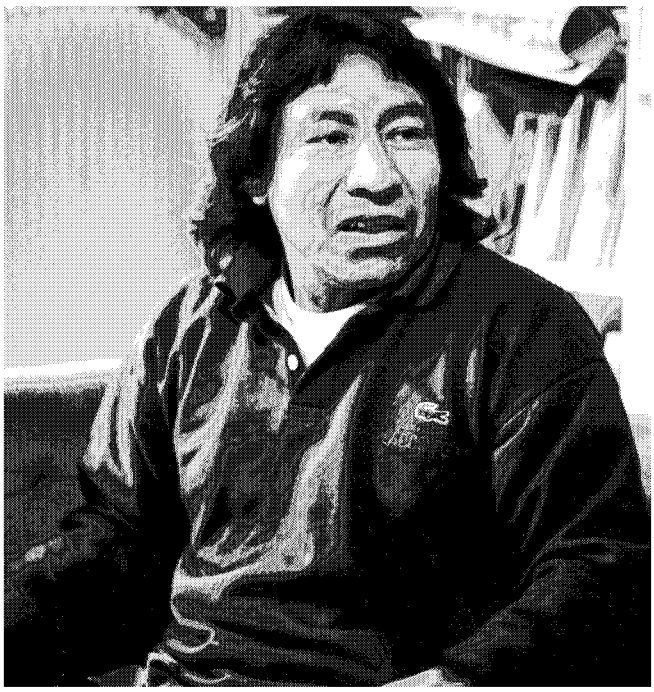
Richard Deertrack berättade om pueblo-indianernas situation idag och om sin andliga inställning.

HENRIK PERSSON

HENRIK PERSSON

HENRIK PERSSON

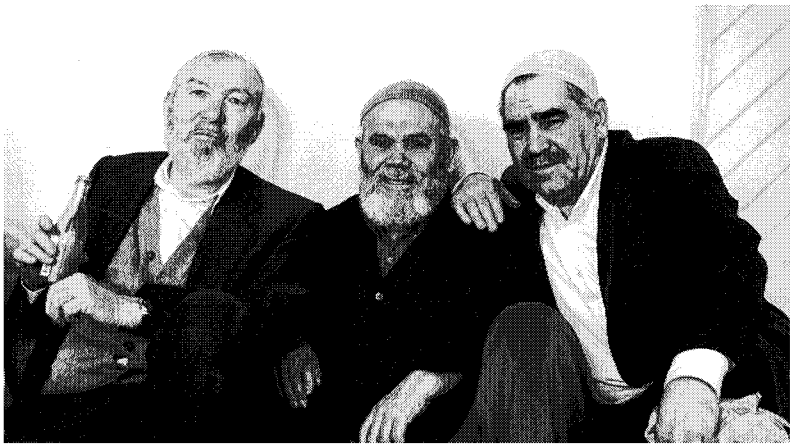

CRAIG ARNESS JR

Ovan till vänster: Ricky Komolafe tillhör yoruba-folket. Han kom till Sverige med hjälp av den svenske flygaren von Rosen.

Ovan: Crispulo Igualikinya är kuna-indian och arbetar både i Mellanamerika, där hans folk lever, och internationellt för alla ursprungsfolks rättmätiga krav. Här berättar han om kuna-indianernas medicinmän, neles, som folk går till när de vill bli botade.

Till vänster: Här syns John Trehero, som Åke Hultkrantz blev vän med, vid soldanspålen. Trehero var shoshon-indian från Wind River-området i Wyoming, men var med om att införa soldansen också hos kråkindianerna, längre norrut.

MARIA STROHL

MARIA STROHL

I Sverige bosatta kazakher och uighurer demonstrerar. Här är man på väg till Kinas ambassad på Djurgården.

HENRIK PERSSON

I Xinjiang – Östturkestan – lever miljoner uighurer , kazaker och andra under de kinesiska myndigheternas förtryck. Henrik och Ola Persson och Maria Strohl från Föreningen Fjärde Världen blev inbjudna att delta i en sammankomst i moskén i Rinkeby med representanter för dessa folk. (Bilderna överst, ovan, nedan och nedan till vänster).

Henrik och Ola Persson i moskén i Rinkeby, där de tillsammans med uighurer och kazaker deltog i en måltid inför en församlingsmedlems pilgrimsfärd till Mecka.

MARIA STROHL

HENRIK PERSSON

– När jag säger Gud menar jag vårt ord för Gud. Det kan också översättas med ”den som bär livet” eller ”den som ger liv”.

– Jag var tre dagar i norra Sverige och mediterade konstant. Jag tänkte på jordens liv. Vi indianer är ständigt i kyrkan. Allt vi tänker är förutbestämt. Ni är här därför att jag är här nu, eller hur?

Publiken skrattar lite.

– Jag bestämde att ni skulle vara här nu. Annars kunde ni ha varit ute och badat nu.

– Vi indianer försöker hålla fokus på livet självt – då spelar det ingen roll med ett myggbett. Vi vill komma bort från föreställningen om en fri vilja.

– Precis som judarna tvingades indianerna i exil, en kulturell exil. Bl a av TV, filmer och tidningar.

– Vår kultur förvrängdes. Skalpering t ex infördes av fransmännen till Amerika. Indianerna gjorde det inte.

– Den främste dödaren av mitt indianfolk är alkoholen. Men alkohol och droger finns ju även i Sverige, Indiana, Kalifornien.

– Det finns 250 olika indianstammar i USA. Var och en har sitt eget språk, sina egna seder, sina egna danser, sitt eget sociala system. Släktskapssystemet kan vara patrilinjärt eller matrilinjärt. Hos en del bestämmer kvinnorna. Det finns också indianer som helt förlorat sin tradition och sitt språk. Jag kommer från ett av de mest traditionella folken, sedan finns det de som står mittemellan. *LIFE/Magazine* tog bilder av det värsta de kunde hitta i min hemort, och skrev om det. Det är ungefär som om jag skulle ta bilder av det värsta jag hittade i Stockholm och göra likadant.

– President Eisenhower försökte splittra unga indianfamiljer på 50-talet. De placerades i Detroit och New York. Där hamnade de i ghettona.

– Våra unga återvänder nu till traditionen. De är trötta på det västerländska samhället. Själv har jag arbetat i 18 år åt *Bureau of Indian Affairs,* indianbyrån, myndigheternas organ. Jag verkade i 18 år för att införa deras politik hos mitt folk. Jag hade två bilar och ett garage, jag var helt inom den materiella världen. Till slut visste jag inte längre om jag ville ”go with the fed’s” eller med mitt eget folk.

– Det skrivna ordet är så kraftfyllt.

– Jag trodde att folk här i Sverige var arga på mig eftersom de tittade rakt på mig. Jag måste försöka förstå det, annars skulle jag resa härifrån arg.

– T o m maten vi äter är full med gift. Köttet och grönsakerna är fulla med kemikalier! I vissa delar av världen dödas fåglarna av själva luften. Skogen dör i USA också. Våra floder håller på att dö. Det finns inga fiskar i dem snart. Fortsätter det här så försvinner luften – och vi också. Det säger också våra profetior: ”Detta kommer att ske eftersom vi är trötta på livet.”

– Plast kan aldrig förenas med jorden. I New York bildas det en miljon ton sopor om dagen. De vet inte vad de ska göra med det.

Min farfar frågade när han var 85 år: ”Varför skall de åka till månen? Jorden räcker ju”. Och han sade: ”När de börjar ta stenar från månen, kommer allt att hamna ur balans”. Några år senare fick han rätt. Allt är ur balans. Han hade aldrig läst en bok i hela sitt liv.

Richard Deertrack blir tillfrågad om han fortfarande kan tala sitt språk. Han ger några prov på det.

– Ni har så många ”r” i svenskan.

– Jag fick mitt namn vid födseln. Det är mormodern som ger det. När ett namn getts i vår kultur kan det aldrig användas av någon annan.

– Adoptionen av indianska barn är ett annat stort problem. Det är bl a mormonerna som ordnar den. Min personliga uppfattning är att ett barn hör hemma i sitt hem. Adoptionen skapar konflikter inom barnet.

– Jag gick själv i en *boarding school* där de försökte omforma oss. Men vi kan inte omformas. ”Du är märkt”, sade min farfar, ”du kommer alltid att se ut som en indian”. Han var klok, min farfar. ”De ser alla likadana ut i städerna”, sade han, ”du kan inte försvinna bland dem”. Han hade rätt, jag kan inte försvinna i en stad, som t ex Stockholm.

– Vi är jordens barn, det är vårt folks synsätt.

– Fram till 1955 fick en indian inte gå in i en bar och dricka sprit. De säger att indianer inte tål alkohol fysiskt. En gen fattas, eller något sådant.

–Förr gjorde man museiföremål av indianerna. Deras filosofi respekterades inte. Nu förändras detta.

–Var och en måste förändra sitt medvetande. Vi kommer att få göra det. Och inte bara regeringarna. Jag själv måste ta ansvaret.

– Behöver vi inte teknik? Nej. Jag växte upp utan elektricitet och Coca Cola-burkar. Min mormor hade bara en fotogenlampa. När jag flög hit till Europa sade flygkaptenen att det gick åt 23 000 gallons motorfotogen – ena vägen!

– Till för 20-30 år sedan fanns det ingen el hos oss. Till för 15-20 år sedan fanns det inget rinnande vatten. Det är klart, det är ju inte så roligt att gå på

toaletten i tjugo graders kyla.

– När jag växte upp bodde vi allihop i ett rum. Det fick samtidigt utgöra vardagsrum, sovrum, osv. Nu har vi flera rum – fast i början förstod folk inte att man måste betala för det.

– Det finns folk som lämnar sina hus och flyttar tillbaka till de gamla byarna, det är även unga som gör det. De återupplivar det gamla levnadssättet och de gamla sederna.

– Det är t o m så att en del indianstammar bjuder in andra indianstammar till sig för att lära ut språk och sådant. Men har man förlorat språket så har man.

Richard visar en fin bild på en pueblo.

– Området ligger i närheten av Acoma Pueblo. Här ligger också Grand Canyon – den är vårt ursprung. Det är en mycket kraftfylld plats i USA.

– "Den som bär livet" vare med er!

När Richard Deertrack besökte Sverige utsattes han för en del kritik. Eva Bjärlund skrev en artikel i Dagens Nyheter där hon menade att det var för mycket "geschäft" med indianska traditioner. "Indianska medicinmän har profiterat på sin egen kultur och västerlänningarnas sökande. Gurukaravanen har nu nått Sverige", menade Eva Bjärlund och kritiserade skarpt det faktum att Richard Deertrack tog betalt för kurser som han ordnade. Hon påpekade att "The Elders Circle", en traditionell sammanslutning av indianer i USA, tagit avstånd från allt "det indianska andliga geschäft" som pågår i Europa. Det finns anledning att förhålla sig kritisk, kanske särskilt när någon säger sig ge ***en*** *bild av , eller "lär ut" indiansk religion på en dyr helgkurs. När det gäller Richard Deertrack är situationen nog ändå lite mer komplicerad, vilket den inser som läst ovanstående redogörelse.*

Vad gör en nele hos kuna-indianerna?

Av Henrik Persson

Crispulo Igualikinya är kuna-indian (1) från vad som brukar kallas San Blas-öarna i Panama. Kunas eget namn på området är "Kuna Yala", och de var där före den spanska erövringen.

Redan i början av 1900-talet besöktes kunas av forskare, bland annat från Sverige faktiskt, där namn som Erland Nordenskiöld, Nils Holmer och Henry Wassén är värda att nämnas.

Crispulo har också satt sig i rörelse. Numera bor han delar av året i Sverige, tillsammans med sin samiska fru Ann-Kristin och deras två barn. Han är mycket politiskt verksam, för sitt och andra ursprungsfolks krav. Men den här gången bad vi honom berätta, tolkad från spanska av Talis Brands, om en annan aspekt av kuna-indianernas liv – kontakterna med andevärlden.

–Vilken funktion fyller medicinmännen hos kuna-indianerna? frågade vi till att börja med.

– Det finns faktiskt tre olika kategorier av medicinmän hos oss, svarar Crispulo. Dels har vi *absoged* (eller *namake*) som sjunger, vi har *inadule* som botar med örter, och *neles* som instruerar de andra två kategorierna. De har hand om *nuchus* – heliga dockor av trä – och gör mycket annat.

– För oss kunas har allt liv. Träd, stenar, allt "sovande" material kan väckas till liv. När de bränner kakao får dockorna liv, och man vet av röken vad man ska göra med en person. Neles tolkar drömmar och ger råd om allvarliga sjukdomar. Kakaon läggs i ett lerkärl som gjorts av de äldre kvinnorna i by. En nele får aldrig vila. Han skriver med teckenspråk som inte alla kan läsa, på bark om det inte finns papper.

– Hur kommer det sig att vissa personer får denna funktion i ert samhälle?

– De föds med detta, men får också hjälp att utveckla det. Två gånger om året, upp till 13-14 års ålder, "ges ande" åt dem.

– Några föds med segerhuva (dvs föds med bitar av fosterhinnan kvar), andra är pojkar där modern dött innan sonen blivit vuxen. Man anser då att han absorberat moderns själ och därför har dubbelt så stor kapacitet som en vanlig människa

– Samtidigt är det så att de visa i byn instruerar och undervisar denna person, så att han mognar fortare än ett vanligt barn(2). Det innebär att om bysamfälligheten inte hjälper nelen att bli en sådan så blir han det inte.

– Är det inte besvärligt för en ung pojke att på detta sätt utskiljas från sina jämnåriga?

– Alla vill vara nele, många vill ha ett sådant barn. Därför är det väldigt svårt att "tacka nej" till att bli nele. Men med senare tids kulturkrockar med västerlandet, där han ser hur de andra är ute och busar, kan det förekomma att han vill hoppa av.

– Utsätts han för smärtsamma fysiska prövningar av något slag?

– Nej, men det ställs hårda krav på honom, på disciplin. Och man bidrar medvetet till att få honom att avstå från att vara barn, som sagt. I en del fall kan "offret" också bestå i att mamman (genom olyckshändelse eller sjukdom) dör, och pojken måste uppfostras av mormor, faster eller någon motsvarande.

– Kan du beskriva en situation där man anlitar medicinmännen?

– Jo, låt oss säga att en koleraepidemi bryter ut. Nelens uppgift blir då i första steget att "se" vilken ond ande som orsakat detta – huruvida det är en haj-ande, kajman-ande eller någon annan ande. Nelen talar sedan om detta för folket. Sedan inleds en förberedelsefas på cirka åtta dagar. Då fiskar man och skaffar mat, lägger upp förråd och tillverkar nuchus. Det är stora människoliknande figurer, dels av balsaträ som placeras utanför husen, dels mindre av hårda träslag – ceder och ett slags tall.

Efter två tre dagar börjar man röka tobak på figurerna, tvätta dem med blad från en särskild buske samt ge dem kakao. Dessa handlingar leder till att dockorna fylls med kraft eller god ande, från dem som utför dessa handlingar. Hela detta moment har ofta missuppfattats av forskare och andra besökare.

– Hur som helst är dockorna därefter "laddade", och med hjälp av dem bekämpar man, i detta fall, koleraepidemin genom att angripa haj-anden om nelen fastslagit att det är den som är orsaken.

– Under processen ligger nelen i hängmattan och sover, för att kunna drömma så mycket som möjligt. Ingen får störa, han vaknar när han vaknar. Absoged ("sångaren") är också verksam. Under alla dessa åtta dagar sjunger han oavbrutet. Han fångar upp allt ur minnet, och måste därför vara mycket intelligent för att klara sin uppgift

– Det finns ingen markförbindelse mellan Panama och vårt område. Man måste åka flygplan, och varje år försvinner tre-fyra plan i djungeln. Nelen får tala om var de finns när man inte hittar dem. Nelen kan också läsa andras tankar. Panamas president på 50-talet mördades vid en hästkapplöpning. En nele angav var vapnet fanns, och mördaren erkände att det kastats där.

– Finns det medicinmän som är onda eller som folk är rädda för?

– Det finns berättelser om att det för länge sedan fanns dåliga neles som använde sina krafter för egen nytta och för att lägga under sig byarna. Då fick man använda de goda neles mot de onda.

– Något som också kan hända är att en nele förlorar sin kraft. Ett fall som jag känner till var en 14-åring som nu är 17 år. Just för att undvika denna kraftförlust genomförs minst en gång per år, normalt två gånger, en medicintvättning med örter. Men nelen kan alltså förlora sin kraft ungefär som en hantverkare som förlorar skärpan, eller en vetenskapsman som är borta för länge från sitt ämne.

– Finns det exempel på neles som blivit psykiskt sjuka?

– Generellt sett inte, även om det kan finnas enstaka fall där någon är lite halvtokig. Nej, det väsentliga är att det finns neles med olika grad av insikt. Om nelen har insikt i verklighetens samtliga fyra lager, eller fyra nivåer – då är han mest anlitad. Den som bara kan se två lager är folk inte lika intresserade av att vända sig till.

– Vad är de där nivåerna för något?

– Varje insiktsnivå – *kalu* – gäller olika av livets hemligheter, till exempel varifrån sjukdomarna kommer eller varifrån solen, månen, djuren och allt på jorden egentligen kommer. För att nå dessa nivåer behövs de här örtmedicinbaden jag nämnde, var sjätte månad, och ceremoniell hjälp: sångaren måste hjälpa till, tobaken behövs och dockorna. Nelen ser i drömmarna, i underjorden som han trängt ner i. Absoged kan sjunga och prata om lagren, liksom inadule, men den enda som faktiskt kan se dem är nelen.

– Anses nelen ha kontroll över andar som han kan skicka omkring?

– Dockorna – nuchus – fungerar på sätt och vis som ett slags andehjälpare. Genom dem får man kontakt med och ser hur kampen ska föras mot till exempel sjukdomsandar.

– En sjuk person tillverkar nuchus, som så att säga laddas med situationen, och dessa bärs till nelen som "ser" vilket fel det är och bär dem tillbaka. Absoged kan också vara med och sjunga, men de som kan kommer till nelen.

– Är medicinmännen också politiskt verksamma?

– Inte nu, men det förekom fram till 1920-talet. Däremot finns det i varje by lokalt en hövding som kallas *sahila.* Han har bland annat till uppgift att ligga i byns kongresshus i en hängmatta, där han i sångens form delar med sig av sina erfarenheter, för att uppmuntra och stödja människorma. Detta har av en del forskare missuppfattats som en religiös aktivitet, vilket det inte är.

– Finns det missionsverksamhet?

– Ja, sedan början av 1900-talet. Numera har missionärerna bytt taktik, och skickar missionärer som själva är kunas. Det är möjligt på grund av att nordamerikanska missionärskvinnor tog med sig kunas hem. Deras barn missionerar nu.

– Det finns också en statlig studieplan där katolsk undervisning ingår, men den håller man inte så strikt på. Lärarna har med sig bärbara TV-apparater, och från till exempel Guatemalas TV sänds katolska mässor, vilket påverkar människor.

– Vilken relation har ni till kristendomen?

– Traditionellt finns inte begreppet "Gud" hos kunas, men ordet har inkorporerats i vårt språk som något som ändå existerar på något sätt. Nej, i vår religion har vi många olika gudomar, samt ett par: Den Store Fadern och Den Stora Modern. Majoriteten av kunas har fortfarande sin egen traditionella världsbild. Men de yngre får utbildning via katolska skolor och nordamerikanska protestanter och de påverkas av det. Man kan säga att det pågår en kamp mellan traditionell religion och katolicism, men på ett mycket subtilt plan.

---

(1) Panamas mer än 200 000 indianer tillhör följande folk: *bri-bri, guaymí (ngobe-bugle), kuna, emberá* och *wounaan.* I stort sett alla lever i de få kvarvarande regnskogsområdena i landet.

(2) Det finns kvinnor som förbereds på exakt samma sätt, berättade Crispulo på ett möte i Stockholm där han också återgav en del andra uppgifter som finns i texten ovan.

Den samiske nåjdens själsflykt

Henrik Persson & Ola Persson intervjuar Louise Bäckman

Nåjden höjer trumman i luften och sjunger sina galdrar, sina trollsånger. Plötsligt faller han ihop med ett förskräckligt skrik...
Så berättar Louise Bäckman när hon återger en samisk shamanseans i Norge på 1100- eller 1200-talet.
– Själv lever jag med det här varje dag, säger hon, när vi påstår att de flesta människor nog inte vet så mycket om shamaner.

Vi träffar Louise Bäckman på hennes arbetsplats, Religionshistoriska Institutionen på Stockholms Universitet. Hon arbetar främst med shamanism bland nordliga folk och är själv same. Vårt samtal kommer att röra sig om shamanism i allmänhet, men kanske främst om den samiska, som är en utlöpare av den nordsibiriska.

– Det har sagts att shamanism förekommer över hela världen, och det är naturligtvis sant, säger hon. Men någon riktigt bra definition av vad shamanism är finns inte.

– Två viktiga begrepp i sammanhanget är själsflykt och besatthet. Själsflykt – att shamanens själ eller medvetande ger sig av till andra världar för att söka kunskap – förekommer eller har förekommit i t ex Sibirien och även hos samerna. På dessa själsfärder kan de ha hjälp av andar i form av djur.

– Besatthet innebär att andarna helt tar över medvetandet hos den besatte, tar plats i hans kropp och talar genom honom. Efteråt kan han inte komma ihåg vad som hänt. De nordliga shamanerna, t ex de samiska nåjderna, kan emellertid alltid beskriva vad de varit med om.

En del forskare vill inte skilja de här formerna åt. De menar att det är två sidor av ett likartat fenomen. Använder man begreppet rituell dissociation kan både besatthet och själsflykt ingå. Rituell dissociation betyder att ställa sig utanför de sociala sammanhangen för att få den kunskap som behövs vid ett bestämt tillfälle. Det är där denna fördolda, esoteriska kunskap finns, säger Louise Bäckman.

Missionärer som skulle dokumentera vilken hedendom som fanns i de nordiska länderna har beskrivit samiska shamanseanser – från sina egna utgångspunkter.

– Tillförlitligheten i beskrivningarna kan alltså ifrågasättas, men beskrivningarna från Sibirien – de första från 1200-talet – följer samma mönster, berättar Louise Bäckman.

– Aktiva nåjder har med säkerhet funnits fram till 1700-talet. Men en nåjd kan inte fortsätta att fungera om trosföreställningarna i samhället förändras. Idag är man dock mycket noga med att tala om att man haft en nåjd i sin släkt.

– *Förekommer det någon shamanism idag hos de sibiriska folken?*

– Det sägs att det fortfarande finns shamaner i Sibirien, men jag läste en gång i en tidning från en lärarhögskola i Leningrad att shamaner nu uppträder på cirkus. I Novosibirsk har man emellertid, för inte så länge sedan, fått in en nyligen använd shamandräkt. Den kom från en familj där man haft en shaman som just dött.

– Det påstås att den samiska shamanen kunde försätta sig i trance, resa långt fjärran och komma tillbaka och berätta vad han sett. Ibland sägs det att han kunde komma tillbaka med något föremål som bevis på att han varit på en annan plats. Det senare är naturligtvis bara berättelser, säger Louise Bäckman.

– De uppgifter som finns visar att de inte har kunnat hämta kunskaper utanför sina egna traditionella ramar. Oftast är det mycket vardagliga saker de berättar.

Det finns de som menar att shamanerna skulle vara sjuka människor. Det anser inte Louise Bäckman:

– Jag tror inte att folk skulle följa en mentalt sjuk person i sina avgöranden. Nu sägs det – och det gäller shamaner över hela Sibirien – att han just under initialtiden blir världsfrånvänd och uppträder som sjuk. Men sedan, när han har gått igenom ett slags kris, är han en stark person.

– Det här är typiskt för shamaner världen över. Själva säger de att "andarna kallar". Det förekommer syner, självvald ensamhet, självsvält och självtörst.

– En shaman måste ha de här upplevelserna, det ligger i traditionen. Ofta sägs det att de inte ville bli shamaner och att de tyckte rätt illa om det här tillståndet. Men det låg också i traditionen att man inte skulle vilja bli shaman. Det är ju ett stort ansvar.

En grupp som inte har en shaman är förlorad i spelet mellan makro- och mikrokosmos. Det är där shamanen fungerar.

– För att bli friska måste de acceptera kallelsen, sägs det. De gick i lära hos någon som kunde de religiösa traditionerna, och sedan fick de tillsammans med en äldre shaman inför en grupp genomföra en seans som ett slags prov.

– De som inte blev accepterade blev kanske lägre shamaner, det fanns graderingar. Det talas om stora nåjder – *kir'di noaidi* – de som kunde flyga, alltså försätta sig i extas.

– Det har sagts om shamanerna att de botade sjuka och att de botade samhällen i kris. Kan det ha varit så?

– Ja, det var deras två viktigaste uppgifter. I landskapen i norr var det ju krissituationer litet då och då – svält, sjukdomar och dylikt. Det var då nåjden trädde in. Alltså den store nåjden, den flygande nåjden.

– Än idag finns det botare bland samerna. Jag har själv en gång sett hur en av dem läste över ett blödande sår, utan att röra vid det. Sårkanterna vitnade och det slutade blöda.

Vi kommer in på vilken funktion trumman har för shamaner i olika kulturer. Antropologen Michael Harner menar i boken "Shamanens väg" att vem som helst kan få de upplevelser shamanen har. Genom att lyssna på monotont trummande kan man komma i trance, resa till andra världar och där hämta hjälpandar och kraftdjur.

– Om detta vågar jag inte ha någon åsikt, säger Louise Bäckman. Det är klart att man kan försätta sig i trance och uppleva saker och ting. Själv står jag med båda föttema på jorden, men det är ju roligt att några provar på det här.

Louise Bäckman tror dock inte att de samiska nåjderna främst använde trummorna för att försätta sig i trance.

– Jag har försökt att lyssna. Det är ett ganska hårt, hackande ljud, och jag tycker inte att det låter som om det skulle gå. Men jag kanske är omusikalisk...

Hon tror däremot att trumman kan ha haft den funktionen hos eskimåer och sibiriska folk.

– I Sibirien betyder trummandet väldigt mycket. Jag har sett burjäter, ett sibiriskt folkslag, använda trumman. Den är knappt en decimeter djup, och trumpinnen är klädd med skinn. När shamanen slår på trumman låter det väldigt trevligt.

– Eskimåer – liksom några sibiriska folk – har en smal pinne och slår på sidan av trumman. Det låter också mer musikaliskt.

– Den samiska trumman är prydd med bilder. De tidigare trummoma har bilder av några få djur: val, ren, etc. Det är troligen hjälpandarna som är avmålade. Sedan blir bilderna mer komplicerade. Förändringar i samhället gör att också trumbildema förändras.

– Beskrivningama från 1600- och 1700-talet visar att man lagt en ring eller något liknande på trumman. Den hoppade omkring när man trummade och stannade sedan vid någon bild. Nåjden uttolkade därefter innebörden. Trumman har här varit ett orakelinstrument och inte ett exaltationsinstrument.

– Men också i det här avseendet kan det ha skett förändringar. De tidiga trummorna hade ju inte så många bilder att välja bland.

Under en tid försökte de svenska myndighetema bränna så många trummor som möjligt. Nåjderna ställdes inför rätta och tvingades lämna dem ifrån sig. Det finns dock ett åttiotal bevarade.

– Det sägs att också nåjder brändes. Det finns ett fall som är säkert belagt. Det var på 1680-talet i Arjeplog. Nåjden hade försökt rädda sin lille sonson från drunkningsdöden. Vi vet också att det fanns de som fick fängelse. Louise Bäckman återkommer till trummoma och trumsymbolerna. Där finns fortfarande många olösta problem.

– Det finns beskrivningar från 1700-talet av hur man satt trumman framför en nåjd och frågat vad tecknen betyder. Men det var uppenbarligen en hemlig kunskap som inte yppades.

– Nåjden ger förklaringar som uppenbarligen inte stämmer. T ex: Det här är Gud Fader. Det här är kyrkan i Torneå. Det här är kyrkobesökare. Det här är den bundne djävulen.

– Eller också ger de förklaringar i den här stilen: Det här är lappens *stabbur* (stolpbod). Det här är lappens kåta...

– Det är få sibiriska trummor som har bilder. Där föreställer bildema väsen i den övre världen och väsen i mellanvärlden.

– Det roliga är att det finns hällristningar över hela norra halvklotet som liknar trumbildema. De tidigaste är från 3 000 eller 4 000 år före vår tideräknings början.

– Jag håller på att analysera sambandet mellan de här ristningama och trumbildema, och varför ristningama upphörde. Det är det konstigt nog ingen som har frågat sig tidigare.

Per-Arne Berglie om tibetanska medier:

"Djurbesattheten är väldigt suggestiv"

Av Henrik Persson & Ola Persson

– Atutu är besatt när jag kommer. Ett tjugotal personer är närvarande i rummet, som är mörkt och rökfyllt. Då och då vaggar han i sidled med häftiga rörelser, så att han nästan hoppar, där han sitter med korslagda ben på golvet. När guden lämnar honom sjunker han ihop för att strax därefter återigen besättas. Han upphäver då och då ljudliga, som det tycks, hånskratt.

Denna beskrivning av ett medium som är besatt av en gud hos exiltibetaner i Nepal ges av Per-Arne Berglie, professor vid religionshistoriska institutionen på Stockholms Universitet. Hans doktorsavhandling *"Gudarna stiger ned - rituell besatthet hos sherpas och tibetaner"* utkom 1984 och ansågs vara ett pionjärarbete på området. Avhandlingen behandlar främst tibetanska s k *dpa'bos*, folkliga medier i Nepal och norra Indien.

Vi träffade Per-Arne Berglie på Stockholms universitet ute i Frescati.

– Jag besökte området 1970-71. Jag träffade elva medier och var med på seanser med sex av dem, berättar han.

– När jag kom till Nepal för att studera rituell besatthet, råkade jag av en ren slump finna fem dpa'bos i trakten av Pokhara. De var exiltibetaner som lämnat Tibet efter Dalai Lamas landsflykt 1959. Framför allt var det två medier, dBang phyug och Nyi ma don grub, som jag fick mycket bra kontakt med.

Medierna hade alla, förutom en, ärftligt påbrå. dBang hade medier i släkten sedan många generationer tillbaka. Han ansåg att han fått sin förmåga från sin morfar, och han själv var det nionde mediet i den linjen. Han var förvissad om att hans son skulle bli det tionde.

– Medierna tycktes anlitas flitigt vid sjukdomsdiagnos, trots vissa konflikter med nepalesiska myndigheter och västerländska läkare, säger Per-Arne Berglie. Vidare kunde seanser anordnas för att gudarna genom sina medier skulle förutsäga framtida händelser, till exempel i samband med en resa. Samtliga dpa'bos var noga med att framhålla att det är den besättande guden som talar och handlar under seansen, inte mediet. Mediet har inget ansvar för vad som händer under seansen.

– Folk i allmänhet var ganska lite intresserade av vilka gudar som besatte medierna, det viktiga var att de verkligen botade.

– *Vilka sjukdomar sökte man för?*

– Det fanns väldigt mycket rabies i byn. Det sprang omkring hundar, och folk blev bitna till höger och vänster.

– *Blev folk botade eller misslyckades det någon gång?*

– Allting lyckades, enligt deras sätt att se. Om man hade misslyckats och folk hade dött, hade det inte varit någon idé att fortsätta som medium. Nu är ju jag lekman medicinskt, och jag kan alltså inte säkert säga om folk verkligen var rabiessmittade eller vad de led av.

– *Vilka andra vanliga sjukdomar tog sig medierna/gudarna an?*

– Det vanligaste var ont i ryggen eller knäet eller liknande.

– Botandet sker tydligt. Först suger mediet/guden och spottar ut sjukdomen i en skål vatten. Därefter är han tyst och låter alla närvarande yttra sig om vad det är, hur det ser ut och så vidare. Sedan kommer guden med sina förklaringar. Man väntar tills en sorts samstämmighet uppkommit i rummet. Det finns alltså en social aspekt.

– Själva botandet anser man att gudomliga djur utför, gudarna själva är så att säga för fina. Det är hundar, vargar och fåglar. Detta verkar vara något globalt. Just djurbesattheten är väldigt suggestiv, man morrar, vädrar och ylar.

– *Anlitade du själv något medium?*

– Ja, jag ställde en gång frågor om mina släktingar i Sverige. Då sa guden: "Det här blir svårt, det här har

jag aldrig gjort... Ja, hur ska det här gå, jag kanske får bege mig tiIl Sverige... " Här har vi alltså resor, men det är guden som reser.

– Han beskrev hur mitt hus ute i Tyresö såg ut, med få detaljer, men de som gavs stämde.

– Medan mediet är besatt av guden finns hans eget medvetande utanför kroppen, anser man, framme vid ett altare. Så när mediet lyssnade på mitt band efteråt hävdade han att allt som sades var nytt för honom.

– *Vad tycker du att dina undersökningar har givit för resultat?*

– Ja, jag har ju inte undersökt vad som ligger bakom detta, utan hur de uttrycker upplevelserna, alltså den kulturhistoriska sidan av saken. Om jag får säga det själv är det en helt ny sektor av tibetansk folkreligion som öppnas.

– Jag har undvikit att närmare gå in på frågan hur allt detta förhåller sig till den sibiriska shamanismen. Tidigare i litteraturen har man velat dra upp en skarp gräns. Till exempel Mircea Eliade vill skilja själsresa från besatthet. Själsresan skulle då vara en nordlig shamanistisk aktivitet och den sydliga påverkad av högkulturerna. Åke Ohlmarks, en religionshistoriker som ofta framträtt i radio och TV, skrev på 30-talet en avhandling där han mäter ut en breddgrad norr om vilken vi har den äkta shamanismen med själsflykt och så vidare. Söder om den skulle vi ha den teatrala shamanismen med besattheten som ett spel, en imitativ shamanism. Tibet skulle då hamna söder om denna breddgrad.

– Jag menar att mitt material pekar på att man inte kan göra denna distinktion. Besatthet och själsflykt är två sidor av samma fenomen.

– *Finns denna tradition med rituell besatthet levande inne i det egentliga Tibet?*

– Medieväsendet spelade en stor roll i det traditionella Tibet. Det fanns ett statsorakel som besattes av höga gudar, och han hade inflytande ända fram till 1959 när Tibet införlivades med Folkrepubliken Kina. Han konsulterades när den kinesiska armén gick över det som tibetanerna uppfattade som gränsen. Samma person är idag innehavare av ämbetet, men jag har svårt att tänka mig att han har någon funktion annan än att upprätthålla traditionen hos den lilla gruppen exiltibetaner.

– *Hur mångs exiltibetaner finns det?*

– Det kanske var en 80 000-100 000 som lämnade Tibet 1959 och därefter. De är spridda i norra Indien, men det finns också grupper i södra Indien, Nepal, Bhutan, Sikkim...

– *Ditt fältmaterial är ganska gammalt, fick du något intryck av att verksamheten håller på att försvinna?*

– Det var ovanligt med medier redan då, vilket pekar på att de kommer att försvinna hos dessa grupper. Men företeelsen finns ju hos många andra etniska grupper.

– *Fanns det folk i din by som inte trodde på medierna?*

– Det fanns kontakt med västerlandet, bergsklättrare passerade genom byn, och där fanns fortfarande CIA-agenter. En liten minoritet av mest yngre män var intresserade av modern teknologi, bandspelare, motorcyklar och allt detta. De såg medieverksamheten som något onödigt när det fanns läkare att tillgå. Man kunde få medicin och slippa sitta där i flera timmar i en trång och rökig lokal och lyssna på ett medium. Tibetaner är ju väldigt praktiska...

Per-Arne Berglies avhandling kan beställas från Religionshistoriska institutionen vid Stockholms universitet, telefon 08/16 20 00 (vx).

En enda värld

Magiska cirklar – en väv av samtal mellan kulturer

Cirklar är symboler i alla kulturer
Cirklar är bilder i alla civilisationer

Vare sig vi tittar på en mayansk solmask
eller ett nepalesiskt Vishnuchakra
eller en solskiva från Nya Guinea
eller en tibetansk meditationsmandala
eller en tingaresisk ceremoniell barkmålning
så är de alla cirkelformade

Minoerna, speciellt kvinnorna,
hade en passion för att dansa
och de dansade alltid i cirkel
i ritualer, vid bot
på ängar och i skogsdungar
inför gudinnorna, vilkas livshistorier
vävdes kring en cirkel av högtider

Cirklar är de ursprungligaste bilderna

En vis person sa en gång:
När örnen bygger sitt bo
är det alltid cirkelformat
När vi tittar på horisonten,
är den cirkelrund

Oglala-folket anser att cirkeln är helig
eftersom den store anden gjorde så att allting i naturen blev runt:
det är cirkelsymbolen som markerar världens yttersta rand
och de fyra vindar som rör sig där
Oglala-folket gör sina tipis cirkelformade
de sitter i cirkel i alla ceremonier

De är symboler för all tid
De är symboler för världen

Cirklar talar om helhet
i tid och i rum

Cirklar har ingen början
vilken plats som helst kan vara en början

Cirklar har inget slut
Månvarvet
Växlingen mellan dag och natt
Cirkulär tid så skild från linjär tid
digital tid

Vi tappar vår känsla för cirkeln
i relation till tiden
Vi måste vägra att söka mening bara i linjär tid
och leta efter det återkommande i livet
efter myter, metaforer, magi
leta efter cirkulär tid
efter kulturer och civilisationer
som hade kontakt med och var i harmoni med naturen
Tiden var en helig cirkeldans

Cirkeln som mandala
en mandala som innehåller meningen med den kosmiska ordningen
varje årstid så olik den andra, men ändå sammanlänkade

Personliga cirklar sammantvinnade med
den universella cirkeln

Vi säger att vi alla har kontakt

Det var mitt i natten, ända till gryningen
Världsmiljökonferensen öppnade i Rio 1992
En vaka som pågick hela natten
hade sammankallats av Planeta Femea
för att protestera mot tillståndet i världen
men också för att manifestera denna märkliga och obstinata tro på livet

Människor inbjöds att dansa, sjunga och berätta historier

tills solen går upp i Rio

Med glasbitar, speglar
försökte vi sedan hålla kvar en bit av solen
Vi gick till vattenbrynet, som dekorerats med flytande blommor,
och symboliskt lade vi ut hoppets ljus där,
så att Yemanje, havsgudinnan,
och Iansa, vindgudinnan,
skulle bära vårt hopp
till andra länders stränder

Det var blommor överallt
Det var kvinnor överallt

Människor sjöng och dansade
med en grace och känsla
som är typisk för Cariocas
Bahiakvinnor klädda i
traditionellt vitt
dansade medan de
sjöng
"Lyssna på kvinnorna"

En silvertrumpet lät
höra Alvoradon
hälsa gryningen

Vi dansade i cirkel
Allt hänger samman, säger vi
Se hur vattnet stiger från denna plats
och återvänder som regn
allt kommer tillbaka, säger vi
Vi är alla en del av detta, säger vi

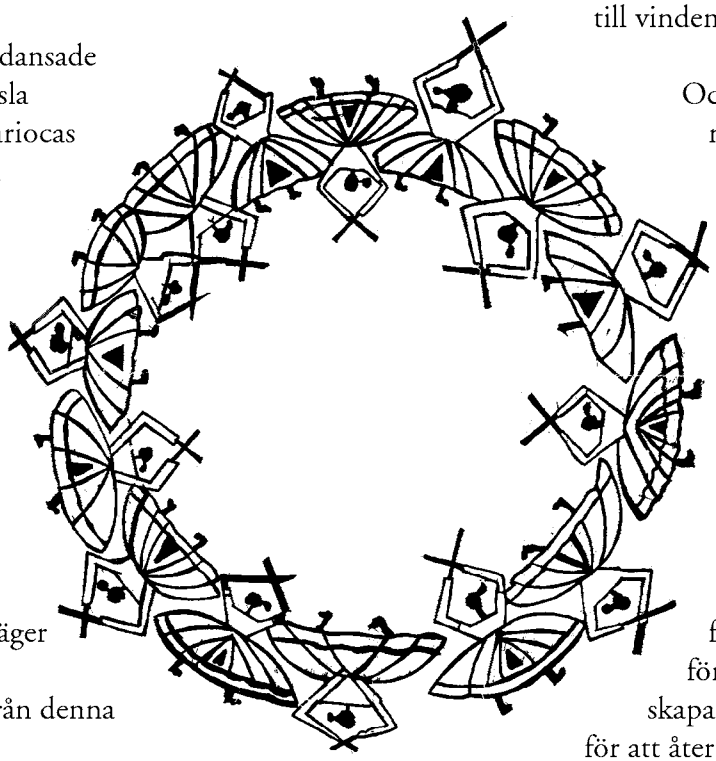
Och vattnets vägar är heliga
och träddungen är helig
och vi själva, säger vi dig
Vi är heliga...

Titta på denna cirkel
Se oss komma från alla håll
Se oss komma från jordens alla platser
Se linjerna som sträcker sig mot horisonten
processionen, gåvorna vi bär med oss

Se oss underhålla elden
Känn jordens liv förnyas
Och cirkeln är hel igen
och medicinhjulet formas på nytt
och kunskapen inom var och en av oss
är hel

Cirklarna vänder
den ena går in i den andra
bara musik håller oss kvar

Och vi dansar
dansen till de virvlande stjärnorna
till sfärernas musik
till vindens sång

Och, den tiden kommer
när kvinnor över hela världen
ger sina gåvor till elden
och ser in i varandras ansikten
Oförskräckta

Kvinnor som reser över världen
som går in i ett heligt rum, en helig tid
för att snurra på hjulet
/.../
för att hela
för att bry sig om, för att skapa, för att fira
för att återta jorden till oss alla

Av **Corinne Kumar**

Tolkning från engelskan: Ola Persson

Nationalstaten
– inte något självklart

Av Ola Persson

Många nya regeringar – även sådana som brukar kallas progressiva – har tagit över idén om den enhetliga nationalstaten. Minoriteterna får sitta emellan. "Vi är alla tanzanier" eller "vi är alla nicaraguaner" heter det. De som hävdar särintressen betraktas som förrädare.
Ett hopp inför framtiden kan vara den flernationella staten. Det menar Peter Worsley, antropolog och professor i sociologi vid universitetet i Manchester.

Uppdelningen av världen i ett bestämt antal nationer eller länder är inte någonting självklart eller naturligt. Länderna är konstruktioner.

Att det är så är lättast att se där gränserna är dragna i räta linjer, som med linjal – ofta tvärs igenom folk med samma etniska identitet – men det gäller naturligtvis alla länder, oavsett hur gränserna är dragna.

Så här säger Peter Worsley:

– År 1890 fanns inte Tanganyika eller Tanzania. Tyskland erövrade helt enkelt en bit av Afrika, drog ett streck runt den på kartan och kallade det Tyska Östafrika. I Tanzania, som det nu heter, finns cirka 160 olika etniska grupper, några mycket stora.

Kulturell likriktning

Vi träffar Peter Worsley på hans hotellrum i Stockholm när han är på ett kort Sverigebesök 1986. Han har just gett ut boken *The Three Worlds*, och han föreläser entusiastiskt om vad han tar upp i den.

Han har bl a inriktat sig på den stora betydelse uppkomsten av enhetliga nationalstater haft. Den politiska centralisering denna statsform medfört har tidigare påvisats. Peter Worsley pekar också på den kulturella likriktningen.

– I de flesta länder hävdas nu att medborgarna – ett begrepp som förresten bidragit till denna utveckling – bör dela i stort sett samma värderingar. De ska ha en gemensam kultur, ett gemensamt sätt att bete sig, gemensamt språk, sätt att klä sig, etc. Allt annat stämplas som regionalism, separatism eller något annat nedsättande.

Så har det inte alltid varit. Vi lever med följderna av nationalstaternas uppkomst, konstaterar Peter Worsley.

– Innan denna statsform uppkom i Europa var tanken att härskarna och de behärskade i ett land tillhörde en gemensam kultur något mycket främmande.

– Den härskande klassen i England hade mer gemensamt med sina motsvarigheter i andra länder, t ex Frankrike. Vanligen talade man franska eller latin. Engelska betraktades som ett djävla bondspråk.

När nationalstaterna blev till behövdes gemensamma lagar och, inte minst, ett gemensamt språk. Oftast tog man dialekten i den rikaste delen av landet, vanligen området kring huvudstaden.

Det är nu idén om något slags gemenskap uppkommer: "Du är kung och jag är bonde, men vi är båda engelsmän". Det här är emellertid något ganska tveeggat. Tanken uppstår nämligen också lätt: "Vi är engelsmän, men alla andra är barbarer".

Vems rikedomar?

Många länder i tredje världen har tagit över idén om den enhetliga nationalstaten från kolonialmakterna.

Peter Worsley tar ett exempel från Nicaragua:

– För några år sedan var en representant för sandinisterna på en stor kongress i Manchester för antropologer. Jag frågade honom om han höll med om att indianerna på Nicaraguas östkust, miskitos, sumos och ramas, skulle betraktas och behandlas som nationella minoriteter. Det gjorde han inte.

– Då kommer ni att få de problem ni förtjänar, sade jag till honom.

– Nicaraguas sandinistregering har gjort en del hemska misstag. Det har bl a gällt vem som ska ha rätten till marken och dess rikedomar. Miskitos skulle bara ha rätt till den jord de odlar och där deras hus står. "Marken däremellan då?", sade miskitos. "Den är landets" sade regeringen.

Det som kan finnas under markytan, olja och

mineraler, skulle enligt regeringen också tillhöra staten.

– Men dessa naturtillgångar måste betraktas som ursprungsbefolkningens, säger Peter Worsley. Det är en princip som måste gälla överallt – även om statsmakten i de flesta länder säger någonting annat.

– Man måste maximera de etniska minoriteternas självbestämmande, annars inbjuder man till problem. Det skulle kunna kallas en positiv diskriminering. De ska inte bara ha samma rättigheter som andra medborgare – det är inte det saken gäller. De ska ha mer än jämlikhet.

– Idag finns mycket starka krav på mer pluralistiska samhällen. Här ser jag det mest hoppfulla inför framtiden – idén om den flernationella staten med hög grad av självbestämmande för olika nationaliteter och etniska grupper.

Ökat utbyte

Han berättar vidare att han gärna skulle vilja bjuda in ryska antropologer att studera i Storbritannien.

– Det är naturligtvis inte någon stor sak, men det skulle kunna öka förståelsen mellan länderna. Över huvud taget är jag för ökade kontakter på alla nivåer.

– En brittisk antropolog har t ex levt bland och skrivit en bok om burjäterna – ett folk öster om Bajkalsjön. Det är något mycket positivt, menar Peter Worsley.

Peter Worsley är en antropolog som mer än de flesta engagerar sig i och skriver om de stora politiska frågorna.

I sin senaste bok diskuterar han bland mycket annat frågan om nationalism och etnisk identitet. Men han är inte verksam bara på det teoretiska planet. Han arbetar också aktivt inom fredsrörelsen.

– Här är antropologin mycket relevant, menar han. Antropologer har redan bidragit genom att hjälpa till att skapa respekt för folk som på 1800-talet betraktades som "efterblivna vildar".

Idag kan antropologer bidra genom att visa hur konflikter löses i s k enkla samhällen – samhällen utan den långt drivna arbetsdelning vi är vana vid – menar Peter Worsley. Det är sådana samhällen antropologer mest har studerat.

– Jag accepterar inte åsikten att där inte finns konflikter, men ofta löses de utan det massdödande som är vanligt i andra samhällen, säger han.

– Av de s k enkla samhällena kan vi lära att det är bättre ju fler sociala relationer man har med folk som betraktas som potentiella fiender.

Inte utnyttja

Peter Worsley betonar till slut hur viktigt det är att stödja de folk som hotas av fysisk och kulturell utplåning.

– Även antropologer måste bidra till att dessa folk kan fortleva och inte bara utnyttja dem i sina akademiska karriärer.

Nu kommer återigen uppgifter om att det fortfarande finns indianfolk i Brasilien som inte varit i kontakt med den övriga världen.

Vad är det som säger att Brasiliens regering ska ha någon som helst form av överhöghet över dessa människor?

De skulle med rätta kunna säga: ”Det här är vårt land. Här har vi alltid bott. För oss finns inte Brasilien.”

Nationen som föreställning

Av Ola Persson

I den västerländska tankevärlden finns nationalstatsidén etablerad. Men många ursprungsbefolkningar har inte någon egen nationalstat. Frågan är: Vad är egentligen en nationalstat, och vad är en nation?

Varför är människor beredda att dö för "USA", men – ännu – inte för "EU"? Svaret har varit reflexmässigt: USA är en "nation", det är inte EU.

Det anses av de flesta som naturligt att vi tillhör den ena eller andra nationen. Men att detta inte är på något sätt självklart visar Benedict Anderson i boken Imagined Communities – Reflections on the Origin and Spread of Nationalism (Verso Editions and NLB, 1983).

Med utgångspunkt i antropologin definierar Anderson nationen som en upplevd – mera än en verklig – gemenskap. Nationen är en föreställning – och en föreställning som inte är särskilt gammal. Den är begränsad både i tiden och rummet.

På Java, skriver Anderson, föreställde man sig i stället gemenskapen i termer av oändligt utsträckbara släktskapsband, och man hade fram tills helt nyligen inget eget ord för det abstrakta begreppet samhälle.

"Sverige"

För de flesta människor i Sverige bildar begrepp som 'samhället', 'Sverige', 'USA' osv en viktig grund för det sociala samspelet.

Vi anser oss höra ihop med människor vi aldrig sett, och med människor som är för länge sedan döda. Vi har levt en kort tid, men 'Sverige' är gammalt.

Vi ser nationen med dess ännu ofödda medborgare i en fjärran framtid fortsätta vad vi en gång påbörjat – vi dör, men 'Sverige' lever vidare.

Föregångarna till de här föreställningarna finner Anderson bl a i de stora religiösa gemenskaperna som kristenheten och Islam, men också i de dynastiska väldena med sina osäkert definierade landområden och sina giftermålsallianser tvärsöver vad vi idag skulle uppleva som självklara gränser.

Alla har de ersatts av 'nationen'.

Föreställd gemenskap

En förändrad tidsuppfattning och spridningen av det tryckta ordet var två av faktorerna som gjorde det möjligt att se sig som deltagare i denna nya – föreställda – gemenskap.

De medeltida kristna, menar Anderson, uppfattade inte historien som en oändlig kedja av på varandra följande händelser, där det 'nu' som var igår är för alltid borta och framtiden försvinner i ett oöverblickbart fjärran. Det som en gång hänt fanns kvar, och även en del av framtiden inbegreps i ett längre utsträckt 'nu' än vi idag upplever.

Man hade inte vårt sätt att se på sitt liv som framrusande genom tiden likt en kula på en oändlig lina, parallell med andra människors. Idag är de flestas uppfattning att alla händelser äger rum samtidigt i ett mycket kort 'nu'.

Vägen till dagens synsätt har bl a gått över uppfinningar som tidningen – där händelser som inte nödvändigtvis har så mycket samband med varandra kopplas ihop just för att de sker på samma gång.

Människor börjar se de sammankopplade händelserna som organismer som rör sig fram genom tiden. Nya helheter skapas. 'Samhället' växer och tar form – i vår föreställningsvärld. Detta får naturligvis konsekvenser för vårt agerande.

Kombinationen av boktryckarkonst och kapitalism hjälpte i sin tur till att föra ihop vad som tidigare varit mycket olikartade dialekter till enhetliga språk. Det var helt enkelt inte lönsamt att ge ut böcker på alla små dialekter.

Fixeringen av språkens former bidrog till att bygga upp den känsla av kontinuitet som är så viktig för känslan av nation.

Fosterländer

Men Anderson är noga med att påpeka att gränserna för dagens nationalstater inte alls överensstämmer med utbredningen av bestämda språk. Exempel tar han från Spaniens välde i Sydamerika, där vad som först bara var administrativa enheter med tiden kom att upplevas som just 'fosterländer'.

Över förklaringar av den processen förs resonemanget fram till våra dagar, då s k socialistiska länder

fört krig med varandra i Sydostasien.

En del av orsakerna står att finna i upplevelsen av nationell gemenskap, menar Anderson.

Ledarna för de nya nationerna tar över där de gamla slutade. Och även om begreppet 'nationen' är förhållandevis nytt lär det inte ersättas av något annat inom en överskådlig framtid.

Bakom Andersons framställning kan man förstås ana att han ändå anser att det bästa vore om vi strävade åt det hållet.

Litteratur:

I litteraturlistorna som följer finns både böcker och artiklar som är direkt knutna till denna boks olika texter, sammanförda i alfabetisk ordning med annan litteratur på området som också kan vara av intresse.

Inledning

Talis Brands/Birgitta Sandström-Lagercrantz *Ingenstans ifrån* FN:s urbefolkningsår 1993
Julian Burger *Gaia Atlas over De Förste Folk* 1991
Ann Fienup-Riordan *Eskimo Essays* New Brunswick 1994
Internationella frågor i undervisningen *Tema: Urbefolkningar* IF-Aktuellt 2/1993
Eva Goës *Global rättvisa* Miljömagasinet 31/10/97
Ingrid Hedström *Staten gör upp med förmyndarrollen* Dagens Nyheter 3/1,1998
Ulf Johansson Dahre (red) *Att kräva livet åter* 1996
Ovide Mercredi/Mary Ellen Turpel *In the Rapids. Navigating the Future of First Nations.* 1993
Ursula Müller *Campaign against Uranium Mining/ Final Report* Miljöpartiet 1997
Henrik Persson (red) *Who Owns Nature? Indigenous Peoples and Democracy* Föreningen Fjärde världen/ Kulturhuset 1996
Henrik Persson *Ekologiska konflikter i fjärde världen* och *Himlen vår far och jorden vår mor* (i: Johannesson/Falkner/ Pettersson *Värld att förändra*) Miljöförbundet 1992
Phillip Wearne *Return of the Indian: Conquest and Revival in the Americas* 1996
Leo van der Vlist (red) *Voices of the Earth* 1994
We are Aotearoa *Who are the Worlds Indigenous Peoples?* 1993
World Watch Institute/SNV/SNF *Tillståndet i världen* 1993

Samer

Hugh Beach *Reindeer Heard Management in Transition* Uppsala 1981
Hugh Beach *Gäst hos samerna* 1989
Phebe Fjellström *Samernas samhälle i tradition och nutid* 1985
Lars Gyllenhaal *Kola – en guide* 1993
Maith Håkansson *Samerna –Vårt land heter Sápmi* Stockholm 1994
Andres Küng (red): *Samemakt!* 1970
Lars Nila Lasko och Chuner Taksami *The Russian Sami* 1996
Ernst Manker *De åtta årstidernas folk* 1974
Henrik Persson (red) *Samerna — hot, motstånd, tradition* Fjärde Världen/Kulturdebatt 1988 och 1995
Israel Ruong *Samerna* Stockholm 1971
Ingwar Åhrén *Samernas vilja* Härnösand 1986

Nordamerikas indianer

Akwesasne Notes *Basic Call to Consciousness* 1982
Jan-Åke Alvarsson *Amerikas indiankulturer* 1997 (behandlar både Nord-, Mellan- och Sydamerika)
Keith J. Crowe *A History of the Original Peoples of Northern Canada* 1986
Kaaren Dannenmann *Native Women and the Fur Industry* I: Canadian Women Studies Vol. 10/ 2-3
Elmar Engel *Blackfoot, Cree, Mohawks...* 1993
Richard Hill *Savage Splendor. Sex, Lies and Stereotypes* Ur: Turtle Quarterly
Carl Johan Gurt *Bland datorer och goda andar – traditionell världsbild i en föränderlig värld* Fjärde Världen nr 1/1997
John J. Honigmann *Social Networks in Great Whale River* National Museum of Canada 1962
Illustrerad vetenskap *Nordamerikas sista jägarfolk: Indianer på deltid* nr 9/1994
Illustrated Encyclopaedia of Mankind *Cree, Iroquois* 1978
Lynn Kane/Kanatakta *Tsi Nitionkwé:non ne Kanien'keha:ka* 1991
Mikael Kurkiala/Heidi Moksnes *Den obrutna cirkeln – motstånd och överlevnad bland Amerikas indianer* 1995
Susan Marshall *Light on the Water. A Pictorial History of the People of Waswanipi* 1987
George Novack *Genocide against the Indians – its Role in the Rise of US Capitalism* 1970
Jörgen Persson *Cree och Hydro-Quebec* B-uppsats, Lunds universitet 1995
E.S. Rogers *The Material Culture of the Mistassini* National Museum of Canada 1967 och
The Hunting Group – Hunting Territory Complex Among the Mistassini Indians 1963

Syd- och Mellanamerikas indianer

Staffan Brunius *Maya* Folkens museum Etnografiska
S. Linné/H. Disselhoff *Fornamerikansk konst* 1964
Lars Persson *Motilonernas berg* 1967 och *Flodkällornas folk* 1968

S. Rydén *Bildkonsten i Peru och Mexico i förspansk tid* 1947
Linda Schele/Mary Ellen Miller *The Blood of Kings: Dynasty and Ritual in Maya Art* 1986
P. Palmer/J. Sánchez/G. Mayorga *Taking Care of Sibö's Gifts. An Environmental Treatise from Costa Ricas KéköLdi Indigenous Reserve.* 1991
Britt Tapper *Byhälsovård för mapuche* Fjärde världen nr 2 1996

Afrika

"The Indigenous World 1993-94" (IWGIA) Köpenhamn 1994
Julian Burger *Report from the Frontier* 1987
Klemens Ludwig *Bedrohte Völker* 1985
Virginia Luling *People of the Clay* Ur: Index on Censorship 4/95
E. G. Parrinder *African Traditional Religion*1968
Colin Turnbull *The Forest People* 1974
Veber/Dahl/Wilson/Waehle *"Never Drink from the Same Cup"* CDR/IWGIA 1993

Asien

Indien

IWGIA Documents nr 56: *The Naga Nation and its Struggle Against Genocide.* 1986
Andres Küng *Huvudjägarna i Himalayas skugga* 1985
Bertil Lintner *Tre artiklar publicerade i den danska tidningen Information* 19, 20-21, 23 juni 1987
N. Maxwell *India, The Nagas and the North-East* Minority Rights Group, report nr. 17.
Christer Norström & Titti Schmidt *Lusten till vildjams* Fjärde Världen nr 1 1996
Yrsa Westerlund *"Vi är inte indier"* Fjärde Världen nr 2/3 1987.

Östturkestan

Amnesty International *Religious Repression in China* ASA 17/69/96 och *China: Hundreds Detained after Ethnic Riots in Xinjiang* ASA 17/12/97
Matt Forney *Uighur Fire* Far Eastern Economic Review 17/02/97
Greenpeace *Chinas Nuclear Weapons and Testing Programme* 13/02/96
Göran Leijonhufvud *Nyväckt nationalism bland uigurerna bakom kravaller* DN 02/12/97

Sydvästasien

Carl-Martin Edsman *Assyrier och syrianer. Historia, språk och kulturell bakgrund.* Efterskrift till "I fikonträdets skugga. Ett syrianskt utvandrarepos." av Bahdi Ecer. Utgivare: Centrum för multietnisk forskning, Uppsala universitet 1991.
Gabriele Yonan *Ein Vergessener Holocaust* Pogrom 1989

Beduiner

Katarina Arvidson: *Beduiner.* Kvinnobulletinen 1-1995.
Lars Boström: *Beduiner tvingas lämna sina hem.* Dagens Nyheter.
Arvid Bryne: *Beduinerna bor i tält — med air condition.* Reportage från Saudiarabien i Aftonbladet 3/9, 1990.
Knut Helle: Bra Böckers Världshistoria, band 5: *Nomadfolk och högkulturer 1000-1300.*
Erik Mårtensson: *Beduinerna övervintrar i öknen.* Sydsvenska dagbladet 5/6 1994.
Elisabeth Nordgren: *Beduiner utan land.* Hufvudstadsbladet 8/1 1995.
Anne Sörman Forsby: *Beduiner i förlorat land,* i: Omvärlden 8, 1995
(Bengt Alexanderson, Riksdagsbiblioteket, tackas för framplockninga av faktamaterial om beduiner)

Andliga dimensioner

Australien

Walter B. Cannon *"Voodoo" Death.* American Anthropologist 1942
Mircea Eliade *From Primitives to Zen.* London 1983
A. P. Elkin *Aboriginal Men of High Degree.* Sydney 1944
Ronald Rose *Living Magic* London 1957

Sibirien och sibirisk shamanism

Sten Bergman *På hundsläde genom Kamtchatka.* Carlssons 1984 (nyutgåva)
O. V. Bychkov *The Khanda Evenk of the Irkutsk Region: A Trapline to Nowhere?,* i: Henrik Persson Who Owns Nature? 1996
O.V. Bychkov, D.Dumond, R. Wixman *A people Dwindling under Centralized Rule* Cultural Survival Quarterly 1/1992
Mircea Eliade *From Primitives to Zen* London 1967
V. Diószegi *Popular Beliefs and Folklore Tradition in Siberia* Budapest 1968. Här medverkar Sevyan Vainshtein.

Mircea Eliade *Shamanism –Archaic Techniques of Ecstasy* Princeton 1974
C Humphrey *Karl Marx Collective* Cambridge 1983
Henry N. Michael *Studies in Siberian Shamanism* Toronto 1963
Georg Nióradzes *Der Schamanismus bei den Sibirischen Völkern* Stuttgart 1925
Gabriele Scheidegger: *Vilda Österns indianer och Sibiriens erövring* Fjärde Världen/Kulturdebatt 1989
Anna-Lena Siikala *The Rite Technique of the Siberian Shaman* Helsinki 1978
J. Stadling *Shamanismen i norra Asien* Stockholm 1912
Peter Thyselius *Gasutvinning hotar nentserna* Fjärde Världen nr 2/1989
Sevyan Vainshtein *Nomads of South Siberia* Cambridge 1980

Indiansk religion

Carl Johan Gurt *Shamanism hos nordvästkustindianerna,* i: J-Å Alvarsson: Amerikas indiankulturer 1997
Åke Hultkrantz:
De amerikanska indianernas religioner. Stockholm 1967
Conceptions of the Soul among North American Indians Stockholm 1953
Les Religions des Indiens primitifs de l'Amerique: Essai d'une synthése typologique et historique Stockholm 1963
The North American Indian Orpheus Tradition Stockholm 1957
Spirit Lodge, a North American Shamanistic Séance, i: Carl Martin Edsman (ed) Studies in Shamanism Uppsala 1967
Shamanic Healing and Ritual Drama: Health and Medicine in Native North American Religious Traditions New York 1992
Artiklar i Indianklubbens årsbok 1966, 1968 och 1970.

Samisk religion

Louise Bäckman *Sájva. Föreställningar om hjälp- och skyddsväsen i heliga fjäll bland samerna* Stockholm 1975
Louise Bäckman & Åke Hultkrantz (ed.) *Studies in Lapp Shamanism* Stockholm 1978
Jörgen I Eriksson, Louise Bäckman, Mikael W Gejel, Mikael Hedlund *Samisk shamanism* Stockholm 1988

Studiefrågor:

I klassen eller studiecirkeln kan de här frågorna vara utgångspunkt för diskussioner:

1. Vilket är ditt eget ursprung, och vilken betydelse har det för dig? Vilka är dina egna erfarenheter av s k ursprungsfolk? Hur har du kommit i kontakt med frågan tidigare? Tillhör du själv något ursprungsfolk?

2. Hur tycker du att den svenska regeringen har agerat/agerar i den här frågan?

3. Vad skulle du själv vilja göra? Har du redan engagerat dig på något sätt?

4. Vet du något om hur ursprungsfolken organiserar sig idag?

5. Känner du till andra organisationer som agerar i den här frågan?

6. Kan du något om ursprungsfolkens historia, t ex samernas historia?

7. Vad kan vi lära av ursprungsfolken, t ex när det gäller förhållandet till naturen?

8. Hur ser du på frågan om att lära av ursprungsfolken över huvud taget?

9. Vad anser du om förhållandet mellan den s k industrivärlden och ursprungsfolken?

10. Får man som utomstående kritisera seder och bruk i andra kulturer?

11. Vilket är förhållandet mellan ursprungsfolken och nationalstaterna? Och vad är egentligen "en nationalstat", "en nation", "ett folk", "en kultur"?

12. Vilka frågor som inte tas upp i den här boken tycker du är viktiga?

Adresser:

Kanske vill Du/Ni själv ha kontakt med urbefolkningar och deras organisationer? Här är några adresser och telefonnummer att göra ett försök med:

Coordinadora de las Organizaciones Indígenas de la Cuenca Amazónica (COICA)
Casilla Postal 17-21-753
Quito
Ecuador
Tel/fax: 5932 553 297

Organización de Mujeres Aymaras del Kollasuyu (OMAK)
Casilla 131 95
Correo Central
La Paz
Tel: 5912 813 529/97

Mohawk Nation
PO Box 196
Via Rooseveltown
NY 13683-0196
Tel: 518 358 9531
Fax 613 575 2935

Grand Council of the Crees of Quebec
2 Lakeshore Road
Nemaska
James Bay
Quebec
J0Y 3BO Canada
Tel: 8l9-673-2600

Nuuu-chah-nulth Tribal Council, Meares Island
(Hit kan pengar sändas per check till räddandet av den unika skog som täcker Meares Island, delvis över 1500 år gammal)
P.O. Box 1383
Port Alberni, British Columbia,
V9Y 7M2 Canada

Association of Indigenous Minorities of the North, Siberia and the Far east of the Russian federation
Building 8/2, Suite 707
Stroitelej Street
Moscow, Russia
Tel 011-7-0959307078
011-7-0959307078
Titta också på Internet: http://www.nrc.ca/arctic/rusmin.html

Vill Du bli medlem i Föreningen Fjärde Världen? Ring numret nedan eller sätt in 200 kr på postgirot nedan (150 kr för arbetslösa, 260 kr för institutioner). Föreningen har tillgång till många fler kontakter och adresser än vad som ryms här. Föreningen har/har haft/planerar eller kan förmedla kontakt med andras projekt i: Chile, Colombia, Mali, Tibet, Chiapas i Mexico, Goa/Karnathaka i Indien, Irkutsk i Sibirien samt Västsahara, Litauen, Guatemala, Panama och vissa andra platser i Mellanamerika.

Föreningen och tidningen Fjärde Världen
Hornsgatan 113
117 28 Stockholm
Tel 08-844915
postgiro 479 54 91-2

En organisation med namnet Fjärde Världen finns också i Finland:

Uhanalaisten kansojen ja kulttuurien puolesta- Fjärde Världen ry c/o Turun Maailmankauppa, Eerikinkatu 5, 201 00 Turku/Åbo. Tel:02-2 502 191, fax:02-2 517 465

Paraplyorganisationen för samerna i Sverige, Norge, Finland och Ryssland heter:

Samerådet
999 80 Utsjoki
Tel 009358/1667 7351

Organisationer som arbetar med solidaritet med ursprungsfolk eller miljöfrågor som berör ursprungsfolk är till exempel:

European Alliance with Indigenous Peoples
Keltenlaan 20
1040 Brussels
Belgium
Kontakt: Wendel Trio
Tel: 32 2 733 3653
Fax: 32 2 736 8054

International Alliance of the Peoples of the Tropical Rainforests
23 Bevenden Street
London N1 6BH
United Kingdom
Kontakt: Maximilian Offt
Tel: 0171 251 5893
Fax: 0171 251 5914

International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA)
Fiolstraede 10
DK 1171 Köbenhavn K
Danmark
Tel: 45 33 124 724
Fax: 45 33 147 749

Arctic Peoples Alert
Postbus 136 70
2501 ER Den Haag/Nederland
Tel/Fax: + 31 70 4020943

Taiga Rescue Network
Box 116, Ajtte,
962 23 Jokkmokk

Folkkampanjen mot kärnkraft/kärnvapen
Box 9152
102 72 Stockholm
Tel 08-841490
Fax 08-845181

På **Färnebo Folkhögskola** finns en särskild kurs om ursprungsfolk. De har kontakter bland annat i Kanada och Sameland:
Box 23, 810 20 Österfärnebo
Tel: 0291-202 75, Fax:0291-205 74

Gimle Förlag ger även ut **Athanor** – tidskrift för västerländsk esoterik. Athanor behandlar den rosenkreuziska traditionen, antroposofi, teosofi, alkemi, naturmagi, kabbala, keltisk religion, den nordiska sejdtraditionen, m. m.
Utkommer med fyra nummer om året.

Gimle Förlag har tidigare givit ut:
Mikael W Gejel & Stefan Ottman
Rettil Runske – Odinsmysterierna och Den Heliga Graal
Ödeshög 1997 Pris 190 kr

Föreningen Fjärde Världen startades 1984 och har sedan dess gett ut tidningen Fjärde Världen med fyra nummer om året.

Föreningens syfte är att stödja och sprida information om världens ursprungsbefolkningar. Vill du delta i arbetet eller om du har frågor kan du vända dig till föreningen på denna adress:

Föreningen Fjärde Världen
Hornsgatan 113
117 28 Stockholm
Tel: 08-84 49 15

En helårsprenumeration på tidningen kostar 200 kr (inklusive medlemskap i föreningen), 150 kr för pensionärer, studerande och arbetslösa, 260 kr för institutioner, stödprenumeration 300 kr. Sätt in pengarna på postgiro 479 54 91-2, Föreningen Fjärde Världen.

Föreningen ger också ut skriftserien Kulturdebatt. I skriftserien har hittills utkommit:

Samerna – hot, motstånd, tradition
Henrik Persson (red), 45 kr

Vilda Österns indianer och Sibiriens erövring
Gabriele Scheidegger, 1989, 30 kr

Sjakalerna – nomader i kastsamhällets utkant
Torvald Olsson och Lukas Werth, 1990, 75 kr

Adivasi – de ursprungliga (om stamfolk i Indien)
Christer Norström (red) under arbete

Möten med zigenare i Europa
Charles Câmara och Henrik Persson (red), 1994, 50 kr

Vi har regn men inte vatten (om uranbrytning och ursprungsfolk)
Gudrun Utas (red), 1994, 50 kr

Hat och hot – en bok om främlingsfientlighet och rasism
Annika Eftring (red), 1996, 70 kr

Mammon mot Gaia? (om utrotning av ursprungsfolk)
Lillemor J Ingevaldsson (red), 1997, 50 kr

Solidaritet med hotade folk och kulturer
En skrift om Föreningen Fjärde Världen, 1995, 15 kr